

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KELİME TÜRLERİ İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR
(Akademik Eserler-Üniversite Hazırlık Kitapları)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ömer YILMAZ

**Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili**

Tez Danışmanı : Yard. Doç. Dr. Selçuk KIRBAÇ

HAZİRAN – 2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KELİME TÜRLERİ İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR
(Akademik Eserler-Üniversite Hazırlık Kitapları)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ömer YILMAZ

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili

Bu tez 02/06/2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yard.Doç.Dr. Selçuk KIRBAÇ Yard.Doç.Dr. Kenan ACAR Yard.Doç.Dr. Muharrem ÖÇALAN

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ömer YILMAZ

02.06.2008

ÖNSÖZ

Bu çalışma, üniversite hazırlık kitaplarındaki kelime türlerini inceleyerek, bu kitaplarda kelime türleri konularında ilmî verilerden ne kadar uzaklaşıldığını, yanlışlık, hata ve eksikliklerinin neler olduğunu, tanım ve terimlerde ortaya çıkan karışıklıkları tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışmamızın içeriğini “Konu anlatımlı üniversite hazırlık kitaplarında ele alınan kelime türleri konularının nasıl tanımlandığı, içeriklerinin ne olduğu ve ne kastedildiğinin mukayeseli olarak incelenmesi.” oluşturur.

Bu çalışmayı yapmamızın ana sebebi, dil bilgisi konularının üniversite hazırlık kitaplarınca kendi istekleri ve düşünceleri doğrultusunda işlemelerinden dolayı güvenilirliklerini kaybettikleri, akademik bilgilerden giderek uzaklaştıkları; bunun da dil bilgisi kurallarımızın öğretimine zarar verdiğini ispata çalışmaktır.

XIV. Türk Dil Kurultayı’nda alınan karar gereği hazırlanmış olan Doğan Aksan yönetimindeki Sözcük Türleri kitabı, bu çalışmanın kaynak eseri olarak seçilmiştir. Kelime türleri konusunda tek esere bağlı kalmamak için dil bilimi çevrelerinde kabul gören, Muharrem Ergin’in Türk Dil Bilgisi ile Tahsin Banguoğlu’nun Türkçenin Grameri adlı kitaplar da çalışmamızda ana kaynağı destekleyen eserler olarak tercih edilmiştir. Bunların yanında ülke genelinde kabul gören üniversite hazırlık kitaplarından beşi seçilmiştir.

“Kelime Türleri İle İlgili Yaklaşımlar” adlı bu çalışma, Giriş’ten sonra Ad, Sıfat, Zarf, Zamir, Edat, Bağlaç, Ünlem ve Fiil ana bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde günümüz dil bilimi ve dil bilgisi çalışmalarının ışığında dil ve cümle içinde bir görev birimi olarak kelime’ye değinilmiş, devamında ise kelime türleri ile ilgili bu bilgilerin, üniversite hazırlık kitaplarındaki kelime türleri konularıyla da mukayese edilmesiyle derli toplu verilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmasının her aşamasını bizzat takip eden ve destekleyen sayın danışmanım Yard.Doç.Dr. Selçuk KIRBAÇ’a müteşekkirim. Ayrıca değerli öğretmenim sayın Yard.Doç.Dr Kenan ACAR’a ve her zaman olduğu gibi bu çalışmam boyunca da hep yanımda olan sevgili aileme teşekkürlerimi sunarım. Yetişmemde katkıları olan tüm hocalarıma da minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Ömer YILMAZ

02.06.2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	viii
TABLO LİSTESİ	ix
ÖZET	xi
SUMMARY	xii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1 : AD	5
1.1. Görev ve Anlamlarına Göre Adlar	7
1.1.1. Varlıkların Oluşuna Göre Adlar	7
1.1.1.1. Somut Ad	7
1.1.1.2. Soyut Ad	9
1.1.1.3. İş ve Eylem Gösteren Ad	10
1.1.2. Varlıklara Verilişine Göre Adlar	14
1.1.2.1. Özel Ad	14
1.1.2.2. Cins Ad	19
1.2. Biçim Açısından Adlar	21
1.2.1. Yalın Ad	21
1.2.2. Türemiş Ad	22
1.2.3. Birleşik Ad	23
1.3. Ad Durumları	24
1.3.1. Yalın Durum	27
1.3.2. Belirtme Durumu	28
1.3.3. Yönelme Durumu	30
1.3.4. Kalma Durumu	33
1.3.5. Çıkma Durumu	36
1.3.6. Tamlayan Durumu	40
1.3.7. Eşitlik Durumu	42
1.4. Adlarda Cins	44

1.5. Adlarda Sayı	45
1.5.1. Asıl Sayılar	45
1.5.2. Sıra Sayılar	45
1.5.3. Üleştirme Sayıları	46
1.5.4. Kesir Sayıları	46
1.6. Adlarda Azlık-Çokluk	47
1.6.1. Tekil Ad	47
1.6.2. Çoğul Ad	48
1.6.3. Topluluk Adı	52
1.7. Ad Tamlaması ve Türleri	54
1.7.1. Belirtili Tamlama.....	56
1.7.2. Belirtisiz Tamlama	60
1.7.3. Takısız Tamlama	64
1.7.4. Zincirleme Tamlama.....	67
1.7.5. Ad Tamlamalarında Araya Kelime Girişi	70
1.8. Küçültmeli Ad.....	72
1.9. Adların Tümcedeki Görevleri	76
1.9.1. Addan Özne	76
1.9.2. Addan Tümlaç ve Nesne.....	76
1.9.3. Addan Yüklem.....	77
1.10. Adların Öteki Kelime Türlerine Kayması.....	77
1.10.1. Adın Sıfat Oluşu	77
1.10.2. Adın Zarf Oluşu.....	77
1.10.3. Sıfattan Ad.....	78
1.10.4. Zarftan Ad	80
1.11. Ad İle İlgili Diğer Unsurlar.....	82
1.11.1. Güzel Adlandırma.....	82
1.11.2. Renk Kelimeleri.....	84
1.11.3. Yansıma Kelimeleri.....	84

1.11.4. İkilemeli Ad (Yinelemeli Ad)	87
BÖLÜM 2 : SIFAT	90
2.1. Sıfat Tamlamaları	94
2.2. Görev ve Anlam Açısından Sıfatlar	98
2.2.1. Niteleme Sıfatları.....	100
2.2.2. Belirtme Sıfatları	102
2.2.2.1. Gösterme Sıfatları	103
2.2.2.2. Soru Sıfatları	106
2.2.2.3. Belgisiz Sıfatlar.....	109
2.2.2.4. Sayı Adlarının Sıfat Olarak Kullanılması	113
2.3. Biçim Açısından Sıfatlar	122
2.3.1. Yalın Sıfatlar	122
2.3.2. Türemiş Sıfatlar	123
2.3.3. Bileşik Sıfatlar	125
2.4. Sıfat İle İlgili Diğer Unsurlar	128
2.4.1. Sıfatlarda Karşılaştırma	128
2.4.2. Sıfatlarda Küçültme.....	129
2.4.3. İkilemelerin Sıfat Olarak Kullanılması	132
2.4.4. Pekiştirme Sıfatları	133
2.4.5. Unvan Sıfatları.....	136
BÖLÜM 3 : ZARF	138
3.1. Görev ve Anlam Bakımından Zarflar	141
3.1.1. Zaman Zarfları.....	142
3.1.2. Yer-Yön Zarfları.....	146
3.1.3. Ölçü Zarfları	150
3.1.3.1. Eşitlik Zarfları	153
3.1.3.2. Üstünlük Zarfları.....	154
3.1.3.3. En Üstünlük Zarfı.....	154

3.1.3.4. Aşırılık Zarfları	154
3.1.4. Niteleme ve Durum Zarfları	155
3.1.4.1. Niteleme Zarfları	155
3.1.4.2. Durum Zarfları	157
3.1.5. Gösterme Zarfları	163
3.1.6. Soru Zarfları	164
3.2. Biçimleri Açısından Zarflar	166
3.2.1. Yalın Zarflar	167
3.2.2. Türemiş Zarflar	167
3.2.3. Bileşik Zarflar	167
3.2.4. Öbekleşmiş Zarflar	167
BÖLÜM 4 : ZAMİR	169
4.1. Kişi Zamirleri	173
4.2. Gösterme Zamirleri	178
4.3. Belgisiz Zamirler	182
4.4. Soru Zamirleri	185
4.5. İlgî Zamirleri	187
4.6. İyelik Zamirleri	191
4.7. Dönüşlülük zamiri	192
BÖLÜM 5 : EDAT	195
5.1. Edat Konusunda Ortak Anlayışlar	197
5.2. Edatların İncelenmesi	198
5.3. Kullanım ve Görevlerine Göre Edatlar	201
BÖLÜM 6 : BAĞLAÇ	204
6.1. Görev ve Kullanımlarına Göre Bağlaçlar	208
6.2. Biçim Bakımından Bağlaçlar	214

BÖLÜM 7 : ÜNLEM	218
7.1. Türkçede Kullanılan Ünlemler	224
7.2. Ünlem Olarak Kullanılan Öteki Kelimeler.....	225
BÖLÜM 8 : FİİL	226
8.1. Fiilin Tanımı, Fiil Terimi	226
8.1.1. Fiilin Dil ve Tümce İçindeki Yeri ve Önemi.....	226
8.1.2. Türkçede ve Türkiye Türkçesinde Fiil	229
8.2. Fiilde Kılınış ve Görünüş	229
8.2.1. Kılınış	230
8.2.1.1. Kılış Fiilleri	230
8.2.1.2. Durum Fiilleri	232
8.2.1.3. Oluş Fiilleri	233
8.2.2. Görünüş (Anlam Kayması).....	234
8.2.2.1. Şimdiki zaman kipinde anlam kayması.....	236
8.2.2.2. Geniş zaman kipinde anlam kayması.....	237
8.2.2.3. Gelecek zaman kipinde anlam kayması	238
8.2.2.4. İstek kipinde anlam kayması.....	239
8.2.2.5. Emir kipinde anlam kayması.....	239
8.2.2.6. Gereklik kipinde anlam kayması	239
8.3. Fiilin Biçim Özellikleri.....	241
8.3.1. Kök Durumunda Olan Fiiller.....	241
8.3.2. Türemiş Fiiller	242
8.3.3. Birleşik Fiil	243
8.3.3.1. Yardımcı Fiille Kurulan Bileşik Fiiller	245
8.3.3.2. Kurallı Bileşik Fiiller	251
8.3.3.3. Anlamca Kaynaşmış Bileşik Fiiller	260
8.4. Türkçede Ekfiil ve Çekimi	262
8.4.1. Belirli Geçmiş Zaman.....	268
8.4.2. Belirsiz Geçmiş Zaman	269

8.4.3. Geniş Zaman.....	270
8.4.4. Dilek-Koşul Kipi	273
8.5. Fiilde Çatı	275
8.5.1. Etken Fiil	277
8.5.2. Edilgen Fiil	279
8.5.3. Dönüşlü Fiil	282
8.5.4. İşteş Fiil	286
8.5.5. Geçişli Fiil	289
8.5.6. Geçişsiz Fiil	292
8.5.7. Ettirgen Fiil.....	293
8.5.8. Oldurgan Fiil	296
8.6. Fiilde Kişi Kavramı	297
8.7. Fiilde Sayı ve Cins.....	301
8.8. Fiil Çekimi.....	302
8.8.1. Fiilde Zaman.....	303
8.8.1.1. Geçmiş Zaman	304
8.8.1.2. Şimdiki Zaman	304
8.8.1.3. Gelecek Zaman.....	304
8.8.1.4. Geniş Zaman	305
8.8.1.5. Bileşik Zamanlı Fiiller	305
8.8.2. Fiilde Kip.....	315
8.8.2.1. Bildirme Kipleri	317
8.8.2.2. İsteme Kipleri.....	333
8.8.3. Fiilde Olumsuzluk	344
8.9. Fiilde Soru	346
8.10. Fiilimsiler.....	348
8.10.1. İsim fiiller	351
8.10.2. Sıfat fiiller.....	356
8.10.3. Zarf fiiller	362

BÖLÜM 9 : HATA VE EKSİKLİK LİSTESİ.....	371
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	406
KAYNAKÇA.....	409
ÖZGEÇMİŞ.....	410

KISALTMALAR LİSTESİ

- bkz.** : Bakınız
- ç.k.** : Çoğul kişi
- Fm** : Fem Yayınları
- Fn** : Final Yayınları
- Kl** : Kültür Yayınları
- Kr** : Körfez Yayınları
- S** : Sınav Yayınları
- s.** : Sayfa
- ÜHK:** Üniversite Hazırlık Kitapları
- t.k.** : Tekil kişi

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Kelime Türleri.....	2
Tablo 2 : İsimler	5
Tablo 3 : Varlıkların Oluşuna Göre Adlar	8
Tablo 4 : Varlıklara Verilişine Göre Adlar	15
Tablo 5 : Ad Durumları.....	26
Tablo 6 : Varlıkların Sayısına Göre Adlar	47
Tablo 7 : Ad Tamlaması.....	54
Tablo 8 : Küçültme Adları Yapan Ekler	75
Tablo 9 : İkillemelerin İfade Edilişi	88
Tablo 10: Görev ve Anlam Açısından Sıfatlar	98
Tablo 11: Görev ve Anlamlarına Göre Sıfatlar (ÜHK).....	98
Tablo 12: Soru Sıfatları	108
Tablo 13: Belgisiz Sıfatlar	112
Tablo 14: Sayı Sıfatları	114
Tablo 15: Sayı Sıfatları (ÜHK)	115
Tablo 16: Sıfat Yapan Küçültme Ekleri.....	131
Tablo 17: Görev ve Anlam Bakımından Zarflar	141
Tablo 18: Görev ve Anlam Bakımından Zarflar (ÜHK).....	142
Tablo 19: Zamirler	172
Tablo 20: Edatlar	201
Tablo 21: Edatlar (ÜHK).....	202

Tablo 22: Bağlaçlar	209
Tablo 23: Bağlaçlar (ÜHK).....	212
Tablo 24: Bileşik Fiil Çeşitleri.....	244
Tablo 25: Ekfiil Çeşitleri.....	267
Tablo 26: Çatı Çeşitleri	276
Tablo 27: Fiilde Zaman	304
Tablo 28: Bileşik Zamanlı Fiiller	306
Tablo 29: Bildirme Kipleri.....	317
Tablo 30: Bildirme Kipleri (ÜHK)	318
Tablo 31: İsteme Kipleri	334
Tablo 32: İsteme Kipleri (ÜHK)	334
Tablo 33: Fiilimsiler.....	348
Tablo 34: Fiilimsiler (ÜHK)	350
Tablo 35: İsim fiiller	354
Tablo 36: Sıfat fiiller.....	361
Tablo 37: Zarf fiiller.....	365

Tezin Başlığı: Kelime Türleri İle İlgili Yaklaşımlar	
Tezin Yazarı: Ömer Yılmaz	Danışman: Yard. Doç. Dr. Selçuk KIRBAÇ
Kabul Tarihi: 02 Haziran 2008	Sayfa Sayısı: XII (ön kısım) + 408 (tez)
Anabilimdalı: Türk Dili ve Edebiyatı Bilimdalı: Yeni Türk Dili	
<p>Üniversite hazırlık kitapları, üniversite sınavlarına hazırlık safhasındakiler için önemli bir yer tutar. Günümüzde bu sınavın öneminin giderek artması neticesinde üniversite hazırlık kitapları da sayıca artmıştır. Konuyu basit bir biçimde anlatma ve özgün olma amaçlarından dolayı bu kitapların bilimsellikten uzaklaştıkları, hatalı, eksik ve yanlış ifadeler kullandıkları, kendi içinde çelişkiye düştükleri söylenmektedir. Ancak bununla ilgili elde ilmî bir veri bulunmamaktadır.</p> <p>Bu çalışmanın araştırma problemi “konu anlatımlı üniversite hazırlık kitaplarında ele alınan kelime türleri konularında ne tür hata, eksiklik bulunduğu, yanlışlıkların yapıldığı ve birbirlerinden farklı olan yönleri” olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amaçlarını şu şekilde ifade etmek mümkündür.</p> <ol style="list-style-type: none">Bilimsel kaynaklar karşısında üniversite hazırlık kitaplarında ele alınan kelime türleri (isim, sıfat, zarf, zamir, edat, bağlaç, ünlem, fiil) konularındaki hatalı, yanlış yönler ile eksiklikler nelerdir?Üniversite hazırlık kitaplarının kelime türleri konularını ele alışlarındaki farklar ve kendi içlerinde düştükleri çelişkiler nelerdir?Üniversite hazırlık kitapları kelime türleri konularını bilimsel olmayan yollarla ifade ederek dilbilgisinin ortak değerlerini (terim, tanım, kelime türlerinin kendi içinde bölümlendirilmesi) anlaşılabilir mi kılmaktadır? <p>Bu sorulara cevap ararken ülke genelinde kabul görmüş üniversite hazırlık kitaplarından beş kaynağın yanı sıra akademik düzeyde üç değişik kaynak da bunların mukayesesi için tez kapsamına alınmıştır. Değerlendirmemizde böyle bir mukayese yöntemi seçmemizin iki temel gerekçesi vardır. Birincisi, günümüzde üniversite hazırlık kitaplarının sayıca çok olması bunların hepsini tek bir çalışmada değerlendirmeyi mümkün kılmamaktadır. İkincisi, tezin amacına hizmet edebilecek ülke genelinde kabul gören belli kitaplara odaklanarak geniş kapsamlı bilgilerle sonuca ulaşmak mümkün görülmektedir.</p> <p>Bu çerçevede yapılan çalışma sonucunda üniversite hazırlık kitaplarının kelime türleri konularını daha özgün olma veya kolay anlatma uğruna farklı şekillerde işlemeleri sonucu hatalı, yanlış, eksik ifadelerden dolayı bilimsellikten uzaklaştığı, kendi içlerinde çelişkiye düştükleri, dilbilgisinin ortak değerlerinin zamanla anlaşılabilir kılındığı gözlemlenmektedir. Bu yönüyle bakıldığında çalışmanın bulgularının oldukça önemli olduğu söylenebilir.</p>	
Anahtar kelimeler: Hatalı ifadeler, eksik kısımlar, kelime türleri, üniversite hazırlık kitapları.	

Sakarya University Insitute of Social Sciences Abstract of Master Thesis

Title of the Thesis: The Approaches About The Part of Speech	
Author: Ömer Yılmaz	Supervisor: Assist.Prof.Dr. Selçuk KIRBAÇ
Date: 02 June 2008	Nu. of pages: XIII (pre text) + 409 (main body)
Department: Türkish Language and Literature Subfield: New Turkish Language	
<p>The preparatory books for university is very important for the students studying the exam of the university. Nowadays, because of the fact that this exam is important, the preparatory books have grown in number. Since the subject is explained simplicity and the explanation of the subject is creative, it has been said that these books are not related to the academic works, consist of incomplete parts and error, there are the fault expressions, and are in contradiction with others. Only, the data about this academic work hasn't been studied.</p> <p>The goal of this thesis is to show different aspects of these books, incomplete parts and error in the subjects about parts of speech. In this context, the goal of this work is explained the followings:</p> <ul style="list-style-type: none">a)What are the error and incomplete parts in the subjects concerned with parts of speech such as substantive, adjective, adverb, preposition, conjunction, interjection and verb considered in the preparatory books according to the academic works.b)What are differences of the took up subjects about parts of speech in the preparatory books, and contradictions with other preparatory books.c)As these subjects about parts of speech are being explained with the ways that aren't academic, have the common values of grammar such as term, description, parts of speech been made incomprehensible. <p>For answering the above questions, the five major books accepted from the preparatory books were preferred. Also, for the comparison three academic books were selected. There are two main reasons of this comparison selected. The first reason is that all the books are not evaluated at only one academic work because the number of these books is very much.</p> <p>The second is that while these only books attaining the goal of this thesis are selected, the final decision with comprehensive information is attainable.</p> <p>Finally, since the subjects about parts of speech in the preparatory books became more creative and easier, they were processed different matters of course . Therefore, that these books were not related to the academic works, consisted of incomplete parts and error, there were the fault expressions, and in contradiction with others was proved.</p>	
Keywords: Fault expressions, incomplete parts, parts of speech, the preparatory books	

GİRİŞ

İnsanın konuşma yeteneği, onu öteki yaratıklardan ayıran, ona büyük bir üstünlük sağlayan özelliklerin başında gelir. Dil yalnızca iletişimi, haberleşmeyi gerçekleştiren bir araç olarak kalmaz; toplumla, onun kültürüyle olan ayrılmaz bağları dolayısıyla toplumun çeşitli özelliklerini, yaşayışını, inançlarını, geleneklerini, tarihine ışık tutan önemli bir toplumsal kurum olarak karşımıza çıkar. Bireyin ve toplumun kültür varlığı olarak belirir.

Kelimeler, insanlar arasında bir uyuşma, anlaşma ürünüdür. Kelimeyle, kelimenin gösterdiği nesne arasında ses açısından hiçbir ilişki, hiçbir bağlantı yoktur. Örneğin; *kapı* sözcüğü dilimizde belli bir kavramın karşılığıdır; Türkler bu kavramı bu kelimeyle dile getirirler. /k/, /a/, /p/, /ı/ seslerinin birleşiminin *kapı* dediğimiz nesneyle ses açısından bir ilgisi düşünülemez. Bu yüzden *kapıyı* anlatan kelimeler dilden dile, toplumdaki topluma değişir; örneğin Fransızca'da *porte*, Almancada *Tür*, Arapçada *bâb*, Farsçada *der* kelimeleri aynı kavramı anlatan değişik ses birleşimleridir (Ancak *yansıma* adını verdiğimiz olayın çerçevesi içinde giren *takırtı*, *şıkır şıkır*, *çınlamak* gibi kelimelerde bu ilişki düşünülebilir) (Aksan, 1983:15).

Kaynaklarda 'kelime' şu şekillerde ifade edilmiştir:

Kelime, her dilin kaynaşmış bir düşünce-ses birleşimi ve dildeki öteki öğelerle yakından ilişkili bir anlama ve anlatma birimidir (Aksan, 1983:15).

Kelime, mânâsı veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur (Ergin 1993:112).

Bir dilde bir anlamı olan tek veya çok heceli ses öbeklerine kelime deriz (Banguoğlu, 1995:Giriş).

TDK Türkçe Sözlük'te "Anlamı olan ses veya ses birliği, söz, sözcük." olarak açıklanır.

Dilbilgisi çalışmalarında şimdiye kadar anlam ve görev açısından kelimeler 8 türe ayrıldıktan sonra bunlar içinden genellikle adlar ve fiiller arasındaki karşıtlığa değinilmiştir. Örneğin;

Banguoğlu, fiil ve isim olmak üzere iki kelime çeşidi olduğunu belirtir (1995:122).

Ergin'e göre, mana ve vazife bakımından üç çeşit kelime vardır. Bunlar isimler, fiiller, edatlar'dır. Bunlardan isimler ve fiiller manaları, edatlar vazifeleri olan kelimelerdir. Geniş manası ile isim çatısı altında topladığımız kelimeler; isimler, sıfatlar, zamirler ve zarflar olmak üzere dört çeşittir (1993:340). Edatlar ünlem edatları, bağlama edatları ve son çekim edatları olmak üzere üçe ayrılır (1993:598).

Biz Türkiye Türkçesi kelime türlerini şu sıraya göre ele alıyoruz:

Tablo 1. Kelime Türleri¹

Sözcük Türleri (Aksan)	Türk Dil Bilgisi (Ergin)	Türkçenin Grameri (Banguoğlu)
Ad Soyundan Sözcükler	A) İsimler	Ad
1. Ad	1) İsimler	1. Ad
2. Sıfat	2) Sıfat	2. Sıfat
3. Belirteç	3) Zarf	3. Zarf
4. Adıl	4) Zamir	4. Zamir
	B) Edatlar	
5. İlgeç	1) Son Çekim Edatları	5. Takı
6. Bağlaç	2) Bağlama Edatları	6. Bağlam
7. Ünlem	3) Ünlem Edatları	7. Ünlem
Eylem	C) Fiiller	Fiil
8. Eylem	1)Fiiller	8. Fiil

Burada hemen belirtmemiz gereklidir ki, bu sıralama kesin ve herkesçe benimsenen bir sıralama değildir. Ayrıca, özellikle bugünkü dil çalışmaları göz önünde bulundurulursa kelimeleri yalnızca bu türlerden birine sokmak, onların çok çeşitli kullanımlarını görmezlikten gelmek, dilin bir dizge olduğunu unutmak demek olur.

Amaç

Günümüzde üniversite giriş sınavının öneminin giderek artması, üniversite hazırlık kitaplarının da artmasına yol açmıştır. Bu kitaplar, ele aldıkları konuları elden geldiğince kolay, anlaşılır, basit bir biçimde anlatmakta ve özgün olmaya çalışmaktadır.

¹ Bu ve bundan sonraki tablolarda kaynaklarımızda örneği bulunmayan hücreler boş bırakılmıştır.

Neticede dilbilgisini akademik yönde ele alan çevrelerde, bu kitapların bilimsellikten uzaklaştıkları, hatalı, eksik ve yanlış ifadeler kullandıkları, güvenilir olmadıkları, kendi içinde çelişkiye düştüklerine dair görüşler yaygındır. Ancak bununla ilgili elde ilmî bir veri bulunmamaktadır. Çalışmanın amaçlarını şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- a) Bilimsel kaynaklar karşısında üniversite hazırlık kitaplarında ele alınan kelime türleri konularındaki hatalı, yanlış yönler ile eksiklikler nelerdir?
- b) Üniversite hazırlık kitaplarının kelime türleri konularını ele alışlarındaki farklar ve kendi içlerinde düştükleri çelişkiler nelerdir?
- c) Üniversite hazırlık kitapları kelime türleri konularını bilimsel olmayan yollarla ifade ederek dilbilgisinin ortak değerlerini (terim, tanım, kelime türlerinin kendi içinde bölümlendirilmesi) anlaşılabilir kılmaktadır?

Kapsam

“Kelime Türleri İle İlgili Yaklaşımlar” adlı bu çalışma, Giriş’ten sonra Ad, Sıfat, Zarf, Zamir, Edat, Bağlaç, Ünlem ve Fiil ana bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde günümüz dilbilim ve dilbilgisi çalışmalarının ışığında dil ve cümle içinde bir görev birimi olarak ‘kelime’ye değinilmiş, devamında ise sözcük türleri ile ilgili bilgiler derli toplu verilmeye çalışılmıştır. Seçilen üniversite hazırlık kitaplarının kelime türleri konusundaki hata, yanlışlık, eksiklikleri mukayese edilmiştir.

Yöntem

Kelime türleri mukayese hazırlanırken eldeki olanaklarımızla bilimsel kaynaklardan üçüne yer verilmiştir. XIV. Türk Dil Kurultayı, Dilbilgisi Kolu’nun “Sözcük Türleri” konulu bir eser hazırlanması için aldığı karar gereği Doğan Aksan’ın yönetiminde hazırlanan Sözcük Türleri adlı eserde izlenen yol ve kelime türlerinin sınıflandırılma sırası benimsenmiş, konular ile ilgili bilgiler önce bu kitaptan verilmiştir. Bundan dolayı bölüm ve alt bölümlerdeki konular ile ilgili paragraflara ayrıca kaynak adı verilmemiştir. Bu kitapta bulunmayan üniversite hazırlık kitaplarında yer alan konular da ilgili konunun devamında incelenmiştir. Üniversite hazırlık kitapları mukayese edilirken de bu kaynak ana başvuru kitabımız olmuştur. Bunun yanında konunun akademik yönünü daha ayrıntılı verme adına Muharrem Ergin’in Türk Dil Bilgisi,

Tahsin Banguoğlu'nun Türkçenin Grameri adlı kitapları çalışmamız için uygun görülmüş ve konu ile ilgili genel görüşlerine yer verilmiştir. Bunlardan sonra Fem Yayınları, Final Yayınları, Kültür Yayınları, Körfez Yayınları ve Sınav Yayınları'nın hazırladığı üniversite hazırlık kitapları mukayese için seçilmiştir.

Böylece sekiz ana bölümden oluşan çalışmamız sekiz farklı kaynağın mukayese edilmesinden oluşmaktadır.

Kelime türleri ile ilgili konular üniversite hazırlık kitaplarındaki asıllarına bağlı kalınarak yazılmıştır. Konuyu işlemeyen ÜHK'ler değerlendirilmemiştir. Çalışmamızda bundan sonra bilgileri verilen bu konular ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Tartışmalı sorunlar incelenirken elden geldiğince soruna açıklık getirecek açıklamalar yapmaya özen gösterilmiştir. Bu sorunların çözümünde ve diğer tüm konularda, seçtiğimiz akademik eserlerden yararlanılmıştır.

Tanımlarla ilgili değerlendirme yapılırken "Tanımlar, örneklerin genelini kapsayacak biçimde olmalıdır." görüşü göz önüne alınmıştır.

Terimlerin uydurma oluşları, konuyu kapsama noktasında yetersiz olması da çalışmamızda değerlendirilen bir başka mevzudur.

İçerik

"Konu anlatımlı üniversite hazırlık kitaplarında ele alınan kelime türleri konularının nasıl tanımlandığı, içeriklerinin ne olduğu ve ne kastedildiğinin mukayeseli olarak incelenmesi" çalışmamızın içeriğini oluşturur.

Önemi

Üniversite hazırlık kitaplarında dil bilgisi konularının işlenişindeki farklılıkların dilimize zarar verdiği gözlemlenmiştir. Bu yönüye bakıldığında çalışmanın bulgularının oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Çalışmamız, yapılan değerlendirmelerin ışığında oluşturulan 'Sonuç ve Öneriler' bölümü ile devam etmektedir.

Tez çalışması, başvuru kaynakları gösteren 'Kaynakça' bölümüyle tamamlanmıştır.

BÖLÜM 1 : AD

Adlar, evrendeki bütün canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, durumları, bütün bunların birbirleriyle olan ilgilerini karşılayan kelimelerdir: *kuş, ağaç, yastık, kap, us, ağlama, düşünüş, yargı, sakınca* gibi.

Ergin, adları; “isimler canlı, cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan; varlıkların ve mefhumların adları olan kelimelerdir” (1993:345) şeklinde tanımlarken, Banguoğlu, “gerçekte veya tasavvurda bir varlığa ad olan kelimelere ad deriz” (1995:281) şeklinde bir tanımlama yapar.

Gencan, varlıkları tanıtmaya yarayan sözcüklere ad deneceğini (1992:83); Koç, canlı varlıkları, cansız varlıkları, olguları, kavramları, nitelikleri, duyguları vb. belirten sözcüklere ad deneceğini (1990:108) ifade eder.

TDK Türkçe Sözlük’te ise ad tanımı şu şekilde yapılmıştır: Canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, çeşitli durumları bildiren kelime.

Adları incelerken, onların niteliklerine göre bir bölümlenmeye gitmemiz gerekir. Bu bölümlenmeyi adların anlamlarına, kullanım yerlerine, biçimlerine, tümcedeki görevlerine göre yapabiliriz.

Adlar, çeşitli açılardan incelenecek olursa şöyle bir bölümlenmeye gidilebilir:

Tablo 2. İsimler

Sözcük Türleri (Atabay)	Türk Dil Bilgisi (Ergin)	Türkçenin Grameri (Banguoğlu)
I. Görev ve anlamlarına göre adlar:	Varlık ve Mefhumlarına Göre İsimler	
1. Somut ad, soyut ad, İş ve eylem gösteren ad		Yoğun adlar, yalın adlar
2. Özel ad, tür adı; ayrıca güzel adlandırma konuları	Has İsim, Ortak İsim (Cins İsim)	Özlükadlar, cins adları
II. Biçim açısından adlar :		Kelime Yapımı
1. Yalın ad		
2. Türemiş ad		Üretim
3. Bileşik ad	Birleşik isim	Birleşim

Tablo 2'nin devamıdır.

III. Ad durumları	Hal ekleri ve ismin halleri	İççekim Halleri
IV. Adlarda cins	Cinslik	
V. Adlarda sayı :		Adlarda Sayı
1. Tekil ad		Tekli
2. Çoğul ad	Çokluk Eki	Çoklu
3. Topluluk adı		Topluluk adları
VI. Ad tamlaması ve türleri	İyelik gurubu ve isim tamlaması	Adtakımı
VII. Küçültmeli ad	-cik, -cağız eki	Adlarda Küçültme
VIII. Adların tümcedeki görevleri		
IX. Adların öteki sözcük türlerine kayması		

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Ad (İsim): Bütün varlık ve kavramları karşılayan sözcüklerdir.

Fn: Ad (İsim): Varlıkları, duyguları, durumları tanıtan sözcüklere ad denir. Adlar;

Somut varlıkları karşılayabilir: su, toprak, masa...

Soyut varlıkları karşılayabilir: korku, özgürlük, akıl...

Fiil adı olabilir: konuşmak, bilmesi, giyinişi...

Kl: İsim (Ad) : Canlı varlıklarla nesnelere, kavramları, duyguları vb. belirtmeye yarayan sözcük yarayan sözcük türüne “ isim”denir.

Kr: İsimler (Adlar) : Canlı ve cansız varlıkları, kavramları karşılayan ve onların sembolü olan sözcüklere isim denir. İsimler zihinde bir varlık veya kavram oluşturur. İsimlerin zihinde oluşturduğu çağrışım nesnelere için somut, kavramlar için soyuttur.

S: Ad (İsim) : Canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri , durumları , bütün bunların birbirleriyle olan ilgilerini karşılayan sözcüklere ad denir: Okul, sevgi, Ahmet, güzellik, tarih...

Değerlendirme

Atabay, Ergin, Fm, S ve Kr ; ismi tanımlarken “*karşılayan*” kelimesini tercih etmişlerdir. *Karşılama* kelimesi TDK Türkçe Sözlük’te “Karşılık olmak, denk gelmek, tekâbül etmek.” olarak açıklanmıştır. Gösterge Bilimi (Semiyojoloji)’nin tanımında da “İşaretler nesnelere *karşılar*.” şeklinde açıklama yapılmıştır.

Fn yayınları isim tanımında “*tanıtma*” kelimesini kullanmıştır. *Tanıtmak* kelimesi Türkçe Sözlük’te “Bir kimsenin veya bir şeyin tanınmasını sağlamak.” şeklinde açıklanmıştır. İsimler; varlıkları, duyguları, durumları tanıtmaktan ziyade, bunların sembollerle ifadesini *karşılayan* kelimelerdir.

Kl yayınları tanımında “*belirtme*” kelimesini kullanmış. Bu kelimenin sözlük anlamı “Belirli kılma, görüş bildirme, tasrih.” tir. Belirtme kelimesi, genellikle sıfat ve zarf tanımları için kullanılır.

Kr yayınları tanımında “sembol” kelimesine yer verir. Bu kelime sözlükte; “Duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işaret, remiz, rumuz, timsal, simge.” şeklinde açıklanır. Soyut olan kavramların zihinde şekillenmesine çağrışım yapmasına semboller yardımcı olur. Sonuç olarak ; somut olan varlıklar için *karşılama* kelimesi kullanılabilir ancak somut *varlıklarla* birlikte; soyut olan *kavramları* da kapsamak için, ‘sembol’ kelimesinin de tanımında yer alması daha uygundur diyebiliriz.

1.1. Görev ve Anlamlarına Göre Adlar

1.1.1. Varlıkların Oluşuna Göre Adlar

1.1.1.1. Somut Ad

Somut adlar duyularımızla saptadığımız maddelere verilen adlardır. Kedi, masa, bardak, ağaç, iğne... gibi.

Duyularımızla kavranır bir gerçekliği olan varlıkların, nesnelere adlarına *yoğun adlar* deriz (Banguoğlu, 1995:281).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Somut ad: Beş duyumuzdan herhangi birisiyle algılayabildiğimiz kavram ve varlıkları karşılar.

Ağaç, ev, taş, deniz, soğuk, rüzgâr, yağmur, ışık.

F_n: Somut Adlar: Duyularla (görme, işitme, dokunma, koklama, tatma) algılanabilen varlıkları tanıtan adlara somut ad denir.

yaprak, iğne, rüzgâr, hava, ışık...

K_l: Somut isim: Duyu organlarıyla algılanabilen varlıklara ad olan sözcüklerdir.

Kalem, yıldız, rüzgâr, ses, ışık, acı, tatlı...

K_r: Somut isim: Beş duyu organımızdan en az biriyle algılayabildiğimiz varlıkları karşılayan isimlere denir.

Baharda her tarafı çiçek kokusu kaplar.

Salatadaki biber oldukça *acıydı*.

S: Somut adlar: Duyularımızla belirlediğimiz, algılayabildiğimiz varlıklara verilen adlardır.

kedi, kaşık, kitap, apartman, ağaç, saksı...

Tablo 3. Varlıkların Oluşuna Göre Adlar

	F _m	F _n	K _l	K _r	S
I.	Varlıkların Niteliklerine Göre Adlar	Varlıkların Oluşuna Göre Adlar	Varlıkların Oluşlarına Göre	Maddelerine Göre İsimler (Varlığın Yapısına Göre İsimler)	Varlıkların Oluşuna Göre Adlar
a)	Somut Ad	Somut Adlar	Somut İsim	Somut İsim	Somut Adlar
b)	Soyut Ad	Soyut Adlar	Soyut İsim	Soyut İsim	Soyut Adlar

Değerlendirme

F_m, “beş duyumuzdan herhangi biriyle” ifadesini kullanmış. İki ya da üç duyumuz ile de algılanan varlıklar vardır. Bu nedenle *beş duyumuzdan en az biriyle* demek gerekir.

F_n tanımında kavram olarak yetersiz olan *tanıtmak* kelimesini kullanmıştır. F_n, isimlerle ilgili ilerideki konuların tanımlarında da bu kelimeyi tercih edecektir.

Bazı kelimeler cümledeki anlamlarına göre hem somut hem de soyut olabilir. F_m, F_n, K_l, S yayınları örnekleri cümle içinde vermemiştir. Bu da karışıklığa yol açar. Örneğin;

soğuk kelimesi sıcaklığın zıttı olarak somut; “*Çok soğuk karşılandık.*” cümlesinde soyut olmaktadır. Yine *hava* kelimesi “*Bugün hava güzel*” cümlesinde somut; “*Havanı alırsın.*” cümlesinde ise soyut anlam kazanır. Bu noktada Kr bu karışıklığı önlemek için örnekleri cümle içinde vermiştir. Fn soyut isim konusunu işlerken somut kelimelerin mecazlaşarak soyut olabileceğinden bahseder.

Kr yayınlarında *maddelerine göre isimler* başlığı kullanılmış. Soyut isimler madde kavramı içine alınamayacağı için bu başlık sadece somut isimleri kapsar. Ayrıca başlığın devamında *varlığın yapısına göre isimler* diye farklı bir adlandırmaya gidilmiş. Varlığın yapısı derken neyi kastettiği belirtilmemiş. Dilbilgisi kitaplarında *yapı* tabiri biçim bilgisi konularında kullanılır.

Kr ayrıca beş duyumuzdan *en az biriyle* ifadesine yer vererek Fm’in tanımda yaptığı hatayı yapmamıştır.

1.1.1.2. Soyut Ad

Us yoluyla saptanan, zihnimizde yer alan kavramları gösterirler. Duygu ve düşünceler de bu bölümü girer. Saygı, sevgi, insanlık, töre, mutluluk, hak, erdem, iyimserlik, inat... gibi.

Birtakım isimler maddî varlıklara ve nesnelere değil, vasıflara, manevî kavramlara ad olurlar. Bunlara *yalın adlar* deriz (Banguoğlu, 1995:281).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Soyut Ad: Beş duyumuzdan herhangi birisiyle algılayamadığımız ancak var olduklarını akıl, inanç ve sezgi yoluyla kabullendiğimiz kavram ve varlıkları karşılar.

Aşk, sevgi, korku, cesaret, ruh, melek, rüya, hayal, mutluluk, güzellik, kötülük

Fn: Soyut Adlar: Duyularla algılamayan, var oldukları düşünce yoluyla bilinebilen, zihinde tasarlanan varlıkları tanıtan adlara soyut ad denir.

İyimserlik, inat, cesaret, sevgi, korku...

Somit anlamlı bir ad mecazlaşarak cümlede soyut anlam kazanabilir.

Beyninde ur varmış.

Onda beyin yok.

Kl: Soyut İsim: Düşünce yoluyla algılanabilen, manevi kavramlara ad olan sözcüklerdir.

Sevinç,keder, üzüntü, neşe, rüya

Kr: Soyut İsim: Madde halinde bulunmayan, duyu organımızla algılanmayan ancak varlığı akıl, sezgi ve inançla kabul edilen kavramların, varlıkların isimleridir.

Son olaylardan içinde ne *korku* ne *keder* vardı.

Melekler ve *cinler* bizden farklı alemlerde yaşar.

S: Soyut Adlar: Duyularımızla algılayamadığımız, varlığı zihnen kabul ettiğimiz kavramlara verilen adlardır:

Sevgi, mutluluk, özlem, öfke, erdem, inat... vb.

Değerlendirme

Atabay, soyut isimlerin us yoluyla saptandığını belirtmiştir. Fn, Kl, S ise sadece düşünce yoluyla algılanan isimlerin soyut olduğunu iddia ederler. Bu noktada tanımlarda bir eksiklik göze çarpar. Çünkü akıl yoluyla algılanamayan, inanç ve sezgi yoluyla kabul ettiğimiz varlık ve kavramlar da soyuttur. Melek, ruh, cin gibi.

Fm, *varlıklara*: Ruh, melek; *kavramlara* ise aşk, sevgi örneklerini verir. Burada da görüldüğü gibi soyut isimler Fn'in iddia ettiği gibi sadece *varlıklardan*, Kl ve S'in iddia ettiği gibi sadece *kavramlardan* oluşmaz. Atabay da *kavramları gösterir* diyerek aynı tanım eksikliğine düşer.

1.1.1.3. İş ve Eylem Gösteren Ad

İş, oluş, fiil bildiren adlar fiilden oluşan adlardır. Fiillerden, türlü biçimlerde ad soylu kelimeler türetilir. Bunlar çok kullanılan biçimlerdir: Öteki adlar gibi özne, tümleç yüklem olurlar. -mak / -mek, -ma/-me, -ış/-iş/-uş/-üş ekleri fiilden ad türeten eklerdir. Bu eklerle, fiil kök ya da gövdesinden türetilen fiil adlarına *fiil ismi* diyoruz.

Fiil kök ya da gövdesine getirilen kimi eklerle türetilen bu isim fiil adları tamlama kurar: takma diş, yapma bebek, dönme dolap, ...e bakmak görevi, süsleme sanatı, görüş açısı, giyiniş biçimi, alamayış nedeni gibi.

Ad durum eklerini alan fiil isimleri, ad durumlarına girer: gelme-y-i, bilme-y-e, görme-de, gitme-den, giyiniş-in kesme-ce gibi.

Tümcede ekfiil olarak yüklem olurlar: yapmak-tır, bilmek-miş, okuma-dır, yürüyüş-tü gibi.

Olumsuzluk eki –ma ekini alırlar ve kavram, olumsuzluk kazanır: al-ma-mak, gel-me-me, gör-me-y-iş gibi.

Ergin adfiil konusuna değinmez. Bu eklerin fiilden isim yapım eki olduğunu ve öyle kabul etmek gerektiğini söyler. Fiil kök ve gövdelerinin karşıladıkları mücerret hareketleri hiçbir şeye bağlamadan ifade etmek için sonlarına –mak, -mek eki getirmek suretiyle fiil isimleri yapılır: Aç-mak, ara-mak, başla-mak, gel-mek, bildir-mek, düşün-mek gibi. Bu fiil isimlerine öteden beri masdar, -mak, -mek ekine de masdar eki denilir. Türkçede masdar diye ayrı bir kelime çeşidi kabul etmeğe lüzum yoktur (Ergin, 1993:264).

Adfiil, fiilin ad şekli, yani bir kılış, bir durum veya oluşun adıdır. Bunun için fiilleri adfiillerden biri ile anarız. Adfiilin bu çeşidine *mastar* adını veririz. Türkçede –mek, -me, -iş ekleriyle yapılan üç türlü adfiil vardır: Satmak, çalışma, duruş... (Banguoğlu, 1995:360).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fn: Eylem adları: Fiil kök ve gövdelerinden “-me, -mek, -iş” ekleriyle türetilen adlara eylem adı denir. Bunlar da diğer adlar gibi cümlede adın yüklendiği bütün görevleri yüklenebilir.

Okumak, tutkuların en soylusudur. Özne (ad)

Okumayı pek sevmiyoruz. B.li nesne (ad)

Şiirde *söyleyişe* bakmalıyız. D.T. (ad)

S: Eylem Adları: Eylem kök ya da gövdelerinde “-mek, -me, -iş” eklerinden birisini getirerek oluşturduğumuz adlardır: gezmek, gezme, geziş...

Değerlendirme

Atabay bu eklere *isim fiil(mastar)* adını verirken Banguoğlu *masdar* olarak adlandırır. Ergin ise bunları *masdar* diye ayrı bir kelime çeşidi olarak görmemek gerektiğini bunların fiilden isim yapım ekinden başka bir şey olmadığını ifade eder.

Fn ve S dışındaki kaynaklar fiil adlarından bahsetmemiştir. Fm, Fn, Kl, Kr ve S bunları fiilimsiler konusunda ele almışlardır. Kr, fiil adlarını oluşturan ekleri fiilden isim yapım ekleri konusunda tek tek incelemiştir.

a) -mak/-mek

Fiil kök ya da gövdelerine gelerek ad yapar. Bu ekle oluşan sözcüğe isim fiil (mastar, infinitivus) denilmektedir: Açmak, aramak, başlamak, gelmek, bildirmek, ekmek, dikmek, işletmek gibi.

Bu tür öğeler, adlardan farklı olarak –lar/-ler çoğul ekini almazlar.

Belirtili tamlamalara girmezler.

Belirtisiz tamlamada tamlayan olarak kullanılır:

“Şimdi o benden daha ihtiyar görünmesine karşın bu ağabey *dedirtmek ümidi* büsbütün söndü.”

Burada az kullanılan –maklık/-meklik ekinin varlığına da değinmek gereklidir.

Kr: -mak, -mek :Fiil kök ve gövdelerine getirilerek fiillerin hareketlerini isim yapar. Mastar eki olarak da bilinir. Gel-mek, gitmek, yürü-mek...

Yeniden *başlamak* yazmak sanatına

Kat kat olup açılmak gök katına

–mak, -mek eki kalıcı isim olarak kullanılan kelimeler yapar. Bu tip kelimeler hareket ismi değil varlık, nesne isimleridir. Yemek, çalmak, ilmek, ekmek...

Değerlendirme

Kr, bu eki alan kelimelerin kalıcı isim de olabileceğini ifade etmiştir. Ancak verilen örnekler cümle içinde kullanılmadığı için bunların hareket adı mı kalıcı isim mi olduğu

bilinemez. Kalıcı isme örnek olarak verilen ‘yemek’ kelimesini cümle içinde kullanacak olursak; “Yemeğini ye.” cümlesinde kalıcı isimken, “Elma yemek için dişlerin sağlam olmalı.” cümlesinde hareket ismi olur. Bu nedenle bu eklerden türeyen kalıcı isimleri, cümle içinde vererek karışıklığı gidermek gerekir.

İsim fiillerin isim tamlaması kurması ile ilgili değerlendirmeler ‘isim tamlamaları’ konusunda yapılacaktır.

b) -ma/-me

Fiilden iş ve fiil adları yapan bu ek de ad gibi kullanılır. En işlek ad yapım ekidir: alma, okuma, dolma, yazma, gelme, gitme, soruşturma, başlatmama, görüşmeme gibi. Bu ekle türetilen fiil adı, tamlama kurabilir, ad durumlarına girer ve tümcede öteki adlar gibi özne, tümleç, yüklem olur.

Kr : -ma,-me : -ma –me eki fiil isimleri yapar. al-ma, yap-ma, düş-me; gitme, gelme, erime, yazma, okuma, sorma, vurma, durma, oyma, doyma...

Yazmayı yeni öğrendi daha

Güzel söz *söylemeyi* bir becerse.

Bu ek bazen kalıcı isimler varlık isimleri de türetebilir.

tamlama, dondurma, kavurma, dolma...

Bu ek ile türetilen kelimeler sıfat olarak da kullanılabilir.

yazma eser, *karma* liste, *dolma* kalem, *yapma* çiçek...

Değerlendirme

Kr, bu eki alan kelimelerin kalıcı isim olabileceğini ifade etmiştir. Ancak verilen örnekler cümle içinde kullanılmadığı için bunların hareket adı mı kalıcı isim mi olduğu bilinemez. Fiil isimlere örnek olarak verilen ‘erime’ kelimesini cümle içinde kullanacak olursak; “*Erime*, fizikte bir terimdir” cümlesinde kalıcı isimken, “Dondurma sıcaktan *erimeye* başladı.” cümlesinde hareket ismi olur. Bu nedenle bu eklerden türeyen kalıcı isimleri, cümle içinde vererek karışıklığı gidermek gerekir.

c) -ış/-iş/-uş/-üş

Bu ek de iş, hareket, tarz bildiren ad yapar, öteki fiil adları gibi ad görevinde kullanılır: açılış, çekiliş, doğuş, iniş, sunuş, satış, uçuş, dönüş gibi.

Yukarıda değindiğimiz ekler dışında fiilden ad yapan öteki ekler iş, oluş, hareket bildirmezler, yalnız nesnelere ad olurlar.

Kr: -ış,-iş,-uş,-üş: at-ış, bul-uş, göster-iş, oku-y-uş, ara-y-ış, bak-ış, anla-y-ış, doğ-uş, gül-üş, dur-uş, yürü-y-üş, otur-uş, al-ış, ver-iş...

Böyle bir *buluş* yaptığımı bilmiyordum.

Akşam üzeri *yürüyüşe* çıkalım.

Bu ek ile türeyen sözcükler genelde fiil isimleri yapar. Ancak bu ekle türemiş kalıcı, kendi başına isim olarak kullanılan sözcükler de vardır.

Çocuğun *gülüşü* çok güzel. (adfiil)

Bu *görüşe* katılmıyorum. (Kalıcı isim)

Değerlendirme

Kr, fiil ismine örnek olarak cümle içerisinde ‘buluş’ kelimesini kullanmıştır. Konunun devamında da kalıcı isim haline gelen kelimeleri yine cümle içinde vermiştir. Yalnız ‘buluş’ kelimesi bu cümlede fiil ismi değil kalıcı isimdir.

Kr, diğer fiil isim eklerinde cümle içinde kullanmayarak karışıklığa sebep olduğu kelimeleri cümle içinde vererek karışıklığı önlemek istemiştir. Bu defa da örnekleri yanlış yerlerde kullanarak hataya düşmüştür.

1.1.2. Varlıklara Verilişine Göre Adlar

1.1.2.1. Özel Ad

Yaratılışta bir tane olan varlıkları, kimi duygu ve düşünceleri karşılayan adlardır. Özel adlar, başka benzeri olmayan, verildikleri varlığa özgü nitelikler taşıyan adlardır. Kimi kullanım yerleri şunlardır:

1. Kişi adları: Atatürk, Köroğlu, Aslı...

2. Hayvan adları: Karabaş, Tekir, Pamuk...
3. Yer adları: Ankara, Kırıkkale, Zile, Kızılırmak, Karadeniz...
4. Dil, din, mezhep, tarikat adları: Türkçe, Müslümanlık, Hanefilik, Mevlevilik...
5. Ulus adları: Türkler, Araplar, Pakistanlılar...
6. Ülke adları: Türkiye, Almanya, Libya...
7. Kitap, dergi, gazete adları: Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Türk Dili, Cumhuriyet gazetesi...
8. Kurum, dernek, okul vb. adları: Türk Dili Kurumu, Kızılay, Tıp Fakültesi...

Has isimler tek olan , diğer varlıklar içinde tam bir benzeri olmayan varlıkların hususî adlarıdır (Ergin, 1993:346).

Yoğun adlardan birtakımı ancak bir tek varlığı, veya belli bir topluluğu göstermeye yararlar. Turgut, Sarman (kedi), Adana, Norveç, Türkler gibi. Bunlara *özlükadlar* deriz. (Banguoğlu, 1995:282).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Tablo 4. Varlıklara Verilişine Göre Adlar

	Fm	Fn	K1	Kr	S
II.	Varlıklara Verilişine Göre Adlar	Varlıklara Verilişine Göre Adlar	Varlıklara Verilişine Göre	Varlıklara Verilişine Göre İsimler	Varlıklara Verilişine Göre Adlar
a)	Özel Ad	Özel Adlar	Özel İsim	Özel İsimler	Özel Adlar
b)	Tür (Cins) Adı	Tür Adları	Cins İsim (Tür Adı)	Cins (Tür) İsmi	Tür Adı

Fm: Özel Ad: Tek olan, benzeri olmayan varlıkları karşılayan adlardır.

Tür Adı

Özel Ad

Sanatçı

Yahya Kemal

Şehir

İstanbul

Dağ

Uludağ

Hayvan	Tekir
Okul	Bakırköy Lisesi
Roman	Çalıkuşu
Ülke	Türkiye
Gezegen	Mars

Bazı tür adları özel ad olarak da kullanılabilir.

Lale, bugün okula gelmedi.

Kaya, dün akşam seni sordu.

Pamuk, çok güzel bir kedidir.

Fn: Özel Adlar: Yaratılıştta bir tane olan, başka benzeri olmayan varlıkları tanıtan adlardır. Kimi kullanım yerleri şunlardır:

Kişi adları: Yusuf, Aslı, Vedat, Burak, Sibel...

Soyadları: Dağlarca, Kısakürek, Tarancı...

Hayvanlara verilen adlar: Karabaş, Tekir, Boncuk...

Yer adları: Türkiye, Marmara Bölgesi, İstanbul, Pendik...

Coğrafya ile ilgili dağ, ova, nehir, deniz, göl, orman adları: Asya, Ağrı Dağı, Van Gölü, Kızılırmak, Muş Ovası...

Semt, mahalle, cadde, sokak, apartman adları: Bahçelievler, Kartaltepe Mahallesi, İncirli Caddesi, Sümbül Sokağı, Derya Apartmanı...

Dil, din, ırk, ulus, mezhep, tarikat adları: Türk, Türkçe, İslamiyet, Hristiyanlık, Katolik...

Kitap, dergi, gazete, yapı adları: Ayaşlı ve Kiracıları (kitap), Varlık (dergi), Hidiv Kasrı (yapı), Son Havadis (gazete)...

Kurum, kuruluş adları: Türk Dili Kurumu, Devlet Malzeme Ofisi, Çapa Tıp Fakültesi...

Özel adlarla kullanılan ünvanlar: Çolak Salih, Mehmet Kaptan, Ayşe Teyze, Ali Hoca.

Yazı Başlıkları: Yeni Kuşakların Eğitimi ve Üniversiteler...

Kl: Özel İsim: Bir tek varlığı, belli bir topluluğu, kuruluş veya olayı gösteren isimlerdir.

Atatürk, Eda, İstanbul, Marmara Üniversitesi, İstiklal Savaşı, Jüpiter...

Kr: Özel isimler: Tek olan, diğer varlıklar içinde benzeri olmayan varlıkları karşılayan isimlerdir.

Kişi isimleri: Enes, Kübra, Yunus...

Şehir isimleri: İstanbul, İzmir...

Hayvan isimleri: Karabaş, Tekir...

Dil, Din isimleri: Türkçe, İslamiyet...

Ülke adları: Türkiye, Irak...

Millet adları: Türkler, Almanlar...

Kitap, dergi, gazete adları: Huzur, Türk Dili , Milliyet

S: Özel Adlar: Yalnızca bir varlığa ad olan sözcüklere özel ad denir.

Kişi adları: Enes, Yusuf, Salih...

Hayvan adları: Karabaş, Tekir, Pamuk...

Yer adları: Ankara, Erzurum, Kars...

Dil, din, mezhep adları: Müslümanlık, Türkçe...

Ülke adları: Türkiye, Irak...

Millet adları: Türkler, Almanlar...

Kitap, dergi, gazete adları: Huzur, Türk Dili , Milliyet

Değerlendirme

Atabay, tanımında ‘yaratılıştta bir tane olan’ şeklinde bir ifade kullanmıştır. Özel adların kullanım yerleri ile ilgili Türk Dil Kurumu, Kızılay örneklerine de yer vermiştir. Bu örnekler tanımla bağdaşmamaktadır. Çünkü bunlar yaratılmış olan varlıklar değildir. İnsan tarafından oluşturulan kurumlardır.

Atabay, özel isim örneklerine ‘Tıp Fakültesi’ni de eklemiştir. Bu örnek özel isim değil genel bir kavramın adıdır ve cins isimdir.

Atabay, tanımda ‘kimi duygu ve düşünceleri karşılayan adlardır’ şeklinde bir ifade kullanmış ancak özel isim olduğunu iddia ettiği duygu ve düşüncelerin neler olduğu örneklendirmemiştir. *Sevgi, kıskançlık* bir duygudur. Ancak bunlar özel isim değildir.

Fm, tanımda bazı tür adlarının özel ad olarak da kullanılabileceği bilgisine yer vermiştir. Bu adlar cümle içinde özel ad olarak kullanılmış cins ad olarak kullanılmamıştır.

Fn, ‘yaratılış’ ifadesine yer vererek Atabay’ın düştüğü hataya düşmüştür. Fn tanımda daha önce de tercih ettiği ‘tanıtmak’ kelimesini kullanmıştır. Bu kelime ile ilgili değerlendirme daha önce yapılmıştır. (bkz. Ad, s.5)

Fn, yer adları maddesinde değerlendirmedeği coğrafya ile ilgili adları farklı bir madde içinde incelemiştir. Buna benzer bir ayrımı S da yapmıştır.

Kl, tanımda ‘gösteren’ tabirini kullanmıştır. *Göstermek* kelimesi; “varlığı, topluluğu, kuruluş veya olayı karşılayan, onun karşılığı olan” anlamıyla kullanılmıştır. Görüldüğü gibi bu kelimeyi açıklamak için yine ‘karşılama’ kelimesine ihtiyaç duyulmuştur. Sonuç olarak ‘*göstermek*’ yerine ‘*karşılama*’ kelimesi daha uygundur. (bkz. Ad, s.5) Tanıma topluluk, kuruluş kelimeleri de eklenmiştir. Halbuki bunlar da varlıktır. Diğer tüm kaynaklar *varlık* kavramını yeterli görmüşlerdir.

S, özel adların başlıcaları sıralanırken yer adlarından başka, deniz adları, kıta adları adı altında yeni alt başlıklar açılmıştır. Halbuki bunlar da yer adlarının içine girer.

Kr, Fm’in tanımına benzer bir tanımlama yapmıştır.

1.1.2.2. Tür Adı

Aynı türden kelimeleri gösteren kelimelere tür adı deriz. Tür adları, aynı türden tek olan varlıklardan birini, bir bölümünü ya da tümünü gösterir : Çocuk hastalandı; Okul açıldı; Buğday tahıl sınıfına girer; Yarın kar yağacakmış; İnsan doğar, büyür, ölür... gibi.

Ortak isimler aynı cinsten bir çok varlıkların ortak adlarıdır (Ergin, 1993:347).

Yalın kavramlara, ya da bir cinsin her bir tekine ad olabilen kelimeleri ise *cinsadları* diye anarız: çocuk, tavşan, söğüt, çayır, güçlük, sevinç gibi (Banguoğlu, 1995:282).

Tür adlarının başlıca şu çeşitlerine rastlanır:

1. Vücut parçaları ve organları: baş, gövde, ayak, göz, böbrek, kalp, damar...
2. Akrabalık adları: ana, baba, ağabey, dayı, yenge, dede, oğul, görümce, elti...
3. Hayvan, bitki adları: kedi, köpek, tavuk, kuş, kartal, elma, ağaç, ot, erik...
4. Araç adları: tarak, çekiç, havaneli, süzgeç, tabak, bardak, iğne, ip...

Her dilde özel adlar, genellikle tür adından gelmez. Dilimizde de pek çok örneği gösterilebilir: Kaya, Şahin, Sevgi, Neşe, Kılıç gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Tür (Cins) Adı: Aynı türden varlıkları karşılayan adlardır.

Fn: Tür Adları: Aynı türden varlıkları gösteren adlara tür adı denir.

göz, ana, kuş, tarak insan, ,ilçe...

Tür adları biçimce çoğullanmadığı halde o türün tamamını veya bir bölümünü anlatabilir.

Çocuk, yere düştü. (tür adı “tek” anlamında)

Çocuk, evin neşe kaynağıdır. (tür adı “çokluk” anlamında)

Tür adları yaygın biçimde özel ad olarak kullanılabilir.

Çiçeklerden *gülü* severim. (Tür adı)

Dün, *Gül'ü* Taksim'de gördüm. (Özel ad)

Kl: Cins İsim (Tür adı): Aynı türden varlıkları gösteren isimlerdir.

Yol, at, çiçek, kitap...

Kr: Cins (Tür) İsmi: Aynı türden varlıkları karşılayan ortak isme denir.

Cins isimleri bazen genel bir özellik bazen de o türden bir varlığı karşılar. Örneğin;

Elindeki *çiçeği* annesine verdi. cümlesinde birçok çiçekten biri ifade edilmiştir.

Çiçek dalında güzeldir. cümlesinde çiçeklerin tümü ifade edilmiştir.

Bazı cins (tür) isimleri şunlardır:

Vücudun bölümleri ve organ isimleri: El, kol, ayak, göz, böbrek, kulak...

Akrabalık isimleri: Anne, amca, hala, teyze, kardeş...

Hayvan ve bitki isimleri: Bülbül, baykuş, karınca, fıstık, karanfil...

Araç-eşya isimleri: Masa, kalem, bıçak, kaşık...

Cins isimleri bir tek varlığa verilirse özel isim olur.

Annesi ona *oya* işledi.

Oya sınıfın en çalışkan öğrencisiydi.

Dünya, güneş, ay sözcükleri coğrafi terim ve astronomi terimi olarak kullanıldığında özel isim olur.

Ay ve Dünya, *Güneş* sisteminde yer alır.

Camlardan içeri *güneş* giriyordu. (ışınları)

S: Tür Adı: Aynı türden varlıkları gösteren adlara tür adı denir. Tür adları, aynı türden varlıkların bir bölümünü, tamamını ya da bir tekini gösterir. (Bu durumu, tür adının cümlede kazandığı anlamdan çıkarırız.)

Çiçek, sevginin ifadesidir. (Bütün çiçekler)

Çiçek solmuş, hemen onu sula. (Bir tek çiçek)

Değerlendirme

Tanımlarda tüm kaynaklar birbirine benzer ifadeler kullanmışlardır. Fn, Kr ve S tür adlarının aynı türden varlıklardan birini, bir bölümünü ya da tümünü göstereceğini ifade etmişlerdir. Bunu örneklerle de açıklamışlardır. Fm ve Kl'de böyle bir açıklama yapılmamıştır.

Fm (Özel isimler bahsinde), Fn ve Kr cins isimlerin özel ad olarak kullanılabilmesi bilgisine yer vermiştir.

Kr, cins isimlerin çeşitlerini madde madde açıklayan tek kaynaktır. Ayrıca dünya, güneş, ay gibi kelimelerin özel isim veya cins isim olarak kullanılabilmesini yine sadece bu kaynak ifade etmiştir. İsimler konusunda Fm, Fn, S, Kl'de bu özellikten bahsedilmemiştir.

1.2. Biçim Açısından Adlar

Adlar, biçim bakımından türlü özellikler gösterir. Ek almamış, ek almış ya da birlikte kullanılmış olarak biçimlenirler.

Ek almayanlar *yalın*, yapım eki alarak türetme yoluyla oluşan adlar *türemiş*, iki ya da daha çok adın birlikte kullanılmasıyla oluşanlar da *bileşik adlar* sayılır.

Kelime yapımı dilde mevcut köklere dayanır ve başlıca iki türlü olur: 1. üretim, 2. birleşim (Banguoğlu, 1995:125).

S: Yapılarına Göre Adlar: Adlar yapılarına göre üçe ayrılır. Basit Adlar, Türemiş Adlar, Bileşik Adlar.

Değerlendirme

Kaynaklarda sadece S isimleri yapısına göre ayırıp incelemiştir. Diğer kaynaklar kelime yapısını işlerken sözcüğün basit, türemiş olduğu durumları genel olarak vermişlerdir.

1.2.1. Yalın Ad

Yapım eki almamış adlardır; bileşik ad biçiminde de kurulmamışlardır. Her türlü ad yalın ad olarak kullanılabilir. Yol, kent, ak, yaz, güneş, sığa, Ankara, buğday gibi.

S: Basit Adlar: Yapım eki almamış kök biçiminde ya da çekim eki almış adlardır. kelebek, makas ,tebeşir, domates, odada, çocuklar...

Değerlendirme

S, tanımda yapım eki almayan, çekim eki alan isimleri basit ad olarak kabul etmiştir. Tanımda birleşik ad biçiminde de kurulmayacağı bilgisine de yer verilmeliydi.

1.2.2. Türemiş Ad

Adın kök ya da gövdesine yapım eki getirilerek ad, yeni bir kavramı anlatır duruma gelir. Ad ya da fiil köküne getirilen yapım ekiyle yeni bir anlam kazanmış ad kurulur.

Bu ekler çok çeşitlidir. Her türlü ad kök ya da gövdesine getirilir: baş-lık, aş-çı, sev-gi, ver-im, doğ-um, göz-le-me, yaşa-ma, Bursa-lı... gibi.

Üretim yoluyla kelime yapmak demek, bir taban ile bir üretim ekini belli şartlar içinde bir kavramı bitıştirmek demektir (Banguoğlu, 1995:126).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fn: Türemiş Adlar: Ad soylu sözcük veya fiil köklerine, gövdelerine yapım eklerinin eklenmesiyle oluşan yeni anlamlı adlardır.

Addan türemiş adlar	Sıfattan türemiş adlar	Fiilden türemiş adlar
Yolluk	Yiğitlik	Askı
Dizlik	Esmerlik	Duygu
Günce		Söküm
Aşçı		Binek

S: Türemiş Adlar: Ad ve fiillere yapım eki getirilerek oluşur.

Addan türeyenler: kalemlik, gözcü, Türkçe...

Fiilden türeyenler: gezi, süpürge, dondurma...

Değerlendirme

S, ad ve fiilden türeyen isimlere örnek verirken; Fn, ad ve fiilden türeyenlerin yanında sıfattan türemiş adlara da örnek vermiştir.

1.2.3. Birleşik Ad

Bileşik kelime biçiminde kurulmuş adlardır. Bileşik ad, iki ya da daha çok adın birlikte kullanılmasıyla kalıplaşmasıyla oluşur; tek bir ad gibi kullanılır. Bu tür adlar, türlü yollarla yapılır. Anlamlar kayar, kelimeler ses kaynaşmasına uğrar: *basımevi, aşçıbaşı, imambayıldı, aslanağzı, demirbaş, adamotu, anayurt, onbaşı, cumartesi, Afyonkarahisar, külbastı, gece kondu, günebakan*, gibi.

Birleşik isim bir nesnenin ismi olmak üzere yan yana gelen birden fazla ismin meydana getirdiği kelime gurubudur (Ergin, 1993:664).

Ayrı anlamlar taşıyan iki kelimenin tek kelime gibi ayrılmaz bir tek kavramı karşılayacak şekilde kaynaşması birleşik kelimeyi meydana getirir (Banguoğlu, 1995:260).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Bileşik İsimler: İki sözcüğün bir araya gelerek oluşturduğu isim görevindeki sözcüklerdir. Bileşik isimler değişik şekillerde oluşur.

Fn: Bileşik adlar: buzdolabı, ayakkabı, denizaltı, uyurgezer, karabiber

Kl: Birleşik İsim: Birden fazla sözcüğün kalıplaşmasıyla meydana gelen, yeni anlamdaki isimlere birleşik isim denir. Birleşik isimler bitişik yazılır

Kr: Bileşik İsim: Bileşik İsimler; isim tamlaması, sıfat tamlaması, çekimli fiillerin bileşimi ya da fiilimsilerle ismin birleşmesi gibi farklı şekillerde oluşabilir.

S: Bileşik Adlar: En az iki sözcüğün birleşmesiyle oluşan adlardır: denizaltı, hanımeli, Şereflikoçhisar..

Değerlendirme

Fn hariç diğerleri tanım yapar. Bu tanımlar benzerdir. Fm, Fn, Kr nin kullandığı “Bileşik” terimi yerine yerine “birleşik” demek daha doğru olacaktır.

1.3. Ad Durumları

Ad konusunun önemli bir sorunu da ad durumlarıdır. Ad durumları, şimdiye değin türlü biçimlerde ele alınmış ve değişik terimlerle incelenmiştir. Dilbilim ve dilbilgisinde bu kavram “tümcenin dilbilgisi yönünden düzenlenmesine, özellikle tümce içindeki adların görevinin belirlenmesine yarayan dilbilgisi öbeği” olarak tanımlanır.

Biz burada Türkçenin özelliklerini ve konunun şimdiye değin kurum yayınlarında *ad durumu* terimiyle belli bir görüşle ele alınmış olduğunu göz önünde tutarak bu sorunu bu terimi incelemeye uygun görüyoruz.

1. Yalın durum
2. Belirtme durumu
3. Yönelme durumu
4. Kalma durumu
5. Çıkma durumu
6. Tamlayan durumu
7. Eşitlik durumu

İsmin halleri ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır. Her hal, her durum bir çeşit münasebet ifade eder. İsim bu münasebetleri bazen eksiz olarak, fakat çok defa da ek alarak, ifade eder. İsimleri çeşitli münasebetler için çeşitli hallere, durumlara sokan bu eklere *hal ekleri* adı verilir (Ergin, 1993:352).

1. Nominatif hâli (yalın hal)
2. Genitif hâli (ilgi hâli)
3. Akkuzatif hâli (yapma hâli)
4. Datif hâli (yaklaşma hâli)
5. Lokatif hâli (bulunma hâli)
6. Ablatif hâli (uzaklaşma hâli)

7. İnkstrumental hâli (vasıta hâli)
8. Ekvatif hâli (eşitlik hâli)
9. Direktif hâli (yön gösterme hâli)

Adlar söz içinde başka kelimelerle olan ilişkilerine göre farklı hallerde bulunurlar. Bu haller, onlara gelen bazı hal ekleriyle belirtilir. Bu farklı hallere *adın halleri*, bir adın bu türlü ekler almasına ise *adçekimi* deriz. Fakat dilimizde sıfat, zarf gibi kelimeler dışında başka kelime sınıfları da ad yerini tuttuklarında adçekimi ekleri aldıkları için daha geniş anlamda *isim halleri* ve *isim çekimi* terimlerini de kullanırız. Türkçede on kadar ad hali vardır (Banguoğlu, 1995:286).

A. İççekim Halleri

1. kim hali ev Ev boyandı.
2. kimi hali ev-i Ev-i gördüm.
3. kime hali ev-e Ev-e gidiyordu.
4. kimde hali ev-de Ev-de bekliyorum.
5. kimden hali ev-den Ev-den geliyorum.
6. kimin hali ev-in Ev-in damı

B) Dışçekim Halleri

1. Kimle hali ev-le Ev-le değişirim.
2. kimce hali ev-ce Ev-ce bekledik.
3. kimli hali ev-li Ev-li bağ.
4. kimsiz hali ev-siz Ev-siz kalmışlar

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fn: Ad Durumları (İsmin Halleri): Adları cümle içinde işlevsel kılan, diğer sözcüklerle ilişkiye sokan biçimlere adın durumları diyoruz.

Kr: Hal Ekleri: İsimler cümle içerisinde yalnız halde kullanıldıkları gibi çeşitleri ekleri olarak da kullanılır. İsmi anlamını değiştirmeyen diğer sözcüklerle birlikte kullanılmalarını sağlayan, onlara çeşitli anlam ayrıntıları katan bu eklere hal ekleri denir.

Tablo 5. Ad Durumları

	Fm	Fn	Kl	Kr	S
	Durum (Hal) Ekleri	Ad Durumları (İsmi Halleri)	Hal Ekleri	Hal Ekleri	Adın Durumları (İsmi halleri)
1.		Yalnız durum		Yalnız hal	Yalnız durum
2.	Belirtme Durumu Eki (-ı, -i, -u, -ü)	Belirtme Durumu (-i hali)	“i” Hal eki “-ı, -i, -u, -ü” (Yükleme,Belirtme)	Yükleme Hali (-i hali)	Belirtme Durumu (-i hâli)
3.	Yaklaşma Durumu Eki (-e, -a)	Yönelme durumu (-e hali)	“-e” hal eki “a,-e” (Yönelme,Yaklaşma)	Yönelme Hali (-e hali)	Yönelme durumu (-e hâli)
4.	Bulunma Durumu Eki (-de, -da,-te, -ta)	Kalma (Bulunma) Durumu (-de hali)	“-de” hal eki “-de, -da,-te, -ta” (Bulunma hali)	Bulunma Hali (-de hali)	Kalma (Bulunma) Durumu (-de hâli)
5.	Ayrılma Durumu Eki (-den, -dan, -ten, -tan)	Çıkma (ayrılma, uzaklaşma) durumu (-den hali)	“-den” hal eki “den, -dan, -ten, -tan” Ayrılma, çıkma hali	Ayrılma Hali (-den hâli)	Çıkma (Ayrılma, Uzaklaşma) durumu (-den hâli)
6.	Tamlayan eki (-ın, -in, -un, -ün, -nın, -nin, -nun, -nün)		İlgi Hâl Eki (Tamlayan eki) (-ın, -in, -un, -ün)	İlgi (tamlayan) Eki (-nın, -nin, -nun, -nün)	Tamlayan Ekleri (-im, -in)
7.	Eşitlik Eki (-ca, -ce, -ça,-çe)			Eşitlik Hali (-ca, -ce, -ça,-çe)	

Değerlendirme

Atabay, Ergin ve Banguoğlu’na baktığımızda terimlerde ayrılıklar olduğu görülecektir. Terimlerde birliğin olmamasının dilimize zarar getireceği çeşitli makalelerde dile getirilmiştir. Bu ayrılıklar üniversite hazırlık kitaplarına da yansımış, hal eklerinin sayısında bile uzlaşma sağlanamamıştır.

Fm ve Kl eklerin gireceği tüm şekilleri verirken diğer kaynaklar tek şeklini vermişlerdir.

Kl, ilgi ekinin de hal eki olduğunu belirtirken diğer kaynaklar bunu yapı bilgisinde isim çekim ekleri konusunda işlemişler ve hal eki olduğundan bahsetmemişlerdir.

Kr, eşitlik ekinin hal eki olduğunu belirten tek kaynaktır. Ayrıca ismin en çok halinden bu kaynak bahsetmiştir.

1.1.3.1.Yalın Durum

Adın, ad durumu eklerinden birini almamış biçimdir. Ad ve ad görevindeki kelimelerin taşıdıkları kavramları gösterir; çoğul ve iyelik eklerini alır.

“Anadolu’da çadır ve siperin köy ve kasaba evlerinden daha rahat olduğu cepheler vardı.”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fn: Yalın Durum: Adın, ad durumu eklerinden birini almamış biçimdir. Yalın adlar, çoğul ekini ve iyelik eklerini alabilirler; bu ekler yalınlığı bozmaz. Cümlede genellikle özne ya da belirtisiz nesne olurlar.

Vapur, ağır ağır iskeleye yanaştı.

Sanatçılar, çağlarının tanığıdır.

Kr: Yalın hali: Hal eklerinden hiçbirini almamış yalın haldeki isimlere denir.

İstanbul, çocuk, gül, sınıf, köy

Yalın haldeki isimler cümlede özne, belirtisiz nesne, bazı zaman isimleri zarf ve yüklem olarak kullanılabilir.

Çocuk ağaca çıkmak istiyor. (özne)

Ayhan bugün bir *çanta* aldı. (belirtisiz nesne)

Kitap en samimi *dosttur*. (yüklem)

Çoğul eki almış isimler de yalın halde sayılır.

Çocuklar okula gidiyor.

S: Yalın Durum: Adın, ad durum eklerinden birini almamış biçimidir. Cümlede özne ve belirtisiz nesne görevinde kullanılan adlar genellikle yalın durumdadır.

O kadar *soğuk* yok dışarıda. (özne)

Arkadaşıma da bir *gömlek* aldım. (belirtisiz nesne)

Değerlendirme

Fn ve S, yalın haldeki isimlerin cümlede özne ve belirtisiz nesne görevini alabileceğini söylerken; Kr de bunların yanında zarf ve yüklem olarak da kullanılabilceğini ifade eder.

Kr, çoğul ekini alan isimlerin; Fn çoğul ekini ve iyelik eklerini alan isimlerin yalınlığı bozmadığından ayrıca bahsederler. S böyle bir açıklama yapmamıştır. S'ın tanımına göre isim, ad durum eklerinden birini almamışsa yalındır. Halbuki iyelik ve çokluk ekleri hal eklerinin dışındadır. S, bunları ayrıca belirtmeliydi.

1.3.2. Belirtme Durumu

Ad durumu eki olan -i ile, adın taşıdığı kavramın etkilendiği belirtilmiş olur. Belirtme durumu eki -i, ulandığı sözcüğün ünlülerine uyar. Yani ünlü uyumuna göre -ı , -i ; -u , -ü ; -(y)ı , -(y)i ; -(y)u , -(y)ü değişikliklerini gösterir.

Geçişli eylemi tümleyerek tümcede nesne görevinde kullanılır:

“Bu geçmiş *çağı* yaşarken hep o günlerin *havasını* düşündüm ve *yaratıcılarını* anlamaya çalıştım.”

Zaman ve yer tümleci görevinde kullanılır: “Otluk bir *arsayı* geçti.”; “Uzaktan *evi* gördüm.”; “En çok *baharı* severdi.” gibi.

Ergin, *akuzatif ekleri* (1993:354); Banguoğlu *kimi hali* (1995:286) adı altında işlemiştir.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Belirtme Durumu eki (-ı, -i, -u, -ü): Cümlede bu eki almış sözcükler yüklemde bildirilen eylemden etkilenen varlığı bildirir. Yükleme sorulan “neyi, kimi” sorularının cevabı olan sözcüklerde bu eki görebiliriz.

Benden istediğın kitabı getirdim. Neyi getirdim? Kitabı : kitap –ı

Fn: Belirtme Durumu (-i hali): Adın “-i” eki almış biçimidir. Adı doğrudan doğruya eyleme bağlar. Cümlede yalnızca belirtili nesne yapar.

İstanbul’u düşünüyorum gözlerim kapalı. (belirtili nesne)

Kimi insanlar *eğlenmeyi* bilmiyor. (belirtili nesne)

Kl: Hal ekleri: “-i” hal eki “-ı, -i, -u, -ü”: Bu eke, yükleme veya belirtme hali de denmektedir. Bu ek çoğunlukla eylemden etkilenen varlığı, nesneyi belirtir.

Kitabı çok ucuza almışsın

Kr: Yükleme hali (-i hali): Ses uyumuna göre değişen –ı, -i, -u, -ü şekilleri vardır. Sözcük gruplarında ve cümlelerde fiilin doğrudan doğruya etkisi altında olduğu belirtilmek için isim, ismin –i halinde bulunur.

Ev-i, ağaç-ı, gül-ü, ellerimiz-i

-i halindeki sözcükler cümlede nesne görevindedirler.

Yazıları okudunuz herhalde. (belirtili nesne)

S: Belirtme Durumu (-i hali): Ada “-i (-ı, -u, -ü) eki” getirilerek oluşturulur. Cümlede belirtili nesne olur.

Ben onun *hırçınlığını* artık çekemem.

Bu *çocuğu* sekiz yaşında iken, araba boyacısına çırak vermişler.

Değerlendirme

Atabay, bu eki alan kelimelerin cümlede nesne dışında zaman ve yer tümleci görevinde de kullanıldığını ileri sürer. Bunu ispat için de yer ve zaman ifadeli iki kelimeyi cümlelerin içinde kullanır. Birlik sağlayamadığımız bir konu da cümlenin öğeleridir. Hangi kelime, kelime gruplarının hangi öge olduğu konusunda tam bir ayrılık söz konusudur. İlim aleminde çok karmaşık olan bu konuda üniversite hazırlık kitapları birlik sağlamışlardır. Tüm kaynaklar bu eki alan ismin cümlede nesne görevi gördüğünü, fiilden etkilenen varlığı bildirdiği konusunda ortaktır.

Eklerin farklı şekillerini Fm, Kl, Kr ve S vermiştir. Sadece Fn tek şekil üzerinden konuyu işlemiştir. Kl, bu şekillerin ses uyumuna göre değiştiğini açıklayan tek kaynaktır.

1.3.3. Yönelme Durumu

Yönelme durumunda, adın belirttiği kavrama yöneliş, dönüş söz konusudur. Bu durum ada –e ekinin getirilmesiyle sağlanır. Bu ekin ünlü uyumlarına göre değişimleri –e, -a, -(y)e, -(y)a biçimindedir.

“Köye inene kadar karşılık vermedi.”

“Saate bakmayı filan unutmuşum.”

Tümcedeki kimi görevleri:

a) Dolaylı tümleç kurar: eve gitmek, bahçeye çıkmak, okula gitti gibi.

b) Edatlı tamlama kurar: Radyoya göre, akşama dek gibi. Yönelme durumu eki bazı kelimelerde iyelik ekiyle kalıplaşarak deyim gibi kullanılır. Boyuna söylemek, suyuna gitmek gibi.

Yönelme durumu ekini almış kelimelerle ikileme kurulum: Sırt sırta (vermek), soluk soluğa, sağa sola (gitmek) gibi.

Ergin, *datif eki* (1993:355); Banguoğlu, *kime hali* (1995:287) adı altında işlemiştir.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Yaklaşma Durumu Eki (-e, -a): Cümleye asıl olarak yaklaşma ve yönelme anlamı katar.

Okula dün gitmemiş. (yönelme)

Eklendiği sözcüklere başka anlamlar da katar.

Sabaha burada buluşalım.(zaman)

Kardeşine bir kitap aldı.(aitlik)

İkileme kurabildiği gibi ad soylu sözcükleri ilgeçlere bağlar.

El ele, yan yana, iyiden iyiye, baştan başa, eve doğru, bana göre

İkileme kuran yönelme durumu eki, fiillere gelerek bağ-fiil yapan “-a, -e” ekiyle karıştırılmamalıdır.

Koşa koşa, güle oynaya, bata çıka

Fn: Yönelme durumu (-e hali): Yönelme durumunda, adın belirttiği kavrama yöneliş, dönüş söz konusudur. Bu durum, ada –e eki getirilerek sağlanır. Yönelme durumundaki adlar cümlede dolaylı tümleç olurlar.

Okula seni görmeye gelmiş. (dolaylı tümleç)

Kl: “-e” hal eki “a,-e” (yönelme, yaklaşma):

Duvardaki resme dikkatle baktı.

“-e” hal eki, eklendiği sözcüklerle değişik anlam ilişkileri kurar:

Sabaha köye varırız. (zaman anlamı katar)

Bu çiçekleri anneme topladım. (için edatı yerine kullanılır.)

İki arkadaş kol kola geziyordu. (ikileme kurar)

Kr: Yönelme Hali (-e hali): Ses uyumuna göre değişen -e, -a şekilleri vardır. Sözcük gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için isim –e haline getirilir.

Götürün atın beni bambaşka limanlara

Çocuk oldum, emanet edin kaptanlara

İsmi edatlara bağlayarak edat grubu oluşturur.

Sabaha doğru bir gürültü duyduk.

Eklendiği sözcüğe için, aitlik anlamı katar.

Bu iyiliği ancak sana yapar.

Bu kazağı sana almak istiyoruz.

İkilemeler kurabilir.

El *ele* yürüyorlardı.

Baş *baş*a konuşuyorlar.

Deyimlerde kullanılır.

Pahalıya mal olmak.

İsmin -e halindeki sözcükler cümlede dolaylı tümleş, yüklem bazen de zarf tümleşci olurlar.

Odaya hiç ışık girmiyor. (dolaylı tümleş)

Benim sözüm Ahmet'edir. (yüklem)

Sabaha gelmiş olurlar. (zarf tümleşci)

S: Yönelme Durumu (-e hâli): Bu durum ada “-e, -a” ekinin getirilmesiyle sağlanır. Zaman ve durum bildirmediği sürece, bu eki alan adlar cümlede dolaylı tümleşci olur.

Saat üçe doğru Bursa'ya vardık. (dolaylı tümleş)

Çocuklar koşarak eve gittiler. (dolaylı tümleş)

Koşa koşa gitti. (zarf Tümleşci)

Değerlendirme

Fn ve Kr bu eki alan adların cümlede dolaylı tümleş yanında zarf tümleşci olarak da görev alabileceğini belirtmişler. S, bu eki alan adların cümlede hangi durumlarda zarf tümleşci veya dolaylı tümleşci olacağını belirten tek kaynaktır.

S, ‘koşa koşa gitti.’ örneğindeki -a ekinin yönelme eki olduğunu iddia etmiştir. Halbuki bunlar zarf fiil ekidir. Çünkü fiile gelmiştir. Bilindiği gibi hal ekleri isme gelir. Aynı S, çıkma durumu konusunda ‘Geze geze gitti.’ örneğini verdikten sonra bu ekin yapım eki olduğunu söyleyerek çelişkiye düşmüştür. Böyle bir hataya düşmemek gerektiğini Fm ayrıca ifade etmiştir.

Yönelme ekinin ikileme olarak kullanıldığını; Fm, Kl, Kr

Yönelme ekinin zaman anlamı kattığını; Fm, Kl

Yönelme ekinin aitlik anlamı kattığını; Fm, Kr

Yönelme ekinin edat grubu kurduğunu; Kr açıklamıştır.

Yönelme ekinin cümlede dolaylı tümleç olduğunu; Fn, Kr,S

Yönelme ekinin cümlede yüklem ve zarf tümleci olduğunu; Kr açıklamıştır.

Fn, Atabay'ın tanımından iktibas etmiştir.

1.3.4. Kalma Durumu

Ad ya da ad görevinde kullanılan kelimelere –de durum ekinin getirilmesiyle anlatılır; kalma, içinde olma bildirir. Bu ekin ünlü uyumlarına göre değişimleri –de, -da, -te, -ta biçimindedir.

a) Dolaylı tümleç kurar: Zira bilirim ki onun bu konuda hiç şakası yoktur.

b) Yer ve içindelik bildirir: Türkiye’de, evde, Ankara’da, yamaçta, güneşte gibi.

c) Zaman tümleci kurar: Saat dokuzda geldi. Okulu 23 yaşında bitirdi gibi.

ç) Oluş biçimi: bir nefeste, ilk görüşte gibi.

d) Tamlama kurar, ölçü ve durum bildirir: ev büyüklüğünde ağaç, ceviz büyüklüğünde dolu gözde sanatçı gibi.

e) Sayılarla tamlama kurar: Onda bir, üçte iki gibi.

f) Kalma durumunda ikileme: Ayda yılda, kıyıda köşede, evde barkta, günde güneşte gibi.

Ergin, *lokatif eki* (1993:356); Banguoğlu, *kimde hali* (1995:287) adı altında işlemiştir.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Bulunma Durumu Eki (-de, -da, -te, -ta): Cümleye asıl olarak bir yerde bulunma, var olma anlamı katar.

Onlar bizi evde bekliyor. (bulunma)

Eklendiği sözcüklere başka anlamlar da katar.

Bayramda köye gideceğiz. (zaman)

Onu ayakta karşıladık. (durum)

Yapım eki görevinde de kullanılır.

Sınıfın gözde öğrencisi, bugün okula gelmedi.

Sözde başarılarla bizi kandırmaya çalışıyor.

Fn: Kalma (bulunma) durumu (-de hali): Adlara ve ad görevinde kullanılan sözcüklere bulunma, kalma, içinde olma anlamları katar. Bu anlam –de ekiyle sağlanır. Kalma durumundaki adlar cümlede dolaylı tümleç olur.

Onu *kalabalıkta* kimse fark etmedi.(dolaylı tümleç)

Okulu *yirmi üç yaşında* bitirdi.(zarf tümleci)

Kl: “-de” hal eki “-de, -da, -te, -ta” (bulunma hali):

Bende bir resim var.

“-de” hal eki yapım eki görevinde de kullanılabilir.

Bu okulun en gözde öğrencisi sensin.

Kr: Bulunma Hali (-de hali): Ses uyumuna göre kullanılan -de, -da, -te, -ta şekilleri vardır. Kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin kendi içinde gerçekleştiğini ifade etmek için isim –de haline getirilir. Fiilin gerçekleştiği yeri gösterir, böylelikle bulunma bildirirler.

Şu fakir mahallede bir göz evim olsaydı.

Yeni bir nefes gibi sensizlik göğsümdedir.

Bu ek bulunma anlamı dışında çeşitli anlamlar da bildirir:

Zaman bildirir: Bayramda akrabalarını gezecek.

Durum bildirir: Otobüste ayakta gittik.

İkilemeler kurar: *Elde avuçta* birkaç kuruş kaldı.

Ölçü bildirir: *Ayda* bir tiyatroya gidiyor. *Yüzde* kırk civarında azalma var.

Eklendiği kelime veya kelime grubu bazen sıfat görevinde kullanılabilir: *Yirmi yaşında* bir çocuktan o.

Bu ek bazen yapım eki görevinde de kullanılabilir: Bu *sözde* tasarı meclisten geçmeyecek. *Gözde* bilim adamları her zaman kabul görürler.

S: Kalma (Bulunma) Durumu (-de hâli): Bu durum ada (-de, -da, -te, -ta) ekinin getirilmesiyle sağlanır. Zaman ve durum bildiren hâllerin dışında, bu durumdaki adlar cümlede dolaylı tümleş olur.

Seni iki saat okulda bekledik.

“-de” durum eki, kimi zaman da zarf tümleşlerini oluşturur.

Oraya ilkbaharda gitti.

Değerlendirme

Tüm kaynaklar bu eki alan isimlerin cümlede dolaylı tümleş ve zarf tümleşci olarak görev yapabileceğini açıklamış. Ancak yönelme hali ekinde de olduğu gibi bu kelimelerin hangi durumlarda bu öge görevinde kullanılacağını sadece S açıklamıştır.

Kr, bu ögelerin yanında kalma hali ekini alan kelimenin yüklem olarak da kullanılabileceğini örneğiyle ortaya koyan tek kaynaktır.

Kr, “ayda bir” ve “yüzde kırk” örneklerinin ölçü bildirdiğini iddia etmiştir. Ayda bir derken ölçüden ziyade zaman aralığı anlamı vardır. Yine yüzde kırk örneğinde ölçü değil ‘oran’ manası vardır.

Kr, bu eki alan kelimelerin sıfat görevinde kullanılabileceğinden ve ikileme kurabileceğinden bahseden tek kaynaktır.

Zaman ve durum anlamında kullanılabileceğinden sadece Fm ve Kr bahseder.

Fm, Kl, Kr ve S, bu ekin tüm şekillerini tanımda verirken Fn, tanımda sadece –de ekini ele almış; örnekleri verirken ekin diğer şekillerini kullanmıştır.

Fm, Kl, Kr ve S (bkz. Çıkma durumu s.36), bu ekin yapım eki olarak da kullanılabilceğini ifade ederler. Örnek olarak 'gözde' kelimesi tercih edilmiştir.

1.3.5. Çıkma durumu

Çıkma durumu, ad ya da ad soylu kelimelere –den eki ve değişik biçimleri olan –dan; ten-, tan eklerinin getirilmesiyle sağlanır. Bu durum genellikle bir çıkma, ayrılma gösterir; ayrıca, aşağıda değindiğimiz görevlerde kullanılır.

“Köyden yana baktım.”

“Köyün güzelliği de topraktan geliyor.”

Şu görevlerde kullanılır:

- a) Dolaylı tümleç kurar: Toroslardan ovaya inince ova olabildiğince sessizdir.
- b) Kimi kelimelerle, çıkma durumundaki adlar öbikleşerek ulandığı adın neden yapıldığını gösterir: Camdan kavanoz, deriden çanta.
- c) Benzetme ve karşılaştırma anlatır: Pamuktan yumuşak, baldan tatlı.
- ç) İsim fiillerle öbikleşir: Babadan kalma, anadan doğma.
- d) Bölümün parçasını gösterir: Sütten bir bardak içer misin?

Çıkma durumundaki adlar kimi edatlarda da kullanılarak edatlı tamlama kurar. Bu tamlamadaki adlar tamlayan görevindedir: hastalıktan dolayı, insanlıktan öte, sabahtan beri gibi.

Ergin, *ablatif eki* (1993:357); Banguoğlu, *kimden hali* (1995:287) adı altında işlemiştir.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Ayrılma Durumu Eki (-den,-dan,-ten,-tan): Cümleye asıl olarak “bir yerden ayrılma, uzaklaşma” anlamı katar.

Biraz önce dükkandan çıktı.

Eklendiği sözcüklere başka anlamlar da katar.

Sabahtan arabayla yola çıkalım (zaman)

Çocuk gürültüden uyuyamadı. (sebep)

Onu yakından takip et. (durum)

Yapım eki görevinde de kullanılır

İçten davranışlarla hepimizi büyülemişti.

Onun sudan bahanelerine artık inanmıyorum.

Fn: Çıkma (ayrılma,uzaklaşma) durumu (-den hali): Çıkma durumu adlara ve ad soylu sözcüklere “-den” eki getirerek sağlanır. Bu durum çıkma ayrılma gösterir. Çıkma durumundaki sözcükler cümlede dolaylı tümleç olur.

Haftalık harçlığını annesinden alırdı.

Korkudan yanımıza gelemiyordu.

Kl: “-den” hal eki “-dan, -den, -tan, -ten” Ayrılma, çıkma hali de denir.

Kuzular otlaklarından dönüyordu.

“-den” hal eki tamlayan ekinin yerine de kullanılabilir.

Vitrindekilerden hangisini beğendiniz.

“-den” hal ekini alan sözcükler zarf görevinde kullanılabilir.

Sabahtan yola çıkmalıyız.

Kr: Ayrılma Hali (-den hâli): Ses uyumuna göre değişen –den, -dan, -tan, -ten şekilleri vardır. Sözcük gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını ifade etmek için isim -den halinde bulunur. Bu ekin asıl fonksiyonu uzaklaşma ifade etmektir.

Damlardan, bacalardan, duvarlardan öteye

Bakmak istiyorum günler günü gökyüzüne

Yer, ayrılma, uzaklaşma bildirir: Henüz odadan çıkmadı.

Karşılaştırma bildirir: Ali'den çalışkan çocuk var mı sınıfta?

İsimleri edatlara bağlama görevinde kullanılır: Tiyatrodan sonra biraz dolaşalım.

Bir nesnenin, varlığın hammaddesini bildirir: Porselenden tabak.

Durum bildirir: Çok candan gülümsüyor.

İkileme kurmakta kullanılır: Hasattan hasata yeniliyoruz makineyi.

Tamlanan eki -ın, -in, -nın, -nin yerine kullanılır. Bu tür kullanımlarda çoğul ekinden sonra gelir: Arkadaşlardan birisi beni aramış. Resimlerden hangisi kardeşin.

-den hali bazen yapım eki görevinde de kullanılır. Bu durumda çekim eki olmaz:

Sudan bahanelerle işleri erteleme.

Sıradan insanlarla dostluk kurulmaz.

Sebep bildirir: Sıcaktan buram buram terliyor.

-den eki almış olan sözcük, cümlede dolaylı tümleç, zarf tümleci, edat tümleci, yüklem görevinde kullanılabilir.

Masadan hiç ayrılmıyor. (dolaylı tümleç)

Sabahtan beri bekliyorduk. (edat tümleci)

Akşamdan yola çıkacak. (zarf tümleci)

Onun şikayeti bendendir. (yüklem)

S: Çıkma (Ayrılma, Uzaklaşma) Durumu (-den hâli): Bu durum, ada “-den(-dan,-ten,-ten)” ekinin getirilmesiyle sağlanır. Zaman, durum ve neden bildiren hallerin dışında bu durumdaki adlar cümlede dolaylı tümleç olur.

Dolaptan tabakları çıkardı, teker teker kuruladı.

Durum ekleri eklendiği adın cümlede değişik anlamlar kazanmasını sağlar.

Neden sonuç ilişkisi kurar: Zavallı yalnızlıktan iyice bunalmıştı.

Bir bütün parçası gösterir: Pastadan tabağınıza alır mısınız?

Ad tamlamalarında tamlayan ekinin (-ın) görevini üstlenir: Sorulardan birini boş ver.

Benzetme ve karşılaştırma anlatır: Taştan sert bir ağaç kullanacakmış.

Eklendiği kimi sözcükleri sıfat yapar: Bayramınızı en içten duygularla kutlarım.

Eklendiği kimi sözcükleri zarf yapar: Bana da çok içten davrandı.

İsim çekim ekleri zamanla yapım eki görevini üstlenebilir.

Can-dan dost (sıfat)

Göz-de sanatçı (sıfat)

Geze geze gitti. (zarf)

Değerlendirme

Fn haricindeki tüm kaynaklar ekin diğer şekillerini de vermişlerdir.

Bu ekin yapım eki olarak da kullanılabileceğini Fm, Kl, Kr, S belirtmiştir.

Cümlede dolaylı tümleç yanında zarf tümleci de olabileceğini Fn ve Kr açıklar. Kr, yüklem olarak da kullanılabileceğinden bahseden tek kaynaktır.

Bu ek genellikle cümledeki anlam ve görevleri ile ön plana çıkarıldığı için ortak görev ve anlamlarını bir arada vermeyi uygun bulduk.

Zaman: Fm.

Sebebi: Fm, S, Kr.

Durum: Fm, S, Kr.

Tamlayan eki –in yerine: Kr, S.

Sıfat ve zarf görevinde: S.

Benzetme ve karşılaştırma: Kr, S.

Bunların haricinde sadece Kr’de edatlara bağlama görevi, nesnelere hammadde olma özelliği, ikileme görevi de dikkate alınıp incelenmiştir. Kr, edat tümlecinden bahseder. Ancak ÖSS’de ve tezimizde başvurulan kaynaklarda edat tümlecinin, aslında zarf tümleci olduğu görülmektedir.

1.3.6. Tamlayan Durumu

Tamlayan durumu eki olan –in, ad ya da ad görevindeki kelimelere eklenerek bu kelimelerin gösterdiği anlatımın başka bir anlama bağlanmasını, tamamlanmasını sağlar. Bu durum eki de bağlandığı adın ünlülerine göre değişikliğe uğrayarak –ın, -un, -ün, -(n)in, -(n)ın, -(n)un, -(n)ün, biçimlerini alır.

“Koca salon sanki bir yalıt evinin parıltılarıyla dolmuştu.”

Türlü görevleri vardır:

- a) Tamlama kurar: Belirtili tamlama kurar ve tamlayan görevindeki ada ulanır. Evin kapısı, dalın yaprağı...
- b) İlgı ve yakınlık gösterir: Alilerin evi, elmaların kırmızısı...
- c) Bölümün parçasını gösterir: insanların çoğu, güllerin kırmızısı...

Tamlayan durumu eki daima –ler çokluk ekinden ve –i iyelik ekinden sonra gelir: evlerin, evlerinin gibi.

Ergin, *genetif eki* (1993:353); Banguoğlu, *kimin hali* (1995:286) adı altında işlemiştir.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Tamlayan Eki: Sözcükler arasında tamlama yoluyla ilgı kuran eklerdir. “ın, -in, -un, -ün”. Kaynaştırma ünsüzü “-n” kullanılınca “-nin, -nın, -nun, -nün” şekilleri de ortaya çıkar. “ın, -in, -un, -ün”

Ad takımı kurar: Ahmet’in dersleri

İlgeç grubu kurar: sen-in için

İki sözcükte “-im” şeklinde yazılır: ben-im çantam, biz-im çantamız

İyelik eki olan “-in” ile tamlayan eki olan “-in” karıştırılmamalıdır:

Sen-in (tamlayan eki) kitab-ın (tamlanan eki)

Kitabın dün masanın üzerinde duruyordu. (kitap sözcüğü iyelik eki almış)

Kitabın kapağını kardeşim yırtmış. (kitap sözcüğü tamlayan eki almış)

Fn: Tamlayan Ekleri: ben-*im* eşyalarım, sen-*in* eşyaların, on-*un* eşyaları, biz-*im* eşyalarımız, siz-*in* eşyalarınız, onlar-*ın* eşyaları, çocuklar-*dan* birkaçı

Kl: İlgi Hâl Eki (Tamlayan eki): İsim tamlamalarında tamlayan durumundaki isim soylu sözcüğe getirilen “ın, -in, -un, -ün” ekleridir. Bu ekler tamlayan ile tamlanan arasında anlam ilgisi oluşturur, isim tamlaması kurar.

Bu dağların aşinasıdır soyum.

İlgi eki, yazılışı bu eke benzeyen diğer eklerle karıştırılmamalıdır.

(senin) Sesin duyulmuyor. (iyelik eki)

Filmin sonunu seyretmeden gitti. (ilgi eki)

Bugün bir yağın işim var. (fiilden isim yapım eki)

Kr: İlgi (tamlayan) Eki (nin, -nın, -nun, -nün): Ses uyumlarına göre değişen –im, -ın, -in, -un, -ün, -nin, -nın, -nun, -nün şekilleri vardır. Bu ek genellikle tamlama kurmakta kullanılır. Bu sebeple tamlayan eki de denilmektedir.

Taş-ın (yüzeyi), yol-un (iyisi), oda-nın (içi)

Ekin asıl fonksiyonu belirtili isim tamlaması kurmak, yani isimleri isimlere bağlamaktır.

Ellerinin içine boya bulaşmış.

Evlerinin önünden yol geçiyor.

Bu ek zamirleri edatlara da bağlayabilir.

Benim için bu görevi uygun görmüşler.

İsimleri ve zamirleri fiillere bağlar.

Büyük ödül Enis’in oldu.

En güzel günler sizin olsun.

S: Tamlayan Ekleri: -im, -in: benim düşüncem, ağacın yaprağı...

Değerlendirme

Kl ve Kr, ‘tamlayan ve ilgi eki’ olarak ifade ederken diğer kaynaklar sadece ‘tamlayan eki’ni tercih etmiştir.

Fn, ‘on-un’ şeklinde bir ayırım yapmıştır. “-n-” kaynaştırma ünsüzünü kökle birlikte ele almış ve kök sayı adı olan ‘on’ şekline girmiştir. Bu ayırım yanlıştır.

Ekin “-nin, -nın, -nun, -nün” şekillerine Fm ve Kr değinir. “-n-” sesinin kaynaştırma olduğunu sadece Fm izah etmiştir. Bunun yanında S, eklerin sadece üç şeklini vermiştir.

Kl hariç tüm kaynaklar ben ve biz zamirlerine “-im” şeklinin geldiğine değinmiştir.

Kl hariç tüm kaynaklar bu konuyu ek statüsünde ele almış, durum eki olduğundan bahsetmemiştir. Tamlayan ekinin de hal eki olduğu konusuna sadece Kl temas etmiştir.

Kl, isim tamlamalarında tamlayana getirilen eklerdir ifadesine yer vermiş. Bu ekler sadece bu görevi yerine getirmez. Edat grubu kurar, zamirleri edatlara bağlama gibi birçok görevi vardır. Bu durumda Kl’ün tanımı eksik kalmaktadır. Fm ve Kr ise sözcükler arasında ilgi kurduğunu açıklayarak daha geniş bir tanımlamaya gitmiştir.

1.3.7. Eşitlik Durumu

Adlara ve ad soylu kelimelere eklenen –ce (-ca ; -ça, -çe) eki eşitlik, benzerlik, görelilik, karşılaştırma anlamları verir: ailece, yasaca, yaşça gibi.

- a) Nitelikte eşitlik sağlar: adamca davranış, akıllıca iş gibi.
- b) Nicelik, büyüklük, ölçü yönünden eşitlik sağlar: bilgice, boyunca, kiloca, gibi.
- c) Eşitlikle birlikte, görelilik anlamı verir: kanımca, aklınca, bilimce gibi.
- d) Sayı adlarına gelir ve çokluk bildirir: yüzlerce, binlerce, milyonlarca gibi.
- e) Zaman belirten çoğul adlara gelerek eşitlik sağlar: aylarca, günlerce, yıllarca gibi.
- f) Karşılaştırma, gibi olma anlatır: arabayı delice sürmek, insanca davranmak, yaşça büyük, yasaca tutarlı olmak gibi.

Zamirlere gelir “benzerlik, gibilik, eşitlik, görelilik” sağlar: bence, sence, sizce, onlarca, bunca, nice, kendimce, şunca gibi.

Ergin, *eşitlik eki* (1993:359); Banguoğlu, *kimce hali* (1995:289) adı altında işlemiştir.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Eşitlik Eki (-ca, -ce, -ça, -çe): Cümleye değişik anlam ilgileri katar.

O, bilgice hepimizden daha iyidir. (bakımından)

Sınıfça pikniğe gittik. (birliktelik)

Kurulca kararlar alındı. (tarafından)

Bence yanlış yapıyorsun. (görecelik, kanaat)

Yüksekçe bir yerden atladık. (küçültme)

Konuya güzelce hazırlandı. (şekilde)

Kr: Eşitlik Hali (-ca, -ce, -ça, -çe): Sözcük gruplarında ve cümlede fiilin ne şekilde ve nasıl olduğunu veya nasıl yapıldığını, fiilin oluş veya yapılış tarzını ifade etmek için isimler eşitlik haline gelir. Eşitlik ekleri bir eşitlik, gibilik, benzerlik, görelilik, kadarlık ifade ederler. Bu ek:

Benzerlik ifade eder, “gibi” anlamına gelir: Ona kardeşçe davranmalıyız.

Görelilik anlamına katar: Bence bu zaman yetmez.

“Bakımından, yönüyle” anlamı katar: Hangisinin kiloca fazla olduğunu biliyorum. Boyca ne fark var aranızda?

Zaman bildiren sözcüklere eklenir: Yıllarca onu arayıp durdum.

Birliktelik anlamını ifade eder: Sınıfça bir geziye gitmeyi düşünüyoruz.

Durum bildirir: Akıllıca davranıyordu. Sessizce çıkıp gitti.

Küçültme sınırlandırma bildirir: Büyükçe bir evde oturuyor.

-ca, -ce eki almış sözcükler cümlede zarf tümleci ve yüklem görevinde kullanılabilirler.

Ahmet çok kurnazca davranıyor. (zarf tümleci)

Bu davranışları çok çocukçadır. (yüklem)

Değerlendirme

Sadece Fm ve Kr bu konuyu işlemiştir. Kr, tanım yapan tek kaynaktır.

Kr, tanımda fiilin nasıl olduğunu ve nasıl yapıldığını ifade için bu ekin kullanıldığını açıklamış. Örnek olarak verdiği ‘Boyca ne fark var aranızda?’ cümlesinde bir fiil yoktur. Ama “-ca” eşitlik ekini almıştır. Buradan da anlaşılıyor ki Kr’in iddia ettiği gibi sadece fiilleri değil isimleri de ifade etmek için eşitlik ekleri kullanılabilir.

Kr, ikinci hataya ‘isimler eşitlik haline girer’ ifadesiyle düşer. Yine kendi örneklerinde eşitlik eki ‘bence’ kelimesinde zamir, ‘sessizce’ kelimesinde zarf, ‘büyükçe’ kelimesinde ise sıfat görevinde kullanılmıştır. Zamir, sıfat ve zarf isim soylu kelimelerdir. Tanımda sadece ‘isimler’ değil ‘isim soylu kelimeler’ ifadesine yer verilmeliydi. Fm’in “yüksekçe”örneği de küçültme anlamında değildir.

1.4. Adlarda Cins

Birçok dilde adlar, cins açısından birbirinden ayrılır. Kimi dillerde ad, sıfat ve Zamir gibi kelime türlerinde ve öğelerinde ayrıca artikellerde görülen cins ya da tür kavramı Türk dillerinde ve Türkiye Türkçesinde söz konusu değildir. Adlarda cinsiyetin (erillik ve dişiliğin) belirtilmesine ilişkin biçim eki ya da biçim yoktur.

Türkçede ancak kimi adlar gösterdikleri kavram dolayısıyla eril ya da dişil sayılırlar.

- 1) Kimi kelimelerle cins ayrımı sağlanır; kız, erkek, kadın kelimeleri gibi: kız öğrenci, erkek çocuk, kadın hizmetçi gibi.
- 2) Akrabalık adlarında eril-dişil: anne-baba, oğul, abla-ağabey, dayı-amca, dayı-hala gibi.
- 3) Hayvan adlarında cins ayrımı: dişil aslan, erkek aslan gibi.
- 4) Bir de hayvanlarda yine aynı cins kimi kelimelerle ayrı belirtilir: tavuk, horoz; inek, öküz, boğa; kısırak, aygır; koyun, koç; teke gibi.

Cinslik isimlerde erkeklik dişilik gösteren gramer kategorisidir. Cinslik erkeklik, dişilik ve cinsizlik şeklinde görülür. Türkçede gramatikal kategorilerden cinslik kategorisi yoktur (Ergin, 1993:173).

1.5. Adlarda Sayı

Sayı adları, gösterdikleri varlıkları sayı, sıra, topluluk bakımından belirtirler. Bazı yazarlar bu ögeleri sıfat olarak benimsemişleridir.

Bir konuşma parçası ya da bir yazıda geçen adların kaç tane olduğu, birtakım sayı adları aracılığıyla belirtilir: bir, iki, yetmiş beş, on iki gibi.

Adı, sayı yönünden niteleyen, belirten kelime de sayı sıfatı olmaktadır: beş çocuk, yedi kavak, ikinci ev, beşinci sokak, ikişer sıra gibi.

Sayı adlarını şöyle bölümleyebiliriz:

1. Asıl sayılar
2. Sıra sayıları
3. Üleştirme sayıları
4. Kesir sayıları

Sayı sıfatları aslında tek başlarına sayı isimleridir (Ergin, 1993:366).

Banguoğlu, sayıları sıfat olarak nitelendirmekle birlikte “bunlar aslında sayı adlarıdır” demektedir (1995:307).

1.5.1. Asıl sayılar

Adların gerçek sayılarını gösteren, bir (1), iki (2), üç (3)... diye sıralanan kelimeler asıl sayı adlarıdır. Dilin en eski ögelerindendirler.

Türkçe ve öteki Altay dillerinde kural olarak sayılardan sonra gelen adlar çoğul eki almazlar. Fakat kimi özel anlatımlarda, seyrek olarak bu eki aldıkları da görülür: dörtler konferansı, kırklara karışmak, üç güzeller gibi.

“Yarım, buçuk, yarı, çeyrek” gibi kelimeler de sayı gösterir.

1.5.2. Sıra sayıları

Sıra sayıları, asıl sayı adlarına –(I)ncI ekinin getirilmesiyle sıra gösterirler: birinci, beşinci, onuncu, yüzüncü, ellinci gibi.

Ünlüyle biten asıl sayılara -(i)nci eki gelince sözcüğün ünlüsü düşer : ik(i)-i-nci,alt(ı)-ncı, yed(i)-i-nci, yirminci, ellinci gibi.

-(i)nci eki ünlü uyumlarına göre şu biçimlere girer: -(ı)ncı, -(u)ncu, -(ü)ncü; birinci, onuncu, yüzüncü gibi.

Kimi kelimelere gelen -(i)nci eki de sıra gösterir: sonuncu, kaçınıcı gibi.

Bir de “ilk ve son” kelimeleri vardır ki sıra bildirirler: ilk çalışma, ilkbahar, sonbahar, sıraların ilki gibi.

Değerlendirme

Atabay, ‘Ünlüyle biten asıl sayılara -(i)nci eki gelince sözcüğün ünlüsü düşer.’ demiştir. Burada Atabay’ın iddia ettiği gibi sözcüğün ünlüsü mü yoksa ekin ünlüsü mü düşmektedir. Ya da eke getirilen yardımcı ünlü konumundaki -ı, -i, -u, -ü’ye gerek kalmamakta mıdır? Atabay, üleştirme sayılarını anlatırken ünlü ile biten sayılara “ş” koruma ünsüzü geldiğinden bahsetmiştir. Örnek olarak *beş* keimesi *beş-er* olur. Atabay da kökün değil, yardımcı seslerin değiştiğini burada kabul etmiştir. O zaman yukarıda değindiğimiz yardımcı ünlülerin kullanılmaması gayet tabiidir. Atabay, sözcüğün köküdeki ünlünün düştüğünü söyleyerek hataya düşmüştür.

1.5.3. Üleştirme sayıları

Üleştirme, paylaşırma anlamları veren sayı adlarıdır. Sayı adına gelen -ar/-er ekiyle sağlanır: altışar, onar, doksanar, otuzar, kırkar, birer, üçer, beşer, yüzer, biner, yetmişer, yedişer gibi. (Ünlü ile biten sayılarda arayan ‘ş’ koruma ünsüzü girer.)

Sayı adlarından başka kelimeler de -ar/-er ekiyle üleştirme kavramı veren kelime kurar: kaçar, yarımşar, azar, teker, çiftler gibi.

1.5.4. Kesir sayıları

Asıl sayı biriminin bir bölümünü gösteren sayılardır: üçte bir, onda iki, yüzde üç, binde bir gibi.

Kesirli sayının birinci sözcüğü kalma durumunda (-de,-da,-te,-ta) ve asıl sayıdır; ikinci kelime ise o birimin bir bölümünü gösterir: dörtte üç $\frac{3}{4}$; onda dört $\frac{4}{10}$; 0,4; altıda üç $\frac{3}{6}$; yüzde beş %5 gibi.

1.6. Adlarda Azlık-Çokluk

Adlar, türlü biçimlerde, aynı türden varlıkların tekil ya da çoğullarını belirtirler. Tek olan varlığı belirten adlara tekil, aynı türden olanların bir bölümünü ya da tümünü gösterenlerine de çoğul ad denilmektedir. Her türden ad tekil ya da çoğul olabilir.

Banguoğlu, 'Adlarda Sayı' başlığı altında adları sayı bakımından tekli, çoklu ve topluluk adları olarak üçe ayırmıştır (1995:283).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Tablo 6. Varlıkların Sayısına Göre Adlar

Fm	Fn	Kl	Kr	S
Varlıkların Sayılarına Göre Adlar	Varlıkların Sayısına Göre Adlar	Varlıkların Sayılarına Göre	Varlıkların Sayılarına Göre İsimler	Sayılarına Göre Adlar
1.Tekil Ad	Tekil Adlar	Tekil İsim	Tekil İsim	Tekil adlar
2.Çoğul Ad	Çoğul Adlar	Çoğul İsim	Çoğul İsim	Çoğul adları
3.Topluluk Adı	Topluluk Adları	Topluluk İsmi	Topluluk İsmi	Topluluk Adları

1.6.1. Tekil Ad

Aynı türden varlıkların tek olan adıdır: ev, genç, çocuk, ağaç, güneş vb. Özel adlar genellikle tekil olarak kullanılır: Ankara, Fırat, Londra, Ali, Mete... gibi

Yalın halleriyle adlara *tekli* deriz (Banguoğlu, 1995:283).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Tekil ad: Sayıca bir varlığı karşılayan addır.

Fn: Tekil Adlar:Çokluk eki (-ler) almamış, aynı türden tek varlığı gösteren adlara denir.
kitap, sayı, ilke, masa, kedi...

Kl: Tekil İsim: Tek varlığı bildiren isimlerdir.

Ev, çiçek, çocuk, bahçe...

Kr: Tekil isim: Bir tek varlığı karşılayan ve çoğul eki almamış isimlere denir.

Kitap, savaş, kış, ağaç, araba, çiçek, dal, öğrenci, soru...v.b.

S: Tekil adlar:Aynı türdeki varlıklardan her birine verilen adlardır: ev,ağaç,şehir,masa...

Değerlendirme

Fn, 'göstermek' ifadesini özel ve cins isimlerde olduğu gibi burada da tercih etmiştir. Bu konuyla ilgili değerlendirme daha önce yapılmıştır. (bkz. Özel Ad s.14)

Fn ve S ise Atabay gibi 'aynı tür' ifadesini kullanmıştır. Fm, Kl ve Kr bu ifadeye yer vermemiştir. Bu ifade özel isimleri dışarıda bırakır. Çünkü özel isimler aynı türden değildir. 'Ankara' kelimesi tekil ve özel isimdir. Bu kelimenin aynı türden başka bir örneği yoktur. Bu durumda Atabay, Fn ve S hataya düşmüştür.

Fn ve Kr, 'çokluk eki almayan' ifadesine yer vermiştir. Tanımda tek olan ifadesine yer verdikten sonra böyle bir açıklama yapmak gereksizdir.

S'ın tanımı tekil isimleri açıklayan bir tanım değildir. 'aynı türdeki varlıklardan her biri' şeklinde bir açıklama topluluk ismini de içine alır. Aile dediğimizde bu türdeki varlıklardan birini anlayabiliriz. Oysaki bu kelime topluluk ismidir. Burada ismin tek olduğu ifade edilmemiş sadece 'varlıkların her biri' ifadesine yer verilmiş.

Tanımlar içinde yukarıdaki eksikliklerden en uzak ve anlaşılır kaynak Fm'dir.

1.6.2. Çoğul Ad

Türkçe'de adın birden çok varlığı gösterdiğini belirtmek için -lar (-ler) eki kullanılır. Çoğul ekini almış kelimeler türlü anlamlara gelen adlar kurarlar:

1. Tür adlarında ya da özel adlarda çoğulluk: evler, çocuklar, Türkler, Müslümanlar gibi.
2. Belli bir aileyi çevreyi anlatır: Aileler, Ahmetler, ablamlar, halamlar gibi.
3. Kişi adlarına gelerek o kişiler gibi onların değerinde kimselerin çokluğunu belirtmek üzere kullanılır: Mimar Sinanlar, Fatihler, Namık Kemaller gibi.

4. Birçok özelliği ortak olan türler topluluğu, bölümü, o türün adına –lar eki getirilerek belirtilir: sürüngenler.

5. Çoğul anlamı taşıyan tekil adların anlamlarını güçlendirerek onlara “birliktelik, toptan olma” anlamı kazandırır: gökler, güneşler, yerler, topraklar, insanlar gibi.

6. Tıpkı somut adlar gibi soyut adlar da çoğullanır: sıkıntılar, üzüntüler gibi.

7. Kurum ve kişilerin topluluğunu belirtir: Yüksek Okullar Gen.Müd.

8. -lar/-ler çoğul ekini almadıkları halde çoğul anlamı veren tekil kelimeler de vardır ve bir bütünü gösterirler: Şeker enerji veren bir besindir”

Çoğul eki almış adlarda ad durumu ekleri, çoğul ekinden sonra gelir: evler-i, ev-ler-de, ev-ler-den, ev-ler-in gibi.

Ergin çoğul adlar gibi bir bölüm yapmaz. *Çokluk eki* başlığı altında bu ekin fonksiyonlarına değinir (1993:349).

Banguoğlu, “-ler eki alan adları da çoklu diye anarız” der (1995:283).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Çoğul Ad: Çoğul eki (-ler,-lar) alarak birden fazla varlığı karşılayan adlardır. Cümleye asıl olarak “çokluk” anlamı katar.

Bu kitaplar çok güzel.

Eklendiği sözcüklere başka anlamlar da katar.

Dünyalar kadar malı varmış. (abartma)

Ahmet Bey’ler seni sordu. (saygı)

Fatih’ler Yavuzlar tarihimizde çoktur. (benzeri)

Yapım eki görevinde kullanılır: Ahmetler yarın bize geliyor. (aile)

Bu cümlede “-lar, -ler” eki, eklendiği sözcüğün anlamını değiştirdiği için yapım eki görevindedir. Bu yüzden ek kesme işaretiyle ayrılmamıştır.

Fn: oğul Adlar: Aynı türden birden fazla varlığı anlatan adlardır. oğul anlam, adlara okluk eki (-ler) getirilerek verilir.

arabalar, çiçekler, evler, yollar...

okluk eki (-ler) adlara bu temel anlamı dışında değişik anlamlar katabilir.

Soy, Haneden, Aile Anlamı: Osmanlılar 600 yıl hüküm sürdü.

Abartma anlamı: ocuk, yerlerde sürünüyordu.

“her” Anlamı: Akşamları mutlaka kitap okurdu.

Yaklaşık anlamı: On beş yaşlarında ya var ya yoktu.

“ve benzerleri” anlamı: Mustafa Kemal’ler lmez.

Kl: oğul isim: okluk ekini (-ler,-lar) alarak sayıca birden fazla varlığı bildiren isimlerdir.

İsim soylu sözcüklere gelen ve okluk anlamı katan “-lar,-ler” ekleridir.

İnsan-lar, kuş-lar, ağaç-lar, ev-ler...

oğul eki, bunun dışında, isimlere başka anlamlar da katar:

Abartma anlamı: Sınavı kazanırsam dünyalar benim olur.

Sayđı anlamı: Müdür beyler henüz gelmedi.

Benzetme anlamı: Türk edebiyatı Yahya Kemal’ler,Mehmet Akif’ler yetiŐtirmiŐtir.

Aile anlamı katan çoğul eki ,yapım eki görevindedir: Yarın Metinlere gideceğiz.

Kr: oğul İsim: Birden fazla varlığı karşılayan isimlerdir. İsimler, “-ler, -lar” eki alarak çoğul yapılır.

-ler/-lar çoğul ekini almadığı halde çoğul anlamı veren tekil isimler de vardır ve bunlar bir bütünü gösterir.

Türkiye en fazla *pamuk* reten ülkelerden biridir.

Şeker enerji veren bir besindir.

Türkçede isimler hiçbir ek almadıkları zaman tekil haldedirler. Bunların birden fazla nesne, varlık ya da kavram belirtmeleri eklerle sağlanır. İsimleri çoğul yapan ek -lar, -ler ekidir.

Sizi göreceğim geldi iyi insanlar.

-lar,-ler ekinin çoğul anlamından başka değişik anlamları da vardır:

Abartma anlamı: Dünyalar kadar kitabı var.

Eklendiği kelimeye “ve benzeri” anlamı katar:Bu vatan daha çok Fatih’ler yetiştirecek.

Saygı ve alay anlamı katar.Oooo!...Hüsametdin Beyler de buradalarmış.

-gil anlamı katar: Bu durumda yapım ekidir. Özel isimde kesme işareti ile ayrılmaz.

Teyzemler Almanya’da oturuyor.

Yaklaşık ortalama anlamı katar: Otuz yaşlarında vardı.

S: Çoğul adları: Aynı türden birden çok varlığın adlarıdır. Ada getirilen “-ler / -lar” eki adı çoğul yapar: evler, ağaçlar, şehirler, masalar...

Değerlendirme

Fm, Kl ve Kr –ler ekinin aile anlamı kattığında yapım eki olduğuna değinmişlerdir.

Çoğul eki almadığı halde bu anlamı veren tekil isimlerin varlığından Kr bahseder.

Anlamları bakımından sınıflama şöyledir:

Aile, çevre: Fm, Fn, Kl, Kr

Abartma: Fm, Fn, Kl, Kr

“ve benzerleri”: Fm, Fn, Kl, Kr

Saygı: Fm, Kl, Kr

Yaklaşık: Fn, Kr

Her: Fn

S ekin anlamları konusunda herhangi bir bilgi vermemiştir.

1.6.3. Topluluk Adı

Bir de biçim bakımından tekil görüldüğü halde çokluk ya da topluluk kavramı veren adlar vardır. Bunlara topluluk adları diyoruz: ordu, sürü, takım, bölük, alay, kurultay, kabile gibi.

Bir takım cins adları çok sayıda bir topluluğa ad olmuşlardır. Yani tekli halleriyle toplu bir çokluğu ifade ederler. Bunlara *topluluk adları* deriz (Banguoğlu 1995:283).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Topluluk Adı: Çoğul eki almadan birden fazla varlığın oluşturduğu grubu karşılayan addır.

Tekil Ad	Çoğul Ad	Topluluk Adı
Öğrenci	öğrenciler	okul
Asker	askerler	bölük,ordu
Futbolcu	futbolcular	takım
Yolcu	yolcular	kabile
Koyun	koyunlar	sürü

Topluluk adı bazen tekil bir varlığı karşılayabilir. Bu durumda o sözcük artık topluluk adı değildir.

Sınıf, yarın pikniğe gidecek. (topluluk adı)

Sınıf, yarın boyanacak. (tekil ad)

Fn: Topluluk Adları: Tekil oldukları halde aynı türden birden fazla varlığı anlatan adlara topluluk denir.

ordu, sürü, kurultay, bölük, kervan...

Kimi tekil adlar, cümlede gerçek anlamlarının dışına çıkararak topluluk adı olabilirler.

Sınıf, dar ve havasızdır. Tekil ad (gerçek)

Sınıf, çok konuşuyor. Topluluk adı (mecaz)

Kl: Topluluk İsmi: Çokluk adını almadığı halde, birden fazla varlığı bildiren isimlerdir.

Ordu, sürü, aile, halk, demet, orman...

Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir.

Topluluk isimleri çokluk ekini alabilir.

Kr: Topluluk İsmi: Biçim bakımından tekil görüldüğü halde ortak özellikleri olan birçok varlığı karşılayan isimlerdir.

Ordu, sürü, takım, aile, meclis, bölük, kabile, millet...

Topluluk isimleri çoğul eki alabilir.

Takımlarımız Avrupa'da birçok başarıya imza attı.

Milletler kendi kültürlerini her zaman korumalıdır.

Bazı sözcüklerin topluluk ismi olup olmadığı kullanıldığı cümleye göre değişir.

Ailesi onu herkesten çok severdi. cümlesinde topluluk ismidir.

Ailesi ölünce başka bir kadınla evlenmedi. cümlesinde tekildir. (Aile burada eş anlamında)

S: Topluluk Adları: Biçim açısından tekil olmasına rağmen anlam olarak bir grubu, topluluğu ifade eden adlardır: aile, tabur, küme, demet, kurultay, ordu, meclis...

Değerlendirme

Kaynakların tanımları birbirine çok yakındır.

Kl ve Kr, topluluk isimlerinin çoğul eki alabileceğini açıklamıştır. Ancak bu durumdaki isimlerin topluluk ismi mi çoğul isim mi olacağı açıklanmamıştır. Tüm kaynaklarda topluluk ismi olabilmek için şekil bakımından tekil olması şartı vardır. Banguoğlu da topluluk adlarını açıklarken bunların çoklu eki alıp birden fazla topluluğu ifade edebileceğini bildirir (ordular, bölükler, sürüler) (1995:283). Bu durumda -lar, -ler ekini alan topluluk ismi, çoğul isim olarak değerlendirilmelidir.

Fm, Fn ve Kr bazı sözcüklerin cümlede kullanımına göre, topluluk ismi veya tekil isim olarak kullanılabilceğini örneklerle açıklamışlardır. Kl ve S böyle bir açıklama yapmadığı gibi kelimeleri cümle içinde vermemiştir. Bu ise karışıklığa yol açar. İki kaynağın da örnek olarak verdiği ‘aile’ ismi Kr’in cümle içinde verdiği örnekte ‘eş’ manasında kullanılmış ve tekil isim olmuştur. Kl ve S bunu cümle içinde kullanamayarak hataya düşmüşlerdir.

1.7. Ad Tamlaması ve Türleri

Adın bir başka adla kurduğu öbeğe tamlama diyoruz. Ad tamlaması, aşağı yukarı bütün dilbilgisi yapıtlarında aynıdır. Yalnız değişik adlandırmalarla anlatılmıştır. Adın bir başka adla tamlama kurması ya ek getirilerek ya da eksiz olarak gerçekleşir. Tamlamada birinci kelime tamlayan, ikinci kelime de tamlanandır.

Ergin (1993:662), “iyelik grubunun her iki unsuru isim olan şekline isim tamlamasıdır” demektedir.

Banguoğlu (1995:290), “kimin veya kim halindeki bir ada iyelik eki almış bir adın gelmesiyle ortaya çıkan kelime öbeğine ad takımı” şeklinde açıklamaktadır.

“İçimde anlatılmaz bir sıkıntı vardı; ders saati bana sene gibi uzun geliyordu.”

“ders” tamlayan, “saati” tamlanandır. “masanın gözü” tamlamasında “masanın” tamlayan, “gözü” tamlanandır. “deri eldiven” takısız tamlamasında “deri” tamlayan, “eldiven” tamlanandır.

Türkçemizde tamlayan genellikle, tamlanandan önce kullanılır. Şiir dilinde, dizelerde, türlü nedenlerle yerleri değişik olabilir.

Tablo 7. Ad Tamlaması

Sözcük Türleri (Atabay)	Türk Dil Bilgisi (Ergin)	Türkçenin Grameri (Banguoğlu)
Ad Tamlaması	İsim Tamlaması	Ad Takımı
Belirtili Tamlama	Belirli İsim Tamlaması	Belirli Ad takımı
Belirtisiz Tamlama	Belirsiz İsim Tamlaması	Belirsiz Ad takımı
Takısız Tamlama	Sıfat Tamlaması	Sıfat Tamlaması
Zincirleme Tamlama		Zincirleme Ad takımı

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Ad Tamlaması: En az iki adın değişik ilgilerle birbirini tamamlayarak oluşturduğu söz gruplarıdır.

Ad tamlamalarında birinci sözcüğe “tamlayan”, ikinci sözcüğe “tamlanan” denir.

Fn: Tamlanan olan bölüm: Tamlamada asıl anlatılan varlığı tanıtan bölümdür, temel ögedir.

Tamlayan olan bölüm: Tamlananın anlamını her hangi bir biçimde tamamlayan bölümdür, yardımcı ögedir.

Ad Tamlaması: Tamlayan ile tamlana arasında aitlik anlam ilişkisi varsa, yani tamlayan, tamlananın neye/kime ait olduğunu bildiriyorsa o tamlama ad tamlamasıdır.

Arkadaşımın babası (baba kime ait-arkadaşıma)

Masa saati (saat nereye ait-masaya)

Kl: İsim Tamlamaları (Ad Takımları): İki ya da daha çok isimden oluşan tamlamalara “isim tamlaması” denir.

Kr: İsim Tamlaması: İki isim unsurundan birinin anlamca diğerini tamamlaması sonucunda oluşan kelime grubuna isim tamlaması denir. İsim tamlamasına, ad takımı ya da ad tamlaması da denilmektedir.

İsim tamlaması tamlayan (belirten) ve tamlanan (belirtilen) olmak üzere iki unsurdan oluşur.

Tamlayan	Tamlanan	İyelik (tamlanan) eki
----------	----------	-----------------------

Benim	işim	iş-im
-------	------	-------

Onun	kitabı	kitab-ı
------	--------	---------

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi isim tamlamalarında tamlanan, tamlanan eklerinden birisini alır.

S: Ad Tamlamaları: Adın bir başka adla oluşturduğu tamlamaya ad tamlaması denir. Ad tamlamalarında asıl öge tamlanandır. Tamlanan öge sonda, tamlayan öge başta bulunur:

Çocukların sesi

(tamlayan) (tamlanan)

Değerlendirme

Tüm kaynaklarda ad tamlamaları belirtili, belirtisiz, takısız ve zincirleme olmak üzere dört bölümde incelenmiştir.

F_n, K_r ve S, iki tane ismin bir araya gelmesiyle oluştuğunu söyler. Zincirleme isim tamlamaları en az üç isimden oluşur. Bu nedenle tanım F_m ve K_l'ün dediği gibi *en az iki isimden oluşan* şeklinde ifade edilmeliydi.

Tamlamayı oluşturan isimler birbirine belirli ilgilerle bağlanır. F_m ve K_r bunu açıklarken F_n, K_l ve S bununla ilgili bir açıklama yapmaz.

F_n, tamlayan tamlananın neye kime ait olduğunu bildiriyorsa o tamlamanın ad tamlaması olacağını iddia eder. Halbuki takısız ad tamlamalarında bir aitlik anlamı yoktur. Örneğin; *çelik tencere* takısız ad tamlamasıdır ve tencerenin çeliğe ait olduğuna dair bir bağlantı yoktur. F_n'in tanımı isim tamlamalarının tamamını kapsayacak açıklıkta değildir.

F_n, ad tamlamasını oluşturan öğelerin isim olacağına dair bilgi vermez.

1.7.1. Belirtili Tamlama

Belirtili tamlamada, tamlayan da tamlanan da ek alır. Belirtili ad tamlamasında sınırlı, kesin ve belirli bir kavram bağlantısı vardır. Bu tür tamlamada tamlayan –in, tamlanan 3. kişi iyelik eki –i ekini almaktadır. Tamlayanı ünlüyle bitiyorsa –(n)in ve ünlü uyumuna göre –(n)ın, -(n)un, -(n)ün ekini, ünsüzle bitiyorsa –in ve –ın, –un, –ün ekini alır. Tamlanan durumundaki ad ünlüyle bitiyorsa –si ve ünlü uyumuna göre –sı, –su, –sü, ünsüzle bitiyorsa –i, –ı, –u, –ü eklerini alır.

Tamlayanı ekli olan isim tamlamasına belirli isim tamlaması denir (Ergin, 1993:662).

Bir belirli ad takımında her iki kelimeye gelen ekler, katılma hali ve iyelik ekleri ait olma anlatımında olup bu kavram tekrarlanmış olmaktadır (Banguoğlu, 1995:291).

Tamamlayıcı ünlüyle biten kelimelerden yalnız su ve ne kelimeleri, yukarıdaki kurala uymamaktadır. “su-n-un tadı” olması gerekirken “suy-un tadı”, “ne-n-in nesi” yerine “ne-y-in nesi” biçimlerinde kullanılmaktadır.

“İstanbul’un baharı yoktur.”

“Çimenin yeşiline baktıkça dinleniyordu.”

Tamlayanı kişi zamiri olan belirtili tamlamalar da vardır: benim kitabım, senin konun, onun düşüncesi, kendisinin odası gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Belirtili Ad Tamlaması: Tamlayanın ve tamlananın ek (tamlama ekleri) aldığı ad tamlamalarıdır.

Yolun sonuna geldik.

Onun çantası (tamlayan adıl)

Şunun şurası (tamlayan ve tamlanan adıl)

Benim evim (tamlayan adıl)

İhtiyarın derdi (tamlayanı adlaşmış sıfat)

Beterin beteri (tamlayan ve tamlanan adlaşmış sıfat)

Bazı durumlarda tamlayan eki “-in” yerine “-den” durum eki kullanılabilir.

Kitaplarımdan birkaçını kütüphaneye bağışladım. (kitaplarımdan)

Fn: Belirtili Ad Tamlaması: Bu tür tamlamalarda tamlayan, tamlananın belli bir varlığa ait olduğunu bildirir. Bu nedenle hem tamlayan hem tamlanan ek alır.

Öğretmen-in kimliği-i

İsim tamlamalarında kaynaştırma harfi ‘n ve s’ dir. Ünlü ile biten tamlayanlarda araya n, tamlananlarda ise araya s kaynaştırma harfi girer.

Anne-n-in çaba-s-ı

Ancak “su” ve “ne” sözcükleriyle ad tamlaması yapıldığında araya “y” kaynaştırma harfi girer.

Su-y-un reng-i

Ne-y-in kirası

Belirtili ad tamlamalarında tamlayan, tamlanan veya her ikisi de birden zamir olabilir.

Çocukların *birçoğu* (tamlanan zamir)

Şunun şurası (tamlayan zamir) (tamlanan (zamir)

Tamlayan eki “-in” yerine o tamlanan belgisiz bir sözcükse “-den” eki gelebilir.

Sanatçılardan birçoğu

Öğrencilerden bazıları... gibi.

KI: Belirtili İsim Tamlaması: Hem tamlayan (belirtenin) hem de tamlananın (belirtilenin) ek aldığı isim tamlamasıdır.

Tamlayan “-ın, -in, -un, -ün” eklerini; tamlanan da “-ı, -i, -u, -ü” eklerini alır. Sesliyle biten sözcüklerde tamlayan eki “-nın, -nin, -nun, -nün”; tamlana eki ise “-sı, -si, -su, -sü” şeklindedir. Bu kurala “su” ve “ne” sözcükleri uymaz.

Ali'nin kitabı, bahçenin kapısı, sonsuzluğun büyüğü

Belirtili isim tamlamalarında tamlayan ya da tamlanan zamir olabilir:

Onun derdini bir tek ben bilebilirim. cümlesinde tamlayan zamirdir.

Öğrencilerin birçoğu sınava geç kaldı. cümlesinde tamlanan zamirdir.

Onların çoğu seni aradı. cümlesinde ise hem tamlayan hem tamlanan zamirdir.

“-den” hal eki, çoğul eki almış sözcüklerden sonra kullanıldığında tamlayan eki görevini üstlenebilir. Burada “-den” hal eki “-in, -nin” anlamı verir.

Sorulardan bazıları

Aşağıdakilerden hangisi

Çocuklardan birçoğu

Tekil ve 1. çoğul şahıs zamiri tamlayan olduğunda tamlayan eki “-im” olur.

O gün benim sözlerime önem verilmedi.

Kalabalık bizim hareketimize bakmıştı.

“Kendi” zamiri tamlayan olduğunda “-ın, -nın” tamlayan ekini almasa da belirtili isim tamlaması yapar.

Herkes *kendi kaderini* yaşar. (belirtili isim tamlaması)

Soruyu *kendi yöntemiyle* çözecekti. (belirtili isim tamlaması)

Kr: Belirtili İsim Tamlaması: Bu tür tamlamalarda tamlayan ilgi ekini, tamlanan da iyelik ekini almıştır. Hem tamlayan hem tamlana ek almıştır.

Helvacı-nın kız-ı

Sen-in kitab-ın

Aşağıdaki örnekte altı çizili gruplar belirtili isim tamlamasıdır:

Sen *kalbin atışında*, *kanın akışında*.

S: Belirtili Ad Tamlaması: Tamlayanın “-ın” (-in, -un, -ün), tamlananın “ı” (-i, -u, -ü) ekini aldığı tamlamalardır.

Tamlayan-İlgi eki (-ın, -in, -un, -ün) Tamlanan-iyelik eki (-ı, -i, -u, -ü)

Tamlayan Tamlanan

Arkadaşım-ın *kardeş-i*

Ortalığı *kuşların civıltısı* kaplamıştı.

Tamlayan eki (-ın, -un, -ün) yerine “-den” eki getirilebilir:

Aşağıdakilerden hangisi (Aşağıdakilerin hangisi)

Çocukların bazıları, sorulardan birkaçı...

Tamlayan ve/veya tamlanan zamir olabilir:

Paraların *hepsi* (zamir)

Onların (zamir) evi

Bunların (zamir) *hangisini* (zamir) beğendin?

Değerlendirme

Kl ve S tamlayan eklerinin, ilgi; tamlanan eklerinin de iyelik eki olduğunu söyler. Fm, Fn ve Kr buna değinmez.

Eklerin şekilleri konusunda ayrılık vardır. Atabay da dahil olmak üzere kaynakların hiçbiri “-im” ekinin de tamlayan eki (Kl hariç), “-im, -in, -miz, -niz, -leri” eklerinin de tamlanan ekleri olduğuna değinmez. Halbuki ben-im ev-im, senin ev-in, biz-im ev-i-miz, sizin ev-i-niz, onların ev-leri örnekleri, kaynaklarda geçen tamlayan ve tamlanan ekleri dışında bir ekler almıştır. Ancak bunlar da belirtili ad tamlamasıdır.

-den ekinin tamlayan eki yerine kullanılacağına Fm, Fn, Kr ve S değinir.

“su ve ne” sözcüklerinde kaynaştırma harfinin “y” olacağından Fn ve Kl bahseder.

Zamirlerle isim tamlaması kurulacağına Fm, Fn, Kr ve S değinir. Kr, sadece belirtili ad tamlamasında zamirin kullanılacağını söyler.

Kr, “kendi” zamiri tamlayan olduğu için tamlayan ekini almasa da belirtili ad tamlaması olacağını iddia eder.

1.7.2. Belirtisiz Tamlama

Bu tamlamada, yalnız tamlanan ek alır. Tamlayan ek almaz, yalın durumdadır. Tamlananı da 3. kişi iyelik ekini alır. Tamlanan ünlü ile biten bir sözcükse ünlü uyumları göre –si,–sı, -su, -sü, ünsüzle biten bir sözcükse –i, -ı, -u, -ü eklerini alır.

“Borç korkusu, açlık korkusu kısaca yaşamı korku içinde geçmişti.”

Tamlayanı eksiz olan isim tamlamasına belirsiz isim tamlaması denir (Ergin, 1993:662).

Kim halinde bir katılan ad ile iyelik eki getirilmiş bir katkı alan addan düşmüş ad takımına belirsiz ad takımı adını veriyoruz (Banguoğlu, 1995:292).

Belirtisiz tamlama türlü anlamlarda ve görevlerde kullanılmaktadır:

1. Belirtisiz tamlamaların çoğu tür gösterir: Türk bayrağı, okul çantası.
2. Yiyecek ve içeceklerin neden yapıldığını gösterir: vişne şurubu, ayva reçeli.
3. Tamlayan kişi ve yer adları olursa çıkış yerlerini, yetiştikleri yerleri gösterir: Ankara balı.
4. Yer adı olarak kullanılır; bunların çoğu bileşik kelime biçimindedir: Adapazarı, Kuşadası, Muş ovası.
5. Zaman gösteren sayı adları, belirtisiz tamlama biçiminde kullanılır: 1975 yılı, 1923 tarihi, 93 Harbi.
6. Tamlayan, “benzetme, gibi olma” anlamı kazanır: canavar düdüğü, külkedisi, mısır püskülü, kestane rengi.
7. Belirtisiz tamlama renk bildirir: ördekbaşı, ayva çürüğü, yumurta sarısı.
8. Gazete, dergi, kurum, gün, ay bildiren adlar kurar: İş Bankası, Cuma günü, ocak ayı.
9. Meslek adı olarak kullanılır: edebiyat öğretmeni, ev hanımı.
10. Ulus adları belirtisiz tamlama kurar ve o ulusla olan ilgiyi bildirir: Türk mutfağı, Alman birası.

İsim fiillerle de belirtisiz tamlama kurulabilir: düşünme payı, dinlenme ihtiyacı, yürüme alışkanlığı.

Fiilimsilerle de aynı biçimde belirtisiz tamlama kurulur: varış noktası, yazış tekniği, yapış biçimi, söyleyiş tarzı gibi.

Belirtisiz tamlama bazı kelimelerle kalıplaşarak bir deyim ya da terim gibi kullanılmaktadır: akşamüstü, ayaküstü, el kızı, insanlık hali gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Belirtisiz Ad Tamlaması: Sadece tamlananın ek aldığı ad tamlamasıdır.

Aşağıdaki cümlelerde altı çizili söz grupları belirtisiz ad tamlamasıdır:

Dün akşam *bahçe kapısı* açık kalmış.

Türk romanı, henüz gelişim içindedir.

Genelde belirtisiz ad tamlamalarıyla sıfat tamlamaları karıştırılabilmektedir.

Doğa betimlemelerini zevkle okudum.

Yalın betimlemeleri zevkle okurum.

Yukarıdaki cümlelerde geçen “doğa betimlemeleri” söz grubu belirtisiz ad tamlamasıdır; “yalın betimlemeler” söz grubu ise sıfat tamlamasıdır.

Sıfat tamlamasında, “tamlayan” olan sözcük “nasıl?” sorusunun cevabını verir:

Nasıl betimlemeler? : Yalın betimlemeler

Belirtisiz ad tamlamalarında, “tamlayan” olan sözcük “ne?” sorusuna cevap verir:

Ne betimlemeleri? : Doğa betimlemeleri

Fn: Belirtisiz Ad Tamlaması: Tamlayan yalın halde bulunur, tamlanan “-i (-si)” ekini alır.

Bu tamlamalar genel olarak tür bildirir:

(ağaç türleri) (saat türleri) (masa türleri)

Kavak ağac-ı kol saat-i toplantı masa-s-ı

Çam ağaç-ı duvar saat-i yemek masa-s-ı

Belirtisiz ad tamlamaları araya sıfat almaz. Ancak sıfatlarla nitelenebilirler. Bu durumda bir bütün olarak sıfat tamlamasına dönüşürler

Pembe çocuk odası

Kl: Belirtisiz İsim Tamlaması: Sadece tamlananın ek aldığı, tamlayanın ek almadığı isim tamlamasıdır: devlet memuru, kapı kolu, bebek arabası, çocuk oyuncuğu, ağaç dalı, gece karanlığı...

Kr: Belirtisiz İsim Tamlaması: Tamlayanı ek almamış isim tamlamalarına belirtisiz isim tamlaması denir. Bu tip tamlamada tamlanan ek alır, tamlayan ise ek almaz.

Belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan tamlananı çeşitli yönleriyle açıklar, belirtir. Anlam sınırı çok geniştir.

Tamlayan tamlananın nerede kullanıldığını ne işe yaradığını gösterir: çay bardağı, soba borusu.

Tamlayan, tamlananın türünü belirtir: misafir odası, kömür sobası.

Tamlayan tamlanan neyi kullanarak yapıldığını belirtir: yaprak sarması, patates salatası, vişne reçeli.

Tamlayan tamlananın çıktığı yeri, yetiştiği ait olduğu yöreyi belirtir: Çukurova pamuğu, Kayseri sucuğu.

Tamlayan tamlananın neye benzediğini gösterir: ekmek ayvası, dil peyniri.

Tamlayan tamlananın mesleğini ve görevini belirtir: edebiyat hocası, temizlik işçisi.

Tamlama bir varlığın parçasını gösterir: pantolon paçası, gömlek yakası.

Tamlama yer ismi olarak kullanılır: Toros Dağları, Adana Ovası, Ulus Meydanı.

Belirtisiz isim tamlamalarında bazen tamlanan eki düşürülerek söylenmekte ve yazılmaktadır.

şiş kebab, kuzu pırzola, çiçek otel, paşababa sokak...

Belirtisiz isim tamlaması sıfat tarafından nitelenebilir.

Uzun kış geceleri

Sıfat belirtisiz isim tamlaması

Belirtisiz isim tamlaması sıfat görevinde kullanılabilir.

Küf yeşili kazak

Belirtisiz isim tamlaması İsim

S: Belirtisiz Ad Tamlaması: Sadece tamlananın iyelik eki aldığı tamlamadır.

Cuma (tamlayan) *akşam-* ı (tamlanan)

Ortalığı *ölüm* (tamlayan) *sessizliği* (tamlanan) kaplamıştı.

Değerlendirme

İsim fiillerle belirtisiz tamlama kurulabileceği bilgisi kaynaklarda yoktur.

Fm, sıfat tamlaması ile belirtisiz tamlamanın karıştırılmaması gerektiğini örneklerle açıklar.

Kl, tamlayanın ek aldığı isim tamlamasıdır der ancak bu eki vermez.

Kr, belirtisiz isim tamlamasını anlamlarına göre en ayrıntılı biçimde ele almıştır.

Kr, tamlanan ekinin düşebileceği bilgisine yer veren tek kaynaktır.

Fn, Kr belirtisiz isim tamlamasının sıfat tarafından nitelenebileceğine değinir.

1.7.3. Takısız Tamlama

Anlam yönünden birbirini bütünleyen adların kurduğu, tamlayan ve tamlananın ek almaksızın oluşturduğu tamlamadır.

Bu konuda çeşitli görüşler vardır. Kimi dilbilgisi yapıtlarında bu tamlamaya sıfat tamlaması da denmiştir. Genellikle ad tamlaması oldukları görüşü üstündür. Deny (§ 1085), Kononov (§ 72), Emre (§ 186 ve § 189) bunların ad tamlaması olduğunu söyler. Ergin (§ 363, 661) ve Banguoğlu (§ 298) ise sıfat tamlaması olarak kabul eder (Atabay 1983:56).

Takısız tamlamalar türlü görev ve anlamların anlatımına yarar:

1. Tamlayan, tamlanan, olan adın neden yapıldığını gösterir: yün çorap, pamuk yorgan.
2. Takısız tamlamada, tamlayan, tamlananın neye benzediğini mecazlı olarak gösterir: kiraz dudak, yufka yürek, dev adam, gül hatır, elma yanak gibi.
3. Yer adı kurar ve çoğunlukla bileşik kelime biçimindedir: Çankaya, Beşiktaş.
4. Takısız tamlama akrabalık ve san adları kurar: erkek kardeş, kız kardeş, üvey baba, Bay Ali, Bayan Ayşe, Savcı Ahmet.
5. Takısız tamlama biçiminde kurulmuş deyimler vardır: armut kafa, karga burun.

Takısız tamlama, zincirleme tamlamada ‘tamlayan’ olarak kullanılır ve çoğu kez üç kelimeyle kurulur. Sayılardan kurulan takısız tamlamalar zincirleme tamlamayı oluşturur: beş kilo şeker, üç öğün yemek gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Takısız Ad Tamlaması: Tamlayan ve tamlananın ek almadığı ad tamlamalarıdır. Bu tür tamlamalar; ya tamlananın “ne(y)den yapıldığını” (hammaddesini) ya da benzerlik ilgisi kurarak tamlananın neye benzediğini belirtir.

Takısız ad tamlamaları ek almadığından sıfat tamlamasıyla biçim olarak aynıdır. Bu yüzden takısız ad tamlamalarını sıfat tamlamalarıyla karıştırmamak için bu bilgiler göz önünde bulundurulur.

Tamlananın neyden yapıldığını bildirir: deri çanta, taş duvar, altın saat, tahta masa

Tamlananın neye benzediğini bildirir: Tilki çocuk, zeytin gözler, ipek saçlar, yufka yürek

Aşağıdaki örneklerde tamlayanlar tamlananların niteliğini bildirdiği için bu tamlamalar sıfat tamlamalarıdır.

Siyah çanta, Sağlam duvar, Pahalı saat

Fn: Takısız Ad Tamlaması: Böyle tamlamalarda tamlayan da tamlanan da ek almaz. Takısız ad tamlamaları değişik anlam özellikleri taşıyabilir:

Tamlayan tamlananın neyden yapıldığını belirtiyor

Deri çanta, naylon çorap, altın künye

Tamlayan tamlananın neye benzediğini belirtiyor

Kömür göz, ipek saç, elma yanak

Kl: Takısız İsim Tamlaması: Tamlayanın da tamlananın da ek almadığı isim tamlamasıdır. Tamlayan, tamlananın neye benzediğini ya da neyden yapıldığını “yani hammaddesini” belirtir.

Cam sehpa, demir kapı, altın yüzük, tahta kaşık, çelik tencere, taş duvar...

Kr: Takısız İsim Tamlaması: Hem tamlayan hem de tamlananı ek almamış olan isim tamlamasına takısız isim tamlaması denir. Takısız isim tamlaması eksiz bir tamlamadır.

Tamlama yapan ekleri almamış tamlamadır. Takısız tamlamalar diğer ekleri alabilirler.

Anlamları bakımından ikiye ayrılır:

Tamlayan tamlananın neyden yapıldığını (aslını, hammaddesini) belirtir.

Altın (tamlayan) *bilezik* (tamlanan)

Tamlayan durumundaki sözcük tamlananın neye benzediğini belirtir. Bu tip tamlamalar birer benzetme örneğidir.

Elma (tamlayan) *yanak* (tamlanan)

Arslan çocuk, altın başaklar, badem göz, ölü deniz, kalem kaş, ipek ten...

Takısız isim tamlaması sıfat tamlaması ile karıştırılmamalıdır. Takısız isim tamlamasında tamlayan tamlananın neyden yapıldığını veya neye benzediğini bildirirken sıfat tamlamasında tamlayan tamlananın nasıl olduğunu bildirir.

Çalışkan çocuk-sıfat tamlaması

Çakal Nuri-takısız isim tamlaması

Takısız isim tamlamasında tamlayana “-den” hal ekini veya tamlayandan sonra “gibi” edatını getirirsek orada “sıfat tamlaması” oluşur.

Zehir gibi söz , çelikten tencere, Aslan gibi çocuk, plastikten şişe

S: Takısız Ad Tamlaması: Tamlayanı ve tamlananı ek almayan ad tamlamasıdır. Bu tamlama da her iki sözcüğün de görev ve anlam bakımından ad olması gerekir.

Bu tür tamlamalarda varlığın neden yapıldığı, ana maddesinin ne olduğu ya da varlığın neye benzediği anlatılır:

Yün kazak (“kazak” “yün”den örülmüş, yapılmış)

Naylon bidon, mühür göz(lüm), ipek mendil, çelik tencere, altın kalp...

Değerlendirme

Kanaatimizce, takısız tamlamada, ismin özelliğinden bahsedildiği için sıfat tamlamasından başka bir şey değildir.

Atabay, “Doktor Emre, Savcı Ahmet, Bay Ali, erkek kardeş” gibi akrabalık ve san adlarının takısız tamlama kuracağını söyler. Ergin (1993:373) bunların birleşik isim olacağını söyler. Üniversite hazırlık kitapları ise bu tür kullanımları ünvan-san sıfatları adı altında işler.

Kr hariç tüm kaynaklarda tamlayanı ve tamlananı ek almamış tamlama olarak açıklanmıştır. Bunların hangi ekleri almazsa takısız olacağı belirtilmemiş. Halbuki takısız isim tamlamaları cümle içinde çeşitli ekler alabilir. Altın başaklar, çelik tencerenin örneklerinde olduğu gibi. Onun için tanımda tamlayanı ilgi eklerini tamlananı iyelik eklerini almayan isim tamlaması demek daha doğru olacaktır.

Fm, Kr takısız isim tamlaması ile sıfat tamlamasının karışabileceğine değinir.

1.7.4. Zincirleme Tamlama

Tamlayanı ad tamlaması olan tamlama, zincirleme tamlamadır. Tamlayanlar ya da tamlananlar birden çok sözcükten kurulabilir:

“Kuş seslerinin korusu eşliğinde aşağı çayırılığa inildi.”

Zincirleme tamlamada, takısız tamlama tamlayan olarak kullanılabilir.

Banguoğlu, ad takımlarını belirli ve belirsiz olarak ikiye ayırır, ancak üç hadli olan ad takımlarına *zincirleme ad takımı* dendiğini söyler (1995:295).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Zincirleme Ad Tamlaması: En az üç adın aitlik ilgisiyle birbirine bağlandığı, yani tamlayanı veya tamlananı kendi içinde ad tamlaması olduğu söz grubudur.

Annesi çocuğu okul bahçesinin kapısında bekliyordu.

Aşağıdaki tamlamalar zincirleme ad tamlamalarıdır.

Evin demir kapısı, öğrencilerin sınav heyecanı

Fn: Zincirleme Ad Tamlaması: Tamlayanı, tamlananı ad tamlaması olan tamlamalara zincirleme ad tamlaması denir. İki den çok ismin birbirine anlamca zincirlenerek kurduğu bir tamlamadır.

Tiyatro sanatçısının başarısı (tamlayan belirtili isim tamlaması)

Çocuğun okul çantası (tamlanan belirtisiz isim tamlaması)

Kl: Zincirleme İsim Tamlaması: Arka arkaya gelen, birbirine bağlı iki veya daha çok isim tamlamasında meydana gelen isim tamlamasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti, evin demir kapısının kilidi, zeytin ağacının gölgesi, ilkbahar yağmurlarının güzelliği...

Kr: Zincirleme İsim Tamlaması: Tamlayanı isim tamlaması (belirtili, belirtisiz isim tamlaması) olan isim tamlamasına zincirleme isim tamlaması denir.

Zincirleme isim tamlamalarında, bir isim tamlaması tamlayan olur ve başka bir ismi tamlar.

Çiçek dükkanı-nın karanfilleri

Evlerinin kapısı-nın boya-sı: Zincirleme isim tamlaması

Sensen yakındın durdun heykeller gibi gönlümün ay ışığında.

S: Zincirleme Ad Tamlaması: En az iki ad tamlamasının birleşmesiyle oluşan tamlamadır. Zincirleme ad tamlaması üç biçimde oluşur:

Tamlayanı ad tamlaması olan zincirleme ad tamlaması:

Tamlayan Tamlanan

Kuş seslerinin korosu eşliğinde yürüyorduk

belirtisiz isim tamlaması

Tamlananı ad tamlaması olan zincirleme tamlaması:

Tamlayanı da tamlananı da ad tamlaması olan zincirleme ad tamlaması:

Tamlayan

Tamlanan

Ahmet'in kardeşinin ders notlarına bakmalısın.

Belirtili ad tamlaması belirtisiz ad tamlaması

Değerlendirme

Atabay, tamlayanı ad tamlaması olan tamlama olarak ifade etmiş. *Arabanın kontak anahtarı, yalnızlığın perde arkası* gibi örneklerde tamlayan değil tamlanan isim tamlamasıdır ve bu örnekler zincirleme isim tamlaması biçiminde kurulmuştur. Atabay'ın tanımdaki ifadesi zincirleme tamlamayı kapsayamamaktadır. Tanımdaki bu tür hataya Kr de düşer.

Atabay, takısız tamlamanın tamlayan olarak kullanılabileceğini söyler. Atabay tamlananın takısız tamlama olduğu zincirleme tamlamaların da olduğu konusuna değinmez.. Dilimizde böyle tamlamalar da vardır. *Evin demir kapısı* gibi.

F_n, *tamlayanı, tamlananı ad tamlaması olan* biçiminde bir ifade kullanır. Bu ifadeden *tamlayan ve tamlananın isim tamlaması olması gerekir* anlamı çıkmaktadır. Ancak tamlayanı veya tamlananı isim tamlaması olan zincirleme tamlamalar bu ifadenin dışında kalmaktadır.

F_m, *tamlayanı veya tamlananı isim tamlaması olan tamlamalardır* demiş. Burada da hem tamlayanı hem de tamlananı isim tamlaması olan zincirleme tamlamalar tanım kapsamı dışında kalmaktadır.

Yukarıda F_m ve F_n'in tanımdaki hatalarına karşı S, zincirleme tamlamayı; tamlayanı, tamlananı, hem tamlayanı hem tamlananı ad tamlaması olan tamlamalar şeklinde ayırmıştır.

Kr, tamlayanın isim tamlaması olduğunda hangi tür isim tamlamasıyla kurulabileceğine değinen tek kaynaktır. Belirtili ve belirtisiz olabileceğini söyler. Oysaki takısız tamlamalar da tamlayan görevinde bulunabilir. Taş duvarın kalıntısı örneğinde olduğu gibi.

1.7.5. Ad Tamlamalarında Araya Kelime Girişi

Belirtili tamlamada, tamlayanla tamlanan arasına kelime girebilir: Öğrencinin büyüklere saygı gibi görevleri vardır; bahçenin onarılması gereken kapısı gibi.

Belirtisiz ve takısız tamlamalarda araya başka kelime girmez. Ancak tamlayan ya da tamlanan önünde sıfat kullanılabilir. Bu tür tamlamaya da karma tamlama adını veriyoruz.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Ad tamlamalarında tamlayanın başına veya tamlayanla tamlanan arasına değişik türde sözcükler gelebilir:

Ağaçların sararmış yaprakları bir bir dökülüyor. (Tamlayanla tamlanan arasına sıfat girmiş)

Eren, sınıfın en çalışkan öğrencisiydi. (Tamlayanla tamlanan arasına belirteç ve sıfat girmiş)

Dün akşam onun da kardeşi geldi. (Tamlayanla tamlanan arasına bağlaç girmiş)

Sahilin artık tadı kalmadı. (Tamlayanla tamlanan arasına belirteç girmiş)

Buraların sadece sonbaharı güzeldir. (Tamlayanla tamlanan arasına ilgeç girmiş)

Ad tamlamaları bir sıfat tarafından nitelenebilir veya belirtilebilir:

Mavi/ okul önlüğü

Sıfat/ ad tamlaması

Ad tamlamaları sıfat ve belirteç görevinde kullanılabilir.

Çocuğun *deniz mavisi* gözleri vardı. (Ad tamlaması sıfat görevinde kullanılmıştır.)

Güneş, *altın sarısı* görünüyordu bugün. (Ad tamlaması belirteç görevinde kullanılmıştır.)

Buraya bir *kış günü* gelmişti. (Ad tamlaması belirteç görevinde kullanılmıştır.)

Kl: Tamlayanla tamlanan arasına sözcük girebilir.

Masanın çiçekli (sıfat) örtüsü

Annemin yeşil (sıfat) hırkası

Kr: Belirtili isim tamlamalarında tamlayanla tamlanan arasına başka sözcükler girebilir.

Saçının en titrek teli

Çocuğun uzun saçları

Babasının uzun zamandır bulunamayan anahtarı

S: İsim tamlaması, sıfat(lar)la nitelenebilir, belirtilebilir:

Taze koyun yoğurdu.

Sıfat Belirtisiz isim tamlaması

Verilen örnek karma tamlamadır. Çünkü bu aynı zamanda hem isim hem de sıfat tamlamasıdır.

İsim tamlamalarında, tamlayanla tamlananın arasında veya başında açıklayıcı sözcükler (sıfat) kullanılabilir.

Tamlayan sıfat(lar)la nitelenebilir, belirtilebilir: Yaşlı adam-ın paltosu

Tamlanan sıfat(lar)la, nitelenebilir, belirtilebilir:

Çocuğun yeni gömleği

Tamlayan sıfat tamlanan

Değerlendirme

Karma tamlamadan sadece S bahseder.

Fm, ad tamlamalarının cümlede sıfat veya zarf görevi görebileceğini örneklerle ispatlar. Diğer kaynaklarda böyle bir bilgi yoktur.

Kl, Kr ve S, örneklerle isim tamlamalarının arasına sıfat girebileceğine değinir. Fm ise sadece sıfatın değil, bunun yanında zarf, edat ve bağlacın da araya girebileceğini örnekleriyle ortaya koyar. Ancak hangi isim tamlamasının arasına kelime gelebileceğine

değinen yoktur. Kr, sadece belirtili tamlamanın arasına kelime girebileceğini söyler ve diğer kaynakların ad tamlamalarının tümünü kapsayarak düşükleri hataya düşmez.

1.8. Küçültmeli Ad

Türkiye Türkçesinde küçültme, adlara genellikle -cik(-cık, -cuk, -cük, -çik, -çuk, -çük) eki getirilerek yapılır. Bunlardan kimi küçültme anlamı (kitapçık), kimi sevgi (yavrucuk), kimi şefkat (ninecik), kimi de acıma (kedicik) anlatır.

Küçültme kelimelere (sıfatlara) yeniden bir –cik eki getirilerek anlam pekiştirilebilir: ufacık, küçücük, kısacık gibi.

-cık eki alan kimi kelimelerde bulunan önceki “-k” sesi genellikle düşer: kulacık (kulak – çık), ayacık ayak – çık) gibi.

Küçültme adlar, kelimeye –cak/-cek eki getirilerek de kurulur ve küçültme sevgi, şefkat, acıma, azlık anlamları verir: yavrucuk, kuzucuk gibi.

Küçültme eki –cik, iyelik ekiyle birlikte kullanılarak sevgi, saygı anlamlarını kazanır: anneciğim, babacığım, yavrucuğum gibi.

Uzatmalı biçimi –ceğiz/-cağız ekidir: çocukcağız, evceğiz gibi. Kimi zaman sevgi ve acıma anlamı bir arada, aynı sözcükte bu ekle sağlanır: adamcağız, kadıncağız gibi.

Kötüleme, aşağılama anlamı da verir.

“Köprü’de gazete satar, kamburumsu, gençten, sakın bir adamcağız vardır.”

Ergin, küçültmeli adların -cık, -cik, -cuk, -cük, -cak, -cek, -cığaz, -ciğez, -cuğaz, -cüğez, -cağız, -ceğiz ekleriyle yapılabileceğini belirtir. Bu ekleri alan kelimelerin cümlede acıma, sevgi, küçültme, yakınlık, samimilik, merhamet, şefkat, zavallılık gibi anlamlarda kullanılabileceğini ifade eder (1993:211-214).

Banguoğlu, nesneyi küçültmek, azaltmak ya da küçük göstermek istediğimizde adına -cik, -ceğiz bazen de -cek eklerinden birini getirir, küçültme adları yaparız. Bunlar sevgi, şefkat, acıma bazen de aşağılama anlatımında kullanılır. Bazen üstün vasıflı anlamına geldiği de olur (1995:196).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Adlarda Küçültme (-cık, -cağız) : Bir varlığın küçük olduğunu anlatmak için o varlığı karşılayan adın sonuna küçültme eklerinden biri getirilir.

Kedicik, derecik, gölcük, adacık, yavrucuk...

Bazen sevgi anlamı da katar: anneciğim, babacığım...

Bazen kalıcı isimler yapar: kızılıcık, gelincik, sözcük, bademcik, kulakçık, elmacık, arpacık...

Fn: Adlarda Küçültme: Adlar “-cık, -ceğiz” ekleriyle küçültme kazanır. Bu ekler, adlara küçültme anlamı yanında sevgi, acıma, önemsizlik gibi değişik anlamlar da katabilir.

Salonun ortasında bir *kilimcik* vardı. (küçük anlamı)

Sırtındaki yükü *kadıncağız* güçlükle ilerliyordu. (acıma anlamı)

Anneciğim seni çok özledim. (sevgi anlamı)

Bin *liracık* için tartışmaya değmez. (önemsizlik anlamı)

Küçültme ekiyle türemiş kimi adlarda ek, küçültme anlamından sıyrıldığı için bu tür sözcükler küçültme adı sayılmaz.

Dağın eteği boydan boya bir *gelincik* tarlasıydı.

Oğlu *bademcik* ameliyatı olmuş.

Küçültme adlarını küçültme sıfatlarıyla karıştırmamak gerekir. Küçültme adları ek atıldıktan sonra önüne “küçük” sıfatını alabilir: çadırcık küçük çadır gibi. Oysa küçültme sıfatları bu biçimde değiştirilemez. “minicik” yerine “küçük minik” kullanılamaz.

Ufacık bir tekneyle şu *adacığa* gittiler. (Ufacık küçültme sıfatı – adacık küçültme adı)

Kl: İsimlerde Küçültme: İsimlerin sonuna getirilen “-cık, -cek, -ceğiz” gibi eklerin yardımıyla isimlerde küçültme yapılır.

Bu ekler, “küçültme” anlamının dışında “sevgi, acıma” anlamları da katabilir.

Adacık, kitapçık, yavrucak, kadıncağız...

Kr: İsimlerde Küçültme: Bir varlığın küçük olduğunu anlatmak istediğimiz zaman başına “küçük, ufak, minik” gibi sıfatlar getiririz.

Küçük ada, ufak ağaç, minik el...

Dilde bu sıfatların yerine bazen, ekler de kullanılır. Bu eklere küçültme ekleri de denir. Bu ekler: -cık, -cik, -cağız, -ceğiz, -ce, -ca, -msı, -msı i, -(ı)mtrak, -(i)mtrak'tır.

Küçük ada: adacık

Ufak çocuk: çocukcağız

Mavimsi, sarımtrak, şişmanca, irice, büyükçe, heykelcik, damlacık...

Bu ekler her zaman küçültme anlamı katmaz, sevgi, acıma gibi anlamlar katar.

Anneciğim, geleceğim diye bir sürü yemek hazırlamış.

Yağmurun altında ıslanan yavrucak tir tir titriyordu.

Son parasını kaybeden adamcağız evin yolunu tuttu.

Küçültme ekleri “-cık, -cik, -cak, -cek” k ünsüzüyle biten sözcüklere eklendiğinde “k” sesi düşer.

Ufak-ufacık

Minik-minicik

S: Küçültme Adları: Adlara, -cik, -cek, -cağız ekleri getirilerek onlara çeşitli anlamlar kazandırılabilir.

Gölcük, tepecik, damlacık... (küçültme)

Anacık, yavrucak, kadıncağız... (acıma, şefkat)

Bu ekler kimi zaman da adlardan yeni sözcükler türetir: kurbağacık, bağcık, oyuncak, bademcik...

Tablo 8. Küçültme Adları Yapan Ekler

Fm	Fn	Kl	Kr	S
-cık, -cik, -cuk, -cük	-cik, -cık	-cik, -cık, -cuk, -cük	-cık, -cik	-cık, -cik, -cük
-cağız, -ceğiz	-cağız, -ceğiz	-cağız	-cağız, -ceğiz	
-cağım, -ceğim				
		-cek	-cak	
	-ciğim		-ciğim	
			-ce, -ca, -çe	
			-msı, -msi	
			-(ı)mtrak,- (i)mtrak	

Değerlendirme

Fm, Fn ve S, bu ekin yeni ad türetebileceğine değinir.

Kr, bu eklerde “k” ünsüzünün düşebileceğini belirtir.

Fm ve Kr, bir varlığın küçük olduğunu anlatmak için kullanıldığını iddia eder. Oysaki *kadıncağız* örneği de küçültmeli addır ve bu ek *kadın* kelimesinin küçük olduğunu bildirmez. Fm ve Kr’in tanımı eksiktir.

Küçültme eklerinin farklı anlamları şu şekilde mukayese edilebilir:

Küçültme anlamı: Fm, Fn, Kl, Kr, S.

Sevgi anlamı: Fm, Fn, Kl, Kr, S.

Acıma anlamı: Fm, Fn, Kl, Kr, S(şefkat).

Bunların haricinde Fn önemsizlik anlamından bahseder. Atabay; kötüleme, aşağılama anlamlarına da değinir.

Küçültme adları yapan ekler en çok örneği Kr verir. Ancak kaynakların hiçbiri eklerin tüm şekillerini verememiştir. Fm “-cağım, -ceğim” eklerinden; Kr “-ce, -ca, -çe, -msı, -msi, -(ı)mtrak, -(i)mtrak eklerinden bahseden tek kaynaktır.

1.9. Adların Tümcedeki Görevleri

Bu konu doğrudan doğruya söz dizimini ilgilendirmekle birlikte, biz burada adların dilbilgisi açısından görünümünü belirtmek üzere konuya kısaca değiniyoruz.

Adların tümcede kullanılış yerlerine göre türlü görevleri vardır:

1. Özne
2. Tümeç, nesne
3. Yükleme

1.9.1. Addan Özne

Bütün adlar tümcede çoğunlukla özne olarak kullanılır. Genellikle özel adlar özne görevindedir:

“Hüseyin Efendi, hiç sesini çıkarmadı; defterlerin yağlı olduğu dolaba yaklaştı...”

“Parmağı sert bir işaretle, sararmış parmaklıkları gösterdi.”

Ad tamlamaları özne olur:

“Sinema binası, çok para sarf olunduktan sonra hiçbir şeye benzetilmemiş yapılardan biri.”

1.9.2. Addan Tümeç ve Nesne

Adlar tümcede tümeç ve nesne olarak da kullanılır. Yalın ya da belirtme durumundaki adlar, yüklem anlamını tamamlayarak nesne olurlar.

Ad durumlarına giren kelimeler tümcede tümeç görevinde kullanılır. Dolaylı tümeç olarak kullanılan tümeçler, yönelme, kalma, çıkma durumlarına girmiş olan adlardır.

“Güz güneşi bütün parlaklığıyla dünyayı doldurmuştu.”

“Her şeyi bu kırık dökük demir yolundan bekliyorduk.”

“Dünyada, bir tek temiz adam kalmadığına inanmaya başlıyordun.”

1.9.3. Addan Yükleme

Adlar ekfiil olarak tümcede yükleme olurlar. Özel addan yükleme kurulabilir:

“Ovanın düzenini, komşuluğu bozan hep Hasan’dı.”

“Bu yanlış bir toplumsal gözlemdir.”

Tamlamalar yükleme olur:

“Bu günler, köşk içinde büyük birer ehemmiyeti olan meşhur reçel kaynatma günleriydi.”

Fn: Adlar cümlede öge olarak özne-nesne-dolaylı tümleç olurlar.

Sanat bireye ruhunu tanıtır.

Özne dolaylı tümleç belirtili nesne

Değerlendirme

Bu konuya sadece *Fn* değinir.. Ancak adların cümlede yükleme olarak da kullanılacağı bilgisine yer vermemiştir.

1.10. Adların Öteki Kelime Türlerine Kayması

Ad ya da ad soylu kelimeler görev yönünden birbirlerinin yerine geçebilirler.

1.10.1. Adın Sıfat Oluşu

Kelimeler kendileriyle birlikte bulunan adların niteliklerini, sayılarını, ölçülerini belirttikleri zaman sıfat olurlar: güzel kız, sarı çiçek, bir adam, yarım elma gibi.

Yineleme olarak kullanılan adlar da sıfat olarak kullanılır: demet demet çiçek, öbek öbek bulut, sıra sıra evler, tabak tabak yemekler gibi.

1.10.2. Adın Zarf Oluşu

Ad, fiili etkilediği zaman zarf olur. İkileme biçimindeki adlar zarf olur: günden güne gelişti; aydan aya öder gibi.

“Zülfü akşamleyin köye, çok yorgun dönmüştü.”

Adlar, öteki kelime türlerinin yerini aldığı gibi onlar da görev ve anlam yönünden adın yerini tutabilirler.

Üniversite hazırlık kitaplarında bu konuya sadece Fn değinir. zarf tümleci olan isimlerin zarf sayılacağını anlatır. “Akşam(Z.T. zarf) seni ararım.” ; “Akşam (Ö. İsim) bu sahillerde güzeldir.” örneklerini verir.

1.10.3. Sıfattan Ad

Sıfatlar da görev ve anlam yönünden ad gibi kullanılabilirler: güzeller geçidi.

İyelik eki ve çoğul eki alan sıfat, ad olur: yenisi, güzeli, çirkini, büyüğü, küçüğü, büyükler, küçükler, güzeller... gibi.

Ad durumlarına giren sıfat da ad görevinde kullanılır: yakında, uzağa, güzele bakmak.

Renk adları da kimi eklerle (-mtrak, -msı, -sı, -ce) sıfat görevinde kullanılır.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Adlaşmış Sıfat: Niteleme sıfatını yanındaki adın düşüp sıfatın, nitelik anlamını yanında bir varlığa ad olmasıdır.

İyiler az yaşarmış.

Bu cümlede “iyiler” sözcüğüyle aslında “iyi insanlar” anlatılmak istenmiştir. “İyi” niteleme sıfatının yanındaki ad düştüğünden bu sözcük adlaşmıştır.

Sınıfın en yaramazı Zafer’ di. (yaramaz öğrenci)

Renklileri şuraya, beyazları buraya bırak. (renkli çamaşırları/beyaz çamaşırları)

Fn: Sıfatların Adlaşması: Niteleme sıfatları, cümlede, niteledikleri isimler düşünce, bu isimlerin görevini yüklenerek adlaşırlar. Adın görevini üstlenen bu sıfatlara adlaşmış sıfat denir.

Yaşlı adamı arabaya güçlkle bindirdiler. Niteleme sıfatı (belirtili nesne)

Yaşlıyı arabaya güçlkle bindirdiler. Adlaşmış Sıfat (belirtili nesne)

Güçlü insan her zaman haklı mıdır? Sıfat (özne)

Güçlü her zaman haklı mıdır? Adlaşmış Sıfat (özne)

Kl: Adlaşmış Sıfat: Niteleme sıfatlarıyla kurulan sıfat tamlamasında, ismin düşmesi sonucu sıfatın düşen ismin yerini tutmasıyla oluşur. Düşen isimdeki çekim ekleri sıfata eklenir.

İhtiyar bize geldi. (ihtiyar adam)

Kr: Adlaşmış Sıfat: Türkçe'de bilinen ya da kolay anlaşılacak yerlerde tamlanan durumundaki isim söylenmez. Sıfat ismin anlamını kapsar. Bu sözcüklere adlaşmış sıfat denir. Adlaşmış sıfatlar niteleme sıfatıyla yapılır.

Zengin insanlar, her zaman *fakir* insanlara yardımcı olmalıdır. (niteleme sıfatı)

Zenginler her zaman *fakirlere* yardımcı olmalıdır. (adlaşmış sıfat)

Adlaşmış sıfat olan sözcükten sonra bir isim gelirse anlam karışıklığı olabilir. Bunu önlemek için adlaşmış sıfattan sonra virgül konur.

Yaşlı, doktora bakıp ona seslendi.

Küçük, ayakkabısını giydi.

Genç, arkadaşlarını davet etti.

Belirtme sıfatlarıyla adlaşmış sıfat yapılmaz. Belirtme sıfatı aynı isim taşıyan zamire dönüşür.

Bazı insanlar hatasını kabullenmez. (belgisiz sıfat)

Bu soruları da doğru çözdü. (işaret sıfat)

Bunları da doğru çözdü. (işaret zamiri)

Bazıları hatasını kabullenmez. (belgisiz zamir)

S: Adlaşmış Sıfat: Bir sıfat tamlamasında tamlayan görevli ad kullanımdan düşerse tamlayan görevli sıfat, ad ya da zamire dönüşür.

Bana kalırsa *mavi gömlek* hepsinden güzeldi. (mavi: sıfat)

Bana kalırsa *mavi* hepsinden güzeldi. (mavi: ad)

Bu çocuk diğerlerinden daha anlayışlı. (bu: sıfat)

Bu, diğerlerinden daha anlayışlı. (bu: zamir)

Değerlendirme

Sıfattan ad konusu adların öteki özcük türlerine kayması ile ilgili değildir.

Kaynaklarda bu konu adlaşmış sıfat, sıfatların adlaşması gibi isimlerle işlenir.

Fm, Fn, Kl ve Kr, sıfatların adlaşmasının niteleme sıfatları ile yapılacağını belirtir. S ise belirtme sıfatları ile de adlaşmış sıfat yapılacağını iddia eder. İşaret, belgisizlik, soru bildiren kelimeler tek başlarına kullanılırsa zamirdir. Kendisinden sonra bir isim gelirse sıfat olur. Belirtme sıfatlarının zamire dönerek adlaşması gibi bir durum söz konusu bile edilemez.

1.10.4. Zarftan Ad

Zarflar de iyelik ekini, çoğul ve ad durumu eklerini alınca adlaşırlar: ilerisi, yukarısı, ötesi, yukarılar, karşısı; ileriye, yukarıda, ötesinden, yarına gibi.

Yer zarfları tamlamada tamlayan olarak da kullanılır, ad görevini yüklenirler.

“adamcağızlar, gölgelerinden ürkerler, dışarıdan ziyade içerideki ulema arkadaşlarının bir tekmesine uğramak korkusuyla ağızlarını açamazlardı.”

Zamir ve edatlar de iyelik eki, çoğul ve durum eklerini alarak ad görevinde kullanılırlar: şurası, kendisi, gibisi, bunlar, bunlara, şunlara, onlar, onlardan gibi.

Ünlem, bağlaç da ad görevinde kullanılır: Eesi bu! Aması var mı? Gibi.

Fiiller de aynı biçimde adlaşırlar: hoş geldine gittik; bu işin girdisi, çıktısı çoktur... gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: aşağı, yukarı, içeri, dışarı, ileri, geri, öte, beri kelimeleri ek almadan fiili belirtirse yer-yön belirteci (çocuk aşağı indi.); ek aldıklarında ad olur (çocuk aşağıya indi).

Fn: Yer-yön zarfları çekim eki almaz. Çekim eki alanlar isimleşir.

Aşağıya indi. Yukarıda görüştü.

İçeriden sesler geliyor.

Altı çizili sözler adın hal eklerini aldığı için adlaşmışlardır. Cümlede dolaylı tümleç görevini üstlenirler.

Kl: Yer-yön zarfları isim çekim eki aldıklarında zarf olmaktan çıkıp isim olur.

Kardeşim *aşağıya* inmiyor.

Dedem *yukarıda* yaşıyor.

Bu cümlelerdeki italik yazılan sözler çekim eki aldıkları için tür bakımından yer-yön zarfı değil, isimdir.

Kr: Yer zarfı olarak kullanılan sözcükler ancak yalın halde oldukları zaman yer zarfıdır. Hal eklerinden birini aldıklarında zarf olamaz, isim olur. Çünkü zarflar hal eklerini alamaz.

Ahmet hızla *içeri* girdi. (zarf)

Ahmet hızla *içeriye* girdi. (isim)

S: Yer-yön bildiren sözcükler çekim eki (ad durum ekleri, iyelik ekleri) aldıklarında adlaşır.

Dışarıstı oldukça kalabalık.

Yukarıda neler oluyor.

Yer-yön bildiren sözcükler fiillerin ya da fiilimsilerin anlamını sınırlandırmayıp bir kavramı karşılırsa yine addır.

Yukarı pislik içinde. (ad)

Değerlendirme

Zarftan ad konusu adların öteki özcük türlerine kayması ile ilgili değildir. Kaynaklar konuyu yer-yön belirteçinde işlemiştir. Fm, Fn, Kl ve Kr bu kelimelerin ek alırsa isimleşeceğini bildirir. Sadece S, bunun yanında yer-yön ifadeli bu kelimelerin ek almayıp bir kavramı karşılırsa isim olacağına yer verir. Bunu bir örnekle de ispatlar.

Örnekte *yukarı* kelimesi zarf tümleci görevinde değil özne görevindedir ve isimdir. O halde Atabay, Fm, Fn, Kl, Kr'in iddia ettiği gibi ek alma şartı ortadan kalkmaktadır.

1.11. Ad İle İlgili Diğer Unsurlar

1.11.1. Güzel Adlandırma

Bütün dünya dillerinde kimi kelimelerin, çoğunlukla kimi adların söylenmesinden, yazılmasından kaçınıldığı görülür.

Anlamı kötü olan kelime yerine, daha iyi, daha güzel anlamlı bir sözcüğün kullanılmasıyla belirir.

Örneğin tüberküloz yerine kullanılan incehastalık, güzel hastalık, sevilmeyen, uğursuzluğuna inanılan hayvanın adı (gelincik) bunlardandır.

Saygılı, terbiyeli olma çabasıyla, söylenmesi hoş karşılanmayacak kimi kelimeler yerine, aynı kavramı yansıtabilecek başkalarının kullanılması da aynı türden bir eğilim tanığıdır. Eşek yerine merkep, helâ yerine apteshane ve yüznumara denilmesi bu eğilimin örneklerindedir.

Pek çok dilde görülen bir eğilim de kimi inançlar yüzünden bazı kavramların adının anılmasından kaçınmadır. Örneğin, dilimizde bazı kimselerin kullandıkları *iyi saatte olsunlar; cin, peri* kavramlarını karşılamaktadır.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Güzel Adlandırma: Söylendiğinde insan zihninde olumsuz çağrışımlar uyandıran bazı durum olay kavram veya varlıkları güzel bir biçimde ifade etmektir. Güzel adlandırma da bir bakıma dolaylamadır. Ancak buradaki amaç kavramın içindeki olumsuzluğu gizlemeye çalışmaktır.

Sanatçının son yolculuğuna sevenleri de katıldı. Bu cümlede “son yolculuk” sözü, olumsuz çağrışım yapan “cenaze” sözcüğünün yerine kullanılmış ve güzel adlandırma yapılmıştır.

Aşağıdaki örneklerde güzel adlandırma yapılmıştır.

Tabut : tahta at

Verem : ince hastalık

Cin : iyi saatte olsunlar

Kör : görme engelli

Sağır : işitme engelli

Kr: Güzel Adlandırma: Kimi zaman bazı varlıkların adları , zihinde kötü çağrışımlar uyandırdığı veya uğursuzluk getirdiğine inanıldığı için söylenmek istenmez. Bu kelimeleri bu ürkütücü anlamlardan kurtarmak için daha güzel başka kelimelerle ifade edebiliriz. Bu aslında bir çeşit dolaylamadır. Yalnız burada kötü ürkütücü söylenmek istenmeyen varlık ya da kavram isimlerini daha güzel ifade içinde söyleme amacı vardır.

Domuz : adı batasıca

Cin,peri : iyi saatte olsunlar

Verem : ince hastalık

Ölüm : son yolculuk

Sağır : işitme engelli

S: Güzel Adlandırma: İnsanları rahatsız edecek bazı kavramların yerine daha güzel sözlerin kullanılmasıdır.

Sağır: işitme engelli

Gömmek: Toprağa vermek

Cin, peri: İyi saatte olsunlar

Değerlendirme

Atabay, eşek yerine merkep denilmesinin de güzel adlandırma olarak ele alınması gerektiğini söylemiştir. Merkep kelimesi eşek kelimesinin hoşça gitmemesi sonucu dilimize yerleşmiş değildir. Bu kelime eşek kelimesinin eşanlamlısı olduğu için kullanılmıştır. Kullanımı tamamen halkın tercihinine göredir.

Fm ve Kr güzel adlandırmanın da bir çeşit dolaylama olduğunu ifade eder. Dolaylama, bir kelimeyle ifade edilebilecek varlık,kavram olay, durum vb.lerini birden fazla kelime ile ifade etmektir.

Fm, tanımda ‘durum, olay, kavram veya varlıkları’ dedikten sonra konunun devamında sıralanan kelimelerden sadece ‘kavram’ı zikretmiştir.

Kr, ‘varlıklar’ ifadesini kullanmakla kavram olan peri, olay olan gömmek, durum olan verem gibi örnekleri tanımın kapsamı dışında bırakmıştır.

S, ‘kavramlar’ ifadesine yer vermiştir. Bu durumda da varlık olan domuz, tabut gibi kelimeler tanımın kapsamı dışında kalmaktadır.

Örnekleri içine alabilecek en genel tanımı Fm yapmıştır. Bu tanımda da olay, durum, kavram veya varlık dışındaki kelimeler tanımın dışında kalacaktır. Bu nedenle “olay, durum, kavram, varlık...” diyerek tanımı sınırlamamak gerekir.

1.11.2. Renk Kelimleri

Her dilde olduğunu gibi Türkçede ve Türkiye Türkçesinde renk gösteren kelimeler vardır. Dilimizde bu kelimelerin başka dillere oranla -özellikle küçük renk ayrımları bakımından- zenginliği ve anlatım gücü, ilgi çekecek kadar belirgindir.

Geleneksel dilbilgisinde doğrudan doğruya sıfatlar arasında ele alınan bu kelimeler bugün Batıda birçok dilbilgisi kitabında *renk kelimeleri* ya da *renk adları* olarak adlandırılmakta, bir adı niteledikleri, belirttikleri kullanımlarda sıfat görevi taşıdıklarından ancak bu kullanımlarıyla sıfatlar arasında incelenmektedirler: kırmızı kağıt, sarı çiçek, turuncu elbise, yeşil örtü...

1.11.3. Yansıma Kelimleri

Türkiye Türkçesinde yansılarda türlü adlar kullanılmaktadır. Bu yansıma adları öteki kelime türlerinin yerine de tutmaktadır.

Yansıma, kısaca doğa seslerinin söz şeklinde biçimlenişi olmaktadır. Doğa seslerini yansıtan bu kelimeler doğrudan doğruya doğadaki sesleri vermeye yöneldikleri gibi, birtakım eklere ad, zarf, fiil gibi öğeleri de oluştururlar.

Bir kök gibi tek heceli olan yansımalar: çat, çıt, tak, dan, dun, tık, şıp şıp, şap şap, fis fis, tır tır, vız vız, cız cız, caz cuz, hor hor...gibi.

Şunların çoğu türemiş kelime görünümündedir ve iki hecelidirler: takır tukur, tıkr tıkr, tırl tırl, vızır vızır, cızır cızır...

Yansımalara getirilen kimi ekler, fiil olarak kullanılan kelimeler türetir: takırda-, cızırda-, horulda-, gürülde-, çatla-, hopla- gibi.

Bu türler dışında kimi özel kuruluştaki yansımalar da vardır: hoppala, zinkadak, küttekek, cumbadak...gibi.

Kelimenin yapısı bakımından ünlemlere en çok yaklaşan kelime türü yansımalarıdır. Bunlar tabiat seslerini tasvir veya kabataslak taklit ederek meydana gelmiş ses topluluklarıdır (Banguoğlu 1995:346).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Doğadaki seslerin taklit edilmesiyle oluşan sözcüklerdir. Yansımaları ayırt ederken sestem türeyip türemediklerine dikkat etmek gerekir.

Arılar çiçeklerin üzerinde vızıldıyor.

Yaşlı adam sabaha kadar horladı.

Fn: Yansıma Kökenli Sözcükler: Yansıma sözcükler , doğadaki çeşitli varlıkların ya da doğa olaylarının seslerini taklit yoluyla oluşurlar. Yansıma köklerin anlamı yoktur. Bu köklerden ad ya da fiil soylu sözcükler türetilebilir.

Yansıma sözcükler Yansımadan türemiş sözcük

Çat çat-ır-tı

Güm güm-le (mek)

Şır şır-ıl-tı

Hor hor-la-(mak)

Hır hır-ıl-tı

Hav hav-la-(mak)

Kl: Yansıma: Tabiata, insana, insan dışındaki canlılara ve eşyaya ait seslerin taklit edilmesi sonucu ortaya çıkan sözcüklerdir. tık, tak, pat, şık, miyav, hırr, hav, mee, çıt...

Yansımalarından isim ve fiil türetilebilir. Şırıltı, gürültü, fısıltı, miyavladı, çatırdıyor...

Yansıma kökler (güm, şır, fır, tık, fıs, vız...) fiil bildirmediği için isim kökü kabul edilir.

Kr: Yansıma Sözcükler: Doğal ortamdaki seslerin, insanlar tarafından taklit edilmesiyle oluşan sözcüklere yansıma sözcükler denir. Biraz daha açacak olursak, insanların hapsürürken veya öksürürsek çıkardığı seslerin, hayvanların çıkardığı seslerin, rüzgârın, kırılan camın, akan suyun ve benzer şeylerin çıkardığı seslerin insanlar tarafından taklit edilmesiyle oluşan sözcükler “yansımali sözcük” tür.

Yansımali sözcüklerde “ses” esastır. Çünkü çıkan “ses”in taklidiyle yansımali sözcük oluşur. Sözcük çıkan sesin taklidi değilse o, yansıma değildir.

Yıldızlar gökyüzünde *parıl parıl* parlıyor.

Işıl ışıl gözleri bir anda donuklaştı.

Görüldüğü gibi bu cümlelerdeki alt çizili sözcüklerde ses unsuru söz konusu değildir. Öyleyse bu sözcükler yansımali sözcük olamaz.

S: Yansıma adlar:doğadaki gelişigüzel seslere verilen adlardır: pat, güm, şır(ıl), gür(ül), tık, miyav...

Değerlendirme

Atabay, örneklerde ‘hopla-’ kelimesini kullanmıştır. Bu kelime yansıma değildir. Çünkü doğada ‘hop’ diye bir ses yoktur.

Fm, seslerin taklit edilmesi demiş, ama bunu insanların taklit etmesi dememiş. Bu hataya Fn, Kl, S da düşmüş ve kimin taklit edeceği açıklanmamıştır.

Kl, diğer tanımlarda sadece ‘doğa sesleri’ diyerek sınırlandırdığı tanımı ‘tabiata, insana, insan dışındaki canlılara ve eşyaya’ şeklinde genişletmiştir. Bu tanım konunun daha iyi anlaşılması için uygundur. Burada ‘insana ait seslerin taklidi’ açıklaması önem arz eder.

Hapşırırken çıkardığımız ‘hapşu’ sesinin insanlar tarafından ses ile ifade edilmesiyle de yansıma kelimeler oluşur. O zaman sadece doğa sesleri diye sınırlamamak gerekir.

Kl, yansıma köklerin isim olduğunu ifade eden tek kaynaktır.

Kr, seslerin insan tarafından taklit edilmesi ifadesine yer vererek Fm, Fn, Kl ve S’ın düştüğü hataya düşmemiştir.

S, tanımda doğadaki gelişigüzel seslere verilen adlardır diyerek en büyük hataya düşmüştür.

Burada dikkat edilecek husus, yansımaların insan tarafından ses halinde taklit edilmesiyle oluştuğudur. Yoksa bir kedinin ağzından ‘miyav’ a benzer bir ses çıkması yansıma değildir. Kaldı ki bu ses de gelişigüzel çıkmaz.

1.11.4. İkilemeli Ad (Yinelemeli Ad)

Türkçe’nin yapı özelliklerinden biri de ikileme ve yinelemelerdir.

Türkçe’de, kimi kelimeler yan yana getirilerek, yinelenerek türlü anlamlara gelen öbekler oluşturulur. Bu tür kuruluşlar türlü yollarla sağlanır. Böylece anlatım gücü çoğaltılmış, anlam pekiştirilmiş olur.

Ergin, bunlara tekrarlar adını verir ve aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesiyle meydana gelen kelime grubu olarak tanımlar (1993:654).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: İkilemeler: Anlamı pekiştirmek, güzelleştirmek, çeşitli anlam ilgileri kurmak için oluşturulmuş söz gruplarıdır.

K: İkileme: Anlamı pekiştirip güçlendirmek ve çekici kılmak için sözcüklerin tekrarıyla oluşan sözcük grubudur:

Kr: İkilemeler: İkilemeler anlatmak istediklerimizi vurgulamaya, pekiştirmeye yarar. İkileme anlamı pekiştirip güçlendirmek için aynı sözün tekrar edilmesi, yakın anlamlı veya karşıt anlamlı sözlerin bir arada kullanılması ile oluşur.

Kısaca, aralarında anlam ilişkisi bulunan sözcüklerin cümlede art arda kullanılmasıdır, diyebiliriz.

Gidiyorum gurbeti gönlümde *duya duya*.

İkilemeyi oluşturan sözcüklerin arasına herhangi bir noktalama işareti konmaz.

S: İkilemeler: Anlatım gücünü arttırmak, anlamını pekiştirmek için ayna ya da benzer sesli, eş ya da karşıt anlamlı sözcüklerin yan yana kullanılmasıyla oluşan söz öbeğidir.

Sözcük Türleri Bakımından İkilemeler:

Addan ikileme: kapı kapı, sokak sokak, dağ taş...

Zamirden ikileme: şunu bunu, kendi kendine, şundan bundan...

Zarftan ikileme: düşünme düşünme, gece gündüz, koşa koşa...

Sıfattan ikileme: anlı şanlı, yorgun argın, saçma sapan...

Ünlemden ikileme: hele hele, vay vay, vah vah...

Fiilden ikileme: yedi yemedi, oldu olacak, sordu soruşturdu...

İkilemeler mutlaka ayrı yazılır. İkilemelerin arasına hiçbir noktalama işareti konmaz. Özellikle aynı sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikilemelere dikkat edilmelidir.

Tablo 9. İkilemelerin İfade Edilişi

Fm	Kl	Kr	S
İkilemeler aşağıdaki yöntemlerle oluşturulur:	İkilemeler, farklı şekillerde oluşturulur:	ikilemelerin yapısal özellikleri şunlardır:	Biçimsel ve Anlamsal Yapılışları Bakımından İkilemeler:
1. Aynı sözcüğün tekrarı ile (yineleme): usul usul...	Aynı sözcüğü tekrarıyla yapılır: duya duya, ağır ağır, yavaş yavaş...	Aynı sözcüğün tekrar edilmesi yoluyla oluşabilir: güle güle...	Aynı sözcüklerin tekrarıyla: güzel güzel...
2. Anlamdaş (eşanlamlı) sözcükler: ses seda...		Aynı anlama gelen sözcüklerin tekrar edilmesi yoluyla oluşabilir: akıllı uslu...	Eş ya da yakın anlamlı sözcüklerle: eş dost...
3. Yakın anlamlı sözcüklerle: doğru dürüst...	Yakın anlamlı sözcüklerle yapılır: doğru dürüst...	Yakın anlamlı sözcüklerin yan yana kullanılması ile oluşabilir: doğru dürüst...	Eş ya da yakın anlamlı sözcüklerle: eş dost...

Tablo 9'in devamıdır.

4. Karşıt anlamlı sözcüklerle: aşağı yukarı...	Zıt anlamlı sözcüklerle yapılır: aşağı yukarı...	Karşıt anlamlı veya olumsuz sözcükler bir arada kullanılarak irili ufaklı...	Karşıt anlamlı sözcüklerle: irili ufaklı...
5. Biri anlamlı biri anlamsız sözcüklerle: eski püskü...	Bir anlamlı, bir anlamsız iki sözcükle yapılır: eğri büğrü...	Biri anlamlı biri anlamsız veya her ikisi de anlamsız iki sözcüğün bir arada kullanılması da ikileme oluşturur: apar topar...	Biri anlamlı biri anlamsız sözcüklerle: yırtık pırtık...
6. İki de anlamsız sözcüklerle: ıvır zıvır...	Anlamsız iki sözcükle yapılır: eciş bücüş...	her ikisi de anlamsız iki sözcüğün bir arada kullanılması da ikileme oluşturur:	İki de anlamsız sözcüklerle: abur cubur...
7. Yansıma sözcüklerle: şırıl şırıl...	Yansıma sözcüklerle yapılır: çat pat...	Yansıma sözcüklerin bir arada kullanılması da ikileme kurulmasını sağlar: şırıl şırıl...	Yansıma ve ses taklidi sözcüklerle: püfür püfür...
8.	Hal ekleriyle yapılır: yan yana...	Sözcüğe ek getirilerek oluşturulur: dişe diş...	Tamamen farklı sözcüklerle: kurda kuşa...

Değerlendirme

Fn ikilemeleri işlememiştir.

Kl, kelimelerin tekrarıyla ikileme oluşacağını söyler. Halbuki kelime tekrarı yapılmadan farklı kelimelerin art arda kullanılmasıyla da ikileme yapılır.

S, ikilemeleri sözcük türü olarak altı bölümde işleyen tek kaynaktır.

Kr ve S, ikilemelerin arasına noktalama işareti girmeyeceğini; S, ayrı yazılacağını açıklayan kaynaklardır.

Kr, ikilemelerin oluşum şekillerine uygun bir tanım yapmaya çalışır ancak *anlamsız kelimelerle* yapılan ikilemeler tanım dışında kalmaktadır. Kr, konunun devamında *aralarında anlam ilişkisi bulunan kelimelerin cümlede art arda kullanılması* ifadesini kullanarak ikilemeyi açıklayan daha kapsamlı bir tanım yapmıştır.

İkilemeleri ifade şekilleri olarak Fm ve Kl 7'ye Kr ve S 8'e ayırır. Diğer kaynaklarda adı geçen eş anlamlı kelimelerle oluşan ikilemeye Kl değinmez.

BÖLÜM 2 : SIFAT

Ad soyundan kelimelerin bir bölümünü, geleneksel dilbilgisinde sıfat adını alan kelimeler oluşturur. Genel olarak Türkçede ve Türkiye Türkçesinde sıfatlar sözcükleri içinde önemli bir yer tutar.

Bu bölümde sıfat konusu 1. görev ve anlam, 2. biçim açılarından ele alınmıştır:

Ayrıca konu, şu bölümlerle sürdürülmüştür: sıfatlarda karşılaştırma, sıfatlarda küçültme, ikilemelerin sıfat olarak kullanılması ve pekiştirme sıfatları.

Sıfatlar, adların niteliklerini, ne durumda olduklarını, çoğu kez sayılarını, ölçülerini gösteren, soran ya da belirten kelimelerdir.

Bu tanım daha dar ya da daha geniş bir biçimde, aşağı yukarı Türkiye Türkçesi dilbilgisi üzerine yapılmış tüm araştırmalarda aynıdır: Gencan (§ 150), Ediskun (§ 111), Hatiboğlu (Dilbilgisi Terimleri Sözcüğü), “varlıkları niteleyen ya da belirten sözcükler”, Banguoğlu (1995:297), “bir varlığı vasıflayan, belirleyen sözcükler”, Göknel (§ 50), “adları etkileyen sözcükler”, gibi tanımlar vermişlerdir. (Özel, 1983:68).

Ergin’e göre sıfatlar, “niteleme ve belirtme adlarıdır” Sıfatlar, asıl isimleri başka olan nesnelere bir vasfını belirttikleri zaman sıfat, tek vasıftan ibaret olan nesnelere karşılıkları zaman isimdirler (Ergin, 1993:362).

Önadlar, adlardan (varlıklardan) önce gelerek onların nasıl ve ne durumda olduklarını, yerlerini, sayısını, renklerini belirten sözcüklerdir (Koç, 1990:129).

Bir ismi, nitelik, nicelik, yer, sıra vb. bakımından niteleyen, belirten kelime (TDK Türkçe Sözlük).

Yukarıda da değindiğimiz gibi sıfatlar adlarla yakın ilgileri olan kelimelerdir ve tanıtımda belirttiğimiz görevleri yerine getirebilmeleri için bir adla birlikte söylenmeleri gereklidir; böylelikle adları tamamlarlar.

Örneğin “büyük, kırmızı, bir, kaç, çalışkan” kelimeleri, “büyük ev, kırmızı çiçek, bir ağaç, çalışkan çocuk, kaç kuruş” gibi kullanımlarda sıfat olarak kesin bir görev yüklenmişlerdir, adların türlü niteliklerini aydınlatmaktadırlar.

Her dilde olduğu gibi dilimizde de sıfat sayılan kelimeler doğrudan ad olarak kullanılabilirler: “güzeller geçidi, hepimizin büyüğü, hastanın koğuşu” gibi.

Renk ve sayı gösteren kelimelerin ad olduğu, ancak başka bir adı tanımladıklarında sıfat olarak görev yaptıkları görülür. Bu kelimeler, adlarla fazla ayrımları olmadığından çoğu kez adların aldıkları ekleri alıp adlaşırlar ve tümüyle adlar gibi görev yapabilirler. Bu nitelik ad soylu öteki kelimeler için de söz konusudur.

Sıfatlar, adlara eklenen ad durumu, iyelik ve çoğul eklerini alınca adlaşırlar.

Sıfatların ad olarak kullanılmaları:

“Karısı, akça, pakça, tombulca, eski bir gecekondu güzeliydi.”

“Daha serindik mavilikte...”

Kimi sıfatlar iyelik eki aldıklarında bir adla birlikte kullanılarak da bir tamlama oluştururlar ve bu tamlamada, tamlayan görevini yüklenirler: güzelim giysi, canım ülke gibi. Bu örneklerde sıfat gibi kullanılan iyelik eki almış kelimelere iyelik sıfatı denir.

Sıfatlar, yüklemi fiil olan tümcelerde, yüklemi belirttikleri zaman zarf olurlar.

“Zeki ve yuvarlak yüzlü bir çocuk, kendisinden büyük kılıcına sarılmış, donuk donuk bakıyor.”

“... ile önündeki suları büsbütün karartmıştı.”

Sıfatlar başka kelimelerin yerine görev yüklendikleri gibi başka kelimeler de sıfatların görevini yerine getirebilir. Bir adla bir edat, başka bir adın önüne gelerek sıfat görevinde kullanılabilir. Böylece, edatların de sıfat olabileceklerini söyleyebiliriz.

“Gülecek, konuşacak dünya kadar sözümüz var.”

“... güneşten kurtuldukları zaman yosun gibi koyu yeşil, yası ıslak yoncalar ve...”

Adların da kimi yerde, başka bir adın önüne gelerek onun sıfatı gibi kullanıldığı görülür. Bazı yapıtlarda san (ünvan) adlarının sıfat olarak nitelendirildiği görülür. Bu adlar, sıfat görevi yaptıklarından böyle nitelendirilmiştir. Gencan (§ 158), bunları addan önce ve sonra gelebilen birer niteleme sıfatı saymıştır. Ediskun (§ 145-8), bunlara sıfat demekte

Sıfatlar isimlerin özelliklerini karşılayan ve onları çeşitli yönden niteleyen ve belirten sözcüklerdir. Sıfatlar isimleri; renk, biçim, durum olarak niteleyen; onların farklı özelliklerini belirten sözcüklerdir.

Kırmızı kazak. “kırmızı” sözcüğü kazağın rengini belirttiğinden sıfattır.

Yaramaz çocuk. “yaramaz” sözcüğü çocuğun özelliğini belirttiğinden sıfattır.

Bir sözcüğün sıfat olup olmadığı cümle içindeki kullanımından anlaşılır. Örneğin; “tehlikeli yerler her zaman onu korkutmuştur.” Cümlesinden yerlerin özelliğini karşılayan “tehlikeli” sözcüğü sıfattır.

O, oldum olası tehlikeden korkar. cümlesinde isim olmuştur.

Sıfatları diğer sözcük türlerinden ayırmak için şu iki özelliğin iyice bilinmesi gerekir:

Sıfatlar çoğu zaman isimlerden önce gelir, onları niteler ya da belirtir. Sıfatları mutlaka isimlerle birlikte düşünmek gerekir. Bir sözcüğe sıfat denilmesi için yanında bir isim bulunması ya da onun anlam olarak bir isimle ilgili olması şarttır.

“Onun çalışkan bir kardeşi var.” cümlesinde “çalışkan” sıfatı “kardeş” isminden önce gelmiş ve onun bir özelliğini karşılamıştır.

“Onun kardeşi oldukça çalışkandı.” cümlesinde ise “çalışkan” sözcüğü yine “kardeş” isminin bir özelliğini karşıladığından sıfattır.

Sıfatlar çekim eklerini (hal eklerini, iyelik ekleri, çoğul ve ilgi ekini) almaz.

S: Sıfat (ön ad): Adları niteleyen ya da belirten sözcüklere sıfat denir.

Bembeyaz düşlerine sığınmışsın sen.

Yorgun başımı göğsünde emniyette bileyim.

Bir sözcüğün sıfat görevi yapabilmesi için: Bir adı ya da adın yerini tutan bir zamiri nitelemesi ya da belirtmesi, Çekim eki almaması gerekir.

Onlar *kırıcı sözler* söylemiş. (sıfat ad)

Devlet, *yoksul kimselere* yardım etmeli. (sıfat zamir)

Değerlendirme

Özel, Fm, Kl, Kr ve S adları niteleyen ve belirten kelimeleri sıfat olarak tanımlamıştır. Sıfatlar, adların yanında bazı zamirleri de niteler ve belirtebilir. Yoksul kimseler örneğinde olduğu gibi. S, kelimenin sıfat sayılması için isim veya zamir niteleyip belirtmesi gerekir diyerek diğer kaynakların eksik bıraktığı bu konuya değinir.

Fn, *varlıkları niteleyen ve belirten* ifadesini kullanmıştır. Oysaki varlık isimlerinin haricinde kavram isimleri de vardır. Fn'in bu tanımı kavram isimlerini dışarıda bıraktığından eksiktir. Fn bu hatayı işaret, sayı, soru, belirsizlik sıfatlarının tanımında da sürdürecektir.

Kr, sıfatların çoğu zaman isimlerden önce geleceğini söyler ancak örneklerde isimden başka kelimenin önüne sıfat getirmez.

Kr, "Onun kardeşi oldukça çalışkandı." Örneğindeki *çalışkan* kelimesinin *kardeş* isminin özelliğini karşıladığından sıfat olacağını iddia etmiştir. Konunun devamında çekim eki alan sıfatların adlaşacağına değinmesine rağmen bu örnekteki *çalışkan* kelimesine sıfat diyerek çelişkiye düşer. Fn, Kl ve S sıfatların çekim eki aldıklarında adlaşacağına değinir.

2.1. Sıfat Tamlamaları

Sıfatlar, adların bir niteliğini, bir özelliğini göstermek üzere bir adla tamlama oluşturur. Bir adla bir sıfatın bu amaçla kurdukları tamlamaya sıfat tamlaması denir.

Bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur (Ergin, 1993:661).

Sıfat hiçbir ek almaksızın vasıfladığı veya belirlediği adın önüne gelerek onunla bir takım teşkil eder. buna *sıfat takımı* adını veririz (Banguoğlu, 1995:298).

Sıfat tamlamalarında tamlayan sıfat, tamlanan da addır. Sıfat tamlamalarında tamlayan, ad durumu, iyelik ve çoğul eklerini almaz. Ancak bazı yapım eklerini alabilir: yeşil giysi, yeşilli kadın gibi.

Tamlayan, niteleme ya da belirtme sıfatlarının her türünden olabildiği gibi çoğu kez, birden çok niteleme ve belirtme sıfatıyla kurulmuş da olabilir:

“Soluk, süzgün, ince bir yüz, renksiz dudaklar.”

Sıfat tamlamalarının tanımı ve kuruluşlarıyla ilgili incelemeler bütün dil bilgisi yapıtlarında aynıdır.

Sıfat tamlamasında tamlanan ek almaz. Ancak sıfat tamlaması başka bir tamlamaya tamlayan olursa, tamlananın da ek aldığı görülür.

Sıfat tamlamaları bütünüyle başka bir tamlamada tamlayan görevi yapabilirler: küçük çocuk eli gibi.

Sıfat tamlamalarında ad ve sıfat yer değiştirdiklerinde, buradaki sıfatın görevinin de değiştiği görülür: uzun yol tamlamasındaki uzun sıfatı, yol uzun anlatımında görevini değiştirip çoğu kez ekfiil de alarak bir ad tümcesi oluşturmaktadır.

Sıfat tamlamalarında genellikle belirtme sıfatları niteleme sıfatlarından önce kullanılır: bu yalan dünya, bir küçük çocuk, beş ortalı defter gibi. Niteleme sıfatlarının, belirtme sıfatlarından önce kullanıldığı da olur: küçük bir iş, beyaz bir çanta, yeşil giysili bu kadın gibi.

Sıfat tamlamalarında sıfatların çoğunlukla adlara yeni ve soyut anlamlar kattıkları görülmektedir. Bu da sıfatların anlam yönlerinin gücünü gösterir.

Sıfat tamlamalarının sıfat yapan eklerle yeniden bir tamlama oluşturduğu da görülür. Bu tamlamaların –lı, –sız ve çoğu kez de iyelik ekleriyle bir sıfat tamlaması daha yapmasından zincirleme sıfat tamlamaları ortaya çıkar.

“Kemancı, uzun saçlı, papyon kravatlı, zayıf yüzlü bir adamdı.”

“Genç yakışıklı, tertemiz giyimli bir adam önümde belirdi.”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Sıfat Tamlaması: Bir sıfatın, kendisinden sonra gelen bir adla oluşturduğu söz grubuna “sıfat tamlaması” denir. Bu tamlamalarda sıfat, adı niteler ya da çeşitli yönlerden belirtir.

Çalışkan öğrenci, hangi kitap, o şarkı, kırk kişi, birkaç soru

Fn: Sıfat Tamlamaları: Bir adla onun herhangi bir özelliğini gösteren sıfatın oluşturduğu tamlamaya sıfat tamlaması denir. Sıfat görevli bir sözün olduğu her cümlede sıfat tamlaması da vardır.

Yaşlı dilenci, her gün ağır adımlarla bu sokaktan geçirdi.

İtalik olarak yazılan tamlamalar sıfat tamlamasıdır. Sıfat tamlamalarında tamlayan (yardımcı öge) sıfat, tamlanan (asıl öge) addır.

Rahat koltuk

Sıfat tamlamaları değişik biçimlerde karşımıza çıkabilir:

Bir ad birden çok sıfatla nitelenebilir, belirtilebilir: Dar, karanlık, eski bir sokağa girdik.

Bir sıfat birden çok adı niteleyebilir, belirtebilir: Bu uygulama birçok işçiyi, memuru, emekliyi mağdur etti.

Bir sıfat ad tamlamasını niteleyebilir: Sıcak yaz günlerinde denizin tadını çıkardık.

Adın sıfatı bir sıfat öbeği olabilir: Kalbimizi dağlayan acılara karşı dayanıklı olmalıyız.

Sıfat Tamlaması: Tamlayan ile tamlanan arasında özellik bildiren bir anlam ilişkisi varsa, yani tamlayan tamlananın herhangi bir özelliğini bildiriyorsa o tamlama sıfat tamlamasıdır.

Güzel film (nasıl film) – güzel (nitelik)

Şu ev (hangi ev) – şu (işaret)

Birçok eser (kaç eser) – birçok (belgisizlik)

Üç kişi (kaç kişi) – üç (sayı)

Kl: Sıfat Tamlaması: Bir sıfatın bir isimle oluşturduğu söz grubuna “sıfat tamlaması” denir.

Güzel bahçe, sarı kazak, yırtık defter, bu araba, her yer, hangi adam...

Kr: Sıfat Tamlaması: İsimlerin önüne gelerek onları niteleyen veya belirten sözcüklerin oluşturduğu söz öbeğine sıfat tamlaması denir. Sıfat tamlamasında sıfatla isim arasına

çekim eki gelmez.

Güzel düşünceler beni etkiler.

Bütün gece seni sayıkladım.

Birkaç soru çözün.

Bize hangi şarkıyı okursunuz.

Açıklanan ücret yeterli gelmedi.

İsimden önce gelmeyen sıfatlar, sıfat tamlaması oluşturmaz.

Evimizin salonu oldukça genişti. cümlesinde “geniş” sıfat olmasına rağmen sıfat tamlaması kurmaz.

S: Sıfat Tamlaması: Sıfatların adları nitelmesi ya da belirtmesi ile oluşan öbeklere “sıfat tamlaması” denir. Sıfat tamlamalarında sıfat tamlayandır ve baştadır. İsim ise tamlanandır ve sıfattan sonra yer alır. Özellikleri:

Sıfat tamlamasında tamlayan ya da tamlanan birden çok olabilir. Güzel ve akıllı kızlar.

Bir ad hem nitelme hem de belirtme sıfatıyla tamlanabilir. Birkaç güzel manken, iyi bir insan.

Sıfat tamlamaları, bir ad tamlamasının tamlayanı ya da tamlananı olabilir. Bazı insanların derdi, öğrencilerin güzel yüzü.

Sıfatlar belirtisiz ad tamlamalarına geldiğinde o tamlamayı niteler ya da belirtir. Sıcacık domates çorbası, üç matematik öğretmeni.

Sıfat tamlamalarında tamlanan, bir zamirden oluşabilir. Tembel kimseler, bazı şeyler.

Değerlendirme

Fn ve S, sıfat tamlamalarının değişik biçimlerini örneklerle belirtir. S, tamlananın zamirden oluşabileceğini ifade eden tek kaynaktır. Kr, sıfat tamlamalarında sıfat ile isim arasına çekim eki gelmeyeceğini ifade eder. Özel, zincirleme sıfat tamlamasından bahseder. Bize böyle bir tamlama türünü kabul etmiyoruz.

2.2. Görev ve Anlam Açısından Sıfatlar

Sıfatların, anlamlarıyla görevleri birbirlerine sıkı bir biçimde bağlıdır. Çünkü bu öğelerin bir adın önünde tamlayan olarak görev aldıkları kesindir. Sıfatların adlar önünde bir niteleme bir de belirtme görevleri vardır. Böylece sıfatlar,

1. Niteleme sıfatları

2. Belirtme sıfatları

olarak iki bölüme ayrılırlar.

Tablo 10. Görev ve Anlam Açısından Sıfatlar

Sözcük Türleri (Özel)	Türk Dil Bilgisi (Ergin)	Türkçenin Grameri (Banguoğlu)
A.Görev ve anlam açısından sıfatlar:	Sıfatlar ve Çeşitleri	Sıfatlar ve Çeşitleri
1.Niteleme sıfatları	Vasıflandırma Sıfatları	Vasıflandırma Sıfatları
2. Belirtme sıfatları	Belirtme Sıfatları	Belirtme Sıfatları
a) Gösterme sıfatları	İşaret Sıfatları	Gösterme Sıfatları
b) Soru sıfatları	Soru Sıfatları	Soru Sıfatları
c) Belgisiz sıfatlar	Belirsizlik Sıfatları	Belirsizlik Sıfatları
ç) Sayı adlarının sıfat olması	Sayı Sıfatları	Sayı Sıfatları
B. Biçim açısından sıfatlar:		
1. Yalın sıfatlar		
2. Türemiş sıfatlar		
3. Bileşik sıfatlar		

Üniversite Hazırlık Kitapları

Tablo 11.Görev ve Anlamlarına Göre Sıfatlar (ÜHK)

Fm	Fn	Kl	Kr	S
Özelliklerine Göre	Görev ve Anlamlarına Göre		Sıfatların Çeşitleri	Görevleri Bakımından Sıfatlar
I. Niteleme Sıfatları	Niteleme Sıfatları	Niteleme Sıfatları	Niteleme Sıfatları	Niteleme Sıfatları

Tablo 11'in devamıdır.

II. Belirtme Sıfatları	Belirtme Sıfatları	Belirtme Sıfatları	Belirtme Sıfatları	Belirtme Sıfatları
1. İşaret (im) Sıfatları	İşaret Sıfatları	İşaret Sıfatı	İşaret Sıfatları	Gösterme (İşaret) Sıfatları
2. Belgisiz Sıfatlar	Belgisiz Sıfatlar	Belgisiz Sıfat	Belgisiz Sıfat	Belgisiz Sıfatlar
3. Soru Sıfatları	Soru Sıfatları	Soru Sıfatı	Soru Sıfatı	Soru Sıfatları
4. Sayı Sıfatları	Sayı Sıfatları	Sayı Sıfatı	Sayı Sıfatları	Sayı Sıfatları
a) Asıl Sayı Sıfatları	Asıl Sayı Sıfatları	Asıl Sayı Sıfatı	Asıl Sayı Sıfatları	Asıl Sayı Sıfatları
b) Sıra Sayı Sıfatları	Sıra Sayı Sıfatları	Sıra Sayı Sıfatı	Sıra Sayı Sıfatları	Sıra Sayı Sıfatları
c) Üleştirme Sayı Sıfatları	Üleştirme Sayı Sıfatları	Üleştirme Sayı Sıfatı	Üleştirme Sayı Sıfatları	Üleştirme Sayı Sıfatları
d) Kesir Sayı Sıfatları	Kesir Sayı Sıfatları	Kesir Sayı Sıfatı	Kesir Sayı Sıfatları	Kesir Sayı Sıfatları
			e) Topluluk Sayı Sıfatları	Topluluk Sayı Sıfatları
Ünvan Sıfatları		Ünvan Sıfatları	Ünvan(San) Sıfatları	Ünvan(San) Sıfatları
Adlaşmış Sıfatlar	Sıfatların Adlaşması		Adlaşmış Sıfat	
	Pekiştirme Sıfatları	Sıfatlarda Pekiştirme	Sıfatlarda Pekiştirme	Sıfatlarda Pekiştirme
	Küçültme Sıfatları	Sıfatlarda Küçültme	Sıfatlarda Küçültme	Sıfatlarda Küçültme
	Yapısı Bakımından.Sıfatlar	Sıfatlarda Yapı		Yapılarına Göre Sıfatlar
	1. Basit Sıfatlar	Basit Sıfat		Basit Sıfatlar
	2. Türemiş Sıfatlar	Türemiş Sıfat		Türemiş Sıfatlar
	3. Bileşik Sıfatlar	Birleşik Sıfatlar		Bileşik Sıfatlar

Değerlendirme

Sıfat sınıflandırmasındaki terim adları benzerdir. Sadece Özel'in *niteleme*, *belgisiz* terimlerine Ergin ve Banguoğlu *vasıflandırma*, *belirsizlik* terimleri ile karşılık verir.

Özel, sıfatların yapısına değinirken Ergin ve Banguoğlu bu konudan bahsetmez.

Fm *özelliklerine* göre, Fn *görev ve anlamlarına* göre, S *görevlerine* göre sıfatları ayırır. Fm'in hangi özelliğe göre ayırdığı belirsizdir. S, sadece görevlerine göre ayırmış anlam açısından ayrımı dikkate almamıştır. Bu noktada en kapsamlı açıklama Fn'den gelmiştir. Görev ve anlamlarına göre sıfatları ikiye ayırır. Kl ve Kr sıfatların ayrımının neye göre olduğunu ifade etmemiştir.

Sıfatlar, kaynaklarda birbirine çok yakın şekilde sınıflandırılmıştır. Sıfatların yapısından Fm ve Kr bahsetmezken Fn, Kl ve S bu konuya değinir. Topluluk sayı sıfatlarından Kr ve S bahseder.

2.2.1. Niteleme Sıfatları

Kendinden sonra gelen adın niteliğini gösteren sıfatlara niteleme sıfatları denir.

Vasıflandırma sıfatları nesnelere vasıflarını bildiren sıfatlardır (Ergin, 1993:363).

Vasıflandırma sıfatları bir varlığa ilindiklerinde onun bir vasfını gösterirler (Banguoğlu, 1995:297).

Bu nitelik adların büyük, küçük, dar, geniş, düz, yuvarlak, sert, yumuşak, güzel, çirkin, çalışkan, iyi, kötü, boş, dolu, uzak, yakın gibi özelliklerinden birini, “ak, kara, yeşil, kırmızı” gibi renklerini ya da başka durumlarını gösterebilir. Bütün bu özellikleri taşıyan bir niteleme sıfatı yine adla kullanılıncaya bir tamlama oluşturur.

“Geniş yüzlü, beyaz dişli, kısa burunlu... bir çocuktur.”

“Çevik bir yürüyüşle yürüyor, geniş, kocaman tırnaklı elleriyle hala tokmak sallıyordu.”

Niteleme sıfatlarını çoğu araştırmacılar aşağı yukarı aynı biçimde yazmışlardır.

“Gün ilerledikçe, uzakta kararan dağlar, akçıl bir sisle buğulandı.”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Niteleme Sıfatları: Adların durumlarını, biçimlerini, renklerini kısaca nasıl olduklarını bildiren sözcüklerdir. Adlara sorulan “nasıl?” sorusunun cevabıdır.

Güzel çocuk, *gülen* çocuk, *sarışın* çocuk, *zayıf* çocuk, *zeki* çocuk, *uslu* çocuk.

Fn: Niteleme Sıfatları: Varlıkları niteleyen, onların nasıl ve nice olduklarını, renklerini, biçimlerini gösteren sıfatlara denir.

Aydınlık salon, kirli örtü, dürüst yönetici, sarı yapraklar, eğri çizgi, kırık masa

Kl: Niteleme Sıfatları: İsimlerin şeklini, durumunu, niteliğini gösteren sıfatlara “niteleme sıfatı” denir.

Niteleme sıfatları isme sorulan “nasıl?” sorusunun cevabıdır.

Yeşil göz, uzun saç, kötü arkadaş, kirli gömlek, bereketli toprak...

Kr: Niteleme Sıfatları: Varlıkların durumlarını, biçimlerini, renklerini, hareketlerini gösteren sıfatlara niteleme sıfatları denir. Bunlar isimlerin nasıl olduğunu bildirir ve isme sorulan “nasıl?” sorusuna cevap verir. Niteleme sıfatları isimlerin kalıcı özelliklerini karşılamaktadır.

Bulanık su, güzel çocuk, yeşil kalem, uzun kavak, kısa yol, hızlı araba, eski kamyon, mavi yelek, susuz yaz, yumuşak söz, büyük ev...

Kırda, öğrenciler ak çiçekleri koparıp birer ince dala dizerler. Süslü dallar, çocuklardan analarına verilen oyalanmış armağandır.

S: Niteleme Sıfatları: Adları renk, biçim, durum yönünden etkileyen, bir başka deyişle, onların nasıl olduklarını gösteren sözcüklere “niteleme sıfatı” denir. Bunlar varlığa ait bir özelliği bildirir.

Sarışın tarlaları mı kucaklamışım ben.

Ne bu *ısrarlı* çiçek kokusu ekin kokusu.

Deli bir rüzgar geçiyor *yorgun* gönlümden.

Değerlendirme

Fn, tanımda isimlerin nasıl ve nice olduklarını bildireceğine değinmiştir. Bu kelimelerin ifade ettikleri anlamlar aynı olduğundan nasıl veya nice demek gereksizdir.

Fn, *kırık masa*, *eğri biçim* örneklerindeki sıfatların biçim açısından isimleri nitelediğini söyler. *Kırık* biçimden ziyade durum ifadeli kelimedir. Ancak Ergin, “Hangi sıfatların

biçim, hangilerinin durum ifadeli olduğunu net olarak ayıracak bir kıstas bulunmamaktadır.” der (1993:363).

Kr diğer tanımlardan farklı olarak “hareketlerini gösteren sıfatlar” ifadesine yer verir. Burada sıfat fiil eklerini alan ve cümlede sıfat görevini gören fiilimsiler kastedilmiştir. Diğer kaynakların hiçbirinde bu konudan bahsedilmemiştir. Sıfat fiillerin de cümlede niteleme sıfatı olarak kullanılacağına Ergin de değinmiştir (1993:363).

2.2.2. Belirtme Sıfatları

Adları sayı belirterek, soru sorarak ya da gösterme yoluyla, kimi zaman da belgisiz olarak belirten sıfatlara belirtme sıfatları denir.

Türkiye Türkçe’si dilbilgisiyle ilgili araştırma yapan tüm dilciler, belirtme sıfatlarını buna benzer bir tanımla açıklamışlar ve bu tanıma göre de bir bölümlendirme yapmışlardır.

Belirtme sıfatları nesnelere belirten sıfatlardır. Nesnenin ya yerine işaret edilir ya sayısı gösterilir ya nesne soru şeklinde belirtilir veya belirsiz şekilde ifade edilir (Ergin, 1993:364).

Belirtme sıfatları, bir nesneye ilindiklerinde onu bir yönünden belirlerler (Banguoğlu, 1995:297).

Belirtme sıfatlarını şu biçimlerde bölümlendirebiliriz:

1. Gösterme sıfatları
2. Soru sıfatları
3. Belgisiz sıfatlar
4. Sayı adlarının sıfat olarak kullanılması

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Belirtme Sıfatları: Adları işaret, sayı, belirsizlik ve soru gibi yönlerden belirten sözcüklerdir. Özelliklerine göre dörde ayrılır.

Fn: Belirtme Sıfatları: Varlıkları işaret, sayı, soru, belgisizlik, yer anlamlarıyla belirten sıfatlara denir.

Bu kitap (işaret)

Üç kişi (sayı)

Hangi ev (soru)

Birçok öğrenci (belgisizlik)

Yerdeki halı (yer, gösterme)

Kl: Belirtme Sıfatları: İsimleri sayı, işaret ve belgisizlik gibi yönlerden belirten sıfatlara “belirtme sıfatı” denir.

Kr: Belirtme Sıfatları: İsimleri sayı belirterek, soru sorarak ya da işaret yoluyla, kimi zaman da belgisiz olarak belirten sıfatlardır. Kendi arasında dört gruba ayrılır: Sayı, işaret, belgisiz, soru.

S: Belirtme Sıfatları: Belirtme sıfatları, adları belirtme dışında türlü yönlerden etkileyen sıfatlardır. Bunlar adları gösterme ya da sayı yoluyla belirtebildiği gibi onlara ilişkin bir soru sorarak yahut onları belgisiz bir anlamla da belirtebilir.

Belirtme sıfatları belirtme özelliklerine bağlı olarak dörde ayrılır.

Değerlendirme

Fn, niteleme sıfatlarında olduğu gibi tanımda yine isimler yerine *varlıklar* kavramını kullanır. Ayrıca belirtme sıfatlarını işaret, sayı, soru, belgisizlik, yer anlamları diye tanımlamıştır.

Belirtme sıfatlarının sınıflandırılması konusunda tüm kaynaklar aynı görüştedir.

2.2.2.1. Gösterme Sıfatları

Adları, göstererek belirten sıfatlara gösterme sıfatları denir. Bu gösterme genellikle, addan önce bu, şu, o kelimelerinin getirilmesiyle olur. Görevleri bakımından bu ad soylu kelimelere gösterme sıfatları diyoruz.

İşaret sıfatları nesnelere yerlerine işaret etmek suretiyle belirten kelimelerdir (Ergin, 1993:365).

Gösterme sıfatları, sıfat olarak kullanılan gösterme zamirleridir. Adlara geldiklerinde nesneyi göstererek belirtirler ve ona mekanda, zamanda veya tasavvurda uzaklığına göre bir yer tayin ederler (Banguoğlu, 1995:305).

Çoğu kez “işte” sözcüğünün gösterme sıfatlarıyla birlikte kullanıldığı görülür: işte o ev gibi. “işte ev” gibi anlatımlarda da bu kelime gösterme sıfatı gibi kullanılır.

Gösterme sıfatlarına kimi yapıtlarda “im sıfatları” denmiştir.

“Zira *bu* elem bende Atatürk’ü gerçekten...”

“*Şu* satırları yazdığım sırada yeni...”

“O *küçük* kasaba da arada bir uğrayan...”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: İşaret (im) Sıfatı: Adları işaret yoluyla belirten sözcüklerdir.

Bu adam, *şu* kitap, o ev, *öteki* soru, *beriki* araba, *öbür* çocuk, *böyle* durumlar, *şöyle* iş

Fn: İşaret Sıfatları: Varlıkları işaret yoluyla belirten sıfatlardır.

Bu yol (yakındaki için), *şu* sokak. (biraz uzaktaki için), o kasaba (daha uzaktaki için)

Kl: İşaret Sıfatı: İsimleri, işaret yoluyla belirten sıfattır.

Bu ev, *şu* araba, o kapı, *öteki* elbise...

Kr: İşaret Sıfatları: Nesnelere yerlerini işaret ederek gösteren sıfatlardır. Başlıca işaret sıfatları şunlardır:

Bu, şu, o, beriki, öteki...

Bu çocuğu kim dövdü?

Şu kitabı okumuş muydun?

O_soruyu kimin çözdüğünü bilmiyorum.

Öteki anahtarı da ver.

Beriki evde oturuyoruz.

Altı çizili sözcükler işaret sıfatıdır. Bu tür sıfatlar isme “hangi?” sorusunun sorulmasıyla bulunur. “hangi soru?” “şu soru” gibi.

Bazı işaret sıfatları ise yer bildirir. Bunlar çoğu zaman “-daki” ekini alır.

Buradaki evler çok pahalı.

Şuradaki kutuyu görüyor musun?

Oradaki köy bizim köyümüz.

S: Gösterme (işaret) Sıfatları: Adları işaret yoluyla belirten sıfatlardır.

Bu akşam özleminle biraz daha harabım.

Şu sancılı yaşam söyle sana ne verdi?

O ağacın altını şimdi anıyor musun?

Öteki elbiseyi ben daha çok beğendim.

Beriki sokakta her gün bir olay çıkıyor.

Öbür gazete de bu konuyla ilgili ilginç bir makale okudum.

Diğer pakette kardeşime aldığım hediye var.

“işte” sözcüğü de gösterme sıfatı olarak kullanılabilir.

İşte hendek, *işte* deve; ya aşarsın, ya düşersin.

İşaret sıfatlarıyla belirttikleri adlar arasına başka sözcükler girebilir.

Şu güzel kız, *bu* gördüğümüz ev...

Değerlendirme

Özel “işte” sözcüğünü işaret sıfatı olarak kabul ederken, Ergin bu kelimeyi gösterme edatı olarak kabul eder (1993:603).

Fm, işaret sıfatlarına “im”; S, “gösterme” sıfatları da deneceğini açıklar.

Fn “bu, şu, o” kelimelerinin ifade farkını vermiştir.

Kr, “nesnelerin yerlerini işaret eder” diyerek bir hataya düşer. Çünkü nesnelere somuttur. İsimler ise hem somut hem de soyut olabilir. “o düşünce, bu kavram” örneklerinde *düşünce ve kavram* kelimeleri nesne değildir ama işaret sıfatı gelmiştir.

Yerdeki kitap, kovadaki çöp örneklerindeki sıfat yapan ki’den sadece Fn bahseder. (bkz. Belirtme Sıfatları, s.102). Ergin isimden isim yapım ekleri konusunda -ki ekine değinir ve bu ek in sıfat olarak da isim olarak da kullanılabileceğini ifade eder (1993:210). Banguoğlu isimden üreme isimler konusu içinde -ki sıfatları adı altında bu ek in hem sıfat hem de zamir olarak kullanılabileceğini belirtir (1995:150).

Kaynaklarda adı geçen işaret sıfatlarının dağılımı şu şekildedir:

Bu, şu, o, öteki, beriki: Fm, Fn, Kl, Kr, S

Öbür: Fm, S

Böyle, şöyle: Fm

Diğer: S

İşte: S

Buradaki, oradaki, şuradaki: Kr

Fm ve S’nin işaret sıfatı kabul ettiği *öbür* kelimesinin, Ergin hem işaret hem de belgisiz olabileceğini ifade eder (1993:373). Banguoğlu bu kelimeyi belirsiz sıfatlar içinde ele alır (1995:319).

2.2.2.2. Soru Sıfatları

Soru sıfatları, adları soru yönünden belirten kelimelerdir. Türkiye Türkçesinde tüm soru kelimeleri bir adla birlikte kullanılarak, adı belirtebilirler. Adları soru yönünden belirtmeye yarayan soru kelimeleri genellikle ne, neden, nasıl, kaç, kaçınıcı, kaçır, hangi gibi kelimeler ve başkaları olabilir:

Soru sıfatları, nesnelere soru halinde belirten sıfatlardır (Ergin, 1993:372).

Adları soru yoluyla belirten sıfatlara soru sıfatları adını veririz (Banguoğlu, 1995:305).

“*Neden* haberiniz olacak?”

“*Hangi* kahramanlığından dolayı resmini bastılar acaba?”

“*Kaç* liralık makbuz kesilecek?”

“*Kimin* ve *neyin* masrafını görmez ki zaten, bu sinyor?”

“Kimse *ne* olacağını, *ne* iş tutacağını bilmiyordu.”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Soru Sıfatı: Adları soru yoluyla belirten sözcüklerdir.

Nasıl araba?, *hangi* akşam?, *ne* gün?, *kaç* soru?, *kaçıncı* soru?, *kaçar* soru?, *ne* kadar para?

Fn: Soru Sıfatları: Varlıkları soru yoluyla belirten sıfatlara denir.

Nasıl bir evin olsun istersin?

Hangi tarafa gitti?

Kaç kişi gelecek?

Ne gün geliyormuş?

Kl: Soru Sıfatı: İsimlerin durumlarını, biçimlerini, sayılarını soru yoluyla belirten sıfatlardır.

Nasıl ev, *kaç* gün, *hangi* kapı, *kaçıncı* bahçe...

Kr: Soru Sıfatları: Cümlede isimlerin özelliklerini bulmak için isimlere soru olarak yöneltilen soru sözcükleridir. Soru sıfatlarının yerine cevap cümlesinde bir sıfat gelir.

Hangi ayakkabıyı beğendin? *Şu* ayakkabıyı beğendim.

Nasıl bir ev arıyorsun? *Geniş* bir ev arıyorum.

Günde *kaç* saat çalışıyorsun?

Kaçıncı katta oturuyorsunuz?

Ne gün gidecek oraya?

S: Soru Sıfatları: Adaları soru yoluyla etkileyen sıfatlardır.

Böyle *kaç* yıl geçecek göz yaşlı, gönül kırık?

Acaba çocuklarımızı *nasıl* bir gelecek bekliyor?

Hangi arabayı denemek istersiniz?

Kaçıncı sokakta oturuyor ailen?

Ne kadar öğrenci sınava girdi?

Ne işi yapıyorsun?

Soru sıfatının bulunduğu cümlede doğrudan soru anlamı olmayabilir.

Nilgün'ün *hangi* okula gittiğini bilmiyorum.

Kaçıncı kata çıkacağınızı görevliye söyleyin.

Tablo 12. Soru Sıfatları

Fm	Fn	Kl	Kr	S
nasıl	nasıl	nasıl	nasıl	nasıl
hangi	hangi	hangi	hangi	hangi
ne	ne		ne	ne
kaç	kaç	kaç	kaç	kaç
kaçıncı		kaçıncı	kaçıncı	kaçıncı
kaçar				
ne kadar				ne kadar

Değerlendirme

Özel, “*Neden, kimin, neyin*” kelimelerinin soru sıfatı olduğunu iddia eder. Ergin ise bunların soru zamiri olduğunu belirtir (1993:427). Banguoğlu da bu görüştedir (1995:318). Kaynakların hepsinde bu kelimeler soru zamiri olarak ele alınmıştır. Zamirler isimlerin yerine kullanılan kelimeler olduğundan Özel'in verdiği örneklerde bu kelimelerin yerine isim koyabilir ve zamir olduklarını anlayabiliriz. Üstelik bu kelimeler

cümlede herhangi bir ismi niteleyip belirtmemektedir. Yani sıfat görevleri yoktur. Ancak Özel tüm bunlara rağmen bu kelimeleri soru sıfatı olarak almıştır.

F_n yine *varlıklar* ifadesini kullanarak *kavramları* tanım dışında bırakır.

K_l, isimlerin durum, biçim ve sayılarını soru yoluyla belirten sıfatlar şeklinde bir ifade kullanır. Bu tanımda soru sıfatlarının işaret yoluyla da isimleri belirtebileceği dikkate alınmamıştır. Kr, *isimlerin özellikleri bulmak için* ifadesi ile bütün sıfat çeşitlerini kapsayacak tanımı yapar. F_m ve S da bütün sıfat çeşitlerini kapsayacak bir tanım yapmıştır..

S, soru sıfatlarının cümleye her zaman soru anlamı katmayacağını açıklar.

Soru sıfatlarının sayısal dağılımı şöyledir: F_m 7, F_n 4, K_l 4, Kr 5, S 6. Görüldüğü gibi en çok soru sıfatından F_m bahseder.

2.2.2.3. Belgisiz Sıfatlar

Türkiye Türkçesinde bir adı, ona kesinlik kazandırmaksızın belirten sıfatlara belgisiz sıfat adı verilir. Bunların bir bölümünün, belirttikleri ada bir kesinlik sağlamadıkları, buna karşılık adı aşağı yukarı belirttikleri görülür. Örneğin “bir adam” denildiğinde herhangi bir adamdan söz edildiği anlatılmaktadır. Bir sözcüğü sayı gösterdiğinde sayı sıfatıdır. Genellikle bir, hiç, birtakım, birkaç, birçok, her, biraz, bazı, çoğu, kimi, herhangi, filan, falanca, fazla, bütün, öteki, hep, nice gibi sözcükler dilimizde belgisiz sıfat olarak görev alırlar ve bir adı bu yönden belirten tamlamalarda kullanılırlar:

Belirsizlik sıfatları nesnelere belirsiz olarak bildiren sıfatlardır (Ergin, 1993:373).

Adları kabataslak, yetersizce belirten sıfatlara belirsiz sıfatlar diyoruz (Banguoğlu, 1995:306).

“*Bazı* akşamlar, sular ve manzaralar yorgun bir içlilik alır ve Boğaziçi *bir* havuza dönerdi.”

“Talebelerin çoğunu da ne hikmetse *hep* kızlar teşkil ederdi.”

“Oturduğu sandalyenin kenarına tesbihini asıp *öteki* elini de masaya dayadığı zaman, okuduğu haberin ne olacağını her zaman merak ettim.”

“Sofu kadın, *böyle* isim değiştirmeyi en büyük cinayet sayıyordu.”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Belgisiz Sıfat : Adları belli olmayacak şekilde belirten sözcüklerdir.

Birkaç soru, *çok* öğrenci, *azıcık* ekmek, *hiçbir* adam, *her* akşam, *birtakım* sorular, *bazı* ülkeler, *çoğu* zaman, *birçok* insan, *başka* zaman, *kimi* insan.

Elbet *bir* gün buluşacağız.

Bu cümledeki “bir” sözcüğüyle belli olmayan bir gün anlatılmak istendiğinden, bu sözcük belgisiz sıfat görevinde kullanılmıştır.

Fn: Belgisiz Sıfatlar: Varlıkları kesin olarak değil de, yaklaşık olarak belirten sıfatlara denir.

Birkaç kitap, *bütün* çocuklar, *birçok* insan, *biraz* un, *her* öğrenci, *fazla* su, *hiçbir* sanatçı, *nice* yıllar, *bazı* kişiler, *herhangi bir* gün, *çoğu* zaman

Kl: Belgisiz Sıfat: İsimleri kesin olarak değil de aşağı yukarı belirten sıfatlardır.

Hiçbir insan, tüm günler, her öğrenci, birtakım sorular, bazı anlar, kimi evler, tüm adlar, bir gece...

Sayı sıfatı olan “bir” sözcüğü ile belgisiz sıfat olan “bir” sözcüğü karıştırılmamalıdır.

Burada ancak *bir* gece kalabiliriz. (sayı sıfatı)

Bir gece size de uğrayabiliriz. (belgisiz sıfat)

Kr: Belgisiz Sıfatlar: İsimleri tam olarak değil de aşağı yukarı, belli belirsiz belirten sıfatlardır. Başlıca belgisiz sıfatlar şunlardır: bir, birkaç, çok, birçok, bazı, tüm, her, bütün, hiçbir, herhangi bir, kimi...

Birkaç kişi gelip seni sordu.

Onunla *her* konuda anlaştık.

Bu konuda *herhangi bir* yorum istemiyorum.

Bir bahar akşamı rastladım size.

Tüm öğrenciler bahçede toplandı.

Hiçbir zaman onu anlayamadık.

Her yere baktık ancak onu bulamadık.

Belgisiz sıfatlar isme sorulan “hangi” sorusuna cevap verir.

Eğer “bir” sözcüğü “tek” anlamındaysa sayı sıfatı, “herhangi bir” anlamındaysa belgisiz sıfattır.

Bir günlük ömrü kalmış.

O her yemekte *bir* ekmek bitirir.

“Bir” sözcüğü ayrıca belgisiz zamir, edat, zarf, bağlaç olarak da kullanılabilir.

Oradan *biri* gelsin. (belgisiz zamir)

Siz *bir* kendinizi düşünürsünüz. (edat)

Her şeyden *bir bir* ayrılıyoruz. (zarf)

Bir size *bir* bize anlatıyormuş. (bağlaç)

S: Belgisiz Sıfatlar : Adları, kimi zamanda onların sayılarını bir kesinliğe bağlamadan belirten sayılardır.

Başka şehirleri özleyelim burada seninle.

Her zarda talihine meydan okuyordu delikanlı.

Seni kara saplı *bir* bıçak gibi sineme sapladılar.

Sevmek *kimi* zaman rezilce korkulardır.

İlkbahar, yaz mevsim mevsim; *birkaç* çiçek, *birkaç* resim...

“Bir” sözcüğü herhangi bir anlamında kullanıldığında belgisiz sıfat; aksi halde asıl sayı sıfatı olur.

Dışarıda güzel *bir* araba duruyor. (belgisiz sıfat)

Sınav *bir* saat sürecekti.(sayı sıfatı)

Tablo 13. Belgisiz Sıfatlar

Fm	Fn	Kl	Kr	S
bir		bir	bir	bir
birtakım		birtakım		
birkaç	birkaç		birkaç	birkaç
birçok	birçok		birçok	
her	her	her	her	her
bazı	bazı	bazı	bazı	
hiçbir	hiçbir	hiçbir	hiçbir	
çoğu	çoğu			
çok			çok	
kimi		kimi	kimi	kimi
	herhangi bir		herhangi bir	
	bütün		bütün	
başka				başka
		tüm	tüm	

Değerlendirme

Özel, *hep* kelimesini belgisiz sıfat olarak almıştır. Ancak örnek olarak verdiği cümlede kullanılan bu kelime zaman zarfıdır. Çünkü *hep kızlar teşkil ediyordu* derken *kızlar* ismini değil *teşkil etmek* fiilini belirtmektedir. Ergin de bu kelimeyi zaman zarfları içinde işlemektedir (1993:376).

Özel, *öteki* kelimesini de belgisiz sıfat olarak ele alır. O zaman bu kelimenin belgisizlik bildirmesi gerekir. Yani ismin yerine kullanıldığında belgisiz zamirlerin içinde işlenmelidir. Ancak Özel, bu kelimeyi işaret zamirlerinin içinde işler. Bu kelimenin bir yerde belgisiz bir yerde işaret ifadeli olarak ele alınması çelişkidir. Banguoğlu bu kelimeyi belgisiz sıfatlar içinde işlemiştir (1995:368). Kaynaklarımız bu kelimeyi işaret ifadeli olarak işaret sıfatları ve zamirlerinde işler.

Özel, “Soylu kadın *böyle* isim değiştirmeyi en küçük bir cinayet sayıyordu.” Cümlesindeki *böyle* kelimesini belgisiz sıfat olarak almış. Özel *niteleme zarfları* konusunda ise “Bu, şu, o gösterme zamirlerinden gelişen *böyle, şöyle, öyle* kelimeleri

de tıpkı niteleme sıfatlarında olduğu gibi adları tümlerse gösterme sıfatı olur.” Diyerek çelişkiye düşer. Ergin (1993:377) ve Banguoğlu (1995:374) bu kelimelerin fiili etkilerse zarf olacağını bildirir.

Fm, *azıcık* ekmek örneğindeki *azıcık* kelimesini belgisiz sıfat kabul eder. Ergin de bu tür kelimelerin belgisiz sıfat olabileceğine değinmiştir (1993:373).

Fn, hariç tüm kaynaklarda *bir* kelimesinin hem belgisiz sıfat hem de asıl sayı sıfatı olarak kullanılabilmesine değinmiştir. Kr bu kelimenin zarf, edat ve bağlaç olarak da kullanılmasını örneklerle vermiştir.

Belgisiz sıfatlar kaynaklarda birbirinden farklı olmak üzere 18 tanedir. Bunların kaynaklara göre dağılımı şöyledir. Fm 12, Fn 11, Kl 7, Kr 11, S 5. Görüldüğü gibi en çok belgisiz sıfat örneğini Fm vermiştir.

Tablodaki eklerin haricinde tek bir kaynakta geçen belgisiz sıfatlar ise şöyledir: Fm, “azıcık”; Fn “biraz, nice, fazla” Diğer kaynaklarda adı geçmeyen belgisiz sıfatı en çok Fn verir. Kaynaklarda adı geçmeyen diğer belgisiz sıfatlar şunlardır: “filan, falan, falanca, öteki”.

2.2.2.4. Sayı Adlarının Sıfat Olarak Kullanılması

Sayı adlarının, başka bir adın sayısını, ölçüsünü, sırasını belirtmek üzere sıfat olarak kullanıldıkları, bir adla tamlama oluşturdukları görülür. Sayı kelimeleri birer addır. Biz burada sayı adlarının sıfat görevini belirttik. Sayı kelimeleri pek çok dil bilgisi yapıtında sıfat olarak adlandırılmıştır.

Sayı sıfatları, nesnelerin sayılarını bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir (Ergin, 1993:366).

Varlıkları sayı, sıra, topluluk ve benzeri yönlerden belirten sıfatlara *sayı sıfatları* diyoruz (Banguoğlu, 1995:306).

Burada sayı adlarının ad konusu içindeki bölümlendirilmesine bağlı kalarak, onların sıfat görevlerini örneklendirerek belirteceğiz. Ancak burada kelimelerin görevsel nitelikleri içeren bir inceleme söz konusu olduğundan “sayı adlarının sıfat olarak kullanılması” diye adlandırılmıştır.

Sayı adları sıfat olduklarında Şu bölümlere ayrılır:

Tablo14. Sayı Sıfatları

Sözcük Türleri (Özel)	Türk Dil Bilgisi (Ergin)	Türkçenin Grameri (Banguoğlu)
1. Asıl sayı sıfatları	Asıl sayı sıfatları	Asıl Sayı Sıfatları
2. Üleştirme sayı sıfatları	Üleştirme sayı sıfatları	Üleme Sayı Sıfatları
3. Kesir sayı sıfatları	Kesir sayı sıfatları	Kesirli Sayı Sıfatları
4. Sıra sayı sıfatları	Sıra sayı sıfatları	Sıra Sayı Sıfatları
	Topluluk Sayı Sıfatları	Topluluk Sayı Sıfatları

Bu ayırım diğer dil bilgisi yapıtlarının çoğunda böyle sıralanmış ve bir ayrı bölüm olarak “topluluk sayı sıfatları” ele alınmıştır. Çoğu kez “ikiz, üçüz, dördüz...” olarak başlayıp “yediz” e kadar olan sayılara “-z” ekinin getirilmesiyle oluşan bu kelimeler topluluk sayıları olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle biz ayrıca bölümlendirmedik. Bunlar da asıl sayı adları gibi sıfat olurlar: “ikiz kardeş, üçüz bebek, beşiz çocuklar” gibi.

Ergin (1993:371) ve Banguoğlu (1995:308) topluluk sayı sıfatlarını ayrı bir sayı sıfatı olarak ele alır. Banguoğlu “ikiz, üçüz” gibi kelimelerin dışında “beşli, yedili, çift” kelimelerinin de topluluk sayı sıfatı olduğunu ifade eder (1995:308).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Sayı Sıfatı : Adları sayı yoluyla belirten sözcüklerdir.

Fn: Sayı Sıfatları : Varlıkları sayı yönüyle belirten sıfatlara denir. Kl: Sayı Sıfatı : İsimlerin sayılarını, bölümlerini, sıralarını, parçalarını belirten sıfatlardır.

Kr: Sayı Sıfatları : Varlıkları sayı yoluyla belirten sıfatlardır.

Bazı sayı sıfatı özelliğindeki sözcükler isimleri nitelemeyip fiili gösterirse “zarf” olur.

İkişer ikişer içeri girdiler.

Olanları *bir bir* anlattı.

Siz *üçüncü* olabilirsiniz.

S: Sayı Sıfatları : Adları, sayılarıyla ilgili türlü yönlerden belirten sıfatlardır.

Sayı bildiren sözcükler bir başlarına kullanıldıklarında ya da çekim eki aldıklarında adlaşırlar. Bunlar ancak bir adı etkilediklerinde sıfat olur.

Beş hafta sonra gelecek.

Beş, uğurlu sayıymış.

Tablo 15. Sayı Sıfatları (ÜHK)

Fm	Fn	Kl	Kr	S
Asıl Sayı Sıfatı	Asıl Sayı Sıfatları	Asıl Sayı Sıfatı	Asıl Sayı Sıfatları	Asıl Sayı Sıfatları
Üleştirme Sayı Sıfatı	Üleştirme Sayı Sıfatları	Üleştirme Sayı Sıfatı	Üleştirme Sayı Sıfatları	Üleştirme Sayı Sıfatları
Kesir Sayı Sıfatı	Kesir Sayı Sıfatları	Kesir Sayı Sıfatı	Kesir Sayı Sıfatları	Kesir Sayı Sıfatları
Sıra Sayı Sıfatı	Sıra Sayı Sıfatları	Sıra Sayı Sıfatı	Sıra Sayı Sıfatları	Sıra Sayı Sıfatları
			Topluluk Sayı Sıfatları	Topluluk Sayı Sıfatları

Değerlendirme

Fn ve Kr “isimler” yerine “varlıkları” kelimesini tercih eder. Bu kelime ile ilgili değerlendirme daha önceki bölümlerde yapılmıştır.(bkz. Sıfat, s.90)

Kr, örneklerde verdiği “Siz üçüncü olabilirsiniz.” cümlesindeki *üçüncü* kelimesinin zarf olduğunu iddia eder. Halbuki bu kelime isimdir ve cümlede nesne olarak kullanılmıştır. Oysa sayı adları ile yapılan zarflar cümlede zarf tümleci görevi görür.

S, sayı bildiren kelimeler tek başına kullanıldığında ya da çekim eki aldıklarında adlaşacağını iddia eder. Halbuki bu kelimeler zaten sayı adıdır. Bir ismin önüne gelirse sıfat görevi görür. Yani bu kelimelerin adlaşması gibi bir durumdan söz edilemez. Kaldı ki sıfatların adlaşması ancak niteleme sıfatları ile olur.

2.2.2.4.1. Asıl Sayı Sıfatları

Adların kesin sayılarını belirtmek için asıl sayı adlarının sıfat olmasıdır.

Asıl sayı sıfatları nesnelere sayısını gösteren sıfatlardır (Ergin, 1993:367).

Nesneleri miktarca belirtmek işleyişleri sebebiyle onları asıl sayı sıfatları adıyla anarız (Banguoğlu, 1995:307).

“Kim derdi ki *otuz* şunca yıl sonra o Bodos Mehmet bu hale gelecek.”

“Omzunun *bir* tanesi *yarım* karış ancak vardı.”

“*Tek* avuntusu, bu sözü işitmekti.”

“*Tek* katlı ortaklık yapısı...”

“...her gün önünden *dört beş* defa geçtiğimiz halde iyice göremediğimiz binaları vardır.”

“Yarım, tek, buçuk” gibi ölçü bildiren bazı kelimeler de çoğu zaman sıfat tamlamalarında sayı adları gibi tamlayan olurlar.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Asıl Sayı Sıfatı : Varlıkların sayılarını bildiren sözcüklerdir.

Adlara sorulan “kaç?” sorusunun cevabıdır.

Sadece *bir* kitap aldı, *Yedi* soru, *on dört* ay, *yüz yirmi iki* gün

Fn: Asıl Sayı Sıfatları : Adların kesin, tam sayılarını belirten sıfatlardır.

Otuz yıl, *yüz yirmi* puan, *on* kişi

Kl: Asıl Sayı Sıfatı: *Üç* genç, *beş* soru, *kırk* satır...

Kr: Asıl Sayı Sıfatları : Varlığın kaç adet olduğunu belirten sıfatlardır.

Sınıfa dağıttıktan sonra *beş* parça kaldı.

Olaydan *iki* saat sonra geldi.

Bana *üç* soru sordu.

Babasıyla *üç* gündür görüşemiyor.

S: Asıl Sayı Sıfatları : Adların sayısını bildiren sıfatlardır.

Beş öğrenci, *üç* ay, *üç yüz* davetli.

Değerlendirme

Özel, “yarım, buçuk” kelimelerini asıl sayı sıfatı kabul ederken Banguoğlu bunları kesir sayı sıfatı olarak ele alır (1995:308). Asıl sayı sıfatları bir adın kesin sayısını veren sıfatlardır. Bütünün parçasını ise kesir sayı sıfatları bildirir. Bu nedenle *çeyrek saat* gibi kesin bir rakam da ifade etse bir bütün olan 60 dakikanın parçasıdır. Onun için kesir sayı sıfatı olarak görmek daha uygundur. Fm, Kl ve S bu tür kelimeleri kesir sayı sıfatı olarak kabul eder.(bkz. Kesir Sayı Sıfatları, s.119)

Fm ve S “sayısını bildiren” ifadesini kullanır. Bunların “kesin sayısını bildirir” demeliydi. Bu tanımı sadece Fn yapar.

Kl, tanım yapmadan örnek vermekle yetinir.

Fn, daha önceki tanımlarda kullandığı “varlıklar” kelimesi yerine “adlar” ifadesine yer vermiştir. Fn’in daha önce sıfat tanımlarında kullandığı ve yetersiz olduğunu daha önce belirttiğimiz “varlıklar” kelimesini, bu defa Fm ve Kr asıl sayı sıfatlarının tanımında kullanarak hataya düşmüştür.

2.2.2.4.2. Üleştirme Sıfatları

Adların bölüştürme anlamı vererek sayılarını belirten sıfatlardır. Bu, asıl sayı adlarına ya da yine sayı, ölçü belirten kelimelere –ar (-şar) ekinin getirilmesiyle sağlanır.

Üleştirme sayı sıfatları bir bölme, bir ayırma, bir paylaşırma, bir dağıtma ifade eden, nesnelerin sayısını bölük bölük gösteren sayı sıfatlarıdır (Ergin, 1993:369).

Asıl sayılardan -er eki ile üleme sayı sıfatları yaparız (Banguoğlu, 1995:308).

“Her defasında ikişer üçer ay kaldım.”

“Sokakta ikişer ikişer dolaşanlar peyda oldu.”

“Teker, çiftler, yarımşar” gibi kelimeler de üleştirme sıfatları gibi kullanılır.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Üleştirme Sayı Sıfatı: Varlıkların eşit bölümlere ayrıldığını belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar “-er, -ar” ekiyle türetilir. Adlara sorulan “kaçar?” sorusunun cevabıdır.

Birer elma, beşer soru, on altısar kitap, seksener sayfa

Fn: Üleştirme Sayı Sıfatları: Bölüştürme anlamı vererek adların sayısını belirten sıfatlardır. “(-ş)er” ekiyle yapılır.

Beşer elma, İkişer milyon, Dörder sıra

Kl: Üleştirme Sayı Sıfatı: *İkişer ceviz, dokuzar kalem, üçer gün...*

Kr: Üleştirme Sayı Sıfatları: Paylaşma, bölüşme bildiren sıfatlardır. Asıl sayı sıfatlarına “-ar, -er, -şar, -şer” ekleri getirilerek oluşur.

Her sınıftan *beşer* öğrenci alacağız.

Herkes *üçer* elma yedi.

S: Üleştirme Sayı Sıfatları : Varlıkların eşit bölümlere ayrıldığını belirten sıfatlardır. Bunlar -ar/ -er ekiyle oluşturulur.

Biner lira, ikişer öğrenci, dörder masa.

Üleştirme sayıları ikileme yoluyla fiili etkilediğinde zarf görevi yapar.

Çocuklar *üçer üçer* oturuyordu.

zarf eylem

Değerlendirme

Özel “teker” kelimesinin üleştirme sıfatı olabileceğini söylerken, Ergin bu kelimenin zarf olarak kullanılacağını bildirir (1993:369).

Özel’in verdiği örnekte, “ikişer ikişer dolaşanlar” örneğinde “dolaşanlar” kelimesi fiilimsidir ve “ikişer ikişer” kelime grubunu sıfat olarak ele almıştır. Banguoğlu (1995:362) ve Ergin (1993:378, 1993:570) fiilimsileri ad olarak kabul etmektedir. Yani buradaki kelime grubunun sıfat olduğu konusunda ortaktır.

Fm, Kl, Kr ve S üleştirme sıfatlarını genel anlamda bölüştürme anlamı veren sıfat olarak açıklar. Ancak bunlar bölüştürme anlamı vererek adların sayılarını veren sıfatlardır. Bu tanımı Fn yapar.

Kl, açıklama yapmamış, konuyu örneklerle ifade etmiştir.

Fm ve S “varlıkların” ifadesini kullanmıştır.(bkz. Sıfat s. 90)

-ar, -er ekinin -(ş)ar, -(ş)er şekline değinen Fm, Fn, Kl, Kr ve S'dır. Ancak -ş-ünsüzünün kaynaştırma harfi olduğunu sadece Fn ekin yazımında belirtir.

2.2.2.4.3. Kesir Sayı Sıfatları

Belirttikleri adların sayılarını kesirli olarak gösteren sıfatlardır. Kalma durumu eki almış bir sayı adının başka bir sayı adıyla tamlama ve bu tamlamanın başka bir ada tamlayan olmasıyla kullanılır. Bu tamlamalarda kelime sayısı birden fazladır. Kesir sayı adları genellikle sıfat olarak kullanılır: dörtte bir elma, yüzde yüz zam, beşte dört pay gibi örnekleri vardır.

Kesir sayı sıfatları nesnelere parçalarını belirten sayı sıfatlarıdır (Ergin, 1993:370).

Tam sayıların bir parçasını, kesirli sayıları gösteren sayı sıfatlarına *kesirli sayı sıfatları* adını veririz (Banguoğlu, 1995:308).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Kesir Sayı Sıfatı: Varlıkların parçalarının bütüne oranını gösteren sıfatlardır.

Yüzde on hisse, çeyrek saat, üçte iki pay, bir buçuk gün, yarım ekmek

Fn: Kesir Sayı Sıfatları: Belirttikleri adların sayılarını kesirli olarak gösteren sıfatlardır. “-de” ekiyle yapılır.

Yüzde beş faiz, dörtte bir hisse, yüzde on zam

Kl: Kesir Sayı Sıfatları: *Yüzde beş hisse, yarım ekmek, çeyrek kavun...*

Kr: Kesir Sayı Sıfatları: Varlığın oranlarını, bir bütünün parçasını gösteren sıfatlardır.

Okulumuz sınavda *yüzde seksen* başarı göstermiş.

Akşam yemeğinde *çeyrek* ekmek yedi.

S: Kesir Sayı Sıfatları: Varlıkları kesirli olarak belirten sıfatlardır. Çoğu, birden çok sözcükle kurulur.

Yüzde on faiz, çeyrek ekmek, binde bir olasılık, yarım yüzyıl...

Değerlendirme

“yarım çeyrek” kelimelerinin kesir sayı sıfatı olduğunu Fm, Kl ve S bildirir. (bkz. Asıl sayı sıfatları s.116)

Fm ve S, “varlık” kelimesini yine kullanır.(bkz. Sıfat, s.90)

Fm ve S, varlıkları kesirli olarak belirten sıfat olarak kabul etmiştir. Bunlar varlıkları değil onların “*sayılarını*” kesirli olarak belirten sıfatlardır.

Kl tanım yapmaz.

2.2.2.4.4. Sıra Sayı Sıfatları

Belirttikleri adların sıralarını gösteren sıfatlardır. Asıl sayılara -ncı ekinin getirilmesiyle kurulmuş sayı sözcüğünün sıfat görevi yaptığı görülür:

Sıra sayı sıfatları nesnelere derecelerinin sayısını gösteren sıfatlardır (Ergin, 1993:368).

Asıl sayı sıfatlarına -inci eki getirilerek sıra sayı sıfatları yapılır (Banguoğlu, 1995:307).

“*Üçüncü* şahıs hakkında hiçbir fikrim yoktu.”

“Üstat, beklenildiği yerlere, *ikinci, üçüncü* kez gitti.”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Sıra Sayı Sıfatları: Belirttikleri adların sıralarını gösteren sayı sıfatlarıdır. Bu sıfatlar “-inci, -ıncı” ekiyle yapılır. Adlara sorulan “Kaçınıcı?” sorusunun cevabıdır.

Birinci soru, *sekizinci* hafta, *otuz beşinci* yıl, *yedinci* kat

Fn: Sıra Sayı Sıfatları: Belirttikleri adların sıralarını gösteren sayı sıfatlarıdır. “(-i)nci” ekiyle yapılır.

Üçüncü sene, *birinci* yarışma, *yedinci* kat

Kl: Sıra Sayı Sıfatı: *Birinci* kat, *üçüncü* sınıf, *yedinci* gün...

Kr: Sıra Sayı Sıfatları : Varlığın sırasını gösteren sıfatlardır. Asıl sayı sıfatlarına “-ncı, –nci, -ncu, -ncü” getirilerek yapılır.

Çoğumuz *ikinci* sınıfta okuyor.

Üçüncü ışıklardan sonra sola döneceksiniz.

Sıra sayı sıfatlarının belirttiği isimler çoğul eki alabilir.

Altıncı sınıflar henüz dışarı çıkmadı.

İkinci elbiselerinizi almayınız.

“ilk, sonuncu” sözcükleri de sıra sayı sıfatı görevini üstlenebilir.

İlk konuyu bana verir misin?

Sonuncu soruya bir de sen bakıver.

S: Sıra Sayı Sıfatları : Belirttikleri adları sıralayıp derecelendiren sıfatlardır. (-i)nci ekiyle yapılır.

İkinci bahar, *beşinci* yıl, *yirmi ikinci* kat...

Değerlendirme

Fn, Kr ve S bu ekin “-ncı” olduğunu ifade ederken Fm “-ıncı” şeklinde alır.Ekin bu şekilde yazımı -1- ekinin yardımcı ünlü olmadığını ekin parçası olduğunu anlatır. Halbuki -1- eki yardımcı sestir ve kullanılsa bile -(I)ncI şeklinde yazılmalıdır.

Kr, “ilk, sonuncu” kelimelerinin sıra sayı sıfatı olduğunu belirtir. Ergin (1993:368) ve Banguoğlu (1995:307) bu tür kelimelerin sayı ifadesinden dolayı sayı sıfatı kabul edilmesi gerektiği konusunda birleşir. Özel, bu kelimelerden bahsetmez.

2.2.2.4.5. Topluluk Sayı Sıfatları

Özel, “Sayı adlarının sıfat olarak kullanılması” konusunda şu bilgilere yer vermiştir. Çoğu kez “ikiz, üçüz, dördüz...” olarak başlayıp “yediz” e kadar olan sayılara “-z” ekinin getirilmesiyle oluşan bu kelimeler topluluk sayıları olarak nitelendirilmiştir. Bunlar asıl sayı sıfatlarının aşağı yukarı çoğullanmasıdır ve ayrıca bir bölümlendirme gerekmez.

Ergin (1993:371) ve Banguoğlu (1995:308) topluluk sayı sıfatlarını ayrı bir sayı sıfatı olarak ele alır. Banguoğlu burada “beşli tabanca” gibi sayı adlarına -li eki getirerek de topluluk sayı sıfatı yapılacağına değinir. “çift” kelimesinin de topluluk sayı sıfatı olarak kullanılabileceğini söyler.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Kr: Topluluk Sayı Sıfatı: Bazı kaynaklarda doğumla ilgili “ikiz, üçüz, dördüz” sözcükleri topluluk sayı sıfatı şeklinde adlandırılmıştır.

S: Topluluk Sayı Sıfatları: Bir batında doğan çocukları anlatmak için kullanılan ve -(i)z ekiyle yapılan sıfatlardır.

İkiz kardeşler, beşiz çocuklar

Değerlendirme

Topluluk sayı sıfatlarından Kr ve S bahsederken Fm, Fn, Kl sayı sıfatlarına topluluk sayı sıfatını almaz.

2.3. Biçim Açısından Sıfatlar

Türkiye Türkçesi’ndeki sıfat görevi yapan kelimeler yalın, yapım ekleriyle türemiş ya da bileşmiş, genellikle iki sözcükten oluşan birliklerdir.yani biçim bakımından sıfatlar:

- 1) Yalın
- 2) Türemiş
- 3) Bileşik

olmak üzere ayrılırlar.

Sıfatlar, öteki dil bilgisi yapıtlarında da bu biçimde ayrılmışlardır. Ergin ve Banguoğlu bu konuya değinmez.

2.3.1. Yalın Sıfatlar

Bu sıfatlar, yapım eki almayan ya da bileşik olmayan kelimelerdir: düz yol, dar giysi, bu kadın, iyi yiyecek, bir yapıt, az para, çok iş gibi örneklerdeki sıfatlar yalındır.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fn: Basit Sıfatlar : Kök halindeki sıfatlardır.

İyi, bir, cesur, ak, mavi, sert...

Kl: Basit Sıfat : Yapım eki almamış sıfatlardır.

Sarı araba, aç insan, tembel öğrenci...

S: Basit Sıfatlar : Kök halindeki sıfatlardır.

Beş adam, Hoş kız, İyi komşu, Kötü karakter

Değerlendirme

Fn, Kl ve S sıfatları üçe ayırarak inceler. Fm ve Kr ise “Kelime Yapısı” başlığı altında kelimenin genel yapısını inceler. İsim, sıfat diye bir ayırım yapmaz.

Fn ve S kök halindeki sıfat olarak tanımlar. Bu ise yapım eki almayan ve birleşik olmayan sıfatları içine alan bir tanımdır. Kl ise *yapım eki almayan sıfatlar* şeklinde ifade etmiştir. Bu tanımda yapım eki almamış birleşik sıfatlar basit sıfat gibi görünür. *Yapım eki almamış ve birleşik olmayan sıfatlar* şeklinde bir tanım yapmak daha doğru olacaktır.

2.3.2. Türemiş Sıfatlar

Türemiş sıfatlar, yapım ekleriyle kurulmuş kelimelerdir. Bu kelimeler ad ve fiil kök ya da gövdelerine yapım ekleri getirilerek kurulur: uzunluk birimi, uykucu çocuk, sarılı kumaş, yakasız giysi, kısacık yol, yatacak yer, çocuksu yüz, kızılımsı renk, mavimtırak örtü, bilen kişi, tanıdık insan...

Türemiş sıfatlar içinde –an, -ar, -dık, -mış, -acak gibi eklerle oluşan ve sıfat fiil adını verdiğimiz kelimeler ayrı bir yer tutarlar. Fiilimsilerin sıfat fiil adını alan bu bölümü, sıfat gibi kullanılır ve onların tüm özelliklerini gösterir. Yanlarında ad olmadığı zaman da ad gibi kullanılırlar.

“...ve bütün memleket, bütün dünya, ona *tutulan* alkış sesleriyle çın çın çınlamakta...”

“Önüne çardak *eklenmiş* küçük kahve.”

“İşte, bu çok tecrübeli, *güler* yüzlü, gür sakallı...”

“Önümüz birdenbire açıldı, yavaşça *doyulmaz* manzaralar iki yanımızdan akıyordu.”

“Benim bu *beklenmedik* sualım üzerine bir hayli şaşırdı.”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fn: Türemiş Sıfatlar: İsim, fiil kök ve gövdelerinden yapım ekleriyle türetilmiş sıfatlardır:

Soğu-k, yor-gun, kır-ık, dur-gun...

Beş-er, tuz-lu, iş-siz, şaka-cı...

Ad soylu sözcükler ile fiil kök ya da gövdelerinden türetilen sıfatlardır.

Ad soylu sözcükten türemiş sıfatlar: Daracık oda, taşlık arazi, birinci sınıf, bahçedeki fidanlar, esmerce çocuk

Fiilden türemiş sıfatlar: Bitkin adam, anlayan öğrenci, kapalı eczane

Kl: Türemiş Sıfat : İsim ya da fiil kök ve gövdelerine yapım eki getirilerek oluşturulmuş sıfatlardır.

Fiilden türemiş sıfat: Çalış-kan öğrenci, kes-kin sirke

İsimden türemiş sıfat: Yaş-lı adam, renk-siz günler

S: Türemiş Sıfatlar : Yapım ekleriyle ad ya da fiil köklerinden türetilmiş sıfatlardır.

Yoksul insanlar, yorgun kadın, damdaki kemancı, tatlı çocuk, bilinçsiz toplum

Değerlendirme

Fn ve S, -ki ekinin türemiş sıfat yapacağını söyler. Ergin (1993:210) ve Banguoğlu (1995:150) da bu eki alan kelimelerin türemiş sıfat olacağını ifade eder.

Fn, sıfat fiillerin da türemiş sıfat olduğuna *anlayan* kelimesi ile değinir. Ergin (1993:306-316) ve Banguoğlu (1995:191-239) partisip eklerinin türemiş sıfat yapacağını açıklar.

2.3.3. Bileşik Sıfatlar

Bileşik sıfatlar, bileşik kelimelerin sıfat görevi yapanlarıdır. İki sözcüğün birleşmesinden oluşan bileşik kelimelerin bir bölümü doğrudan doğruya, bir bölümü de sıfat yapan ekleri alarak sıfat olurlar. Bileşik kelimeler genel olarak ad gibi kullanılır.(bkz. Bileşik Ad, s.23). Bu, ad olan bileşik kelimeler çoğu yapım ekleriyle sıfatlaşır ve sıfatların tüm görevlerini yüklenerek tamlayan olurlar. Örneğin “karabiber” bileşik bir addır ve “karabiber kutusu” dediğimiz zaman, bir ad tamlamasının yine ad olan tamlayanıdır. Ama “karabiberli yamak” tamlamasında –li ekiyle sıfatlaşmış ve bir sıfat tamlaması oluşturmuştur.

Bileşik kelimelerin bir bölümü de doğrudan bir adın sıfatı olur. Örneğin ağırbaşlı kız, zeytinyağlı yemek, yurtsever bir kişi gibi.

Dilbilgisi yapıtlarının çoğunda bileşik sıfatlar “ kaynaşmış bileşik sıfatlar” ve “kurallı bileşik sıfatlar” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. “kaynaşmış bileşik sıfatlar” a açık göz, boşboğaz, yurtsever, cingöz, kuşbakışı gibi kelimeleri, “kurallı bileşik sıfatlar” a yıkık duvarlı bahçe, iki kapılı eczane, sırma saçlı kız, kafadan sakat dilenci gibi tamlamaları örnek vermişlerdir.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Bileşik Sıfatlar: İki sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşan ve sıfat görevinde kullanılan sözcüklerdir.

Vurdumduymaz insanlar, boşboğaz öğrenci, kahverengi kazak

Belgisiz sıfatların bazıları bileşik sıfattır.

Hiçbir öğrenci, birkaç insan

İki sözcüğün belli kurallarla bir araya gelerek oluşturduğu sıfat grubuna “kurallı bileşik sıfat” denir, bu sıfatlar aşağıdaki biçimlerde oluşturulur:

Sıfat ve takısız ad tamlamalarına “-lı, -lık, -sız” yapım eki getirilerek bileşik sıfat yapılır: Geniş salon-lu ev, Beş para-sız adam

Sıfat tamlamalarında isim yer değiştirilip isme iyelik eki getirilerek bileşik sıfat yapılır: Salon-u geniş ev, Kalb-i temiz insanlar

Fn: Bileşik Sıfatlar: En az iki sözcüğün birleşmesiyle oluşan sıfatlardır. İkiye ayrılırlar.

Kaynaşmış bileşik sıfatlar : Aralarına bir ek giremeyecek biçimde kaynaşarak bileşen sıfatlardır, bitişik yazılırlar:

Açıkgöz, yan kesici, uyurgezer, yurtsever, birçok, birkaç...

Kurallı Bileşik Sıfatlar: Söz öbeği biçiminde, ayrı yazılan ve belirli esaslara göre oluşan bileşik sıfatlardır. Başlıcaları şunlardır:

Sıfat tamlamalarına “-lı” yapım eki getirilerek bileşik sıfat oluşturulabilir: Uzun boy-lu (çocuk), Acı biber-li (güveç)

Sıfat tamlamalarında adla sıfatın yeri değiştirilir, ada 3. tekil kişi iyelik eki getirilerek bileşik sıfat oluşturulur: Geniş salon> salon-u geniş (ev)

Belirtisiz ad tamlamalarında tamlanan eki yerine “-lı” yapım eki getirilerek bileşik sıfat oluşturulur: Bekçi kılığ-ı (b.siz ad tamlaması), Bekçi kılık-lı (garson)

Hal eki almış bir adla bir sıfat kalıplaşarak bileşik sıfat oluşturabilir: evin-e bağlı (adam), ev-de kalmış (kızlar), dede-den kalma (tarla)

“-lı” veya “-sız” yapım ekleriyle oluşturulmuş ikilemelerle kurallı bileşik sıfat yapılır: Ev-li bark-lı (adam), Yer-siz yurt-suz (insanlar)

Asıl sayı sıfatıyla tümlenmiş adlara -lik eki getirilerek de kurallı bileşik sıfat oluşturulur: Bu, iki paralık adamı nereden buldun?

Kl: Birleşik sıfat: Birden fazla sözcüğün bir araya gelip birleşmesiyle oluşan sıfatlardır. Birleşik sıfatlar, oluşumuna göre iki şekilde incelenir.

Kurallı birleşik sıfatlar : Kurallı birleşik sıfatlar değişik şekillerde oluşturulabilir. Ayrı yazılır.

Sıfat tamlamasına (-lı, -li, -lik, -sız, -siz) ekleri getirilerek yapılır:

Yeşil gözlü çocuk yanıma geldi.

Üç günlük seyahat bizi yordu.

Beş parasız adamım ben şimdi.

Sıfat tamlamalarında isimle sıfatın yeri değiştirilip isme iyelik eki (-i,-si) getirilerek oluşturulur: “Yeşil göz “---- göz-ü yeşil çocuk, “kısık ses” ---- ses –i kısık biri.

Anlamca kaynaşmış birleşik sıfatlar: Birden fazla sözcüğün kendi anlamlarından uzaklaşıp kaynaşmasıyla oluşur. Anlamca kaynaşmış birleşmiş sıfatlar birleşik yazılır: Birtakım sorular, boşboğaz insan, birkaç kişi, kahverengi elbise

S: Bileşik sıfatlar: birden çok sözcükten oluşan sıfatlardır. Bileşik sıfatlar iki yolla oluşturulur.

Anlamca kaynaşmış bileşik sıfatlar: En az iki sözcüğün birleşip kaynaşmasıyla oluşan sıfatlardır. Boşboğaz insan, irikıyım adam, canciğer arkadaş, açığız öğrenciler

Kurallı bileşik sıfatlar: Bunlar ayrı yazılır ve belli bir kurala göre oluşturulur. Bu kuralların başlıcaları şunlardır:

Bir sıfat tamlamasında ad ile sıfatın yerleri değiştirir ve ada, 3.tekil iyelik eki getirilir:

Yıkık duvar: duvarı yıkık ev : tamlayan tamlanan (Bileşik sıfat)

uzun boy: boyu uzun erkek: tamlayan tamlanan

Bir sıfat tamlamasının tamlananına –li eki getirilir:

Güzel huylu çocuk güzel huylu çocuk

Sıfat tamlaması tamlayan tamlanan

Takısız ad tamlamasında tamlananına –lı eki getirilir

Deri mont deri montlu kız

Takısız Ad Tamlaması tamlayan tamlanan (bileşik sıfat)

Sayı sıfatlarıyla kurulan bir tamlamanın tamlananına -lık eki getirilir.

Altı aylık bebek altı aylık bebek

Sıfat tamlaması tamlayan tamlanan (bileşik Sıfat)

Öbekleşmiş sıfatlar: En az iki sözcüğün, sıfat oluşturacak şekilde öbekleşmesiyle meydana gelir. Sıfat fiilli (filimsi), ikilemeli söz gruplarıdır.

Üç yıl önce gördüğümüz adam.

İrili ufaklı elmalar

Değerlendirme

Fm, Fn, Kl, S birleşik sıfatlara değinirken Kr bu konudan bahsetmez.

Fn, Kl ve S birleşik sıfatları anlamca kaynaşmış ve kurallı olarak ikiye ayırır. Fm kurallı birleşik sıfatı ve bunun özelliklerini vermekle yetinir. Ancak anlamca kaynaşmış birleşik sıfat örneklerine yer verir.

Kurallı Birleşik Sıfatın oluşum biçimleri kaynaklarda şöyle verilmiştir:

Sıfat tamlaması+lı: Fm, Fn, Kl, S

Sıfat tamlaması+lık: Fm, Kl, S

Sıfat tamlaması+sız: Fm, Fn, Kl

Sıfat tamlamasında ad ile sıfatın yeri değiştirilir ve ada 3. iyelik eki getirilerek: Fm, Fn, Kl, S

Bunların dışında Fm, hal ekleri ile de birleşik sıfat yapılabileceğini söyler.

S, öbekleşmiş sıfatları kurallı birleşik sıfatların içine dahil eder.

2.4. Sıfat İle İlgili Diğer Unsurlar

2.4.1. Sıfatlarda Karşılaştırma

Sıfatlar, adların niteleyicisi ve belirticileri olduklarından çoğu kez, onların bu özelliklerinin ölçülerini derecelerini gösterirler. Karşılaştırma, iki nesneden birinin taşıdığı niteliğin daha az ya da daha çok oluşuna göre ölçüsünü saptamaktır. Bu sıfatların en belirgin özelliklerinden biri olup, Türkçe'den başka dillerde de vardır.

Bunu belirtmek içinde sıfatlar önlerine daha, çok, pek, en gibi kelimeler alırlar. Böylece sıfatlarda karşılaştırma ortaya çıkar ve bu kelimeler yoluyla sıfatların adlara sağladıkları özelliklerin başka adlara göre eşit ölçüde olduğu, çoğaldığı ya da daha artarak en üst dereceye çıktığı anlaşılır.

“Boğaziçi’nde bildiği yeni ve eski bütün yalılarınkinden daha bakımlı, daha tertipli bir bahçeye girmiştir”

“Şimdi o benden daha ihtiyar görünmesine....”

“İşin daha kötü tarafı....”

Bunların dışında “fazla, ziyade, gayet, fevkalade” gibi yabancı kelimeler de karşılaştırma için kullanılır.

Vasıflama sıfatları, vasfın üstün, düşük derecelerini olduğu gibi görelî ve karşılaştırmalı derecelerini alırlar. Karşılaştırma sıfatları vasfın yoğunluğunu orantılı olarak gösterirler: o kadar güzel, daha az güzel, pek güzel, en güzel, müthiş güzel gibi (Banguoğlu, 1995:301).

Ergin’e göre de “azlık-çokluk” zarflarının sıfatlardan önce kullanılmasıyla bu sağlanır (1993:378).

“İçimi kemiren en büyük istek...”

Karşılaştırma genellikle niteleme sıfatlarıyla yapılmaktadır. Karşılaştırma, çıkma durumu almış kimi adlardan sonra kullanılan sıfat kelimeleriyle de olabilir:

“ Zeki ve yuvarlak yüzlü bir çocuk, kendinden büyük kılıcına sarılmış, donuk donuk bakıyordu.”

“... Bir masanın üstünde ucuzundan bir ayna ile krepon kağıdından yapma güller.”

Değerlendirme

Kaynaklarımız sıfattan önce gelen bu kelimeleri, azlık çokluk zarfı olarak kabul eder. (bkz. Ölçü Zarfları, s.150)

2.1.4.2. Sıfatlarda Küçültme

Sıfatlar, kimi eklerle anlam yönünden değişikliğe uğrayabilirler. Küçültme ekleri dediğimiz eklerle sıfatların anlamlarında azalma, küçültme kimi kez de okşama belirtmekte ve bu birlikte kullanıldığı adı da etkilemektedir. Yani sıfatın anlamındaki azalma ya da küçültme, adın niteliğinin azalmasına da yol açmaktadır. Bu durum görev bakımından sıfatı etkilememektedir.

Vasfı düşük ve hafif dereceleriyle gösteren sıfatlara *küçültme sıfatı* diyoruz (Banguoğlu, 1995:304).

Türkiye Türkçesinde sıfatlarda küçültme -cik, -ce, -sı, -msı, -mtrak, -rak ekleriyle yapılır. bu ekler çoğu kez üst üste getirilir ve kelimeye verdikleri anlamı pekiştirirler: ufacıcık, büyükçecik, yakıncacık gibi.

Küçültme sıfatlarında küçültme anlamının yanı sıra sevgi, okşama gibi bir takım duygusal anlamlar da vardır; küçücük bir kuzu, minicik eller, ufacık bir çocuk gibi.

“Adil Bey bir *yüksecik* yer istedi.”

“Hiç unutmam, 1934 yılı sonbaharının *serince* bir akşamüstü idi.”

“Kar birden kalkar, aylardır masmavi bir beyazlık alan dünya birden değişir...”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Sıfatlarda Küçültme: (-cık, -cek, -ce, -(i)msi, -(i)mtrak)

Ufacık oda, küçücük ev, azıcık su, incecik dal, genişçe oda, uzunca yol, derince bir çukur, büyücek salon, mavimsi kazak, sarımtırak kravat

Fn: Küçültme Sıfatları: Anlamlarında küçültme ekleriyle (-cik, -ce, -imsi, -imtrak...) azalma, küçültme, kısma meydana gelen sıfatlara denir.

Büyücek ev, genişçe salon, mavimsi örtü, sarımtırak perde (Yakın olma anlamı)

Ufacık bahçe, küçücük dükkan, incecik çubuk, azıcık para (aşırılık anlamı)

Kl: Sıfatlarda Küçültme: Sıfatların anlamlarında bazı ekerden yararlanılarak küçültme, daraltma yapılabilir. Bu ekler şunlardır: “-ce, -cık, -cik, -(1)msı, -(1)mtrak...”

Büyükçe bir salon, incecik kazak, mavimsi gömlek, ekşimtrak elma...

Kr: Sıfatlarda Küçültme: Sıfatların anlamını pekiştirme yoluyla kuvvetlendirdiğimiz gibi bazı eklerle de sıfatlara azlık, küçültme ayrıntısı katabiliriz. Sıfatların anlamlarını küçülten ekler şunlardır:

-ca, -ce, -ça, -çe: irice taş, şişmanca adam, genişçe oda

-cık, -cik, -cuk, -cük: kısacık yol, incecik ip, büyücek ev

“-cık, -cik” eki küçüklük anlamı veren kelimelere eklendiğinde aşırılık anlamı katar.

Küçücük oyuncaklar

Minicik eller

“-msı, -msi”: Ekşimsi bir tadı vardı.

“(i)mtrak” : Ekşimtrak portakal

S: Sıfatlarda Küçültme: Sıfata eklenen -ce, -cik, -(i)msi, -(i)mtrak ekleriyle yapılır.

Büyükçe ev, yeşilimsi gömlek, irice elma, acımtırak biber, küçücük kalem

Tablo 16. Sıfat Yapan Küçültme Ekleri

Fm	Fn	Kl	Kr	S
-cık	-cık	-cık	-cık	
-cik	-cik	-cik	-cik	-cik
			-cuk	
-cük	-cük		-cük	-cük
-cek	-cek			
-ca			-ca	
-ce	-ce	-ce	-ce	-ce
-çe	-çe		-çe	-çe
-(i)msi	-imsi	-(i)msı	-msı, -msi	-(i)msi
-(i)mtrak	-(i)mtrak	-(i)mtrak	-(i)mtrak	-(i)mtrak
			-ça	

Değerlendirme

Fm ve S tanım yapmamıştır.

Fn, küçültme eklerinin kattığı anlamları incelemiştir.

Eklerin tüm şekillerini veren kaynak yoktur. Ancak en fazla küçültme ekini Kr verir. Kr, diğer kaynakların değinmediği “-cuk, -ça” eklerini açıklar.

Fn, -imsi, -imtrak eklerindeki “i” yardımcı ünlüsünü ekin tabanına dahil ederek hataya düşer.

Kl ve Kr, -mtrak ekinin yazımında hataya düşer ve eki -mtrak olarak inceler.

2.4.3. İkilemelerin Sıfat Olarak Kullanılması

Kelime yinelemesiyle ortaya çıkan ikilemeler, bir adın önünde tamlayan olduklarında sıfat görevi taşırlar. İkilemeler aynı sözcüğün, yakın anlamlı, anlamları ayrı ya da sesleri birbirine benzeyen kelimelerin yinelenmesiyle oluşurlar.

Ergin, ikilemelere tekrarlar adını vermekte ve bu türden öğeler için “aynı türden iki sözcüğün arka arkaya getirilmesiyle oluşan kelime birlikleridir” demektedir. Bunların güçlendirme, çokluk ve süreklilik sağladığını, “aynen tekrarlar, eş manalı tekrarlar, zıt manalı ve ilaveli tekrarlar” olmak üzere dört türlerinin bulunduğunu söyler (1993:654). Banguoğlu, “Berkitme Sıfatları” konusunda m, p, r, s ile yapılan kelimeleri aldığı gibi ikileme yoluyla yapılan sıfatları da bu konunun içine almıştır (1995:303).

İkilemeler sıfat olduklarında belirttikleri ya da niteledikleri adın anlam bakımından güçlenmesini sağlarlar. Bu kelimeler eylemi belirttiklerinde zarf olurlar.

İkilemeler bir sıfat tamlamasına tamlayan olduklarında, belirttikleri adın anlamını güçlendirir, çoğaltır ya da abartarak pekiştirirler.

Türkiye Türkçesinde, sıfat olarak kullanılan ikilemelerin bol ve ilginç örnekleri vardır:

“Kendisi türlü türlü birçok yemeklere pek ziyade düşkünken...”

“Orada uzun, bitmez tükenmez bir kış gecesi durmuş dinleniyor, yeniden kar topluyordu.”

“...bir alacak verecek meselesinden bahsediyorlar...”

Örneklerde de görüldüğü gibi ikileme biçimindeki sıfatlar, daha çok niteme sıfatı olarak kullanılmaktadır.

Değerlendirme

Özel, ikileme ve pekiştirme sıfatlarını ayrı ayrı ele alırken Banguoğlu gibi Ergin de ikileme ve pekiştirme sıfatlarını bir arada inceler.

Fn, Kl, Kr, S pekiştirme sıfatlarını anlatırken ikileme yoluyla da pekiştirme yapılabileceğine değinirler. Böylece ikilemeleri pekiştirme sıfatları konusunda işler.

2.4.4. Pekiştirme Sıfatları

Pekiştirme, sıfatın birinci hecesine /m/, /p/, /r/, /s/ ünsüzlerinden biri getirilerek yapılır. Pekiştirmeli sıfatlar da diğer tüm sıfatların görev ve özelliklerine sahiptirler: *bembeyaz kâğıt* dediğimizde kağıttaki beyazlık niteliğinin sözcükte kesin bir biçimde artarak, sözcüğün anlamının güçlendiği görülür:

Ergin bunları *ilaveli tekrar* adı altında işlemiştir (1993:658).

Vasfin yoğunluğunu salt olarak yüksek derecesiyle gösteren sıfatlara *berkitme sıfatları* adını veriyoruz (Banguoğlu, 1995:303).

“Radyodan bambaşka şey olduğu anlaşıldı.”

“...korkudan bembeyaz yüzüyle koşardı.”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fn: Pekiştirme Sıfatları: Anlamca güçlendirilmiş sıfatlara pekiştirme sıfatı denir. Pekiştirme esas olarak şu şekilde yapılır: Sıfat olan sözcüğün ilk ünlüsüne kadar olan bölümü alınır. Bu na “m, p, r, s” ünsüzlerinden biri eklenerek sıfatın başına getirilir. Böylece anlamca kuvvetlendirilmiş bir sıfat oluşturulur.

S1-m-sıcak oda

Sa-p sarı saçlar

Kimi pekiştirmelerde yakışan seslerden sonra (m, p, r, s) araya fazladan bir ünlü girebilir.

Yalnız- yap-a-yalnız

Sağlam- sap-a-saplam

İkilemeler anlamca kuvvetlendirilmiş sözler olduklarından sıfat görevinde kullanıldıklarında pekiştirme sıfatı sayılır.

İri iri taşlar

Güçlü kuvvetli insan

Gürül gürül sular

Güzel mi güzel film

Kl: Sıfatlarda Pekiştirme: Sıfatların anlam derecesinin arttırılmasıyla yapılır. Sıfatların pekiştirilmelerinin farklı yolları vardır.

Niteleme sıfatının ilk sesli harfine kadar olan kısmı “m, p, r, s” ünsüzlerinden biri ile tamamlanır ve sıfatın başına bir ön ek halinde getirilir.

Simsiyah kazak, tertemiz elbise, yemyeşil ova, sapsarı saç...

Hece türemesiyle yapılır.

Darmadağın saçlar, sapasağlam ayakkabı, yapayalnız insan...

İkilemeler sıfat görevleriyle kullanılır.

Koca koca adamlar, güzel güzel sokaklar, mini mini çocuklar

Kr: Sıfatlarda Pekiştirme: Pekiştirme, anlamın daha belirgin hale gelmesi, güçlenmesi ve sözcüğün daha vurgulu söylenmesidir. Sıfatlarda pekiştirme şu şekillerde olur:

Sıfatlarda pekiştirme ikilemeler yoluyla yapılabilir.

Zor zor işler

Uzun uzun kavaklar

Yüksek yüksek tepeler

Kalabalık kalabalık caddeler

İkilemeler arasına “mı, mi, mu, mü” getirilerek pekiştirme yapılabilir.

Güzel mi güzel ovalar

Kolay mı kolay sorular

Sevimli mi sevimli kedi

Zor mu zor iş

Niteleme sıfatının ilk ünlüsüne kadar olan bölümü alınıp m, p, r, s ünsüzlerinden yakışanı ile bir önek haline getirilir ve sözcüğün başına eklenerek sıfat pekiştirilir.

Sa-p-sarı ayvalar

Dü-m-düz ovalar

Bazı sıfatlar pekiştirilirken bu kurala uymaz.

Yapayalnız adam

Sapasağlam masa

S: Sıfatlarda Pekiştirme: Sıfatlarda pekiştirme genellikle ön eklerle, ikilemelerle ya da mi edatıyla yapılır.

Tertemiz ev

Masmavi gök

Kopkoyu renk

Renk renk çiçekler

Saçak saçak bir örtü

Güzel mi güzel bir gün

Değerlendirme

Özel ikilemeler ile pekiştirmeleri ayırırken Fn, Kl, Kr ve S ikilemeleri pekiştirme sıfatı olarak kabul eder. Fm bu konuya değinmez.

Fn, Kl, Kr pekiştirme kelimesinin manasını verirken S sadece örnek vermekle yetinir. Ayrıca S pekiştirme yapan ön eklerin hangileri olduğunu vermemiştir.

Fn ve Kr pekiştirme esnasında araya fazladan ünlü girdiğini ve kuralı bozduğunu ifade eder.

2.4.5. Ünvan Sıfatları

Banguoğlu Ayama (Lakap) ve San (Ünvan) adlarından bahseder. Bunların kişi adları ile bir araya gelerek isim veya sıfat tamlaması kuracağını belirtir (1995:284).

Ergin (1993:673), “Ünvan Grubu” adı altında bu konuya değinir. Ünvan ve akrabalık ismi başa geçerse birleşik isim olacağını belirtir. Ünvan, san, akrabalık bildiren kelimeleri isim olarak kabul eder. Görev olarak sıfat olarak kullanılabileceğini açıklar.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Ünvan Sıfatları: Kişilerin makam, rütbe, meslek ve sosyal statülerini bildiren sözcüklerdir.

Doktor Mustafa, Kasap Nemci, Kaptan Murat, Çavuş Osman, Ahmet Bey, Hayriye Teyze

Akrabalık ilişkilerinde sıfatlar küçük harfle başlar.

Ahmet, dün Ayşe teyzesine gitmiş.

Kl: Ünvan Sıfatları: Kişilerin sosyal seviyelerini, makamlarını, rütbelerini belirtmek için isimlerle birlikte kullanılan tanıtıcı sözcüklerdir. Ünvan sıfatları, isimlerden önce ya da sonra getirilebilir. Ünvan sıfatlarının ilk harfi büyük olur.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Ali Paşa, Osman Gazi, Ayşe Hanım, Salih Çavuş, Doktor Ahmet...

Kr: San (Ünvan) Sıfatları: İnsanların sosyal konumlarını, mevkilerini, rütbelerini belirtmek için isimlerine takılan saygı ve tanıtma sözcükleridir. Bunlar da bir çeşit niteleme sıfatıdır. Bu sıfatlar isimlere çeşitli şekillerde gelebilir.

İsimlerden önce gelir: Mareşal Fevzi Çakmak, Doktor Ahmet Nar

İsimlerden sonra gelir: Osman Paşa, Salih Çavuş, Ahmet Bey

Hem isimlerden önce hem sonra gelir: Gazi Osman Paşa, Sultan Süleyman, Hafsa Sultan

Değerlendirme

Özel bu konuda bilgi vermemiştir. Ancak kaynaklarda bu konu geçtiği için ayrıca değerlendirilmiştir.

Fm, Kl, Kr ve S ünvan sıfatlarının isimden sonra da gelebileceğini söyler. Halbuki bir kelimenin sıfat olması için isimden önce kullanılması gerekir. Bu kelimeler tek başlarına sıfat değil isimdir. TDK İmlâ Kılavuzu'nda akrabalık bildiren kelimeler ad olarak ifade edilmiştir.

BÖLÜM 3 : ZARF

Fiillerin, fiilimsilerin, sıfatların ya da görevce kendine benzeyen kelimelerin anlamlarını etkileyen, kimi kez güçlendirip kimi zaman kısıtlayan kelimelere zarf denir.

Türkçede zarflar addan ve sıfattan kesin olarak ayrılamaz. Ergin'e göre "zaman, yer, hal ve ölçü adları"dır. Tek başına sıfat olmadığı gibi tek başına zarf da yoktur. Sıfat da zarf da ismin kelime gruplarındaki fonksiyonlarına göre aldığı addır (Ergin, 1993:374).

Fiillerin ve sıfatların önüne gelerek anlattıkları kılış, oluş veya vasıfları açıklayan ya da değiştiren kelimelere zarf denir (Banguoğlu 1995:322).

Sıfatların, eylemlerin ve görevce kendine benzeyen sözcüklerin anlamlarını berkiten ya da kısip sınırlayan sözcüklere belirteç denir (Gencan, 1992:208).

Bir eylemin, bir eylemsinin, bir sıfatın yada başka bir belirtecin anlamını zaman, yer, gösterme, ölçü, nitelik, soru kavramlarıyla etkileyen sözcüklere belirteç denir (Koç, 1990:147).

Bir fiilin, bir sıfatın veya bir zarfın anlamını zaman, yer, ölçü, nitelik, soru kavramları bakımından etkileyen kelime, belirteç (TDK Türkçe Sözlük).

Ad, fiili etkilediği zaman zarf olur: Akşam geldi; Gece gidelim; Yıllar geçti gibi.

Zarflar iyelik ve ad durumu eklerini aldıklarında, ad gibi kullanılır: önceleri, sonraları, dahası, ilerisi, pek çokları; ileriye, ileride, önceden, erkenden, şimdiden, öylesine... gibi.

Zaman, yer, yön ve durum bildiren kimi adlar, belirteç olarak kullanılır. Yalnız özel adlar, belirteç olarak kullanılmaz.

Tümcede, dolaylı tümleçler, eylemi etkilediklerinde belirteç olarak kullanılabilirler:

"...kendisine çok uzak bulduğu manzaraları şimdi *pek yakında* görüyordu."

Sıfatlar, yüklemi fiil olan tümcelerde, yüklemi etkilediklerinde zarftır. Hemen bütün niteleme sıfatları, zarf olabilir: kısa kezmek, güzel konuşmak, doğru söylemek gibi.

Kimi kelimeler sıfat olarak kullanıldığı gibi zarf görevi de görürler: *güzel* kız (sıfat), *güzel* konuşmak (zarf) gibi.

Zarflar, tümce içinde kullanışlarına göre, tümleç ve ekfiil olarak yüklem olurlar: *Yarın* çok önemlidir (özne). Biz *erkenden* gidelim (tümleç). Bu konunun örneği *pek çoktur* (yüklem) gibi.

Kimi zaman zarflar –ler çoğul ekiyle kullanıldıklarında anlatma abartma kavramı verir: *şimdilerde, ilerlerde...* gibi.

Zarfları:

1. Görev ve anlam bakımından
2. Biçim bakımından

olmak üzere iki bölümde inceleyebiliriz.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Belirteç (Zarf): Eylemleri, çeşitli yönlerden belirten sözcüklerdir. Belirteçler; eylemsileri, sıfatları, adlaşmış sıfatları ve zarfları de çeşitli yönlerden belirtir.

Müdür bey *güzel* konuştu.

Yarın *çok* çalışmalıyız.

Çocuk *şimdi yukarı* çıktı.

Ayvalık'a *ne zaman* gideceksiniz?

Bize *pek sıcak* davrandı.

Fn: Zarf: Fiillerin, fiilimsilerin, sıfat ya da görevce kendine benzeyen öteki sözcüklerin (zarfların) anlamlarını; zaman, ölçü, yer-yön, durum veya soru yoluyla belirten (kısıp sınırlayan ya da pekiştiren) sözcüklerdir.

Yarın Ankara'ya gidecek (zaman)

Öğrenciler *içeri* girdi (yer – yön)

Sessizce yürüdüler (durum)

Niçin dinlemiyorsunuz? (soru)

Daha güzel bir ev alabilirdin (ölçü)

Kl: Zarf (Belirteç) : Eylemlerin, eylemsilerin ve sıfatların anlamını kuvvetlendirerek belirgin hale getiren sözcüklere “zarf” denir. Zarflar, kendi türünden sözcüklerin derecelerini belirtir.

Kr: Zarflar (Belirteçler) : Fiilleri çeşitli yönden niteleyen, sıfatların veya başka bir zarfın anlamını tamamlayan sözcüklere zarf denir.

Türkçe’de sözcüklerin kullanıldığı cümleye göre görevlerinin değiştiğini söylemiştik. Zarflar aslında isim soylu sözcüklerdir. Tek başına sıfat olmadığını gibi tek başına zarf da yoktur.

Zarflar; Fiilleri, sıfatları, diğer zarfları, fiilimsileri, adlaşmış sıfatları; durum, yer, yön, miktar ve soru yoluyla niteler.

Babası ona *çok güzel* bir araba aldı. (Sıfat)

Dünkü törende *en güzel* o konuştu. (Zarf)

O, bizden *daha çalışkandı*. (Adlaşmış sıfat)

Son günlerde işlerimiz *iyi gitmemeye* başladı. (Fiilimsi)

S: Zarf (Belirteç) : Eylemlerin, eylemsilerin, sıfatların ve görevce kendisine benzeyen sözcüklerin anlamını kısip sınırlayan ya da güçlendiren sözcüklere zarf denir.

Öğrenciler bugün *yorgun görünüyordu*.

zarf Eylem

Ağır konuşarak çevresindekileri üzdü.

zarf eylemsi

Oldukça güzel bir evde kalıyormuş.

zarf Sıfat

Onunla *çok iyi* konuştu.

zarf zarf

Değerlendirme

Aksan, ad fiili etkilediği zaman zarf olur der ve “Akşam geldi.” örneğini verir. Ancak konu devamında zarfların cümle içinde özne, tümleç ve ek fiil olarak yüklem olacağını söyler. Buna uygun olarak “Yarın çok önemlidir.” örneğini verir. Bu cümlede özne olan *yarın* kelimesi zarf değil isimdir.

Fm ve Kr, adlaşmış sıfatları etkileyen kelimelerin de zarf olabileceğine değinir.

Fm, Fn, Kl, Kr ve S fiilleri, eylemsileri, sıfatları, adlaşmış sıfatları ya da kendi türünden sözcükleri etkileyen kelimelerin zarf olduğu söylenmiştir. Oysa ölçü zarfları hariç bu kelime türlerinin tümünü etkileyen zarf çeşidi yoktur. Bu durumda yukarıdaki tanımların zarfların çeşitlerini tam olarak ifade edemediği görülür. Tanımda “fiilleri, eylemsileri *bazen de* sıfatları, adlaşmış sıfatları ve kendi türünden kelimeleri etkileyen kelimeler” şeklinde ifade etmek daha doğru olacaktır.

3.1. Görev ve Anlam Bakımından Zarflar

Görev ve anlam bakımından zarflar, dilbilgisi kitaplarında genellikle birbirinden başka biçimde ele alınmıştır. Biz kullanımı, anlamı göz önünde bulundurarak zarfları görev ve anlam açısından, aşağıdaki bölümlere göre ele alıyoruz:

Tablo 17. Görev ve Anlam Bakımından Zarflar

Sözcük Türleri (Kutluk)	Türk Dil Bilgisi (Ergin)	Türkçenin Grameri (Banguoğlu)
1.Zaman belirteçleri	1. Zaman Zarfları	1. Zaman Zarfları
2.Yer – yön belirteçleri	2. Yer Zarfları	2. Yer yön Zarfları
3.Ölçü belirteçleri	3. Azlık-Çokluk Zarfları	3. Miktar Zarfları
4.Niteleme ve durum belirteçleri	4. Nasıllık Nicelik Zarfları	4. Tarz Zarfları / 5. Nitelik Zarfları
5.Gösterme belirteçleri		
6.Soru belirteçleri		
		6. Gerçekleme Zarfları

Üniversite Hazırlık Kitapları

Tablo 18. Görev ve Anlam Bakımından Zarflar (ÜHK)

Fm	Fn	Kl	Kr	S
Zaman Belirteci	Zaman Zarfları	Zaman Zarfı	Zaman Zarfları	Zaman Zarfları
Yer-Yön Belirteci	Yer-Yön Zarfları	Yer-Yön Zarfı	Yer-Yön Zarfları	Yer-Yön Zarfları
Azlık-Çokluk (Miktar)Belirteci	Ölçü(Azlık-Çokluk) Zarfları	Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfı	Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları	Azlık-Çokluk (Ölçü-Miktar) Zarfları
Durum(Hal) Belirteci	Durum Zarfları	Hâl(Durum) Zarfı	Durum(Hal) Zarfları	Durum Zarfları
Soru Belirteci	Soru Zarfları	Soru Zarfı	Soru Zarfları	Soru Zarfları

Değerlendirme

Kutluk, Ergin ve Banguoğlu'nun mutabık olduğu zarf çeşidi dört ile sınırlıdır. Zarfları; Ergin dört, Kutluk ve Banguoğlu ise altı bölümde inceler. Ergin ve Banguoğlu soru zarflarını zarf bölümlendirmesinin içine katmamıştır.

Tüm kaynaklar zarfları aynı şekilde beşe ayırarak incelemiştir. Zarf çeşitlerinin adları ortaktır.

Fm, diğerlerinden farklı olarak *zarf* terimini tercih eder.

Fm ve Kl “belirteci, zarfı” şeklinde tekil olarak adlandırılır. Halbuki zarf çeşitleri tek değil birden çoktur. Onun için bu terimi Fn, Kr ve S’ın yaptığı gibi *zarflar / belirteçler* şeklinde çoğul kullanmak gerekir.

Fm, Kl ve Kr durum zarflarının diğer adını da verir.

S, ölçü zarflarının üç ismini (ölçü, miktar, azlık-çokluk) de verirken diğer kaynaklar iki isim vermiştir.

3.1.1. Zaman Zarfları

Bu tür zarflar, etkiledikleri fiilleri zaman açısından belirten kelimelerdir. Zaman açısından sınırlama geçmişe, şimdiye ya da geleceğe değin olabilir: eskiden, dün,

demin, demincek, Şimdi, Şimdilik, sonra, sonradan, sonunda, biraz sonra, neden sonra gibi.

Zaman zarfları, zarf olarak kullanılan çeşitli zaman isimleridir (Ergin, 1993:376).

Bir oluş ve kılışın zaman içinde yerini göstermeye yarayan zarflara denir (Banguoğlu, 1995:324).

Bunların dışında, fiilleri yine zaman açısından etkileyen pek çok kelime, zarf olarak kullanılır: hemen, hemen Şimdi, ansızın, apansız, apansızın, birdenbire, önce, geç, henüz, hala, daima, ilkin, ilkönce, önceden, önceleri, baştan, yeni baştan, ivedilikle, bu kez, çoğu kez, çoğunlukla, günlerce, aylarca, yıllarca, sabahleyin, akşamleyin, geceleyin, akşamları, sabahları, kışın, yazın, gzn gibi.

Yukarıda sıraladığımız zarfların dışında, yine zaman gösteren kimi kelimelerin, öbeklerin ve tamlamaların da zaman zarfı gibi kullanıldığı görülür: akşam, sabah, gece, gündüz, ay, yıl, gelecek ay, gelecek yıl, geçen yıl, geçmişte bir gün gibi.

Tümce içindeki ögelerin zaman zarfı olup olmadıkları, ne zaman? Ne zamana kadar? Ne zamandan beri? sorularıyla saptanabilir; özne ve yüklem bu sorularla btnlendiğinde sözcüğün zaman zarfı olduğu anlaşılır.

“Şimdi artık kimi sevdiğimi, kime saygı duyduğumu biliyorum.”

“Saatlerce iki sözü bir araya getirip seslenmediler birbirlerine...”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Zaman Belirteci: Eylemleri zaman yönünden belirten sözcüklerdir. Eyleme sorulan “Ne zaman?” sorusunun cevabıdır.

Dn size uĐramıŐtım.

Az önce buradan ıktılar.

Bu kasabada *kışın* kimsecikler kalmaz.

Eylülde yapraklar sararır.

Bugün okula *erken* gittim.

Artık sevmeyeceğim.

Geceleyin bir ses böler uykumu.

Otobüsümüz *daha* gelmemiş.

Güneş *henüz* doğmamıştı.

Yağmur *hâlâ* yağıyor.

Otobüs şimdi gelir.

Fn: Zaman Zarfları: Fiillerin ya da fiilimsilerin anlamlarını zaman bakımından belirleyip sınırlayan zarflardır. “Ne zaman” sorusuna cevap verirler.

Bir ay sonra evimize taşınacağız.

Demin anlattım.

Kışın yollar kapanır.

Akşam size geleceğiz.

Aylarca haber alamadık.

Bir gece ansızın gelebilirim.

Kl: Zaman Zarfı: Eylemleri zaman bakımından belirten sözcüklerdir. Zaman zarfları yükleme sorulan “ ne zaman” sorusunun cevabıdır.

Dün tüm sınıf pikniğe gitti.

Geceleyin şehre girdik.

Evdekiler yemeği *henüz* yemişler.

Kr: Zaman Zarfları: Fiillerin anlamlarını zaman bakımından sınırlandıran, belirleyen zarflardır. Bu sözcükler aslındazaman isimleridir. Ancak fiilde bildirilen işin zamanını göstermek suretiyle fiili nitelediklerinde zarf olurlar. Türkçede zaman zarfı olarak kullanılan bazı sözcükler şunlardır:

Dün, bugün, yarın, şimdi, şimdicek, gece, gündüz, demin, er, geç, erken, daha, gene, yine, akşam, sabah, sabahleyin, öğleyin, geceleyin, şimdilik, artık, sonda, öğle vakti, yarın, kışın, gündüzün, sabahları, akşamları, önceden, sonradan, arasıra, bazen, daima, hep, henüz, hala, hemen... vs.

Artık demir almak günü gelmişse zamandan.

Ben *yıllardır* denize hasret.

Uyandım baktım ki *her sabah* güneş vurmuş içime.

Zaman zarfları eyleme sorulan “ne zaman?” sorusunun cevabıdır. Yani fiile sorduğumuz ne zaman sorusunun cevabı zaman zarfıdır.

Ölünce ülkede muhteşem bir güneş battı.

Zaman anlamı taşıyan bağ fiiller de zarf gurubu görevinde olabilirler.

Daha yola *çıkmadan* onun kaçtığını öğrendik.

Olanları yola *çıkınca* duymuştuk.

Zaman zarfı ek eylem almış isim soylu yüklemlere de getirilebilir.

Birazdan evdeyim.

Merak etmeyiniz *yarın* oradayım.

Her zaman emrinizdeyim.

S: Zaman Zarfları: Eylemin ya da eylemsilerin anlamlarını zaman yönünden sınırlayıp etkileyen zarflardır.

Karlı kayın ormanında yürüyorum *geceleyin*.

Şimdi bir güvercin uçuşunu bölüyoruz.

İnsan en çok *sabahları* arar sevdiği kadını.

Eskiden şaşardık bazı şeylerin yokluğuna.

Zaman zarfları eylem ya da fiilimsilere yöneltilen ne zaman, ne zamana doğru sorularına yanıt verir.

Değerlendirme

Kutluk, Ergin ve Banguoğlu *fiillerin*; Fm, Kl, Kr *fiillerin*; Fn ve S *fiillerin ve eylemsilerin* anlamlarını zaman yönünden etkileyen zarflara zaman zarfı dendiğini söyler. Fm ve Kl eylemsileri zaman yönünden etkileyen zarfları tanım dışında bırakarak hataya düşer. Kr, bağ fiillerin de zarf olarak kullanılabilceğini örneklerle ifade eder. Fn ve S ise eylemsiler ile ilgili hiçbir örnek vermiştir.

Zaman açısından anlamı sınırladığına Fn, S, Kr değinir. Fm, Kl böyle bir sınırlamadan bahsetmez.

Zaman zarfı olarak kullanılan kelimelerin aslında isim olduğuna sadece Kr ifade eder.

Fm ve S ise bu kelimeler varlığı karşılarsa ad olur demektir. Yani zaman zarfının adlaşacağından bahseder. Halbuki bunlar zaten addır. Cümle içinde fiilleri ve fiilimsileri zaman açısından etkiledikleri için zarf olurlar. (Ergin 1993:374, Banguoğlu 1995:322).

Kr, ek fiil almış isim soylu yüklemelere de zaman zarfı gelebileceğini açıklar. Diğer kaynaklarda böyle bir ayrıntıdan bahsedilmemiştir. Ergin de bu görüştedir. Ek fiil almış isim soylu yüklem artık fiilleşmiştir (1993:502).

3.1.2. Yer-Yön Zarfları

Bu tür Zarflar fiili yer bakımından belirleyen kelimelerdir; bunlar çoğunlukla fiilin yönünü de belli ederler: aşağı, yukarı, içeri, dışarı, ileri, geri, karşı, yan, ön, arka, sağ, sol, üst, alt... gibi.

Yer zarfları, boşlukta bir yer ifade eden yer isimleridir (Ergin, 1993:375).

Bir oluş, veya kılışın mekan içinde yerini ve yönünü belirten zarflardır (Banguoğlu, 1995:324).

Bu kelimeler ad durumu eklerini aldıkları zaman da zarf olarak kullanılırlar: yukarıya, yukarıda, yukarıdan, aşağıya, ileriye, geriye, içeride, dışarıda, karşıda, yanda, önden, arkada, sağa, sola, üstte, altta gibi. Bu kelimeler, aşağıda, aşağıdan, yukarıya, yukarıda, yukarıdan, içeriye, içeride, içeriden, ileriye, ileride, ileriden, geriye, geride, geriden,

karşıya, karşıdan, içinde, şurada, yana, yanda, önden, arkaya, arkada, arkadan örneklerindeki gibi durum eklerini aldıklarında, kimilerine göre zarf görevini yüklenirler; kimileri de bunların zarf olmayacağını ileri sürer. Deny, durum eki alan yukarıdaki kelimeler için “bunlar edat görevini de görebilirler” der. Durum eki almayanların zarf olduğunu belirtir. (§ 379). Bize kalırsa, “Bu saat ileri gidiyor.” örneğinde ileri yön zarfı olmaktan çok, zaman gösteren bir zarftır. Ergin, durum eki aldığı zaman bu kelimelerin kesinlikle zarf olmadığını ileri sürer (1993:375). Ediskun da, yalın durumlarının zarf olduğunu yazar; durum eki almış kelimeleri konu edinmez (§ 351-352) (Kutluk, 1983:101).

Bu, şu, o gösterme sıfatlarından oluşan bura, şura, ora kelimeleri ad durumu ekleri aldıklarında, yer zarfı olarak kullanılırlar. Banguoğlu da bu görüştedir (1995:331). Ergin ise bunların Azeri sahasında zarf olarak kullanıldığını, Osmanlı sahasında yer isimleri olarak kullanıldığını ve zarf olmadığını belirtir (1993:375).

Yer, yön zarfı olarak kullanılan kelimeler, iyelik eki aldıklarında da zarf olurlar; kimi zamanda tamlamada tamlanandılar: aşağısı, yukarısı, ilerisi, şurası, orası, evin önü, masanın altı, yol üstü gibi.

Tamlamada, tamlayan olarak kullanılan yer, yön zarfları niteleme sıfatı görevindedir: üst oda, sağ el, alt kat, üst çekmece, aşağı mahalle gibi.

Yer ve yön zarfları –ler çoğul ekini aldıklarında anlatıma abartma katarlar: yukarıdan, aşağılardan, uzaklardan, gerilerden, önlerden, arkalarda... gibi.

Yer, yön zarflarının dilimizde pek çok örneği vardır:

“Veli ile, arkadaşları, artan öfkelerinin hızlandırdığı adımlarla geldikleri yoldan *geri* döndüler.”

“Toplanmışlar dört yönden *buraya* omuzlarında kan bayrakları.”

Bu zarfların tümce içindeki yerleri nereye? nerede? nereden? neresi? sorularıyla saptanabilir.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Yer-Yön Belirteci: Eylemleri yer ve yön ilgisiyle tamamlayan sözcüklerdir. Eyleme sorulan “Nereye?” sorusunun cevabıdır. Yer – yön belirteçleri şunlardır:

Aşağı, yukarı, içeri, dışarı, ileri, geri, öte, beri

Yukarıdaki sözcükler; ek almadan eylemi belirtirse yer – yön belirteci olur.

Çocuk *aşağı* indi.

Öğrenciler hep birlikte *dışarı* çıktı.

Hemen *içeri* girin.

Biraz *ileri* gider misiniz?

Ek aldıklarında ad olur.

Çocuk *aşağıya* indi.

Fn: Yer-Yön Zarfları: Fiiller ve fiilimsileri yer – yön bakımından belirten zarflardır.

Aşağı indi.

Yukarı çıktık.

İçeri girdi.

Dışarı çıkmış.

Arabayı *ileri* al.

Geri dur.

Yer-yön zarfları, çekim eki almaz. Çekim eki alanlar isimleşir:

Aşağıya indi.

Kl: Yer-Yön Zarfı: Eylemin yerini ve yönünü belirten zarflardır. Yer-yön zarfları fiile sorusuna hiç ek almadan cevap verir.

Masayı biraz *ileri* çekin.

Çocuk az önce *dışarı* çıktı.

Babası *içeri* giriyor.

Yer-yön zarfları isim çekim eki aldıklarında zarf olmaktan çıkıp isim olur.

Kardeşim *aşağıya* inmiyor.

Kr: Yer-Yön Zarfları: Eylemde bildirilen hareket, iş ya da oluşun gerçekleştiği ya da yöneldiği yeri gösteren sözcüklerdir. Bu sözcükler eyleme sorulan nereye sorusuna cevap verirler. Yer yön bildiren sözcüklerin sayısı çok fazla değildir. Bu sözcükler şunlardır:

Aşağı, yukarı, içeri, dışarı, ileri, geri, öte, beri.

Merdivenlerden *aşağı* in.

Biraz daha *yukarı* çık.

Bu kapıdan *içeri* gir.

Bir daha odadan *dışarı* çıkma.

Yer zarfı olarak kullanılan bu sözcükler ancak yalın halde oldukları zaman yer zarfıdır. Hal eklerinden birini aldıklarında zarf olamaz, isim olur. Çünkü bu zarflar hal eklerini alamaz.

Ahmet büyük hızla *içeriye* girdi.

S: Yer-Yön Zarfları: Eylem ya da eylemsileri yer yön bakımından etkileyen sözcüklerdir.

Sevgi Hanım az önce *dışarı* çıktı.

Yukarı çıkınca olanları anlıyoruz.

Zil çalınca tüm öğrenciler *içeri* girdi.

İleri atılıp çocuğun düşmesini engelledi.

Geri gelip kaldırıma yanaştı.

Yer – yön bildiren sözcükler de çekim ekleri (ad durum ekleri, iyelik ekleri) aldığında adlaşır.

Dışarıstı oldukça kalabalık.

Değerlendirme

Kutluk, yer-yön zarfı olan kelimelerin ad durum eklerini aldıkları zaman da zarf olacağını söyler. “Yer, yön zarfı olarak kullanılan kelimeler, iyelik eki aldıklarında da zarf olurlar; kimi zaman da tamlamada tamlanandılar” der ve *masanın altı, aşağıstı* örneklerini verir. Ancak Kutluk, zarf tanımını yaparken “zarflar, iyelik ve ad durumu eklerini aldıklarında ad gibi kullanılır” demektedir. Burada Kutluk, kendi içinde çelişkiye düşer.

Fm, Fn, Kl, Kr ve S, yer-yön belirtecinin isim çekim eklerini aldığında isim olacağına değinir.

Kutluk ve Banguoğlu, hal eki alan bura, ora, şura kelimelerinin yer-yön zarfı olduğunu iddia eder. Ergin ise bunları isim olarak kabul eder Kaynaklarımız da bu kelimeleri zamir olarak değerlendirilmiştir.

Fn ve S fiilimsileri yer-yön bakımından belirten zarfları yer-yön zarfı kabul eder. Ancak bunu kanıtlayacak bir örnek vermez. Aksan *filler* tabirini yaparak fiilimsileri bu konunun dışında tutar.

3.1.3. Ölçü Zarfları

Bir fiilin, sıfatın ya da başka bir belirtecin ölçüsünü gösterirler. Bu ölçünün içinde azlık, çokluk, sayı, derece, karşılaştırma gibi anlamlar vardır. Ölçü zarfları pek, çok, en, kadar, daha, ençok, pekçok, azçok, biraz, fazla, azıcık gibi kelimelerdir. Az, çok, biraz, azıcık gibi zarflar, bir adı nitelediklerinden sıfat görevindedirler: az para, çok iş, biraz yemek, azıcık tuz...gibi. ölçü zarflarından en, çok, daha, pek, pek çok kelimelerei sıfatlarda, karşılaştırmada kullanılır: en az para, pek çok iş gibi.

Ölçü zarfları çoğunlukla “azlık-çokluk zarfları” olarak ele alınmıştır. Ergin azlık-çokluk zarfları azlık çokluk ifade eden, miktar, derece bildiren zarflardır demektedir. Bu

zarfların fiillerin zarfı olamayacağını, sıfat ve zarfların önünde kullanılabileceğini belirtir. Fiillerin önüne geldiğinde zaman zarfı olacağını iddia eder (Ergin 1993:378).

Banguoğlu, miktar zarfları, “Bir kılış ve oluşun, veya bir vasfın miktarını, derecesini belirtmeye yarayan zarflardır.” demektedir (1995:323). Banguoğlu, miktar zarflarının derecelendirilmesini “Zarflarda Karşılaştırma” adı altında eşitlik derecesi, artıklık, üstünlük olarak üçe ayırmıştır (1995:325).

Üniversite Hazırlık Kitapları:

Fm: Azlık-Çokluk (Miktar) Belirteci: Eylemleri miktar yönüyle belirten sözcüklerdir. Eylemlere sorulan “Ne kadar?” sorusunun cevabıdır. Bunun yanında eylemsileri, sıfatları, adlaşmış sıfatları ve belirteçleri de miktar yönüyle belirtirler.

Seni durakta *çok* bekledim.

Fazla uğraşmayın onunla.

Adam *pek* konuşmadı.

Biraz gülsen ölür müsün?

Amcam *çok* konuşmayı sevmezdi. (eylemsiyi belirtmiştir.)

Dün *daha* güzel söylemişti şarkısını. (belirteci belirtmiştir.)

Pek şirin bir sahildi burası. (sıfatı belirtmiştir.)

Sınıfın *en* çalışkanı Burak'tı. (adlaşmış sıfatı belirtmiştir.)

Fn: Ölçü (Azlık-Çokluk) Zarfları: Eylemleri, eylemsileri, sıfatları ya da kendi türünden sözcükleri nicelik bakımından belirten zarflardır.

Biraz dinlenelim.

Çok güzel konuştu.

Daha büyük bir ev görmedim.

Az konuşan biriydi.

Senin kadar çalışıyorum.

Süper ince kumaş.

Pek güzel söylüyor.

Kl: Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfı : Eylemlerin ölçüsünü belirten zarflardır. Azlık-çokluk zarfları, eyleme sorulan “ne kadar” sorusunun cevabıdır.

Dün gece çay bahçesinde *çok* oturduk.

Bu yemekten *fazla* istedik.

Geçen hafta yaptığımız maçta *epeyce* yorulmuştuk.

Kr: Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfı: Eylemin, sıfatın veya başka zarfların anlamlarını azlık- çokluk, miktar bakımından sınırlama görevi yapar. Başka bir deyişle fiillerin miktarını gösterirken sıfatların ve başka zarfların da anlamsal derecelerini gösterir. Miktar zarfı olarak kullanılan bazı sözcükler şunlardır: En, daha, pek, çok, biraz, kadar, denli, fazla...

Beni dışarıda *biraz* bekler misin?

Yaz mevsiminin gelmesini *en çok* o istiyordu.

Onun doğum gününe pek az kişi gelmişti.

Bu *denli* çirkin mi kokar bir bahar dalı?

S: Azlık-Çokluk (ölçü, miktar) Zarfları: Eylemlerin, eylemsilerin, sıfatların ya da zarfların anlamlarını azlık-çokluk yönünden sınırlandıran, onların ölçülerini bildiren kelimelerdir.

Ölçü zarfları; pek, çok, fazla, epey, epeyce, en, en çok, daha, pek çok, gayet, oldukça, biraz, birazcık, az... gibi kelimelerdir.

Oldukça iyi bir işe girmiş. (sıfatın ölçüsünü bildiriyor.)

Pek güzel konuştunuz. (zarfın ölçüsünü bildiriyor.)

Değerlendirme

Ergin, azlık-çokluk zarflarının fiile gelmeyeceğini, gelirse zaman zarfı olacağını iddia eder. Banguoğlu ise böyle bir bilgi vermez. Kutluk, “Bir fiilin, sıfatın ya da başka bir belirtecin ölçüsünü gösterirler.” diyerek fiilleri de etkilerse ölçü zarfı denmesi gerektiğini ifade eder. Kaynaklarımız da Kutluk ile aynı görüştedir.

Kl, bu kelimelerin sadece fiillerin ölçüsünü belirteceğini söyler. Oysa bu kelimeler; eylemsilerin, sıfatların, adlaşmış sıfatların ve diğer zarfların da ölçüsünü bildirir. Fm, Fn, Kr ve S bunu açıklar.

Fn, “senin kadar” örneğini verir. Burada *kadar* kelimesi tek başına zarf değil edattır. Edatlar ancak bir isimle birlikte edat grubu olarak zarf görevi görür. (bkz. Edatların İncelenmesi s.198)

Fn, “süper” kelimesinin de ölçü belirteci olduğunu ifade eder. Ergin *fevkalade*, *harikulade* gibi kelimelerin zarf olarak kullanıldığını belirtir (1993:378).

Kaynaklarda ölçü zarflarının “miktar, ölçü, nicelik, azlık-çokluk” özelliklerinden bahsedilmiştir. Halbuki bunların ölçü anlamının içinde azlık, çokluk, sayı, derece, karşılaştırma gibi anlamlar da vardır. Kaynakların bu tanımları ölçü zarflarının bu anlamlarını ifadede yetersiz kalmaktadır. Fn, *nicelik* kelimesi ile bu zarfları açıklar. TDK Türkçe Sözlük’te “bir şeyin sayılabilen, ölçülebilen veya azalıp çoğalabilen durumu, kemiyet, miktar.” şeklinde açıklanmıştır. Burada yapılan açıklamadan da anlaşılacağı üzere Fn’in *nicelik* kelimesi ölçü zarflarının derecelendirme, azlık-çokluk, miktar, sayı gibi anlamlarını kapsamasına rağmen *karşılaştırma* anlamını dışarıda bırakmaktadır. Kr, bu anlamlardan sadece *derecelendirme* anlamına değinir.

Ölçü zarfları görev ve anlam bakımından aşağıda ele aldığımız gibi, anlatıma eşitlik, üstünlük, en üstünlük anlamları katar. Başlıcaları şunlardır:

3.1.3.1. Eşitlik Zarfları: Fiillere, fiilimsi ve sıfatlara eşitlik anlamı katar: kadar, denli... kelimeleri gibi.

“Oralı mıdır, değil midir, beni zerre kadar ilgilendirmez.”

Kl: Kadar ve denli sözcükleri “bu kadar, o kadar, bu denli, o denli” biçimlerinde kullanıldığında, eşitlik, aşırılığa geçmiş olur:

Bu denli çirkin mi kokar bir bahar dalı.

3.1.3.2. Üstünlük Zarfları: Üstünlük zarfı olan daha sözcüğü fiillere, sıfatlara ve zarflara üstünlük anlamı katar: daha getir, daha göndersinler, daha anlat; daha güzel oku, daha küçük doğra, daha kısa kes gibi.

Kl: Daha sözcüğü birlikte kullanıldığı sıfat ve zarflara karşılaştırma ve üstünlük anlamı katar.

Bu dersi ondan *daha* iyi biliyoruz.

Sınava *daha* çok çalışmalısın.

3.1.3.3. En Üstünlük Zarfı: En sözcüğü, zarflara ve sıfatlara, üstünlük anlamı katar. En üstünlük zarfı olabilmesi için sıfatında zarf olması gereklidir: en güzel konuşmuş; en iyi yapmış gibi.

“Yemeğin en iyisini de pişirir.”

Kl: En, sıfatlara ve zarflara aşırılık ve üstünlük anlamı katar. Bu yönüyle en sözcüğüne üstünlük zarfı da denilebilir.

En güzel içecek sudur.

En hızlı araba onundu.

3.1.3.4. Aşırılık Zarfları: Bunlar çok, pek, gayet, çokça, fazla, fazlaca, epeyce, az, azıcık, biraz gibi kelimelerdir; fiil ve fiilimsilere niteleme sıfatlarıyla kendi türünden olan kelimelere aşırılık anlamı katar: gayet kızgın gitti; pek uzun konuştu; çok üzuldüm; pek çok kızdı; pek çok yoruldu gibi.

“Sahaya doğru *epeyce* açılmıştı.”

Fevkalade, harikulade... gibi yabancı kökenli zarflar bugün yerlerini olağanüstü, alabildiğine gibi kelimelere bırakmıştır.

Aşırılık zarfları, öbekleşmiş biçimleriyle de kullanılır. Bunlar daha çok, daha fazla, pek fazla, en fazla, pek çok, pek az, daha az gibi kelimelerdir.

Kl: “Çok, pek, gayet, fazla” sözcükleri aşırılık anlamı katar.

O *pek* hamarat bir kızdır.

Bu olayı duyunca *çok* kızdı.

Bu çocuk *fazla* yaramaz.

Gayet güzel bir yazıydı, okudum.

Değerlendirme

Ölçü zarflarını görev ve anlamları bakımından bölümlendiren tek kaynak Kl’dir.

3.1.4. Niteleme ve Durum Zarfları

Fiilin niteliğini, ne durumda olduğunu, nasıl yapıldığını belirten kelimelerdir. Birçok türleri vardır.

Ergin, Nasıllık- Nicelik Zarfları adı altında işler. “Hal ve tavır ifade eden zarflara hal zarfları denir.” der (1993:377).

Banguoğlu, nitelik ve tarz zarfları adı altında inceler. “Fiilde oluş veya kılışın, sıfatta vasfın bir niteliğini belirten zarflara nitelik zarfları; oluş ve kılışın oluşma biçimini belirten zarflara tarz zarfları denir.” der (1995:323).

3.1.4.1. Niteleme Zarfları

1- Niteleme sıfatlarından oluşan zarflardır. Niteleme sıfatları. Adı nitelerse sıfat, fiili nitelerse zarf olur. Fiili, nitelik, durum, biçim bakımından etkiler. Nasıl? Ne durumda? Ne biçim? Sorularını yanıtlar: iyi söyledi; doğru yaptı; güzel konuştu gibi.

“Öfkelenmediği zaman herkese öyle güzel bakar.”

2- Adlardan, sıfatlardan, zarf fiillerden, zarflardan ve yansıma kelimelerinden kurulan ikilemeler, niteleme zarfı görevindedir.

“Köyü baştan ayağa, ev ev dolaştı.”

“Sen, her şeyi inceden inceye düşün.”

“Bakışlarıyla kocaman delikanlıyı uzun uzun kucakladı.”

“Uyumak, uzun uzun uyumak bıraksalar günler, haftalarca uyumak geliyordu içinden.”

“Türkü söyleye söyleye hem yürüdüm hem düşündüm.”

“Kemiklerin çatır çatır ediyor.”

3- Pekiştirme ve küçültme sıfatları da zarf olabilir: apaçık söyledi; tertemiz oldu; dosdoğru anlat gibi.

“Karataş köyünde akşam ııssız bastırdı.”

4- Bu, şu, o gösterme zamirlerinden gelişen böyle, şöyle, öyle kelimeleri de tıpkı niteleme sıfatlarında olduğu gibi adları tümlerse gösterme sıfatı, fiilleri nitelerse zarf olur: böyle yaptı; şöyle anlattı; öyle oldu gibi.

“... onun için en güzel söyleyiş böyle söyleyişti.”

“Öyle değil mi ana? Diye soruyordu.”

S: Niteleme Zarfları: Eylemin nasıl yapıldığını bildiren zarflardır. Niteleme zarfları, eylem ve fiilimsilere “nasıl?” sorusu sorularak bulunur.

Koca evde yalnız oturuyor.

Bize her zaman sıcak davrandı.

Olanları coşkuyla anlattı herkese.

Edatlarla öbekleşen kelimelerde niteleme zarfı olabilir.

Yüzüme nefretle baktı.

İkilemeler ve pekiştirilmiş kelimeler de niteleme zarfı olabilir.

Ev pırıl pırıl görünüyordu.

Değerlendirme

Niteleme zarflarını görev ve anlamları bakımından bölümlendiren tek kaynak S’dir.

3.1.4.2. Durum Zarfları

Ergin, Kutluk'un durum zarfları konusunda bölümlendirdiği zarfları, edatlar konusu içinde ele almış ancak edatların da cümlede zarf olarak görev alacağına değinmiştir (1993:598- 647 arası). Banguoğlu ise durum zarflarını Kutluk gibi bölümlendirmeyerek *gerçekleme zarfları* adı altında incelemiştir (1995:323).

Üniversiteye Hazırlık Kitapları

Fm: Durum (hal) Belirteci: Eylemleri durum yönünden belirten sözcüklerdir. Eyleme sorulan “nasıl?” sorusunun cevabıdır.

Annesine *gizlice* bir şeyler söyledi.

Güneş *yavaş yavaş* kayboldu.

Babam bana *öyle* söyledi.

Böyle konuşursan gücenirim.

Çocuklar *güle oynaya* evlerine gidiyor.

Fn: Durum Zarfları: Fiilleri, fiilimsileri; nitelik, sebep, kesinlik, olasılık, yineleme gibi anlamlarla belirten zarflardır. Genellikle “nasıl?” sorusuna cevap verirler:

Güzel konuştu.(durum)

Fena kokuyor.(durum)

Aceleyle giyinip dışarı çıktı.(durum)

Yavaş yavaş ısınıyor.(durum)

Kesinlikle kabul edemem.(kesinlik)

Belki anlarsınız.(olasılık)

Açlıktan ölmüş.

Kl: Hal (Durum) Zarfı: Eylemin nasıl yapıldığını ve ne durumda olduğunu belirten zarftır. Durum zarfları, eyleme sorulan “nasıl” sorusunun cevabıdır.

Kapıyı *yavaş* kapayın.

İçeriye *usulca* girmelisin.

Herkes dersi *dikkatle* dinliyor.

Kr: Durum (hal) Zarfları: Fiilin durumunu yani nasıl yapıldığını bildiren sözcüklerdir. Fiile sorulan “nasıl” sorusuna cevap verir.

Bu konuda seninle açık konuşacağım.

Bu yarış hileyle kazandınız.

Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden.

Bize göre biraz yaşlıca görünüyordu.

Eğri oturalım, doğru konuşalım.

S: Durum Zarfları: Eylemin ne durumda olduğunu, nasıl yapıldığını bildiren zarflardır.

Değerlendirme

Fn, durum zarflarının fiil ve fiilimsiyi belirteceğini söyler. Fm, Kl ve Kr durum zarflarının sadece fiilin durumunu bildireceğini söyler. Oysa bu zarflar, fiillerin yanında fiilimsilerin de durumunu bildirir. Fm, Kl ve Kr’in tanımı eksiktir.

Fn ve S, durum zarflarının fiil ve fiilimsileri hangi yönlerden belirteceği konusunda daha geniş bir açıklama yapar. Fn, nitelik, kesinlik, sebep, olasılık, yinelenme anlamlarını verirken; S daha ayrıntılı olarak, “kesinlik, yineleme, dilek, olasılık, yanıt, üleştirme, yaklaşıklık” zarfları adı altında 7 bölümde inceler. Bu adlandırmaların tamamı Kutluk’ın Kelime Türleri kitabından alınmıştır.

3.1.4.2.1. Kesinlik Zarfları

Fiillere ve fiilimsilere kesinlik katar: elbet, elbette, mutlaka, tamamen, kuşkusuz, şüphesiz, er geç, asla, hiç, hiç mi hiç, ne olursa olsun, ne derlerse desinler gibi kelimeler ya da kelime öbekleridir.

“O zamanlar manavların *tamamen* kavrayamadığım bu bakışlarını, bu tebessümlerini, geçmiş senelerin yardımıyla, kendimce şimdi *aşağı yukarı* tefsir edebiliyorum.”

“Elbette öldürür. Başkalarına da ibret olur.

Hiç, hiç mi hiç zarflarının kullanılışı oldukça değişiklik gösterir. Bunlar genellikle olumsuz fiillerle kullanılır ya da olumsuzluk gösterir:

a) Fiil ve fiilimsilerdeki olumsuzluğu pekiştirmek için kullanılır: hiç görmedim; hiç mi hiç oralı olmaz.

“O ölmez. O dünyaya direk çakacak. Ölür mü hiç? Dert boyuna.”

b) Soru eki almış olumlu ve olumsuz fiillere, kimi kez, belirsiz zaman anlamı katar: Hiç böyle şey olur mu? İnsan hiç arkadaşımı kötüler mi? Hiç gelmez mi?

c) Tümce vurgusuyla söylenince, karşıtı belirtilmek istenen yanıtı pekiştirir: Hiç böyle şey olur mu? (olmaz); insan hiç arkadaşına böylesi oyun eder mi? (etmez); sen hiç uyumadın mı?(uyumadım) gibi.

ç) Soru tümcelerinin yanıtında yalnız kullanılarak bitmemiş bir tümcenin bitirilmişini belirler:

-Bir şey gördünüz mü?

-Hiç (Hiçbir şey görmedim).

S: Kesinlik Zarfları:

Bu konuyu seninle mutlaka konuşmalıyız.

Asla böyle bir şey yapmam.

Onu hiç aramadığımı söyledi.

3.1.4.2.2. Yineleme Zarfları

Yineleme zarfları, tümcenin fiil ve fiilimsilerinin yinelendiğini gösterir. Pekiştirme ve süreklilik anlamı da katar: yine (gene), bir kez, bir daha, bin kez, çok kez, ikide bir, ara sıra, arada sırada, bazı kere, bazı bazı, kim kez gibi.

“Kalaycı o kadar zulüm bile yapmasaydı, gene getirirdi parayı...”

“Hasan gene öfkeleni.”

Çok kez, ikide bir, ara sıra, arada sırada, bazı kere, kimi kez... gibi kelimeler, fiil ve fiilimsilerdeki yinelenişe belirtilmeyen bir süreklilik, bazı bazı... gibi kelimeler de azlık, seyreklik anlamı katar: ara sıra bize uğrar; ikide bir uğrar; günde bir kez gelir; belki bin kez gelir... gibi.

S: Yineleme Zarfları:

Otobüsü yine kaçırdım

Bir daha buraya gelmek istemiyorum.

Üç kez girişimde bulunduk.

3.1.4.2.3. Dilek Zarfları

Allah vere, Allah versin, bari, keşke, inşallah, tek... gibi kelimelerdir. Bunlar bir dileği, bir isteği, olması istenilen bir duyguyu belirtir, koşul ve istek kiplerinin hikâyesini pekiştirir: Allah vere de gelse; o günler bari gelmese... gibi.

“Madem hala geriye bağlı kalanlarınız var, biz de bari öyle yapalım.”

S: Dilek Zarfları:

Tek sen sınavı kazan, gerisi önemli değil.

Bari kurabiyelerden bir tane alın.

3.1.4.2.4. Umu Zarfları

Sanırım ki, umulur ki, inşallah, Allah vere... gibi kelimeler ve deyimlerdir. Bu zarflar, dilek zarflarıyla aynı kullanılıştadır. Tümcedeki görevlerine bakılarak bu anlama gelecek birçok kelime öbeğine ya da deyimlere rastlayabiliriz: sanırım ki gelir; umulur ki yapar; inşallah gelirim.

“Eh, yakında kavuşursunuz, inşallah.”

“Hatçe: keşke, öyle olsa, dedi.”

3.1.4.2.5. Olasılık Zarfları

Belki, olsa, olsa olsa, ola, ola ki, turalım, tut ki, varsayalım, varsayalım ki, farz edelim, farz edelim ki, farz et ki gibi kelimelerdir.

Bu tür zarflar anlatıma “olasılık” anlamı katar: belki gelirim; olsa olsa bu para eder; turalım ki yaptın... gibi.

“Belki onun da bir mazereti vardır.”

S: Olasılık Zarfları:

Bu iş belki istediğin gibi sonuçlanır.

Yalan söylemediğimi her halde biliyor.

3.1.4.2.6. Yanıt Zarfları

Genellikle sorulara karşılık olarak kullanılan zarflardır. Fiilleri, fiilimsileri kimi kez olumlu, kimi kez olumsuz biçimde pekiştirir. Bunlar gerçekleşme, kesinlik, onama, onamama zarflarıdır: peki, şüphesiz, kuşkusuz, evet, hayır, hayhay, memnuniyetle, kıvançla, sevinçle, elbet, elbette, yok, asla, her halde... gibi kelimelerdir: evet gelirim; hayır yapmam; peki giderim, elbette gitmem; sevinçle giderim...

“Hatçe: Ana... dedi. Kadın durdu. Gözlerine yaş dolmuştu... Peki, dedi, sesi karıncalanarak...”

S: Yanıt Zarfları:

Hayır, sizinle gelmek istemiyorum.

Evet, olaydan haberim var.

Tabii, bende karşı çıktım.

3.1.4.2.7. Sınırlama Zarfları

Artık, ancak, yalnız, yalnızca... gibi kelimeler fiilin gecikmeden yapılmasını ya da başka türlü olamayacağını belirtmek içindir: artık gitmeyeceğim; yalnız geldi; ancak doydu... gibi.

“Artık geride özleyeceğim hiçbir şey yok.”

“Onları yalnızca hatırlar, umursamaz.”

“Omzunun bir tanesi yarım karış ancak vardı.”

3.1.4.2.8. Koşul Zarfı

Zaman bakımından koşul gösteren yüklemeleri güçlendiren *eğer* sözcüğüdür:

“Sen eğer acıyorsan kendin bakarsın.”

“Eğer müsaade ederseniz ziyaret edecekler.”

Ergin “eğer” ifadesini taşıyan edatların içinde işler (1993:612).

3.1.4.2.9. Üleştirme Zarfları

Üleştirme sayılarından oluşan ikilemeler, durum zarfı görevindedir: birer birer gelmek, teker teker oturmak, beşer onar çıkmak, üçer üçer saymak...gibi. Banguoğlu bunları *Berkitme Zarfı* olarak kabul eder (1995:316).

“İşte o zaman, karanlığı tuta tuta, yordamlıya yordamlıyla onlar evlerinden çıkacaklar, gelip bizim kapının önünde teker teker duracaklar.”

S: Üleştirme Zarfları:

Öğrenciler üçer üçer oturuyor.

Değerlendirme

Bu konuya Kr ve S değinir. Ancak Kr bu konuyu durum zarfları konusu içinde işler ve üleştirme zarfı olacağına değinmez.

3.1.4.2.10. Yaklaşıklık Zarfları

Şöyle böyle, öyle böyle, yakın, hemen hemen, aşağı yukarı, az çok gibi kelimelerdir. Anlatıma yaklaşıklık, aşağı yukarılık anlamı katar: şöyle böyle oldu; hemen hemen gözükmez... gibi.

“Herkes böyle yapıyor.”

S: Yaklaşıklık Zarfları:

Toplantı aşağı yukarı bir saat sürdü.

Yolu hemen hemen yarılalık.

Yukarıda sıraladığımız durum zarflarından başka –ce, -cesine, -meye, -mesine ekleriyle türetilmiş kelimeler, kimi zaman zarf görevindedir: insanca yaşamak, mertçe çarpışmak, delicesine koşmak; yapmasına yaparım, gitmesine giderim; sevmeye sever... gibi.

3.1.5. Gösterme Zarfları

Gösterme zarfı fiil ve fiilimsileri gösterme yoluyla belirler.

Gösterme zarfı olan *işte*, tanıtma görevini de yapar. Fiil ve fiilimsileri etkilediğinde zarf görevindedir. Ergin ise bu kelimeyi gösterme edatı olarak kabul eder (1993:603).

Türlü anlam incelikleri verir:

a) Fiili gösterme yoluyla kesinleştirir: *işte* söylüyorum; aradığın *işte* geliyor... gibi.

“İşte, o Koca Halil ne yapar yapar da o yanar döner, yer altı kuşunu yakalar.”

b) Yükleme kesinleştirirken özneyi de belirtir: *işte* bu adam söyledi; *işte* bu yaptı... gibi.

c) Yinelemeli kullanımlarla anlatıma bir güven, meydan okuma, övünme katar: *işte* ben, *işte* annem buradayız...

“İşte at, *işte* meydan.” (Atasözü)

“İşte hendek, *işte* deve.” (Atasözü)

ç) Yüklemleri düşmüş tümcelerde kızgınlığı, övgü, boyun eğişi gösterir: *İşte* okulu bitirmemenin sonucu; *işte* haylazlığın sonu; *işte* çalışmanın ödülü gibi.

d) Zarfları de pekiştirir: *İşte* şimdi gelecek; *işte* hemen görürsün; *işti* şimdi yandım gibi.

“Hacı: Tamam, dedi. Şimdi böyle oldu.”

e) Tümce sonuna gelirse belirtme anlamı kesinleşir: Ne olacak geldim işte; Söyledim işte gibi.”

“Aç kalır ölürüm, ölürüm işte.”

3.1.6. Soru Zarfları

Soru zarfları, fiilleri ve fiilimsileri soru yoluyla belirler: ne, nasıl, ne biçim, nice, hani, nerden, ne denli, ne kadar gibi.

“Benim gibi dostların olmasa, sen tek başına ne yapabilirsin ki.”

Ergin ve Banguoğlu soru zarflarını zarf sınıflandırması içinde işlemez.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Soru Belirteci: Eylemleri soru yönüyle belirten sözcüklerdir.

Buraya *nasıl* geldin?

Ne zaman yola çıkacaksınız?

Çocuk *ne kadar* beklemiş?

Neden gülüyorsun?

Dün *niçin* gelmedin?

Sen *niye* ağlıyorsun?

Ne gülüyorsunuz?

Fn: Soru Zarfları: Fiilleri, fiilimsileri, sıfatları ya da zarfları soru ilgisiyle belirleyen zarflardır, yanıtları zarftır.

Ne diye bakıyorsun?

Niye uyuyamadın?

Ne kadar çalıştın?

Ne zaman gelir?

Nasıl anlattı?

Neden bekliyorsunuz?

Niçin aramadın?

Kl: Soru Zarfı: Eylemleri soru yoluyla belirten zarflardır. Soru zarfları şunlardır:

Nasıl, ne zaman, ne kadar, neden, niçin, niye...

Burasını *nasıl* buldunuz?

İzmir'e *ne zaman* gideceksiniz?

İstanbul'da *ne kadar* kalacaksınız?

Zarflar, sıfatların ve kendi türünden sözcüklerin derecesini bildirir. Bu zarflara "derecelendirme zarfları" adı verilir.

Çok çalışkan bir öğrenciydi. (çok: derecelendirme zarfı/çalışkan:niteleme sıfatı)

Bayağı güzel konuşuyor. (bayağı:derecelendirme zarfı/güzel: durum zarfı)

Kr: Soru Zarfları: Fiillerin anlamını soru yoluyla tamamlayan sözcüklerdir. Soru zarfları aynı zamanda diğer zarf çeşitlerini de bulmamıza yardımcı olan soru sözcükleridir. Soru zarflarının sayıları çok fazla değildir. Soru zarf olarak kullanılan bazı sözcükler şunlardır:

Nasıl, ne, ne biçim, nice, ne kadar, ne denli, niçin, ne zaman...

O adam buralarda *ne* dolaşıp duruyor?

Bu kaygıya yürek *nasıl* dayansın?

Bana *niçin* karamsar olduğumu soranlar var.

Niçin erken çıkıyorsunuz?

Niye çay gelmedi yahu?

Ne kadar kaldı dersiniz?

Bu işi *ne biçim* yapıyorsunuz?

Kaymakam Bey *ne zaman* gelecek?

Babam orada *ne kadar* kalacak?

S: Soru Zarfları: Eylem ya da eylemsileri soru yoluyla etkileyen sözcüklerdir.

Buraya *nasıl* geldin?

Neden bu konuda böyle duyarsız davranıyorsun?

Ne diye bizimle gelmedin?

Bu kadar pahalı bir arabayı *nasıl* aldınız?

Sabahtan beri *ne* ağlayıp duruyorsun?

Amerika'ya *ne zaman* gideceksin?

Bugün *ne kadar* yürüdünüz?

Niçin verdiğin sözü tutmuyorsun?

Hani artık çalışacaktın?

Değerlendirme

Ergin, *niçin* kelimesinin de zarf olarak kullanıldığını ancak soru edatı sayılabileceğini belirtir(1993:602). Ergin burada *niçin* kelimesini zarf olarak kabul etmiş ancak zarf konusunda bunları ele almamıştır. Banguoğlu *Zamirimsi Zarflar* konusunda nereye, nerede, nereden nasıl, ne kadar, neyle, nice gibi kelimeleri soru zarfı olarak kabul etmiş, ancak zarfları bölümlendirirken bundan bahsetmemiştir (1995:331).

Fm, K1 ve Kr, soru zarflarının fiilleri etkileyeceğini söyler. Fn ise fiil, fiilimsi, sıfat ve zarfları etkileyeceğine değinir. Bu konu ile ilgili değerlendirme *durum zarfı* konusunda yapılmıştır. Ancak Fn, fiilimsi, sıfat ve zarfları etkileyen soru zarflarına hiçbir örnek vermemiştir.

3.2. Biçimleri Açısından Zarflar

Zarflar, biçim açısından şu bölümlere ayrılır:

1. Yalın Zarflar

2. Türemiş Zarflar

3. Bileşik Zarflar

4. Öbekleşmiş Zarflar

Ergin bu konuya değinmemiştir. Banguoğlu zarfları beş öbek içinde gösterir: Kök olan zarflar, Başka kelimelerden sınıflandırılan zarflar, İsimden üreme zarflar, Fiilden üreme zarflar, Bileşik zarflar (1993:329).

3.2.1. Yalın Zarflar

Bu zarflar, ek almamış zarflardır: geç, dün, yarın, gece; en, pek, çok gibi.

3.2.2. Türemiş Zarflar

Ek alarak türemiş zarflardır: akşamleyin, saatlerce, yazın, güzün, yiğitçesine, erken, sonra, önce, ansızın gibi.

Fn: Türemiş Zarflar: Ad soylu sözcüklere veya fiillere yapım ekleri eklenerek oluşturulan zarflardır:

Addan türemiş zarflar:

Yıllarca (çalıştı), kışın (görüştü)

Sıfattan türemiş zarflar:

Önce (söylesin), dürüstçe (anlatsın)

Fiilden türemiş zarflar:

Bakıp (anladı), görünce (tanıdı)

3.2.3. Bileşik Zarflar: Zarf görevinde bulunan bileşik kelimelerdir: bugün, biraz, birçok, ilkönce, böyle, şöyle gibi.

Fn: Bileşik Zarflar:

Bugün (geldi), nasıl (ne+asıl) (anlattı)

3.2.4. Öbekleşmiş Zarflar: Kimi kelimeler yan yana getirilerek zarf öbekleri oluştururlar: hemen şimdi, yana doğru, öne doğru, pek çok, hemen hemen, şimdi, -den

sonra, -e dek, -den beri, ikide bir, arada sırada, bazı bazı, şöyle böyle, er geç, aşağı yukarı, o yana, bu yana, beş aşağı beş yukarı, var yok, doğru dürüst gibi.

Bu tür zarflar arasına, deyim biçimindeki birden çok kelimedenden oluşmuş zarflar da girebilir.

Değerlendirme

Zarfların yapısı konusuna sadece Fn değinir. O da türemiş ve bileşik zarflardan bahsederken basit ve öbekleşmiş zarflara değinmez.

Fn, zarf fiil eklerini alan kelimelerin birleşik zarf yapabileceğini belirtmiştir.

BÖLÜM 4 : ZAMİR

Türkiye Türkçesi dilbilgisinde zamir, ad soylu kelimelerin önemli bir bölümü olup, genellikle adların yerini tutan, kişi, soru, gösterme ve belgisizlik kavramları taşıyan kelimeler olarak bilinir. Dilimizde zamirler, ben, sen, o, kendi, biri, bu, şu, kimi, kimse, falan, filan, herkes, hepsi, birkaçı, çoğu, bazı... gibi kelimelerdir. Ayrıca adam, kişi, insan kelimeleri zamir olarak kullanılır.

Nesnelerin yerine geçerek ya da göstererek karşılayan sözcüklerdir. Zamirler nesnelerin dildeki gerçek karşılıkları olmayan, fakat gerekince onları ifade edebilen kelimelerdir. Bu işi zamirler nesnelere temsil etmek veya göstermek suretiyle yaparlar. Zamirlerin tek başlarına kelime olarak anlamları yoktur. Bir zamir tek başına hiçbir nesneyi karşılamaz, hiçbir şeyin adı değildir. Ancak nesne biliniyor ve bir zamirle ifade ediliyorsa o nesne ile zamir arasında bir bağ kurulur, zamir o nesneyi karşılar. Zamirler umumiyetle, ismin yerini tutan kelimeler diye tarif edilir (Ergin, 1993:379).

Bir kişi ve nesne kavramı taşıyarak adın yerini tutan sözcüklerdir. Zamirler her halleriyle adlara benzerler. Onlar gibi çoklulanırlar, isim çekimine uğrarlar ve ad takımlarına girerler (Banguoğlu, 1995:309).

Tümcede adların yerini tutan ve söyleyenle kendisine söylenen kimseleri anımsatan sözcüklere adıl denir (Gencan, 1992:128).

Bir takım yinelemelerden kaçınmak için adların ya da ad öbeklerinin yerine kullandığımız sözcüklere adıl denir (Koç, 1990:116).

Kişi, özlük, gösterme, soru ve belirsizlik kavramları vererek, varlıkların yerini tutan kelime, adıl (TDK Türkçe Sözlük).

Zamirleri, şu bölümlere ayırarak inceliyoruz: Kişi Zamirleri, Gösterme Zamirleri, Belgisiz Zamirler, Soru Zamirleri.

Bu bölümler diğer dilbilgisi yapıtlarında da aşağı yukarı aynıdır: Ergin (1993:380 ve ötesi), “kişi, dönüşlülük, gösterme, soru ve belirsizlik zamirleri” diye ayırmıştır. Banguoğlu (1995:309), kullanılışlarına göre “kişi, gösterme, iyelik, dönüşlü, soru, belirsiz ve ilinti zamirleri” olarak bölümlendirmiştir.

Zamirler, ad soylu kelimeler içinde en çok, adlara benzerler. Adlar gibi ad durumlarına girer ve iyelik eklerini alabilirler: ben, bana, benim, bizim, sizin, onun, ona, kendine, kendimiz, bunun, bundan gibi.

Zamirler, bir adla birlikte tamlama kurarlar. zamir tamlamasında tamlayan zamir, tamlanan da addır. Bu tamlamada hem zamir, hem de ad, tamlamanın gerektirdiği ekleri olarak belirtili bir tamlama kurarlar: benim okulum, bizim okulumuz, onun okulu, onların okulu gibi. Kimi zaman da *kendi işim, kendi evim* gibi belirtisiz tamlama oluşturdukları görülür. Zamir tamlamasında zamirlerin söylenmediği de olur. (benim) evim, (onun) okulu gibi. Bu tür kullanılışlara dilimizde çok rastlanır.

Zamirlerin, zarf yapan ekler olarak bence, sence, kendimce, kendince, şunca, bunca, bencileyin, sencileyin, örneklerinde görüldüğü gibi göre anlamı taşıyan zarf oldukları da görülür:

“Kendince bir soluk aldı.”

Zamirler ikileme de oluştururlar: *bunlar şunlar, şuna buna, şunun bunun, öteki beriki, kendi kendine, ben ben, sen sen* gibi. En çok *kendi* zamirinin kurduğu ikilemeler kullanılır:

“Ben kendi kendime adamın sorusuna böyle bir cevap...”

“Senin benim dememle mi?”

Ayrıca *kimi kimsesi, falan filan, hepsi hepsi* gibi belgisiz zamirlerin kurdukları ikilemeler de vardır.

Zamirler edatlarla da kullanılır. Çoğu kez bir edatla zamir tamlama oluşturur: *benim gibi, senin gibi, benim için, onun için* gibi.

Zamirler ayrıca edatlı tümleç de oluştururlar: *Bana doğru koştu: Kendine göre dikti; Sana kadar yürüdüm* gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Adıl (Zamir): Cümlede, ad olmadığı halde adların yerini tutan sözcüklerdir.

Fn: Zamir (Adıl): Ad olmadıkları halde cümlede ad yerine kullanılan, adların yerini tutan sözcük ve eklere zamir denir. Zamirler, ad soylu sözcüklerdir. Kullanımları bakımından adlarla en çok benzerlik gösterenlerdir.

Adlar gibi ad durum eklerini alırlar:

O senden daha düzenliydi.

Zamirler tamlama kurmak için kullanılabilir:

Gelenlerin birçoğu askerdi.

Bunun şurası pek hoşuma gitmedi.

Kl: Zamir (Adıl): İsimlerin yerini tutan sözcüklere ve eklere “zamir” denir.

Kr: Zamirler (Adıllar): Cümlede ismin yerini tutan, isim olmadığı halde isim gibi kullanılan sözcüklere zamir denir. Bir zamir tek başına hiçbir nesneyi karşılamaz, hiçbir şeyin adı değildir. Ancak nesne biliniyorsa ve bir zamirle ifade ediliyorsa o nesne ve zamir arasında bir bağ kurulur. Zamir o nesneyi karşılar.

Zamirler;

İsmin yerini tutar,

İsim çekim eklerini alabilir,

İsim gibi kullanılabilir.

S: Zamir (Adıl): Adın yerini tutan sözcüklere zamir (adıl) denir. Cümlede yer alan bir sözcüğün zamir olabilmesi için:

Herhangi bir adın yerine kullanılması,

Ad çekim eklerini alabilmesi,

Ad tamlamasında yer alabilmesi gerekir.

Tablo 19. Zamirler

Fm	Fn	Kl	Kr	S
	Sözcük Durumundaki Zamirler:	Sözcük Halindeki Zamirler		
Kişi (şahıs) Adılı	Kişi (şahıs) Zamirleri	Kişi Zamiri	Şahıs (Kişi) Zamirleri	Kişi (Şahıs) Zamirleri
İşaret (İm) Adılı	İşaret(gösterme) Zamirleri	İşaret Zamiri	İşaret(Gösterme) Zamirleri	İşaret Zamiri
Belgisiz Adıl	Belgisiz Zamirler	Belgisiz Zamir	Belgisiz Zamirler	Belgisiz Zamirler
Soru Adılı	Soru Zamirleri	Soru Zamiri	Soru Zamirleri	Soru Zamirleri
Dönüşlülük Adılı		Dönüşlülük Zamiri	Dönüşlülük Zamiri	
	Ek Durumundaki Zamirler	Ek Halindeki Zamirler		
İlgi Adılı (-ki)	İlgi Zamiri	İlgi Zamiri	İlgi Zamiri	İlgi Eki (Zamiri)-ki
	İyelik Zamirleri	İyelik Zamiri		İyelik Ekleri

Değerlendirme

Özel, Ergin ve Banguoğlu zamir tanımında bunların kelime olduğunu belirtir. Banguoğlu ilgi ve iyelik eklerinin zamir olduğunu iddia eder. Banguoğlu'nun tanımında ek halinde olan bu zamirler dışarıda kalmaktadır. Bunları da kapsayacak bir tanım gereklidir. Tanımı “kelimelere ve eklere” şeklinde söylemek daha uygundur. Özel ve Ergin ilgi ve iyelik eklerini zamir olarak kabul etmedikleri için tanımda “kelimeler” demesi uygundur.

Fn ve Kl “kelime ve eklere” şeklinde bir tanım yaparken Fm, Kr ve S sadece “kelimeler” ifadesine yer verir. Fn ve Kl ilgi ve iyelik zamirinden bahsettiği için böyle bir tanım uygundur. Ancak Fm, Kr ve S ilgi ekini zamir olarak kabul ettikleri için sadece *kelimeler* ifadesi konunun tanımını eksik bırakmaktadır.

Fn, Kr ve S zamirlerin ad durum eklerini alabileceğini; Fn ve S ad tamlaması kurabileceğini söyler.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi zamirlerin bölünmeleri konusunda farklılık söz konusudur:

Fm, Kl ve Kr “dönüştürme zamiri”ni ayrı bir bölüm olarak ele alırken Fn ve S kişi zamirlerinin içinde işlemişlerdir. Fn ve Kl zamirleri, sözcük durumundaki ve ek durumundaki zamirler adı altında iki bölümde inceler.

Fm ve Kr “iyelik zamirleri”ni yapı bilgisinde “iyelik ekleri” adı altında inceler ve bunların zamir olduğu bilgisine yer vermez.. S da bunların ek olduğunu ancak “zamirimsi” özelliğinden dolayı zamirlerin içinde işlendiğini açıklar.

Kaynaklar sadece kişi, işaret, belgisiz ve soru zamirlerini bölümlemesinde ayrılığa düşmez.

Fm, Fn, Kr ve S zamirleri farklı şekillerde 6 bölüme ayırır. Kl ise 7 bölümde işlemiştir.

Fm diğer kaynaklardan farklı olarak “adıl” terimini kullanmayı uygun bulmuştur.

Adam, kişi,insan kelimeleri TDK Türkçe Sözlük’te zamir görevinde de kullanılmıştır.

4.1. Kişi Zamirleri

Kişi zamirleri, kişi adlarının yerlerine kullanılan kelimelerdir.

Bunlar varlıkları şahıslar halinde ve temsil suretiyle karşılayan kelimelerdir (Ergin, 1993:380).

Eyden ve ya eydilen kişilerin ve sözü geçen kişi ve nesnelerin adlarının doğrudan doğruya yerlerini tutan zamirlere *kişi zamirleri* deriz (Banguoğlu, 1995:309).

Dilimizde kişi zamirleri, tekil kişiler için, ben, sen, o; çoğul kişiler için de biz, siz, onlar kelimeleridir.

Kişi zamirleri, belirtili zamir tamlamasına tamlayan oldukları zaman –in tamlayan ekini alırlar: Benim işim, senin işin, onun işi, bizim işimiz, sizin işiniz, onların işi(işleri) gibi. Böylece kişi zamirlerinin iyelik ekiyle çekimleri de şöyledir:

benim bizim

senin sizin

onun onların

3.kişi *o* ve *kendi* zamirleri iyelik eki ve ad durumu ekleri aldıklarında zamir n'si bu eklerle zamir arasına girer: Onu (o-n-u), ona (o-n-a), kendine (kendi-n-e), kendinde (kendi-n-de)

Dönüştü zamir olan *kendi* sözcüğü de kişi zamirleri gibidir. Kimi yapıtlarda zamirler bölümlendirirken “dönüştü zamirler” adı altında bu sözcüğü kapsayan ayrımlar yapılmıştır. (Ergin 1993:404, Banguoğlu 1995:315)

Kendi sözcüğü tamlayan durumuna girerek tamlayan olur: Kendimin işi, kendinin (kendisinin) işi gibi.

Zamirler, Türkiye Türkçesinde çok kullanılan kelimelerdir. Öyle ki, bir anlatımda bir şeyin ya da kişinin adı belirtilmiyorsa onun yerine çoğunlukla onu karşılayacak bir kişi zamiri kullanılıyor demektir. Zamirler bu bakımdan kelime türleri içinde adlardan sonra, en çok özne görevi yapan kelimelerdir. Kimi zaman da tümcedeki özne söylenmeden yüklemdeki kişi kavramı özneyi belirtir. Örneğin “dersimi yaptım” tümcesinde, özne, *ben* kişi adılıdır. Türkçenin eskiden beri görülen bir özelliği olarak kişi zamirlerinin görevinin yüklem sonundaki ekle yerine getirildiği görülür.

Kişi zamirleri edatlarla da kullanılabilir. Bu kullanılış genellikle bir tamlama biçimindedir. Ad ya da kişi zamirinin bir edatla oluşturdukları tamlamaya edatlı tamlama denir. *Benim için, benim gibi, senin gibi*. Böyle tamlamalarda kimi zaman edat da iyelik eki alır: *Benim gibisi, senin gibisi*.

Göre ilgeci, yönelme durumuna girmiş bir kişi zamiriyle kullanılır: *bana göre, sana göre* gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Kişi (Şahıs) Adılı: Cümlede kişi adlarının yerlerini tutan adlardır. Bu adılar, “ben, sen, o, biz, siz, onlar” sözcükleridir.

O beni dün çok aramış.

Dün bana geleceğini söyledi.

Bunu sana daha önce anlatmıştım.

Bu cümlelerde geçen “bana” ve “sana” sözcükleri “ben” ve “sen” kişi zamirlerinin yönelme durumu eki (-e) almış halleri olduğundan, kişi adlıdır.

Fn: Kişi (Şahıs) Zamirleri: Kişi adlarının yerini tutan sözcüklerdir. Türkçede kullanılan kişi zamirleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

	Tekil	Çoğul
1.Kişi Söz Söyleyen:	ben	biz
2.Kişi Söz Söylenen:	sen	siz
3.Kişi Anılan-Hakkında söz söylenen:	o	onlar

Eylemler, kişi zamirlerinin karşılığı olan ekleri alırlar. Bu eklere kişi ekleri denir.

Gidiyorum kömür gözlüm elveda. (Ben)

Kişi zamirleri adlarla birlikte tamlama oluşturabilir. Tamlayanı kişi zamiri olan ad tamlamalarında tamlayan görevli kişi zamiri düşebilir:

Sizin sorununuzla ben ilgilenirim. (Tamlayan: kişi zamiri)

Sorununuzla ben ilgilenirim. (Tamlayanı ‘sizin’ düşmüş)

Tamlayanı düşmüş ad tamlamalarının bazıları hem ikinci tekil hem de üçüncü tekil kişi anlamı yansıtır. Böyle kullanımlarda anlam belirsizliği olur. Buna yol açmamak için tamlayanı kullanmak gerekir.

Elbiselerini bana getirdi. Bu cümledeki italik yazılan sözcük “tamlayanı düşmüş ad tamlamasıdır” Ancak iki ayrı anlam çıkarılabileceği için anlam belirsizliği vardır.

I. (onun) elbiselerini bana getirdi.

II.(Senin) elbiselerini bana getirdi.

Kl: Kişi zamiri: Şahıs isimlerinin yerini tutan zamirlerdir. Ben, sen, o, biz, siz, onlar. Kişi zamirleri isimlere getirilen hal eklerini alabilir. Birinci ve ikinci tekil şahıs zamirleri (ben, sen) ismin “-e” hal ekini aldıklarından kök değişikliğine uğrayarak (bana, sana) şekline dönüşür. Kişi zamirleri iyelik eklerini almaz.

İsim tamlamalarında yalnız tamlayan görevi üstlenirler. Senin kitabın, onun arabası, sizin odanız..

Kr: Şahıs (kişi) Zamirleri: Şahıs isimlerinin yerine kullanılan zamirlerdir.

Tekil zamirler Çoğul zamirler

Ben Biz

Sen Siz

O Onlar

Şahıs zamirleri isim gibi kullandıkları için isim hal eklerini alabilirler.

Ben, beni, bana

Sen, seni, sana

O, onu, ona

Ben ve sen zamirleri isim durum eklerinden “-e”yi aldıklarında köklerinde ses değişikliği olur.

Ben –e bana

Sen –e sana

Şahıs zamirleri isim tamlamalarında tamlayan görevinde kullanabilirler. Tamlanan olamazlar.

Ben-im Kitab-ım

Sen-in Kitab –ın

O-nun Kitab-ı

Tamlayan Tamlanan

Tamlayan eki –ın, -in, -un, -ün dür. Ancak tekil ve birinci çoğul şahısta bu ek –im şeklindedir. Bu iyelik eki ile karıştırılmamalıdır.

Ben-im kitab-ım

Tamlayan eki İyelik eki

Biz – im Kitab –ımız

Tamlayan eki İyelik eki

Şahıs zamiri ile kurulan isim tamlamalarında tamlayan düşebilir. Bu durumda tamlanan eki zamirinin yerini tutar.

Benim kitabımı kaybettim.

Kitabımı kaybettim.

Şahıs zamirlerinin atılmasıyla anlam belirsizliği olacaksa şahıs zamiri atılmaz.

“Kardeşini” senin kardeşini ya da onun kardeşini

“Cüzdanını” senin cüzdanını ya da onun cüzdanını anlaşılabilir.

Şahıs zamirleri iyelik eklerini almaz.

S: Kişi (Şahıs) zamirleri: Cümlede kişi adının yerini tutan sözcüklerdir: Ben, sen, o; biz, siz, onlar; kendi.

Kişi zamirleri cümlede adların özelliklerini yansıtır, cümlenin herhangi bir ögesi olabilir.

Ben ve sen kişi zamirleri, adın “e” durum ekini alınca, köklerindeki “e” sesi “a” ya dönüşür.

Ben—bana Sen—sana

İkinci ve üçüncü tekil iyelik eki almış kelimeler hal eklerinden birini aldığında, o nesnenin ya da düşüncenin kime ait olduğu belirlenemez. Bu durum, sözcüğün sonuna gelen –n sesinin, ikinci tekil şahıslarda iyelik eki; üçüncü tekil şahıslarda ise kaynaştırma sesi olmasından kaynaklanmaktadır.

Arkadaşına bunu vereceğim. Arkadaş - m - a (senin) İyelik 2. tekil

Arkadaşına bunu vereceğim. Arkadaş - ı - n - a (onun) İyelik 3.tekil

Böyle cümlelerde şahıs zamiri eksikliğinden kaynaklanan bir anlam karışıklığı meydana gelir. Bu anlam karışıklığını gidermek için bu cümlenin (veya –in takısını almış sözcüğün) başına onun/senin tamlayanını getiririz.

Değerlendirme

Kaynaklarda kişi zamirleri için “kişi adlarını yerini tutan kelimeler” şeklinde tanım yapılmıştır.

Fn, 1., 2., 3. tekil ve çoğul kişilerin ifade ettiği anlamları veren tek kaynaktır.

1.tekil ve çoğul kişi zamirlerinin tamlayan ekini “-im” şeklinde alacağı bilgisini sadece Kl verir.

Kl ve Kr, kişi zamirlerinin hal eklerini alacağını ama iyelik eklerini alamayacaklarını açıklar.

Fn, Kl ve Kr, isim tamlamasında tamlayan olabileceğini söyler.

“ben, sen” zamirlerinin “-e” durum ekini aldığında “bana, sana” şekline döneceğine Fm, Kl, Kr ve S değinir.

Tamlayanı düşmüş isim tamlamasında kişi zamirlerinin kullanılmaması sonucu anlam belirsizliği oluşacağına Fn, Kr ve S değinir.

Fm “kendi” kelimesini dönüşlülük zamiri adı altında işler. Fn kişi zamirlerinin yerine kullanıldığını belirtir. S “dönüşlülük kişi zamiri” şeklinde bir terim bulur ve bu konuyu kişi zamirlerinin içinde inceler. Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi “Dönüşlülük Zamiri” başlığı altında verilecektir.

4.2. Gösterme Zamirleri

Varlıkları genellikle adlarını söylemeden, göstererek belirten kelimelerdir. Dilimizde gösterme zamirleri *bu, şu, o* ve bunların çoğulu, *bunlar, şunlar, onlar* kelimeleridir. Bunlar da öteki zamirler gibi ad durumu eklerini alabilirler.

Bunlar işaret etmek, göstermek suretiyle nesnelere karşılayan kelimelerdir (Ergin, 1993:409).

Sözü edilen nesnelere mekanda, zamanda ve tasavvurdaki yerlerinde adlarını anmadan göstermeye yarayan zamirlere *gösterme zamirleri* deriz (Banguoğlu, 1995:312).

Gösterme zamirleri ad durumu ekleri aldıklarında, adıyla bu ekler arasına zamir n'si girer: Bu-n-a, şu-n-a gibi.

Gösterme zamirleri da tamlamada tamlayan olurlar ve tamlama için gerekli olan tamlayan durumuna girerler: bunun evi, şunun evi, onun evi, bunların evi, şunların evi, onların evi.

Dilimizde bunlardan başka *öteki*, *beriki* kelimelerinin de gösterme zamiri gibi kullanıldığı görülür:

“O da öteki de beriki de hatta hatta cin bakışlı İdris de”

Kimi zaman *böyle*, *şöyle*, *öyle* kelimelerinin de iyelik eki almış biçimleri gösterme zamiri olarak kullanılır: *böylesi*, *şöylesi*, *öylesi*; *böyleleri*, *şöyleleri*, *öyleleri* gibi çoğul biçimleri de kullanılır. Ad durumu eklerini alarak çekimlenirler. Böylesine, böylesinde, şöylesinden...

Böylesi, şöylesi öylesi biçimleri, böylesinin, şöylesinin, öylesinin örneklerinde görüldüğü gibi ikinci bir iyelik eki alırlar.

Gösterme zamirlerinin edatlarla kullanılışları da kişi zamirleri gibidir: bunun için, bunun gibi, onun kadar gibi.

Gösterme zamirlerinin, kişi adlarında olduğu gibi göre ilgeciyle kullanılışı aynıdır. Yönelme durumuna girmiş bu, şu, o kelimeleri *göre* ile kullanılarak benzetme, karşılaştırma, eşitlik anlamları taşır: *buna göre*, *şuna göre*, *ona göre*, *bunlara göre*, *şunlara göre*, *onlara göre* gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: İşaret (İm) Adılı: Adılların yerini işaret yoluyla tutan sözcüklerdir.

Bunun şunun yanına koy.

Ötekini bana ve berikini sen al.

Öbürünü şu rafa koyun.

Böylesini hiç duymamıştım.

Fn: İşaret (Gösterme) zamirleri: Adların yerini işaret yoluyla tutan sözcüklerdir. Türkçede kullanılan başlıca işaret zamirleri şunlardır; Bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar, öteki, beriki, diğeri, böylesi, şöylesi, öylesi, bura, şura, ora...

Buralarda mekân tutup kalınmaz.

Biz *şuna* bakıyoruz, siz *ötekine* bakın.

Diğerleri gelecekti.

Kl: İşaret Zamiri: İsimlerin yerini tutan zamirlerdir.

Bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar, öteki, beriki, burada, şurada, orada..

Kr: İşaret Zamiri: Nesnelerin yerini işaret yoluyla tutan sözcüklere işaret zamirleri denir.

Tekil zamirler Çoğul zamirler

Bu Bunlar

Şu Şunlar

O Onlar

Bunlardan başka “öteki, beriki” sözcükler de işaret zamiri olarak kullanılmaktadır.

Bu, şu, o sözcükleri ara sözcüğüyle birleşerek “bura, şura, ora” şeklinde işaret zamiri olarak kullanılır.

Bunun aynısını görmüştüm.

S: İşaret (Gösterme) Zamirleri: Varlıkları, adlarını söylemeden, işaret ederek göstermeye yarayan kelimelerdir: Bu, şu, o; bunlar, şunlar, onlar; öteki, beriki, diğeri; böylesi, şöylesi, öylesi; burası, şurası, orası...

Bunun içi geçmiş, *şunu* alayım.

Zamirler cümlenin herhangi bir ögesi olabilir.

Şu, biraz önce kırılmış.

Anahtar mutlaka *şurdadır*. (yüklem)

Değerlendirme

Özel, *öteki*, *beriki* kelimelerinin gösterme zamiri gibi kullanıldığını ifade eder. Yani kelimelerin gösterme ifadeli olduğunu açıklar. Ancak sıfat konusunu işlerken bu kelimelerin belgisizlik bildirdiği için belgisiz sıfat olduğunu ifade etmiştir. Özel burada çelişkiye düşmüştür. Ergin(1993:430), *öteki*, *beriki* kelimelerinin işaret ifadelerinin de olduğunu ancak mülkiyet ve işaret ifadelerine bakarak bunları ayırmanın doğru olmadığını ve belirsizlik zamirleri arasına sokmak gerektiğini söyler. Ergin belirsizlik sıfatlarına örnek olarak bu kelimeleri katarak Özel’in düştüğü hataya düşmemiştir. Banguoğlu (1995:319) da bu kelimeleri belirsiz zamirler içine alır.

Fm, Fn, Kl, Kr ve S *öteki*, *beriki* kelimelerini işaret zamiri olarak kabul etmiştir.

Özel *böyle*, *öyle*, *şöyle* kelimelerinin iyelik eki alarak gösterme zamiri olarak kullanılabileceğini söylemiştir. Bu da *böyle*, *öyle*, *şöyle* kelimelerinde gösterme ifadesi olduğu anlamına gelir. Ancak gösterme sıfatları konusunda bu kelimeleri ele almamıştır. Halbuki bu kelimeler isimden önce kullanıldığında sıfat görevi alacağı aşıkardır. Ergin, bu kelimelere zamir ve sıfat konusunda değinmiştir. Banguoğlu (1995:312) bu kelimeleri zamirimsi zarf olarak tanımlar.

Fm, *öbürünü* kelimesinin işaret zamiri olduğunu söyler. Bu kelimenin işaret ifadesinden çok belgisizlik ifadeli olduğu belgisiz sıfatlar konusunda açıklanmıştır.

Fn ve S, *diğerleri* kelimesinin işaret zamiri olduğunu ifade eder. Bu kelimelerde işaret ifadesinden çok belgisizlik ifadesi vardır. Bu kelime Fn ve S’in iddia ettiği gibi işaret zamiri değil belgisiz zamirdir. Banguoğlu (1995:306), bu kelimeyi kullanmamıştır ancak bu kelimenin eş anlamlısı olan *ekseri* kelimesini belgisiz sıfatlar içinde verir. Yani kelimedeki işaret anlamı değil belirsizlik anlamı olduğuna değinir.

Kr, tanımında “nesnelerin yerini” ifadesini kullanır. Bu tanımın yetersiz olduğuna daha önce değinmiştik. (bkz. Gösterme Sıfatları s.103)

4.3. Belgisiz Zamirler

Kesinlikle bir kişi, bir nesne göstermeksizin adların yerine kullanılan, adları belgisiz biçimde karşılayan kelimelerdir. Belgisiz zamir terimi bazı yapıtlarda “belirsiz” olarak saptanmıştır. Buna karşılık dilbilgisi yapıtlarının çoğunda belgisiz terimi yeğlenmiştir.

Belgisiz zamirlerin tanımı ise çoğunlukla şöyle yapılmıştır. Ergin (1993:428) nesnelere belirsiz biçimde gösteren kelimeler, Banguoğlu (1995:319) ardında belirsiz bir kimse veya nesne kavramı olan zamirler olarak tanımlamıştır.

Belgisiz zamirler dilimizde herkes, kimi, kimisi, biri, birisi, çoğu, hepsi, bazısı, falan, birkaçı, birazı, birçoğu, başkası, birtakımı, insan, adam, şey gibi kelimelerdir.

Bu kelimelerden birkaçı, birçoğu, birtakımı, çoğu, biri, başkası, gibi olanları iyelik eki almadıkları zaman belgisiz sıfat olurlar.

Belgisiz zamirler, bir tamlamada kullanıldıklarında çoğunlukla tamlanan olurlar ve bir ad gibi kullanılırlar.

“Köyün evlerinin hepsi, kamıştan, sazdan, çitten yapılmış huğdur.”

Bununla birlikte belgisiz zamirler da tamlayan olurlar.

“Herkesin damağında eğlencenin tadı kalmıştı.”

Belgisiz zamirler ad durumu eklerini alırlar:

“Ben şimdi, ne küçüğüne, ne büyüğüne *hiçbirine* ağzımı açıp bir şey söylemiyorum.”

Belgisiz zamirlerin da kimi kez edatlarla kullanıldığı olur: başkası için, başkası kadar gibi.

Üniversiteye Hazırlık Kitapları

Fm: Belgisiz Adıl: Hangi varlıkların yerlerini tuttukları açıkça belli olmayan adıllardır.

Öğrencilerin hiçbiri dışarı çıkmamış

Dünkü maça herkes geldi.

Fn: Belgisiz Zamirler: Varlık adlarının yerini kesin olarak değil de yaklaşık olarak tutan, göreceli anlamlı sözcüklerdir. Kimse, herkes, bazısı, hepsi, tünü, çoğu, falan... vb

Eşyanın *çoğunu* ben taşıdım.

Birkaçımız burada bekleyeceğiz.

Fazlasını attık.

Adlardan sonra gelerek adlarla birlikte ikileme oluşturan ve “yakıştırmaca” olarak adlandırılan sözcükler de belgisiz zamirdir.

Çocuk *mocuk* istemiyorum.

Sizinle iş *miş* yapılmaz.

Kl: Belgisiz Zamir: İsimlerin yerini belli belirsiz tutan zamirlerdir.

Biri, herkes, hepsi, şey, tümü, bazısı, başkası, hiçbiri, kimi, çoğu...

Kr: Belgisiz Zamirler: Hangi ismin yerini tuttukları açıkça belli olmadan kesin olmayacak şekilde isimlerin yerini tutan zamirlerdir.

Herkes söylediğim saatte burada olsun.

Bazıları bugün geldi, bir kısmı yarın gelecek.

Türkçede kullanılan başlıca belgisiz zamirler şunlardır:

Biri, birkaçı, pek çoğu, pek azı, hepsi, herkes, bazısı, bazıları, tümü, tamamı, bütünü, bir kısmı, kimi, her biri, başkası, kimi, kimse, hiçbiri...

Belgisiz zamirler isim tamlamalarında tamlayan ya da tamlanan olabilir.

Öğrencilerin *pek çoğu*

Bazılarının haberi

S: Belgisiz Zamirler: Hangi adların yerini tuttukları açıkça belli olmayan zamirlerdir: bazıları, herkes, biri, hepsi, kimse, kimi (-si, -leri), falan, birkaçı, birazı, çoğu, şey, başkası, herhangi biri...

Bazıları bu öneriye karşı çıkmış.

Birden, *herkes* ayağa kalksın, dediler.

Hepsi de benim dostumdu.

Belgisiz zamirler de cümlenin herhangi bir ögesi olabilir:

Herkes bugün sizi sormuş. (özne)

Olayı gören *başkasıymış*. (yüklem)

Değerlendirme

Özel, *adam, insan, kişi* kelimelerinin belgisiz zamir olduğunu söyler. Banguoğlu (1995:319) *kişi, kimse, adam, insan* gibi adların da belirsiz zamir gibi kullanılabileceğini söyler. Türkçe Sözlük'te bu kelimelerin belirsiz zamir gibi de kullanılabileceği açıklanmıştır. Fm, Fn, Kl, Kr ve S bu kelimelere değinmemiştir.

Fn, *boncuk moncuk* gibi ikilemelerdeki ikinci kelimenin de belgisiz zamir olduğunu savunur. Ergin (1993:654) *İlaveli Tekrarlar* konusunda “*falan*, m ile başlayan kelimenin yerini tutmak üzere bütün kelimelerle tekrar yapılabilir” diyerek ikinci kelimenin ismin yerine kullanıldığını yani zamir olduğunu kabul etmektedir. *falan, şey* kelimeleri de belgisiz zamir olduğundan Fn'in verdiği örneği belgisiz zamir kabul etmek yerinde olacaktır.

Fm, Kr ve S, “hangi adların yerini tuttıkları belli olmayan kelimeler” tanımını benimsemiştir. Bu tanım Ediskun'a (§ 174) aittir (Özel, 1983:127).

Fn “yaklaşık olarak”; Kl de “belli belirsiz” ifadesi ile belgisiz zamiri tanımlar. İki kaynak da “ismin yerini tutmaya yakın-aşağı yukarı tutar” ifadesi göze çarpar. Halbuki bu zamirlerin yerine kullanıldıkları belli değildir. Yani “belli-belirsiz, aşağı-yukarı” gibi sözlerle ifade etmek yanlıştır. Çünkü bu kelimeler isimlerin yerini tamamen belirsiz bir şekilde tutar.

Nitekim Ergin (1993:428) de ‘nesnelere belirsiz biçimde gösteren kelimeler’ tanımıyla bu konuda tam bir belirsizlik olduğunu ifade etmiştir. Fm, Kr ve S' in da tanım tercihleri bu yöndedir.

4.4. Soru Zamirleri

Soru sorarak adların yerine geçen kelimelerdir.

Bunlar nesnelere soru şeklinde temsil eden, onların soru şeklindeki karşılıkları olan, onları soru halinde ifade eden, onları sormak için kullanılan zamirlerdir (Ergin, 1993:424).

Yerini tuttıkları adı soru yoluyla temsil eden zamirlere *soru zamirleri* adını veriyoruz (Banguoğlu, 1995:318).

Dilimizde soru zamirleri *neye, neyi, neden, kim, kimi, kaç, kaçtan, hangisi, hangisinin* gibi soru kelimelerdir. Bu kelimelerin yanıtı da yine bir zamir ya da addır.

Bu zamirler bir tamlamada hem tamlayan hem de tamlanan olurlar. Bütün zamirler gibi ad soylu kelimelerin tüm özelliklerini taşırlar.

Soru zamirleri da iyelik ve ad durumu eklerini alırlar: *neyi, neyin, nesi, neye, neden.*

Soru zamirleri çoğul eki *-ler* alarak çoğulanabilirler: *neler, kimler, hangileri, kaçınılar* gibi. Soru zamirleri dilimizde çok kullanılan kelimelerdir:

“Anlamıyorlarsa, anlamadıklarını *kim* fark edecek?”

“İşin bu en önceki, en çok dikkat isteyen anını *kaçınıcı* kez yine gözleriyle paylaştılar.”

“Ötekiler *hangileridir* acaba?”

“*Neyimiz* kaldı dışarıda ıslanacak?”

Soru zamirleri da öteki zamirler gibi edatlarla birlikte kullanılır: *ne gibi, kimin kadar, neye göre, hangisi için gibi.*

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Soru Adılı: Adların yerini soru yoluyla tutan sözcüklerdir. Bu sözcüklerle oluşturulmuş cümlelerin cevabı ad veya adıldır.

Seni *kim* çağırıldı?

Kaçınıcı oldun sınavda?

Nerede oturuyorsun?

Bana *ne* getirdin?

Fn: Soru Zamirleri: Varlık adlarının yerini soru yoluyla tutan sözcüklerdir. Kim, kaç, hangisi, nerede, ne... vb.

Yemekten sonra *ne* alırdınız?

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?

Çocukların *kaçı* kızamıktı?

Soru zamirleri ad durum eklerini alarak kullanılabilirler.

Soru sözcüklerinin zamir olup olmadığını anlayabilmek için kullanıldığı cümlede yerine uygun bir ad getirilip getirilememeye özelliğine bakarız. Ad getirilebiliyorsa soru sözcüğü zamirdir.

Bu sorunla *ki* ilgilenecek? (Eda)

Nerede toplanacaksınız? (parkta)

Kl : Soru Zamiri: Soru yoluyla isimlerin yerini tutan zamirlerdir.

Kim, ne, kaç, hangisi, nerede...

Soru zamirleri hal eklerini alır: kime, kimde, kimden...

Kr: Soru Zamirleri: İsimlerinin yerini soru yoluyla tutan zamirlere soru zamiri denir. Türkçe’de asıl soru zamirleri “ne” ve “kim”dir. Diğer soru zamirleri bu iki sözcükten çeşitli çekim eklerini alarak türemişlerdir. Ne, neyi, neye, neyde, neyden, nereye, nereden, kim, kimi, kime, kimde, kimden...

Bu pencereyi *kim* açtı?

Bu akşam *nereye* gidiyoruz?

“Kaç” ve “hangi” sözcüklerinden oluşmuş soru zamirleri de vardır. Hangisi, hanginiz, kaç, kaç, kaçımız

Bu kitabı *hangisi* alacak

Soru zamirleriyle isim tamlaması kurulabilir.

Kimin arabasını yakmışlar?

Ayşe'nin *nesi* varmış?

S: Soru Zamirleri: Adların yerini soru yoluyla tutan sözcüklerdir. Soru zamirleri “kim, ne, kaç, hangisi, ne kadar” sözcükleri ve onların çekimli biçimleridir:

Sen burada *kimi* bekliyorsun?

İstanbul'dan bize *ne* getirmiş?

Sen *hangisini* beğendin?

Soru zamirine verilecek mantıklı cevap ya bir zamir, ya bir isim olacaktır.

Bu tabağı *kim* buraya koymuş olabilir? (O/Ahmet)

Değerlendirme

Özel, “*kaçıncı kez*” örneğindeki *kaçıncı* kelimesini soru zamiri olarak ele alır. *Kez* kelimesi zarftır. Yani isim soylu bir kelimedir. Bu kelimedden önce gelen soru sözcüğü Özel'in iddia ettiği gibi zamir değil, sıfat olacaktır.

Fn ve Kl soru zamirlerinin isim durum eklerini alabileceğini söyler.

S, soru zamirleri hangisi, kim.. kelimeleri ve onların çekimli halleridir demiştir. Ancak “*hangileri*” örneği *hangisi* kelimesinin değil *hangi* kelimesinin çekimli halidir.

Kr, *ne*, *kim* kelimelerinin asıl soru zamiri olduğuna değinir. Bu görüşü Ergin savunur (1993:427).

4.5. İlgî zamiri

İlgî eki –ki kimi zaman zamirlerle kullanıldığında tamlamadaki tamlamanın, yerini tutar: *benim kitabım* yerine *benimki* sözcüğü kullanılabilir. Bu eki almış bir zamir, iyelik ve ad durumu eklerini alabilir.

İyelik ekinden sonra ilgî eki almış kişi ve gösterme zamirleri şöyledir:

benimki bizimki

seninki sizinki

onunki onlarınki

bununki bunlarınki

şununki şunlarınki

onunki onlarınki

Kendi zamiri da iyelik ekinden sonra ilgi ekini alır:

kendiminki kendimizinki

kendininki kendinizinki

kendisininki kendilerininki

İlgi eki, kalma durumundaki zamirlerinden sonra da kullanılabilir:

bendeki bizdeki

sendeki sizdeki

ondaki onlardaki

bundaki bunlardaki

şundaki şunlardaki

ondaki onlardaki

kendimdeki kendimizdeki

kendindeki kendinizdeki

kendindeki kendilerindeki

Bu ekle türemiş adlar ve zamirler belirtme sıfatı gibi kullanılır: *bendeki* kitap, *sokaktaki* ağaç.

Bunlardan başka, ilgi eki almış zamirler yeniden iyelik ve ad durumu eklerini alabilmektedirler. Gösterme ve kişi zamirlerinin ilgi ekinden hemen sonra ikinci bir iyelik eki almalarıyla anlamları güçlenmektedir.

beninkisi bizimkisi

seninkisi sizinkisi

onunkisi onlarınkisi

bununkisi bunlarınkisi

şununkisi şunlarınkisi

onunkisi onlarınkisi

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: İlgi Adılı (-ki) : Genellikle belirtili ad takımlarında düşen tamlananın yerine kullanılır. İlgi zamiri (-ki) düşen tamlananla ilgi kurar.

Benim kitabım burada seninki nerede? (kitabın)

Sıfat yapan (-ki) bağlaç olan (ki) ile karıştırılmamalıdır.

Akşamki maç çok uzun sürdü. (sıfat yapım eki)

Duydum ki unutmuşsun gözlerimin rengini (bağlaç)

Fn: İlgi Zamiri: Ad tamlamalarında tamlananın yerine kullanılan “-ki” ekidir.

Sizin ev çok güzel; bizim ev biraz dar.

Sizin-ki (ev) çok güzel; bizim-ki (ev) biraz dar.

Zamir olan “-ki” ile sıfat yapan “-ki” karıştırılmamalıdır. Sıfat yapan “-ki” eklendiği adı kendisinden sonra gelen adın sıfatı yapar.

Üstteki çocuk hastaydı.

Sıfat ad

Okulunki daha ucuzdu. (okulun kooperatifi)

Kl: İlgi Zamiri: İsmi yerini tutan “-ki” ekidir. Tamlayan eklerinden (-in, -ın, -ım, -im, -nın, -nin, -nun, -nün) sonra gelir.

Bizimki dün yine eve gelmedi.

Kr: İlgi Zamiri: Türkçede ilgi zamiri olarak adlandırılan zamir “-ki”dir.

Orhan’ın defteri ince, Ali’ninki kalındır.

“-ki” eki isim tamlamalarında tamlananın yerine geçer.

Ahmet’in kitabı Ahmet’inki

Türkçemizde üç ayrı “-ki” vardır. Sıfat yapım eki olan “-ki” isimlere ve isim soylu sözcüklere eklenip zaman veya yer bildiren sıfat yapar. Sıfat yapım eki her zaman eklendiği sözcüğe bitişik yazılır.

Damardaki kan

Yürekteki sızı

Bir de bağlaç olan “ki” vardır. Bu “ki” kendisinden önceki sözcükten ayrı yazılır. Yani ek değil de bir sözcüktür.

Duydum *ki* unutmuşsun gözlerimin rengini

O kadar nefis *ki*...

S: İlgi Eki (Zamiri) –ki : Belirtili ad tamlamalarında tamlananın yerini tutan –ki ilgi eki, ilgi zamiri olarak da adlandırılmaktadır.

Benim kazağım seninkinden güzel.

“Seninkinden” sözcüğündeki “-ki” eki “kazak”ın yerini tutuyor; ilgi zamiridir.

İlgi eki -ki, sıfat yapan -ki ile karıştırılmamalıdır. İlgi eki -ki, tamlayan ekiyle (in) birlikte kullanılır. Sıfat yapan “ki” ise genellikle “de” ekiyle birlikte kullanılır:

Odanın*ki*, senin*ki* (ilgi eki)

Odadaki vazo (sıfat yapan -ki)

Değerlendirme

Özel, bu eki zamir olarak değerlendirmez. Zamirlerle birlikte kullanılan *ek* olduğunu söyler. Banguoğlu (1995:320), ki'nin ilinti zamiri olduğunu belirtir. Ergin (1993:433), *kim* kelimesinin *bağlama zamiri* olduğunu bunun da yerini zamanla ki edatına bıraktığını, ki'ye bağlama zamiri değil, bağlama edatı demek gerektiğini söylemiştir.

Fm, Fn, Kr ve S, bu zamirin sıfat ki'si ile karışabileceğini bildirir.

Fm ve Kr, bağlaç olan ki ile karışabileceğine değinir.

Fn ve S, ilgi zamirinin ek olduğunu söylerken, Fm, Kl ve Kr ek olduğuna değinmemiştir.

Kl, ilgi zamirinin tamlayan eklerinden sonra geleceğini söyleyerek diğer ki'lerden ayırmanın en basit yolunu gösterir.

4.6. İyelik Zamirleri

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: İyelik (Tamlayan) Eki: Adlara gelerek onlara aitlik anlamı katan, yani onların kime, neye ait olduklarını gösteren eklerdir. Araba-m

Fn: İyelik Zamirleri: isim soylu sözcüklerin sonlarına getirilerek sahiplik kavramı kazandıran; o varlıkların, kavramların kime ait olduğunu bildiren eklerdir."Benim, senin, onun, bizim, sizin, onların" sözcüklerin yerini tutar.

Tekil Çoğul

1. kişi: -ım, im... -ımız, -imiz...

2. kişi: -ın, in... -ınız, -iniz...

3. kişi: -ı, -i.... -ları, -leri...

Okulumuz Dicle'nin durgun sularına bakıyordu.(Bizim)

Üç gün önce kardeşi geldi.(onun)

Kl: İyelik Zamiri: Varlığın kime ya da neye ait olduğunu belirten eklere “iyelik eki” denir. İyelik ekleri aynı zamanda iyelik zamiridir.

Fincan-ım, fincan-ın, fincan-ı...

Kr: İyelik Ekleri: İsimlere eklenerek ismin ait olduğu varlığı, nesneyi gösteren eklere iyelik ekleri denir. İyelik ekleri ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade eden eklerdir. Kitab-ı-m

S: İyelik Ekleri: İyelik ekleri, eklendikleri adların (isimlerin) hangi kişi zamirine ait olduklarını bildirir. Bu nedenle iyelik ekleri zamirimsi bir özellik gösterir.

Dün akşam çanta-m sizde kalmış.

Değerlendirme

Özel, iyelik zamirinden bahsetmez. İlgili ekini açıklarken *iyelik* ekleri ifadesini kullanır. Banguoğlu (1995:313), bu ekleri *iyelik zamirleri* adı altında toplar ve bunların ekler halinde olduğunu söyler.. Ergin ise, “iyelik ekleri eklendikleri ismin dışındaki bir ismi ifade ettikleri, belirttikleri için bu aitlik, mülkiyet eklerine genellikle çok yanlış olarak mülkiyet zamirleri adı verilir” demektedir (1993:350).

Fm ve Kr, iyelik eklerini yapı bilgisi bölümünde işlemiş, bunların iyelik zamiri olduğuna değinmemiştir. Fn, Kl bu eklerin zamir olduğunu; S zamirimsi özellik gösterdiğini belirtmiştir.

4.7. Dönüştülük zamiri

Dönüştülük zamiri olan *kendi* sözcüğü de kişi zamirleri gibidir. Kimi yapıtlarda zamirler bölümlendirirken “dönüştülük zamirleri” adı altında bu sözcüğü kapsayan ayrımlar yapılmıştır. (Ergin 1993:404, Banguoğlu 1995:315)

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Dönüştülük Adılı: Dönüştülük adılı “kendi” sözcüğüdür. Dönüştülük zamirleri bazen kişi zamirlerinin yerine kullanılabilir.

Bu konudaki son kararı *kendisi* verecekmiş.

Dönüşlölük adılı cümlelerde herhangi bir adıyla veya bir kişiyle birlikte pekiştirme amacıyla kullanılabilir.

Yarınki programa *siz kendiniz* gideceksiniz.

Fn: Kendi sözcüğü tek başına kullanılabildiğı gibi aldığı eklerle istenilen kişi zamirinin yerine de kullanılabilir:

Kendi sözcüğü öteki kişi zamirleriyle öbeleşerek kullanıldığında pekiştirme görevini yapar.

Bu elbiseyi *sen kendin* beğendin.

Kl: Dönüşlölük Zamiri: ismin yerini tutan “kendi” sözcüğüdür.

Bu soruları *kendim* çözdüm.

Dönüşlölük zamiri, iyelik eklerini alır. Kendim, kendin, kendisi, kendimiz, kendiniz, kendileri.

Diğer zamirlerle birlikte kullanılarak pekiştirme görevi üstlenir.

Bu yemeği *ben kendim* yaptım.

Kr: Dönüşlölük Zamiri: şahısları pekiştirerek belirten ve fiildeki işin yapana döndüğünü bildiren zamirdir. Dönüşlölük zamiri “kendi”dir.

Kendi dönüşlölük zamiri bütün iyelik eklerini alabilir.

Kendi –m Kendi-n

Tamlama kurabilir.

Kendi evim, kendi kitabımız, kendi düşüncelerini..

Bu tamlamalarda kendi sözcüğü tamlayan görevindedir. Ancak tamlayan eki almamıştır. Buna rağmen bu tamlamalar belirtili kabul edilir.

Kendi kelimesi asıl şahıs zamirleriyle birlikte kullanılarak cümleye pekiştirme anlamı katar.

Ben kendim söyledim.

S: (Kişi zamirleri) : *kendi* sözcüğü dönüşlülük kişi zamiridir. İyelik eklerini alarak kişi zamirlerinin yerinde kullanılır, cümledeki kişi kavramını geliştirir.

Bu resmi *kendim* yaptım.

Değerlendirme

Fm, Kl, Kr dönüşlülük zamiri adı altında işlerken Fn ve S, kişi zamirlerinin içinde incelemiştir.

Kr, “kendi evim” gibi kendi sözcüğünün tamlayan görevinde olup tamlayan eki almasa da bu tamlamanın belirtili olacağını iddia eder.

S, *dönüşlülük kişi zamiri* terimini ortaya koyar. Ancak kaynaklarda bu ad altında bir terim yoktur.

Özel, *kendi* sözcüğü tamlayan durumuna girerek tamlayan olur der ve “kendimin işi, kendinin (kendisinin) işi” örneklerini verir. Özel ad takımları bölümünde iki ismin de ek aldığı tamlamaya belirli ad tamlaması dendiğini belirtir. Banguoğlu (1995:291) ve Ergin (1993:662) de bu görüştedir.

BÖLÜM 5 : EDAT

Anlam ve görevleri daha çok, tümce içinde, birlikte bulunduğu sözlerle beliren, kelimeler arasında ilgi kurmaya yarayan öğelere edat denir: *gibi, kadar, dolayı, göre, için, ile, gibi*.

Üzerinde az çok birleşilen tanımlar bir yana bırakılırsa, birbirini tutan, giderek birbirine yaklaşan edat anlayışlarına rastlamak olanağı bile yok gibidir. Kimileri anlamdan, kimileri görevden, kimileri kullanımdan, kimileri biçimlerinden, kimileri ad durumlarında, kimileri aldıkları tümleçlerden ya da yüklem oluşları açısından incelenmişlerdir.

Konuyu daha belirgin duruma getirmek için, her şeyden önce, *edat* kavramının sınırını çizmek, onu, özellikle bağlaçlardan ayıran nitelikler üzerinde durmak gerekir. Bağlaçların daha çok tümceler arasında bağlantı sağlamaları, birbirleriyle ilgili tümceleri birleştirmeleri, bir ölçüt olarak alınabilir.

Bağlaçların bu niteliklerine karşılık, edatlar, kelimeler arasında anlam ilgisi kurar. Genel olarak bağlama görevi yapmaz. Edatlar, tamlama ve öteki kelimelerle edat öbekleri kurabilir, bağlaçların böyle bir görevi yoktur.

Edatlar manaları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Tek başlarına manaları yoktur (Ergin, 1993:598).

İsimlerden sonra gelip onların söz içinde başka unsurlarla ilişkilerini kuran kelimelere takı adını veriyoruz . Bunlar başlı başına bir kavram sahibi olmayıp iki kavram arasındaki ilişkiyi belli etmeye yararlar. Takılar yalnız adlara değil, her türlü isimlere gelirler (Banguoğlu, 1995:333).

Kavramlar arasında türlü anlam ilgisi kurmaya yarayan ve anlamları ancak bu görevleriyle beliren sözcüklere ilgeç denir (Gencan, 1992:226).

Tek başına belli bir anlamı olmadığı halde, tümce içinde sözcükler ya da öbekler arasında anlam ilgisi kuran sözcüklere ilgeç denir (Koç, 1990:165).

Bir kelimedenden sonra gelerek o kelime ile diğer öğeler arasında ilgi kuran kelime, ilgeç (TDK Türkçe Sözlük).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: İlgeç (Edat): Tek başına bir anlamı olmayan, cümle içinde sözcükler veya söz öbekleri arasında çeşitli anlam ilgisi kuran ve cümleye değişik anlamlar katan sözcüklerdir.

Fn: Edatlar (İlgeçler): Tek başlarına anlamları olmadığı halde cümledeki sözcükler ve kavramlar arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran sözcüklerdir.

Kl: Edat (İlgeç): Tek başına anlamı olmayan, sözcükler arasında anlam ilgileri kuran sözcüklere “edat” denir.

Kr: Edatlar (İlgeçler): Kendi başına bir anlamı olmayan, fakat sözcükler arasında çeşitli anlam ilgileri kurdukları zaman kendi anlamları sezilen sözcüklere edat denir.

S: Edat (İlgeç): Anlam ve görevleri daha çok, cümle içinde, birlikte bulunduğu sözlerle beliren, sözcükler arasında ilgi kurmaya yarayan sözcüklere edat (ilgeç) denir.

Cümle içinde yer alan bir sözcüğün edat olabilmesi için:

Tek başına bir anlamının olmaması.

Anlam ilgisi kurdukları sözcükler ve söz öbekleri yardımıyla bir anlam kazanmış olması.

Cümleden çıkarılınca köklü anlam değişikliğine yol açması gerekir.

Değerlendirme

Edatların Fm “kelimeler ve söz öbekleri”, Fn “kelimeler ve kavramlar”, Kl, Kr ve S “kelimeler” arasında anlam ilgileri kurduğunu belirtir.

Fm söz öbekleri arasında da anlam ilgisi kurduğunu belirtir. “Senin servetin kadar benim sevgim var.” cümlesinde ‘kadar’ edatı söz öbeği olan isim tamlamaları arasında anlam ilgisi kurmuştur. Sadece kelimeler arasında anlam ilgisi kurduğunu iddia eden Kutluk, Fn, Kl, Kr ve S, ilgecin bu görevini tanımın dışında bırakmış olurlar.

Fn’in ‘kelimeler’in yanına ‘kavramlar’ı koyması gereksizdir. Çünkü kavramlar da birer kelimedir.

Fm, Fn, Kl, Kr ve S edatların kelime manası taşımadığı konusunda birleşir. Bu konu ile ilgili görüşler bir sonraki konuda incelenecektir.

Edatların, anlamlarının ne zaman ortaya çıkacağını, Kr “sözcüklerle anlam ilgisi kurduğu zaman kendi anlamları ortaya çıkar” şeklinde; S “Anlam ve görevleri birlikte bulunduğu sözlerle beliren” şeklinde açıklanmıştır. Tek başına anlamı olmadığını iddia ettikleri bu kelimelerin anlamlı hale gelişleri konusunda Fm, Fn ve Kl’de eksiklik göze çarpar.

S, ünlemlerde olduğu gibi, edat tanımında da Kutluk’tan iktibas yapmıştır:

Kutluk: Edat, anlam ve görevleri daha çok, tümce içinde, birlikte bulunduğu sözlerle beliren, sözcükler arasında ilgi kurmaya yarayan öğelere edat denir.

S: Edat (İlgeç): Anlam ve görevleri daha çok, cümle içinde, birlikte bulunduğu sözlerle beliren, sözcükler arasında ilgi kurmaya yarayan sözcüklere edat (ilgeç) denir.

5.1. Edat Konusunda Ortak Anlayışlar

Birbirine az çok yaklaşan bu tanımlara göre edat, kelimeler arasında ilgi kurmaya yarayan bir kelimedir.

Edatlar, önceleri daha çok başka dillerden girmiş, giderek Türkçeleri ortaya çıkmıştır.

Kimi dilbilgisi kitapları edat ve bağlaçları “anlamsız kelimeler” olarak benimsemektedir. Burada özellikle belirtmek istediğimiz konu, herhangi bir dilde, anlamsız bir kelime olmadığı gibi, kelimelerin, belirli kavramların anlatılması için oluşturulduklarıdır.

Yukarıda verdiğimiz örnekler dışında edat olarak kullanılan kelimeler şunlardır: dek, değin, denli, üzere, karşı, beri, yana, bile, öte, iken, ötürü, -e doğru... gibi. Dilimizde, yabancı dillerden gelen edatlar, giderek yerini Türkçe olanlara bırakmaktadır: ait, dair, maada, rağmen, taraf, zira, aleyhine, hususunda, nâşi, zarf gibi.

Türkçede, tam edat niteliği taşıyan kelime azdır; tümcede öteki kelime türlerinin de edat görevinde kullanıldığı görülür.

Ergin'e göre edatlar "ünlem edatları, bağlama edatları, son çekim edatları" olmak üzere üç türdür. Ergin, daha sonra, bunları da kendi aralarında bölümlendirmiş, bu arada ünlem ve bağlaçları da edatlar içinde ele almıştır (1993:598 ve ötesi).

Banguoğlu, edat terimi yerine "Takı" terimini kullanmış, bunlardan nesne ve tümlec alanları da "takılarda istem" başlığı altında toplamıştır (1995:333 ve ötesi).

Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar* adlı yapıtında edatları 10'a ayırır. "1- Çekim Edatları, 2- Bağlama Edatları, 3- Kuvvetlendirme Edatları, 4- Karşılaştırma-Denkleştirme Edatları, 5- Soru Edatları, 6-Çağırma- Hitap Edatları, 7- Cevap Edatları, 8-Ünleme Edatları (Ünlemler), 9- Gösterme Edatları, 10- Tekerrür Edatları (Kutluk, 1983:135).

Değerlendirme

Kutluk, edatların anlamsız olmadığını iddia ederken Banguoğlu başlı başına kavram olmadıklarını (1995:333); Ergin ise, edatların kelime manası taşımadığını iddia eder (1993:646).

Kutluk ve Banguoğlu edatları ayrı bir kelime türü olarak kabul ederken; Ergin edatları, 'Edatlar' konusunun içinde 'Son Çekim Edatları' adı altında inceler (1993:646).

Terimlerde de bir ayrılık göze çarpar. Kutluk 'İlgeç' , Ergin 'Son Çekim Edatı', Banguoğlu 'Takı' terimlerini tercih etmiştir.

Kutluk edatları herhangi bir bölümlenmeye gitmezken, Ergin 3, Hacıeminoğlu 10, Banguoğlu Takılarda İstem'i 4 bölümde inceler.

5.2. Edatların İncelenmesi

Edat adını verdiğimiz öğeler, genel olarak kelimelerin arasında ilgi kurmalarından ötürü bu adı taşımaktadır.

Edatlar, ad ve zamirlerle birlikte çoğu kez tamlama biçiminde kullanılır; bu tamlamaya edatlı tamlama denir: ev için, adam gibi, çocuk gibi, masa kadar, çanta ile, eve doğru, eve kadar, benim için, bana göre, benim gibi, senden yana...gibi.

Edatlar, iyelik eki aldıklarında ad gibi kullanılır: ona göresini bulamadık; Ayşe gibisini göremedik; şu kadarı yeter gibi.

Bir ilgecin bir adla birlikte, başka bir adın sıfatı gibi görev yaptığı görülür: sakız gibi temiz, pamuk gibi yumuşak, elma kadar büyük, bana göre giysi gibi.

Edatlar de öteki kelime türleri gibi, tümcede özne, tümleç, yüklem görevini yüklenirler. Ancak özne olarak kullanılışları çok seyrekler.

Edatların ekfiille yüklem oluşlarına sık sık rastlanır:

“İçilemeyen suları *gibidir* her şeyi.”

“Ak akça kara gün *içindir*.”

Edatlar, kelime türleri içinde en çok zarflara yakındır. Kelimeler arasında ilgi kurduklarında edat, yüklemle bağlantı kurduklarında da zarf görevindedir. Dilimizdeki edatlar, çoğu kez zarf olarak da kullanılabilir Ergin, “son çekim edatları beraber buldukları isim unsuru ile birlikte edat gurubu kurar ve zarf veya sıfat olarak kullanılır” der (1993:632).

“Kuşlar değil başımın üstünde *hızla* uçan.”

“Dışarıda yağmur yağıyor. Yağsın Bakalım.. Ne zamana *kadar* yağabilir.”

Banguoğlu yer yön adlarının takı olarak kullanılabileceğini iddia ederken (1995:335), Ergin, yer yön isimlerinin kesinlikle son çekim edatı olmadıklarını ifade eder (1993:646).

Öteki kelime türleri biçim açısından yalın, türemiş ve bileşik oluşlarına göre incelenmiştir. Edatlarda biçim açısından böyle bir bölümlenmeye gidilmemiştir. Banguoğlu ‘Takıların Yapısı’ başlığı altında takıları; kök olan takılar, isimden türeme takılar, fiilden türeme takılar ve yer yön adlarından takılar olarak dörde ayırır (1995:336).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fn: Edatlar, cümlede tek başlarına kullanılmazlar; kendilerinden önce gelen sözcüklerle öbeleşirler, edat öbeğini (grup) oluştururlar.

Kl: Edatlar, çoğu zaman başka sözcüklerle bir söz öbeği oluşturur. Edatların içinde bulunduğu bu söz öbekleri cümlede sıfat, zarf gibi görevlerde de kullanılır.

Kadıncağzın *aslan gibi* oğlu Çanakkale’de şehit düşmüştü.(edat öbeği, sıfat)

İşe gitmediği günlerde *öğlene kadar* uyurdu. (edat öbeği, zarf)

Kr: Edatlar cümlede yalnız başına kullanılabildiği gibi kendinden önceki kelime ile grup da oluşturabilir.

Dünden beri ortalıkta gözükmedi.

Edatlar isimlere getirilen ekleri alarak cümlede isim gibi de kullanılabilirler.

Ona bu *kadarını* yapmayacaktınız.

Onun *gibisi* bir daha gelmez bu okula.

S: Edatlar, genellikle kendilerinden önceki sözcük(ler)le söz öbeği oluşturulur.

Edatları yapıları bakımından ikiye ayırabiliriz:

Sözcük biçimindeki edatlar: ile, için, gibi, kadar, üzere, sanki.

Kimi ekler edatların yerini tutar. -ce eki “göre”, -e eki, “için”, -den eki de “için” edatının yerini tutar.

Eklerle öbekleşen edatlar: -e kadar, -e karşı, -e doğru, -e göre, -den dolayı, -den ötürü, -den beri, -den içeri...

Değerlendirme

Fn, Kl, Kr ve S edatların kendinden önceki kelime ile söz öbeği oluşturacağını ifade etmiştir.

Kl, edatların isimlere getirilen ekleri alarak cümlede isim gibi de kullanılabileceğini ifade eder.

S, yapılışına göre edatları ikiye ayırmayı uygun görmüştür. Ancak böyle bir bölümlenmeye kaynaklarda rastlanmamaktadır.

5.3. Kullanım ve Görevlerine Göre Edatlar

Tablo 20. Edatlar

Sözcük Türleri (Kutluk)	Türkçe Dil Bilgisi (Ergin)	Türkçenin Grameri (Banguoğlu)
İlgeç	Son Çekim Edatları	Takı
ile	ile	İle
için	için	için
gibi	gibi	gibi
göre	göre	göre
üzere	üzere	üzere
kadar	kadar	kadar
dolayı	dolayı	dolayı
dek	dek	dek
değın	değın	değın
karşı	karşı	karşı
beri	beri	beri
yana	yana	yana
öte	öte	öte
ötürü	ötürü	ötürü
e doğru	e doğru	e doğru
ait	ait	ait
dair	dair	dair
rağmen	rağmen	rağmen
maada	maada	
taraf	taraf	
	diye	diye
	içre	içre
	karşılık	karşılık
	önce	önce
	sonra	sonra

Tablo 20'nin devamıdır.

	dışarı	dışarı
	başka	başka

Yukarıdaki tabloda Kutluk, Ergin ve Banguoğlu'nun değindikleri edatlar sıralanmıştır. Bunların haricinde;

Kutluk; “zira, aleyhine, hususunda, naşı, zarf, denli, iken, bile”

Ergin; “birle, bigi, tek, ara, sıra, nazaran, evvel, geri, böyle, gayri, öndin, sarı, içeri, özge, birle, dapa, saru, öte, mukabil, nispet, bedel”

Banguoğlu “yukarı, aşağı, olarak, bakarak, aşırı, itibaren, nispetle” edatlarına değinmiştir.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Başlıca ilgeçler şunlardır: “Gibi, sanki, göre, kadar, için, ile, yalnız, ancak, sade, sadece, tek, bir, üzere, denli, değil, -e doğru, -e karşı, -e karşın, -e rağmen, -e değin, -e dek, -den dolayı, -den başka”

Fn: “ile, için, gibi, göre, üzere, kadar, ancak, karşı, sanki, sadece, tek, bir, dek, beri”

Kl: Belli başlı edatlarımız şunlardır: “Gibi, kadar, göre, için, ile, değin, üzere, sadece, -e doğru, -den beri, -e karşı, -e dek, sanki...”

Kr: Başlıca edatlar şunlardır: “gibi, kadar, dolayı, göre, için, ile, sanki, ancak, üzere, karşı, doğru, beri, değil, yalnız, sadece, bir, tek, başka...”

S: “ile, için, gibi, göre, üzere, kadar, ancak, karşı, sanki, doğru, dolayı, ötürü, diye, -den önce, -den sonra”

Tablo 21. Edatlar (ÜHK)

Fm	Fn	Kl	Kr	S
ile	ile	ile	ile	ile
için	için	için	için	için
gibi	gibi	gibi	gibi	gibi
göre	göre	göre	göre	göre
üzere	üzere	üzere	üzere	üzere

Tablo 21'in devamıdır.

kadar	kadar	kadar	kadar	kadar
ancak	ancak	ancak	ancak	ancak
karşı	karşı	karşı	karşı	karşı
sanki	sanki	sanki	sanki	sanki
doğru		doğru	doğru	doğru
sadece	sadece	sadece	sadece	
tek	tek		tek	
bir	bir		bir	
değil			değil	
dolayı			dolayı	dolayı
-den başka			-den başka	
	dek	dek		
	beri	beri	beri	

Yukarıdaki tabloda Fm, Fn, Kl, Kr ve S'ın değindikleri edatlar sıralanmıştır. Bunların haricinde;

Fm, “sade, rağmen, karşın, denli”

S, “ötürü, diye, -den önce, -den sonra” edatlarına değinmiştir.

Değerlendirme

Edatlara en çok örneği Ergin vermiştir. Kutluk 28, Ergin 48, Banguoğlu 32 tane edattan bahsederler.

Diğer kaynaklarda olmayan Kutluk 8, Ergin 21, Banguoğlu 7 farklı edattan bahseder.

Edat olarak kullanılan kelimeleri en fazla Fm vermiştir. Fm 20, Fn 14, Kl 13, Kr 17, S 15 tane edatı örnek olarak göstermiştir. Kaynaklarda toplam 26 farklı edattan söz edilmiştir.

İle, için, gibi, göre, kadar edatlarını tüm kaynaklar ayrıntılı olarak incelemiştir.

BÖLÜM 6 : BAĞLAÇ

Eş görevli ya da birbiriyle ilgili kelimeleri, kelime öbeklerini, özellikle tümceleri birbirine bağlamaya yarayan, bunlar arasında anlam ve kimi zaman biçim bakımından bağlantı sağlayan öğelere bağlaç adı verilir. Büyük çoğunluğu yabancı kökenli olan, ve, veya, yahut, veyahut, ya da, fakat, meğer, zira, madem, hem...hem gibi bağlaçlar, dilimize Arapça ve Farsçanın etkisiyle girmiştir. Türkçenin biçim ve sözdizimi bakımından taşıdığı özellikler, dilimizde temel tümce ile yan tümceler ve tümcesiler arasında bağlantıyı sağlamada yararlanılan olanaklar, bağlaçların kullanılmasına çoğu zaman gereksinme bırakmamaktadır.

Bağlaçlar, daha önce de değindiğimiz gibi, kelimeler, tümceler arasında bağlama görevi olan öğelerdir. Bu bakımdan bağlaçların tümcede öteki kelime türleri yerine kullanılışlarına pek rastlanmaz. Ancak belirteçlerle edatlar, kimi kez tümcede bağlama görevi yaparak bağlaç gibi kullanılırlar.

Asıl görevi zarf olan kimi öğeler, seyrek de olsa, bağlaç olarak kullanılır: madem ki, ise, bazen... bazen, eğer, şayet, yoksa, kimi zaman, farzet ki, tut ki, şu var ki, açıkçası, şu halde, bundan başka, senin anlayacağın, ne de olsa, gel gelelim, bunun için, bundan dolayı... gibi.

Öteki kelime türleri gibi özne, tümleç, yüklem oluşlarına pek rastlanmaz.

Bağlaçların, kimi ad ya da sıfat tamlamalarının arasında yer aldığı da olur: yemek ve yol parası, soğuk ama temiz su, geniş fakat eski ev gibi.

Bağlaçlar, ikilemeler arasında anlamı pekiştirme görevini yüklenirler: aylarca ve aylarca, günlerce, yalnız ve yalnız, şeker de şeker, coştı da coştı... gibi.

Kimi anlatımların bağlaçsız bağlandığı olur: anne baba sevgisi (anne ve baba), okur yazar kişiler (okur ve yazar)...

Noktalama işaretlerinden virgöl ve noktalı virgöl de anlatımda kimi zaman bağlaç yerine kullanılarak bağlama görevi yapabilir. Öğretmenler, öğrenciler, dinleyiciler yerlerini aldı, örneğinde olduğu gibi.

Ergin, bağlaçları ‘Edat’ların içinde ele almış (1993:598), ‘bağlama edatları’ olarak nitelendirmiştir. ‘Bağlama Edatları’nı, “kelimeden küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını, ve cümleleri şekil veya mana bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bir irtibat kuran edatlar” şeklinde tanımlamıştır. Türkçe’de aslında bağlama edatı yoktu. Bağlama edatları Türkçe’de sonradan çıkmıştır. Onun için Türkçe’de kullanılan bağlama edatlarının büyük bir kısmı yabancı asıllıdır. Türkçe’de olanlar da bazı isim ve fiil şekillerinin sonradan edatlaşması ile ortaya çıkmıştır (Ergin, 1993:606).

Banguoğlu, bağlaç için ‘bağlam’ terimini kullanır. ‘Bağlam’ı “söz içinde iki kelimeyi, aynı değerde iki cümle unsurunu, iki yargıyı ve bazen de iki paragrafı bağlamaya yarayan kelimelere denir.” diye açıklamıştır. Bazı bağlamlar da bağladıkları iki kelime veya yargıdan önce ya da sonra tekrarlanarak kullanılırlar (Banguoğlu, 1995:337).

Anlamca ilgili tümceleri, görevdeş ögeleri bağlamaya yarayan sözcüklere bağlaç denir (Gencan, 1992:230).

Eş görevli sözcükleri, sözcük öbeklerini ya da tümceleri birbirine bağlayan sözcüklere bağlaç denir (Koç, 1990:181).

Eş görevli kelimeleri veya önermeleri birbirine bağlayan kelime türü, rabıt (TDK Türkçe Sözlük).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Bağlaç: Eş görevli sözcükleri, söz öbeklerini, cümleleri birbirine bağlayan ya da çeşitli anlam ilgileri kuran sözcük veya söz öbekleridir.

Fn: Bağlaçlar: Tek başlarına anlamları olmayan, cümlede eş görevli sözcükleri, söz öbeklerini veya cümleleri birbirine bağlayan sözcüklerdir.

Kl: Bağlaç: Bağlaç, tek başına anlamı olmayan, eş görevli sözcükleri, söz gruplarını ve cümleleri bağlayan sözcüklerdir.

Bağlaçlar, adı üzerinde, bağlama görevli sözcüklerdir. Bağlaçlar kimi zaman da anlamca ilgili cümlelerin arasında kullanılır. İçeriye girin; ama sakın gürültü yapmayın.

Kr: Bağlaçlar: Eş görevli ya da birbiriyle ilgili sözcükleri, sözcük öbeklerini, özellikle cümleleri bağlamaya yarayan; bunlar arasında anlam ve biçim bakımından bağlantı sağlayan sözcüklere bağlaç denir.

Bağlaçlar diğer sözcüklerden farklı olarak özne, tümleç, yüklem olmazlar. Yalnız bu öğelerin aralarında kullanılırlar.

Bağlaçlar, edatlardan farklı unsurlardır. Edatlar kendinden öncekikelimeye çeşitli anlam ayrıntıları katar ve onların görevlerini de belirleyebilir. Buna karşılık bağlaçlar cümlede sadece bağlama görevinde kullanılır. Bu bağlamayı yaparken de çeşitli anlamlar katabilirler.

Bağlaçlar cümleden çıkartıldığında cümlenin anlamında değişme olsa bile bozulma olmaz.

Bağlaçlar kaldırılıp yerine virgül ya da noktalı virgül konabilir.

S: Bağlaç: Birbiriyle ilgili ve eş görevli sözcükleri, söz öbeklerini, cümleleri bağlayan, bunlar arasında anlam ve biçim açısından bir bağ kuran öğelere bağlaç denir.

Cümlede yer alan bir sözcüğün bağlaç olabilmesi için:

Tek başına anlamının olmaması

Cümledeki sözcükleri, söz öbeklerini, öğeleri ya da cümleleri bağlaması,

Genellikle, yerine uygun olan başka bağlaçların getirilmesi,

Cümleden atılınca genellikle cümlenin anlamında daralmanın olmaması gerekir.

Cümle içinde kimi sözcükler kullanıldığı yere göre bağlaç, isim, edat, zarf, sıfat görevinde kullanılır.

Yalnız, türemiş bir sözcüktür. (isim)

Yalnız taş, duvar olmaz. (sıfat)

Koca konakta *yalnız* yaşıyor. (zarf)

Bu soruyu *yalnız* sen çözersin. (edat)

Seni de götürürüm, *yalnız* bana uyacaksın. (bağlaç)

Bağlaçların en önemli özelliği, bağlaçlı yan cümleler kurmalarıdır. Öteki sözcük türleri gibi genellikle cümlede özne, tümleç, yüklem olmazlar.

Bağlaçlar, bazı ad ve sıfat tamlamalarının arasında da yer alabilirler: defter ve kitap parası, soğuk ama temiz su.

Bağlaçlar, ikilemelerin arasına gelerek anlamı pekiştirirler: yıllarca ve yıllarca, yalnız ve yalnız, coştı da coştı

Bazı anlatımlarda bağlacın kullanılmadığı da olur: anne baba sevgisi (anne ve baba sevgisi), okur yazar insanlar (okur ve yazar insanlar)

Anlatımda, bağlaç yerine virgül ve noktalı virgül kullanılarak bağlama görevi yapılabilir.

Saatlerce çalışıyor ama bir şey anlamıyordu.

Değerlendirme

Ergin, bağlama edatlarını, diğerlerinden farklı olarak kelimedен küçük dil birliklerini bağlayan edatlar olarak açıklamıştır. “-l ve -n” örneğinde bağlaç ekleri bağlamıştır. Ekler kelimedен küçük dil birlikleridir. Atabay ve Banguoğlu’nun tanımı, bağlaçların bu görevini dışarıda bırakmaktadır.

Banguoğlu da bağlamaların iki paragrafı bağlama görevinden bahseder. Bu defa da Atabay ve Ergin’in tanımları bağlaçların bu görevini dışarıda bırakmaktadır.

Banguoğlu, bağlamaları tanımlarken ‘kelimeler’ ifadesini; Atabay ise ‘öğeler’ ifadesini kullanır. Banguoğlu bağlamalara “hal böyleyken, bununla beraber, her ne kadar” örneklerini verir. Bu örnekler kelime değil kelime grubudur. Onun için tanım ya “kelime veya kelime grupları” ya da “öğeler” şeklinde sonlandırılmalıdır. Tanımdaki bu kavram eksikliğini Fn, Kl ve Kr de yapmıştır.

Fn ve Kl bağlaçların tek başına anlamları olmadığını iddia etmiştir. Diğer kaynakların hiçbirinde böyle bir açıklama yoktur. Çünkü anlamı olan bağlaçların varlığı hepimizin malumudur. Binaenaleyh (Ergin), senin anlayacağın (Banguoğlu), örneğin (Atabay) gibi.

Kr ve S virgöl ve noktalı virgölün bağlaç yerine kullanılabilceğini, bağlaçların öteki sözcük türleri gibi özne, tümleç ve yüklem olamayacağını açıklarlar.

S, “İlgeç” ve “Ünlem” konusunda olduğu gibi burada da Atabay’dan iktibas yapmıştır. İktibas edilen kısımları mukayese ederek göstereceğiz:

Atabay: Öteki sözcük türleri gibi özne, tümleç, yüklem oluşlarına pek rastlanmaz.

S: Öteki sözcük türleri gibi genellikle cümlede özne, tümleç, yüklem olmazlar.

Atabay: Bağlaçların, kimi ad ya da sıfat tamlamalarının arasında yer aldığı da olur: yemek ve yol parası, soğuk ama temiz su, geniş fakat eski ev gibi.

S: Bağlaçlar, bazı ad ve sıfat tamlamalarının arasında da yer alabilirler: defter ve kitap parası, soğuk ama temiz su.

Atabay: Bağlaçlar, ikilemeler arasında anlamı pekiştirme görevini yüklenirler: aylarca ve aylarca, günlerce, yalnız ve yalnız, şeker de şeker, coştı da coştı... gibi.

S: Bağlaçlar, ikilemelerin arasına gelerek anlamı pekiştirirler: yıllarca ve yıllarca, yalnız ve yalnız, coştı da coştı.

Atabay: Kimi anlatımların bağlaçsız bağlandığı olur: anne baba sevgisi (anne ve baba), okur yazar kişiler (okur ve yazar)...

S: Bazı anlatımlarda bağlacın kullanılmadığı da olur: anne baba sevgisi (anne ve baba sevgisi), okur yazar insanlar (okur ve yazar insanlar)

6.1. Görev ve Kullanımlarına Göre Bağlaçlar

Bağlaçlar, bu yönleriyle incelendiğinde görevleri, bağladıkları öğelerin anlamları ya da onlara kattıkları anlamlar açısından bir takım özellikler gösterirler.

Bağlaçlara tek tek bakıldığında onların kelimeleri ya da tümceleri bağladıkları görülür. Ancak, aynı bağlacın hem kelimeleri hem de tümceleri bağlaması nedeniyle, incelemede böyle bir ayrıma gitmedik.

Atabay, Ergin ve Banguoğlu’nun değindiği bağlaçları tablo halinde gösterelim:

Tablo 22. Bağlaçlar

Sözcük Türleri (Atabay)	Türkçe Dil Bilgisi (Ergin)	Türkçenin Grameri (Banguoğlu)
Bağlaç	Bağlama Edatları	Bağlam
de (da)	de (da)	de (da)
ne...ne	ne...ne	ne...ne
İle	İle	ile
Yalnız	Yalnız	Yalnız
Bile	Bile	Bile
Nitekim	Nitekim	Nitekim
Üstelik	Üstelik	Üstelik
Yeter ki	Yeter ki	Yeter ki
Ve	Ve	Ve
Ya	Ya	Ya
Ya...ya	Ya...ya	Ya...ya
Ki	Ki	Ki
Fakat	Fakat	Fakat
Lakin	Lakin	Lakin
Ama	Ama	Ama
Çünkü	Çünkü	Çünkü
Hatta	Hatta	Hatta
Hem...hem	Hem...hem	Hem...hem
Hem de	Hem de	Hem de
Meğer	Meğer	Meğer
Meğerse	Meğerse	Meğerse
Meğerki	Meğerki	Meğerki
Kaldı ki	Kaldı ki	Kaldı ki
Mâdemki	Mâdemki	Mâdemki
Öyle ki	Öyle ki	Öyle ki
Şöyle ki	Şöyle ki	
Yani	Yani	

Tablo 22'nin devamıdır.

Oysaki	Oysaki	
	Veya	Veya
	Yahut	Yahut
	De (da)...de (da)	De (da)...de (da)
	Eğer, ger	Eğer
	Şayed	Şayet
	Mâdem	Mâdem
	Binaenaleyh	Binaenaleyh
	Halbuki	Halbuki
	İmdi	İmdi
	Mamafih	Mamafih
	Zâten	Zâten
	Nasıl ki	Nasıl ki
	Tek	Tek
	Tâki	Tâki
	İllâ	İllâ
	İllâ ki	İllâ ki
	Yoksa	Yoksa
	Aksi takdirde	Aksi takdirde
	Öyleyse	Öyleyse
	Kim	Kim
ancak		ancak
olsun...olsun		olsun...olsun
Ya da		Ya da
Gerek..gerek		Gerek..gerek
Oysa		Oysa
İster...ister		İster...ister
Kâh...kâh		gâh...gâh
Demek ki		Demek ki

Tablo 22'nin devamıdır.

Şu var ki		Şu var ki
Bununla birlikte		Bununla beraber
Başka bir deyimle		Başka bir deyimle
Seni anlayacağın		Seni anlayacağın
Bunun için		Bunun için
Bu sebeple		Bu sebeple
Bundan dolayı		Bundan dolayı
Buna göre		Buna göre
Bunun üzerine		Bunun üzerine

Kaynaklarda bunlardan başka şu bağlaçlara değinilmiştir:

Atabay; “örneğin, yahut da, ne de, farz et ki, tut ki, değil mi ki, nerde kaldı ki, ne var ki, görünüşe göre, o halde, şu halde, bundan başka, sözün kısası, gel gelelim, zorla değil ya, ne de olsa, ne bileyim, ama...ama”

Ergin; “dahı, dahi, ilâ, veyahut, lîk, velîk, velî, gerçi, eğerçi, vakıa, çün, çü, belki, bâri, kezâ, kezâlik, kâşki, hazır, sanki, adeta, nasıl ki, nite ki, niçe ki, gûya, velev, velev ki, hele, hiç olmazsa, hiç değilse, değil, ise”

Banguoğlu; “o zaman, diye, için, böylece, oysa, şimdi, yine de, bir yandan...öbür yandan, her ne kadar, mi...mi, yine de, bir...bir, kimi...kimi, biri...öbürü, bazen...bazen, gerçekten (filhakika), hal böyleyken, zirâ, bu sebeple”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Başlıca bağlaçlar şunlardır: ve, veya, ya, ya da, yahut, veyahut, ile, yalnız, ancak, ama, fakat, lakin, ne var ki, de, bile, dahi, ki, öyle ki, öyleyse, oysa, oysaki, ise, madem, mademki, meğer, meğerki, meğerse, yeter ki, halbuki, çünkü, hatta, yoksa, ne... ne, ya... ya, hem... hem, bir... bir, gerek... gerek, ister... ister, olsun... olsun.

Fn: ile, ve, ya da, veya, ancak, yalnız, bile, dahi, da, oysa, ya...ya, hem...hem, hatta, yani, zira, çünkü, ama, fakat, lakin, ister...ister, meğer, gerek...gerek gibi bağlaçlar Türkçede en çok kullanılan bağlaçlardır.

Kl: Ve, veya, ya da, ama, fakat, halbuki, oysa, mademki, çünkü, belki, bile, dahi, de, ki, ile, ne...ne, hem...hem...

Kr: Dilimizde oldukça fazla bağlaç vardır. Bunların başlıcaları: ve, de, ne...ne, ile, ama, bile, çünkü, ki, yoksa, nitekim, üstelik, hem...hem, fakat, yalnız, ancak, lakin, ne var ki, oysa, halbuki, mademki, yeter ki, ya da, veya, demek ki, hem de, zira, yine...vs.

S: ve, veya, yahut, veyahut, ya da, ne...ne, çünkü, ancak, hem...hem, buna rağmen, ile, de...

Tablo 23. Bağlaçlar (ÜHK)

Fm	Fn	Kl	Kr	S
Bağlaç	Bağlaçlar	Bağlaç	Bağlaçlar	Bağlaç
Ve	Ve	Ve	Ve	Ve
Veya	Veya	Veya	Veya	Veya
Ya da	Ya da	Ya da	Ya da	Ya da
İle	İle	İle	İle	İle
De	De	De	De	De
Çünkü	Çünkü	Çünkü	Çünkü	Çünkü
Hem...hem	Hem...hem	Hem...hem	Hem...hem	Hem...hem
Ama	Ama	Ama	Ama	
Fakat	Fakat	Fakat	Fakat	
Bile	Bile	Bile	Bile	
Oysa	Oysa	Oysa	Oysa	
yahut				Yahut
veyahut				Veyahut
yalnız	yalnız		yalnız	
Ancak	Ancak		Ancak	Ancak
lakin	lakin		lakin	
Ne var ki			Ne var ki	
Ki		ki	Ki	
Öyle ki				Öyle ki
Madem ki		Madem ki	Madem ki	
Meğer	Meğer	Meğer	Meğer	Meğer
Yeter ki			Yeter ki	Yeter ki
Halbuki		Halbuki	Halbuki	
hatta	Hatta			
yoksa			Yoksa	

Tablo 23'ün devamıdır.

Ne...ne		Ne...ne	Ne...ne	Ne...ne
Ya...ya	Ya...ya			Ya...ya
Gerek...gerek	Gerek...gerek			
İster...ister	İster...ister			İster...ister
	zira		Zira	
			Demek ki	Demek ki
			Hem de	hem de

Bunların dışında şu bağlaçlara da değinilmiştir:

Fm: “ya, öyleyse, oysa ki, ise, madem, meğerki, meğerse, bir...bir, olsun...olsun”

Fn: “yani”

Kl: “belki”

Kr: “nitekim, üstelik, yine”

S: “buna rağmen, ne de, yahut da, şöyle ki, kaldı ki, değil mi ki, bundan dolayı, bunun için, buna göre, o halde, gel gelelim, zorla değil ya, ne de olsa, ne bileyim”

Değerlendirme

Atabay, Ergin ve Banguoğlu'nun değindiği bağlaç sayısı 25'tir. Atabay birbirinden farklı 63, Ergin 82, Banguoğlu da 79 tane bağlaçtan bahseder. Tabloda adı geçen bağlaç toplamı 133'tür.

Diğer kaynakların haricinde Atabay 18, Ergin 19, Banguoğlu da 31 bağlaçtan söz açmıştır.

Dilimizde sıklıkla kullandığımız (Atabay, örneğin; Ergin ,dahi belki ise; Banguoğlu, diye) bağlaçları adı geçen kaynakların dışındaki kaynaklarda kullanılmamıştır.

Banguoğlu “için” kelimesini ‘amaç bağlamları’ adı altında incelemiştir. ‘Takı’ bölümünde ise bu kelimeyi ‘takı’lara örnek olarak göstererek (1995:334) çelişkiye düşmüştür. Ergin, bu kelimenin son çekim edatı olduğunu (1993:632), Atabay da edat olarak kullanıldığını ifade etmiştir (Bkz. Tablo 20, s..201).

Banguoğlu “şimdi” kelimesini de bağlam kabul eder. Ergin ve Atabay’ a göre bağlaç değil zaman ifadeli zarftır.

Fm, Fn, Kl, Kr ve S ‘ın değindiği bağlaç sayısı 7’dir. Fm 38, Fn 21, Kl 17, Kr 28, S 32 tane bağlaçtan bahseder. Üniversite Hazırlık Kitaplarında 60 tane bağlaçtan bahsedilmiştir..

Üniversite Hazırlık Kitaplarında diğer kaynakların haricinde Fm 9, Fn 1, Kl 1, Kr 3, S 14 bağlaçtan söz açılmıştır.

Fn ve S dilimizde sıklıkla kullanılan “ki” bağlacından bahsetmezken Fm “ise” bağlacını kullanan tek kaynak olarak karşımıza çıkar.

6.2. Biçim Bakımından Bağlaçlar

Bağlaçlar biçim bakımından değişik özellikler gösterirler. Bu öğelerin pek çoğu Farsça ve Arapça’dan dilimize geçmiştir. Daha önce de değindiğimiz gibi, bağlaçlar tek tek, yinelenerek ya da öbekleşmiş olarak bağlama görevi yaparlar. Biçim bakımından bağlaçları,

1. Yalın bağlaçlar
2. Türemiş bağlaçlar
3. Bileşik bağlaçlar
4. Öbekleşmiş bağlaçlar

olmak üzere bölümlendirebiliriz.

1- Yalın bağlaçlar: ve, de, ama, ile, bile, eğer, lakin, yani, meğer, hem gibi.

2- Türemiş bağlaçlar: örneğin, üstelik, ancak, açıkçası, kısacası, anlaşılana, gerçekten gibi.

3- Bileşik bağlaçlar: oysa, öyleyse, yoksa, neyse, kim bilir, halbuki, veyahut, meğerse, nitekim, sanki gibi.

4- Öbekleşmiş bağlaçlar: Türlü kelime öbeklerinin bağlaç görevi yapmak üzere öbekleştikleri görülür.

Kimi bağlaçlar yan yana kullanılan kelimelerle de oluşur. İki ya da daha çok sözcüğün kalıplaşmış biçimi ya da tamlamalar bağlaç olarak kullanılır.

a) Yan yana kullanılan bağlaçlar: ya da, hem de, ne de, yahut da gibi. Kimi kelimeler de ki bağlacıyla birlikte bağlaç görevinde kullanılır: öyleki, şöyle ki, demek ki, kaldı ki, mademki, yeter ki, sanki, farzet ki, tut ki, değil mi ki, nerde kaldı ki, şu var ki, ne var ki gibi.

b) Tamlama biçiminde bağlaçlar: bundan dolayı, bunun için, bunun üzerine, buna göre, görünüşe göre, o halde, şu halde, bundan başka, sözün kısası, senin anlayacağın, bununla birlikte, başka bir deyimle gibi.

c) Tümcce biçiminde kalıplaşmış bağlaçlar: Kalıplaşmış kimi kısa tümceler de bağlaç olarak kullanılır: gel gelelim, zorla değil ya, ne de olsa, ne bileyim gibi.

d) Yinelenen kelimelerle kurulan bağlaçlar: Eş görevli kelimeler ya da öğeler, tümceler arasında kimi kelimeler yinelenerek bağlaç olarak kullanılır: ya...ya, ne...ne, hem...hem, ister...ister, gerek...gerek, ama...ama, kâh...kâh gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

S: Yapı Bakımından Bağlaçlar: Dilimizdeki bağlaçların yapıları farklıdır. Çoğu, dilimize yabancı dillerden girmiştir. Bağlaçları yapı bakımından dört bölümde inceleyebiliriz:

1. Basit (yalın) bağlaçlar, 2. Türemiş bağlaçlar, 3. Birleşik bağlaçlar, 4. Öbekleşmiş bağlaçlar

Basit (yalın) bağlaçlar: ve, de, ama, ile, bile, eğer, lakin, yani, meğer, hem, fakat, hatta gibi.

Türemiş bağlaçlar: üstelik, açıkçası, kısacası, anlaşılın, gerçekten...

Birleşik bağlaçlar: oysa, öyleyse, yoksa, neyse, meğerse, halbuki, veyahut, nitekim

Öbekleşmiş bağlaçlar: Öbekleşmiş bağlaçlar yapısını da şöyle inceleriz;

-Yan yana kullanılan bağlaçlar: ya da, hem de, ne de, yahut da gibi.

Bazı sözcükler ki bağlacıyla birlikte bağlacıyla birlikte olurlar: öyle ki, şöyle ki, demek ki, kaldı ki, yeter ki, değil mi ki

- Tamlama biçiminde kurulmuş bağlaçlar: bundan dolayı, bunun için, bunun üzerine, buna göre, o halde...

- Cümle biçiminde kalıplaşmış bağlaçlar: gel gelelim, zorla değil ya, ne de olsa, ne bileyim...

- Yinelenen kelimelerle kurulan bağlaçlar: ya...ya, ne...ne, hem...hem, ister...ister

Değerlendirme

Banguoğlu 'Bağlamların Yapısı' başlığı altında bağlamların Türk dilinde geç gelişme sebeplerini açıklamış, yapı ile ilgili bilgi vermemiştir (1995:340).

S, yapı bakımından bölünme konusunu Atabay'dan almıştır. S'ın iktibas ettiği kısımlar aşağıda verilmiştir:

Atabay: Yalın bağlaçlar: ve, de, ama, ile, bile, eğer, lakin, yani, meğer, hem gibi.

S: Basit (yalın) bağlaçlar: ve, de, ama, ile, bile, eğer, lakin, yani, meğer, hem, fakat, hatta gibi.

Atabay: Türemiş bağlaçlar: örneğin, üstelik, ancak, açıkçası, kısacası, anlaşılana, gerçekten gibi.

S: Türemiş bağlaçlar: üstelik, açıkçası, kısacası, anlaşılana, gerçekten...

Atabay: Bileşik bağlaçlar: oysa, öyleyse, yoksa, neyse, kim bilir, halbuki, veyahut, meğerse, nitekim, sanki gibi.

S: Birleşik bağlaçlar: oysa, öyleyse, yoksa, neyse, meğerse, halbuki, veyahut, nitekim.

Atabay: Yan yana kullanılan bağlaçlar: ya da, hem de, ne de, yahut da gibi. Kimi kelimeler de ki bağlacıyla birlikte bağlaç görevinde kullanılır: öyle ki, şöyle ki, demek ki, kaldı ki, mademki, yeter ki, sanki, farz et ki, tut ki, değil mi ki, nerde kaldı ki, şu var ki, ne var ki gibi.

S: Yan yana kullanılan bağlaçlar: ya da, hem de, ne de, yahut da gibi. Bazı sözcükler ki bağlacıyla birlikte bağlacıyla birlikte olurlar: öyle ki, şöyle ki, demek ki, kaldı ki, yeter ki, değil mi ki

Atabay: Tamlama biçiminde bağlaçlar: bundan dolayı, bunun için, bunun üzerine, buna göre, görünüşe göre, o halde, şu halde, bundan başka, sözün kısası, senin anlayacağın, bununla birlikte, başka bir deyimle gibi.

S: Tamlama biçiminde kurulmuş bağlaçlar: bundan dolayı, bunun için, bunun üzerine, buna göre, o halde...

Atabay: Tümce biçiminde kalıplaşmış bağlaçlar: Kalıplaşmış kimi kısa tümceler de bağlaç olarak kullanılır: gel gelelim, zorla değil ya, ne de olsa, ne bileyim gibi.

S: Cümle biçiminde kalıplaşmış bağlaçlar: gel gelelim, zorla değil ya, ne de olsa, ne bileyim...

Atabay: Yinelenen kelimelerle kurulan bağlaçlar: Eş görevli kelimeler ya da öğeler, tümceler arasında kimi kelimeler yinelenerek bağlaç olarak kullanılır: ya...ya, ne...ne, hem...hem, ister...ister, gerek...gerek, ama...ama, kâh...kâh gibi.

S: Yinelenen kelimelerle kurulan bağlaçlar: ya...ya, ne...ne, hem...hem, ister...ister

BÖLÜM 7 : ÜNLEM

Ünlemler kimi zaman sevinme, kızma, korku, acıma, şaşma gibi ansızın beliren duyguları, kimi zaman da bir takım doğa seslerini yansıtmaya yarayan kelimelerdir. Ünlemler bazı dilcilerce edat olarak nitelendirilmiştir.

Ünlem tanımı Türkiye Türkçesi için yazılmış yapıtların tümünde aşağı yukarı ortak bir biçimdedir. Ergin (1993:600) ve Banguoğlu (1995:342) aynı biçimde duygularımızın etkisiyle söylediğimiz ve aynı zamanda çağırmaya yarayan kelimeler olarak göstermişlerdir. Ünlemin kelime anlamı da dilbilgisi yapıtlarındaki gibidir: Hatipoğlu (Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü), “Bir duyguyu, bir düşüncüyü anlatan ya da bir doğa sesini yansıtan sözcük” (Özel, 1983:181).

Bir coşkunun etkisiyle içten kopup gelen; sevinç, korku, üzüntü, acı, şaşma... gibi duyguları canlı canlı anlatmaya yarayan sözcüklerdir (Gencan, 1992:245).

Sevinme, acıma, şaşma, kızma, korku...gibi duyguları anlatan; çağrı, buyruk, yasaklama gibi özel durumları bildiren ya da bir doğa sesini yansıtan sözcüklere ünlem denir (Koç, 1990:208)

Türlü duyguları anlatan veya bir doğa sesini yansıtan kelime (TDK Türkçe Sözlük).

Ergin, ünlemleri edatların bir bölümü olarak ele almıştır (1993:600)

Ünlem ya da ünlem olarak kullanılan anlatımlar ya duygusal kelimelerdir ya da seslenmeye, çağırmaya yarayan öğelerdir. Çoğunlukla ünlem “bir dilde değişmeyen belli kelimeler” diye bilinir. Oysa söyleyişe göre hemen bütün kelimeler ünlem gibi kullanılabilirler.

Ünlemlerin kullanıldığı tümceye ünlem tümcesi denir ve çoğunlukla bu tümcelerin sonuna ünlem imi (!) konur.

Ünlem olarak kullanılan kelimelerin tümcede yeri belli değildir. Bir tümce ünlemle başlayabilir; bitebilir. Ünlem tümcenin içinde de geçebilir.

Ünlemler sık sık yinelenmiş olarak, ikileme biçiminde kullanılırlar: Ah oh, ah vah, hay hay, of of, oh oh, öf pöf, püf püf, tak tak, vah vah...gibi.

Ünlemler, ad soylu kelimelerin bir bölüğü olduklarından, diğer ad soylu kelimeler gibi kimi zaman, adların birçok özelliklerini taşırlar. Ad durumu, iyelik ve çoğul eklerini alırlar ve kimi zaman da ad gibi kullanılırlar: Ahı, ahını, ahından, ahlar, oflar, vahlar...gibi.

Ünlemlerin tamlama biçiminde kullanılışları pek azdır. Adlar, ad ve zamirlerle kimi zaman bir tamlama oluşturabilirler. Ancak benim ahım, onun ahı türünden anlatımlar da sözcüğün ünlemden çok ad gibi kullanıldığı görülür.

Türkiye Türkçesinde kimi kelimeler kullanılışlarına göre zaman zaman ad, sıfat, edat, zarf olabilirler. Oysa ünlemler, adın dışında öteki kelime türlerinin yerine kullanılamaz.

Ünlemlerin, tümce içinde seyrek de olsa özne, tümleç ve yüklem oluşlarına rastlanmaktadır.

Bir ünlem, çoğu kez bir tümce yerini tutabilir ve söyleyişre göre bir tümce de ünlem gibi kullanılabilir. Ünleme anlam ve değer kazandıran söyleyiştir.

Dilimizde pek çok ünlem tümcesi vardır:

“Bırak Allahını seversen!”

“Mükemmel! İşte bizimkiler de geliyor.”

“Birden: Rezalet! diye bağırdı.”

Kimi dilbilgisi yapıtlarında ünlemlerin bu kullanılışları kanıtlanmıştır. Gencan (§ 462), “Ünlemlerin Tümce Değerinde Kullanılışları” diye bu konuya değerinmiştir. (Özel, 1983:185)

Türkiye Türkçesinde ünlemler genellikle şu öbeklere ayrılır:

1. Doğrudan doğruya ünlem olarak kullanılan kelimeler
2. Ünlem olmuş kelimeler
3. Yansıma kelimeleri

Ediskun (§ 369), ünlemleri; *Ünlem olarak kullanılan ad, Eylem, sıfat sözcükleri* ve *Yansımalar* olarak üçe ayırır. Banguoğlu (§ 343-344), yapılarına göre *asıl ünlemler* ve

ünlem olan başka sözcükler diye ayırırken, yansımaları da ünlemlerin bir türü olarak göstermiştir. Gencan (§ 431), *çağrı ünlemleri ya da dokunaklı duygusal ünlemler* olarak ayırmış, bu ayırımın kesin olmadığını söylemiştir. (Özel, 1983:181)

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Ünlem: Sevinme, coşma, kızma, acıma, şaşma, korkma gibi duyguları anlatan; seslenme, buyruk gibi durumları bildiren ya da doğa seslerini yansıtan sözcüklerdir.

Vah vah, dedi doktor.

Hey gidi günler!

Ünlemler bazen cümle içinde değişik görevlerde kullanılabilir:

Alma mazlumun *ahını*, çıkar aheste aheste. (ad)

Amansız bir hastalığa yakalanmıştır. (sıfat)

Fn: Ünlemler: Aşırı bir duygu bildirmek amacıyla kullanılan, sevinme, acıma, bıkmama, şaşma... anlatan sözcüklerdir. Hayvanları çağırma veya kovma amacıyla kullanılan sözcükler de bu gruba girer.

Aa! Hala buradasınız demek. (şaşma)

Yeter be! (kızma)

Aman yorulduğum artık. (bıkmama)

Ooo bu ne şıklık. (beğenme)

Aferin, bravo, eh, ya, oh, of, eyvah, vah... başlıca ünlemlerdir.

Kl: Ünlem: Duyguların ani bir şekilde ifade edilmesiyle oluşan sözcüklerdir. Ünlemlerin bulunduğu cümlelerde ünlem işareti kullanılır. ya, oh, of, ay, oy, eyvah, hey.

Eyvah, yemeği yine yaktım!

Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker!

Ünlemler kimi zaman cümle içerisinde isim görevi kazanır.

Alma mazlumun *ahını*

Çıkar aheste aheste.

Kimi zaman da cümlede ünlem sözcüğü olmadığı halde ünlem anlamı vardır.

Allahım, neydi günahım!

Yandım anam!

Kr: Ünlem: Tek başına anlamı olmayan, cümle içinde, korku, sevinme, heyecan, özlem, kızma, acıma gibi duyguları aktaran ya da seslenme bildiren sözcüklerdir. Söyleyişe göre anlam değişmesine uğrar.

Ah, ah! (özlem)

Tüh! (kızma)

Ünlem türü kelimeyle ünlem cümlesi karıştırılmamalıdır. Her tür sözcük ses tonu ayarlanarak ünlem gibi kullanılabilir.

Bu nasıl iş!

Dışarı çıkmayacaksın!

Bazı ünlemler isim çekim eki alarak isim gibi kullanılabilir.

Alma mazlumun *ahını*, çıkar aheste aheste.

Artık onun *ahı* gitti *vahı* kaldı.

S: Ünlem: Sevinme, kızma, korku, acıma, şaşma gibi ansızın beliren coşkulu duyguları ve doğa seslerini yansıtan sözcüklere ünlem denir.

Ünlemlerin çoğu her dilde ortaktır ve her dilin ünlemleri vardır: ah!, of!, e!, hey!, haydi!...

Dilimizde ünlem olarak kullanılan sözcükler ya doğrudan doğruya asıl ünlemdir ya da çoğu sözcükler cümleler şeklinde vurgu ile ünlem değeri kazanarak ünlem olmuşlardır. Aslında ünlem olmayan sözcükler, dilek, emir, dua anlamları kazanarak ünlem olarak kullanılırlar:

Genç, bakar mısınız!, Kızım!, Mehmet Bey!

Dilimizde yansımalar ünlem olabildiği gibi, seslenmeye ve çağırmaya yarayan sözcükler de ünlem olurlar. Pat! Hey!

Ünlemlerin kullanıldığı cümleye ünlem cümlesi denir ve bu cümlenin sonuna ünlem işareti (!) konur. İmdat, yangın var!

Ünlem olan sözcük, cümlede her yerde kullanılabilir, cümlenin başında, ortasında ve sonunda bulunabilir.

Ünlemler cümlede ikileme şeklinde de kullanılabilirler: hay hay!, vah vah!, of of!, püf püf!

Ünlemler ad soylu sözcük oldukları için adlara gelen çekim eklerini de alabilir: ahı, ahını, ahından, ahlar, vahlar, oflar.

Ünlemleri üç grupta incelemek mümkündür.

Doğrudan doğruya ünlem olarak kullanılan sözcükler: a!, ha!, ah!, eh!, ay!, ey!, ya!, vah!, hey!, of!

Ünlem olmuş sözcükler: Yarabbi!, ayol!, ulan!, yuh!, yoo!, hop!

Yansıma ve ikilemelerden oluşan ünlemler: aman aman! Vah vah!, pisi pisi!; çat!, küt! deh!, güm!

Dilimizdeki diğer ünlemleri de şöyle sıralayabiliriz: hah!, vah!, oh!, oha!, hay!, hay hay!, hey!, vay!, of!, öf!, uf!, pöh!, tüh!, aman!, eyvah!, haydi!, bravo!, hişt!, yazık!, yahu!, hu!, be!, sakın!, yaşa! gibi.

Değerlendirme

Fm, yapım eki alan ünlemin sıfat olabileceğini bildiren tek kaynaktır ve bunu örnekle ispat etmiştir.

Fm, Kl, Kr ünlemlerin ek alarak isim olabileceğine değinir.

Fm ve S, doğa seslerini yansıtan kelimelerin ünlem olduğunu belirtir.

Fn, hayvanları çağırarak ve kovmak amacıyla kullanılan kelimeleri bu gruba katar. Ancak örnek vermez.

Kr, 'tek başına anlamı olmayan' şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Kaynakların hiçbirinde bu kelimelerin anlamsız olduğuna değinilmemiştir. Kaldı ki cümle halinde olan ünlemler anlamlıdır. Kr'in tanımı ünlemlerin tamamını içine alacak bir tanım değildir.

S, 'ünlemler adlara gelen çekim eklerini alabilir' ifadesini kullanır. Bu eki alan sözcüğün, isim olacağından bahsetmemiştir.

Sınav Yayınları, Sözcük Türleri kitabındaki tanım ve örnekleri ya hiç değiştirmeden ya da küçük değişikliklerle hazırladığı kitabına almıştır. Aşağıda, S'in tamamen iktibas yaptığı kısımlar Özel'in kitabıyla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Özel: "Ünlemler kimi zaman sevinme, kızma, korku, acıma, şaşma gibi ansızın beliren duyguları, kimi zaman da bir takım doğa seslerini yansıtmaya yarayan kelimelerdir."

S: "Sevinme, kızma, korku, acıma, şaşma gibi ansızın beliren coşkulu duyguları ve doğa seslerini yansıtan sözcüklere ünlem denir."

Özel: "Ünlemler, ad soylu kelimelerin bir bölümü olduklarından, diğer ad soylu kelimeler gibi kimi zaman, adların birçok özelliklerini taşırlar. Ad durumu, iyelik ve çoğul eklerini alırlar ve kimi zaman da ad gibi kullanılırlar: Ahı, ahını, ahından, ahlar, oflar, vahlar...gibi."

S: "Ünlemler ad soylu sözcük oldukları için adlara gelen çekim eklerini de alabilir: ahı, ahını, ahından, ahlar, vahlar, oflar."

Özel: "Ünlemlerin kullanıldığı tümceye ünlem tümcesi denir ve çoğunlukla bu tümcelerin sonuna ünlem imi (!) konur."

S: "Ünlemlerin kullanıldığı cümleye ünlem cümlesi denir ve bu cümlemin sonuna ünlem işareti (!) konur."

Bunun yanında S, Özel'in ünlem bölümlemesini de küçük değişikliklerle kitabına eklemiştir.

Aşağıdaki tüm örnekler Kelime Türleri kitabımızın ‘Ünlem’ bölümünden alınmıştır. Buraya alınan örneklerin tamamı S tarafından hiçbir değişiklik yapılmadan iktibas edilmiştir.

a! (aa! aaa!): “Aaa, çocuklar koşun, koşun!”

“Bana baksana! Şunu alsana!”

e! (eee!): “Eee, olacak o kadar beyim!”

“Gel e mi!”

ha! (haaa!): “Sen de inandın ha!”

“Ha şöyle, en doğrusu o!”

ah! (aah!): “Ah, oracıkta düşüp ölüverseydi!”

“Ah, şu insanlık!”

eh! (eeh! eh!): “Eh, hayırlısı neyse o olsun!”

“Eh ama! diye bağırdı.”

ay! (ayy!): “Ay, çok merak ettim, kimdir?”

ey! (eyy! eyy!): “Ey! bu topraklar için toprağa düşmüş asker!”

ya! (yaa!): “Yaa! Demek öyle?”

“Yaa! Kahveyi pişirince öyle olur.”

7.1. Türkçede Kullanılan Ünlemler

Kitabımızda aşağıda sadece isimlerini yazmakla yetindiğimiz tüm ünlemlerin ifade ettiği anlamlar belirtilmiş, bunun yanında bu ünlemlerin her bir anlamı için cümleler halinde örnekler verilmiştir. Bunların hepsini ayrıntılı olarak yazmak tez konumuzun dışına çıkmak olacağından burada sadece isimlerini zikretmekle yetineceğiz. Türkçede kullanılan ünlemler şunlardır:

a! (aa! aaa!), e! (eee!), ha! (haaa!), ah! (aah!), eh! (eeh! eh!), ay! (ayy!), ey! (eyy! eyy), ya! (yaa!), hah!, o! (oo!, ooo!), vah! (vaah!), oh! (ooh!), oha!, hay!, hay hay!,

hey! (heyy!), vay! (vayy! vaay!), pöh!, tu! (tuu!), of! (oof!, ooff!, öf!, ööf!), uf! (üf!), tuh! (tüh!), aman!, haydi!, eyvah!, bravo!, hişt!, yazık!, yahu!, hu! (huu!), be!, sakın!, yaşa! (yaşşa)...

Üniversite Hazırlık Kitaplarında ünlemler genellikle cümle içinde verildiğinden, bu kelimeleri tekrar buraya yazmak yerine “Ünlem” konusunun içinde değerlendirmeyi uygun gördük.

7.2. Ünlem Olarak Kullanılan Öteki Kelimeler

Allah!, Tanrım!, Yarabbi!, yo! (yoo!), hoppala!, hop! (hoop), ayol!, ulan!, yuh!, yuha! (yuf!)

Yansıma kelimelerin hemen hepsi ünlem gibi kullanılabilir. Hayvanlar için kullanılan kışt, oşt, pist, deh, pisi pisi, bili bili, kuçu kuçu gibi yansımalar çoğunlukla çağırmaya, kovmaya yarayan ünlem kelimeleridir. Bunlardan başka şu yansıma kelimelerini de ünlem olarak kullanabiliriz: tak, tuk, türk, çat, zırt, pırt...gibi.

Dilimizde çoğunluğu Arapça ve Farsçadan olmak üzere batı dillerinden de geçen yabancı ünlemler vardır. Bunlar bugün artık yerlerini Türkçe olanlarına bırakmaktadırlar: maşallah, haşa, heyhat, âlâ, aferin, destur, âmin, inşallah, pardon...gibi. Bu ünlemlerin kullanılışları da öteki ünlemler gibidir.

BÖLÜM 8 : FİİL

8.1. Fiilin Tanımı, Fiil Terimi

8.1.1. Fiilin Dil ve Tümce İçindeki Yeri ve Önemi

Fiilin Dil ve Tümce İçindeki Yeri ve Önemi

Fiiller, devinme oluş, kılınış, durum gösteren öğelerdir.

Bu kelime türünün Türkiye Türkçesindeki örneklerine göz atacak olursak:

- a) Kimi fiillerde gerçekten bir “fiil”in söz konusu olduğu görülür: taşımak, yazmak, içmek, bağırarak, çekmek, atlamak... gibi.
- b) Kimi fiiller bir oluş bildirirler: sararmak, büyüme, buruşmak, gevçemek, kararmak, bayatlamak... gibi.
- c) Durum gösteren fiiller de vardır: uyumak, durmak, bulunmak... gibi.

Geleneksel dilbilgisinde fiil, kelime türleri içinde “çekilebilen, çekimli olan” bir tür kabul edilir. *Kişi, sayı, cins, kip ve zaman* kavramlarını içerir; fiillerde bu kavramlar söz konusu olur.

Biz burada, özellikle Türkçedeki fiillerin niteliklerini temel tutarak, fiilleri şu konular ve kavramlara göre incelemeyi uygun gördük:

Fiilde kılınış ve görünüş

Fiilin biçim özellikleri

Türkçede ekfiil

Fiilde çatı, çatıları bakımından Türkçe fiiller

Fiilde kişi kavramı

Fiilde sayı ve cins

Fiil çekimi (kip ve zaman)

1. Fiilde zaman (Yalın zaman, bileşik zaman)

2. Fiilde kip (bildirme, isteme kipi)

3. Fiilde olumsuzluk

Fiilde soru

Yardımcı Fiiller

Fiilimsiler (isim fiil, sıfat fiil, zarf fiil)

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Eylem (Fiil): İş, Oluş veya durum bildiren sözcüklerdir.

Kuşlar uçuyor.

Eylemler yalın haldeyken mastar ekini (-mek,-mak) alır:

Koş-mak, gül-mek, ara-mak, uyu-mak

Fn: Fiiller: Türkçede isim soylu sözcükler (ad, sıfat, zamir, zarf...) yanında fiil soylu sözcükler (eylemler) de varlıkların hareketlerini, oluşlarını, kılışlarını, durumlarını karşılar. İşte oluş, durum, kılış bildiren bu sözcükler fiillerdir. Fiiller, varlıkların oluşlarını, durumlarını, kılışlarını kişi ve zamana bağlı olarak bildirirler.

Olayları dikkatlice izliyorum.

Anlatılanları size aktarayım

Saçlarını biraz kısa kestirmişsin.

Türkçede tam olarak kullanılan bir fiilde beş ayrı anlam vardır:

I.Sözcük anlamı (Edim)

II. Zaman anlamı

III. Kişi anlamı

IV. Kip anlamı

V. Çatı anlamı

Kl: Fiil: Fiiller canlı veya cansız varlıkların yaptıkları kılış, durum ya da onlarla ilgili oluşları, zaman ve kişiye dayalı olarak anlatan sözcüklerdir. Fiiller “-mek,-mak” mastar eklerini alır.

Bursa’da kış ağır geçiyordu.

Her gün yüz sayfa kitap okurum.

Kr: Fiil: Bir işi, oluşu, durumu, hareketi; kip, zaman ve kişiyle ilgili olarak bildiren, çatı özelliği bulunan sözcüklere fiil denir. Fiil olan sözcükler sonlarına –mak, -mek, mastar ekini almaları yönüyle diğer sözcüklerden ayrılırlar. Fiilin –mak, -mek ekini almış olan şekline mastar halindeki fiil denir. Mastar ekiyle birlikte cümle içinde kullanılmış olan sözcük fiil değil o fiilin ismidir.

Gel – (gelmek) , Öl – (ölmek) , Ver – (vermek) , Çiz – (çizmek) , Sapta – (saptamak)

Bir civan *götürdü* beni bahçeye

Gördüm o bahçenin dalları sarhoş

S: Fiil: Bir oluşu bir durumu veya bir kılışı zaman ve kişiye bağlayarak anlatan, olumlu ve olumsuz biçimlerde incelenebilir: Başlama anlamı taşıyanlar (başlamak, açmak, girmek, çıkmak vb); süreklilik anlamı taşıyanlar (aramak, dinlenmek, kullanmak, beklemek); bitiş anlamı taşıyanlar (ölmek, bitmek, tükenmek vs).

Ayrıca kılış, oluş ve durum bildiren filler biçiminde de incelenebilir.

Değerlendirme

Fn, Kl ve Kr “fiil” terimini Fm ve S “Fiil, eylem” terimlerini kullanır.

Kişi ve zamana bağlı olarak anlatan kelimelere şeklinde tanımlayan Fn, Kl, Kr ve S’dir. Kr, ayrıca *kipe bağlı olarak anlatan sözcükler* ifadesini kullanır. Bu diğer kaynakların tanımlarına göre daha kapsamlı bir tanımdır. Çünkü dilek kipleri zaman bildirmez. “Kişi ve zamana bağlı olarak” ifadesi burada dilek kiplerini tanım dışında bırakacağından Kr’in ifade ettiği tanımı kabul etmek gerekir.

-mak, -mek eki alan kelimeler olduğunu Fm, Kl ve Kr açıklar.

Olumlu ve olumsuz olabileceğini sadece S ifade eder.

8.1.2. Türkçede ve Türkiye Türkçesinde Fiil

Türkiye Türkçesinde fiil konusunun işlenişi, dilbilgisi yapıtlarında birbirinden farklı biçimdedir.

Fiiller hareketleri karşılayan kelimelerdir. Hareket kelimesini burada tabii geniş manası ile alıyor ve nesnelere zaman ve mekan içindeki her türlü yapma, olma ve durmaları için kullanıyoruz (Ergin, 1993:434).

Bir kılış, bir durum veya oluşu, toplu bir deyimle *olup biteni* anlatan kelimeye *fiil* adını veririz (Banguoğlu, 1995:350).

Eylem, devinme bildiren; yani varlıkların yaptıkları işleri, kılışları ya da onlarla ilgili oluşları zamana ve kişiye bağlayarak anlatan sözcüktür (Gencan, 1992:141).

Eylem, tümce içinde ya bir eylem (devinim, iş) ya da durum (oluş, kılış, yargı) belirtir (Koç, 1990:232).

Olumlu veya olumsuz olarak çekimli durumda zaman kavramı taşıyan veya zaman kavramı ile birlikte şahıs kavramı veren kelime (TDK Türkçe Sözlük).

Ergin'de fiil konusu, “şahıs ekleri (1993:437), şekli ve zaman ekleri (1993:442), isim fiili (1993:501), fiillerim birleşik çekimleri (1993:510), soru eki (1993:568), partisipler (1993:570), gerundiumlar (1993:582)” olmak üzere işlenmiştir.

Banguoğlu, fiili sekiz bölümde işlemiş, kılış, durum ve oluş fiillerine (I. Bölüm) değindikten sonra anlam ve kullanılışlarına göre bölümlendirmiştir: “Yatık Fiiller” (III. Bölüm, 1995:359), başlığı altında “adfiilleri” “sıfatfiilleri”, “zarffiilleri” incelenmiştir. IV.bölüm, Banguoğlu'nun yapıtında “Fiillerin Çekimi”ne ayrılmıştır. V.bölümde “Kiplerin anlatımı”, IV. Bölümde “Cevher Fiili”, VII. Bölümde “Karmaşık Fiiller”, VIII. Bölümde ise “Tasvir Fiilleri” işlenmiştir (1995:375)..

8.2. Fiilde Kılınış ve Görünüş

Türkçenin dilbilgisi kitaplarında yakın zamanlara kadar değinilmemiş olan bu konu, son yıllarda önem kazanmış ve özgün incelemelerle değerlendirilmiştir.

8.2.1. Kılınış

Türkiye Türkçesindeki fiilleri, anlattıkları işin, oluşun ve devinimin zaman açısından türü bakımından gözden geçirirsek, bunlardan bir bölümünün anlattıkları işte bir başlama, bir başlangıç, anlamı bulunduğu göze çarpar. Örneğin belirtmek, başlamak, gibi fiillerde bu anlam özelliği sezilir. Buna karşılık aramak, beklemek, örgütlenmek, kullanmak, ağırlamak, akşamlamak, gezmek, izlemek, avunmak, anlatmak, alışmak, direnmek, ağlamak, çalışmak fiillerinde bir süreklilik söz konusudur. Fiille dile getirilen kavramın anlam açısından niteliği göz önünde tutulunca, aşağıdaki fiillerin de genel olarak bir bitiş, bir sona erme anlattığı görülmektedir: ölmek, öldürmek, bulmak, bitmek, ödemek gibi.

Anlam açısından fiillerin daha başka türlerinin bulunduğunu da burada belirtmeliyiz.

Kılınış terimiyle anlatılmak istenen, fiillerin anlattıkları işin zaman açısından ne türde olduğudur.

Bu konu üzerinde derinliğine incelemeye girişen tek yazılar yayımlanmadıkça, yukarıda belirttiğimiz başlama, süreklilik ve bitiş türleri dışındaki türler için verilecek örnekler tartışmalı olacaktır. Aksan'ın *kılınış* kavramı adı altında ayıramadığı fiilleri kaynaklarımız kılış, durum, oluş olarak üç kısımda incelenmiştir. Şimdi bunları teker teker görelim.

8.2.1.1. Kılış Fiilleri

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Eylemler anlam bakımından üç gruba ayrılır.

İş (Kılış) Eylemleri: Yapılan işten etkilenen bir nesnenin bulunduğu eylemlerdir.

Adam parayı şoföre uzattı.

Çocuklar, oynarken camı kırdı.

Fn: Sözcük Anlamı (Edim): Fillerin sözcük olarak (kök veya gövde şeklinde) yansıttıkları anlamdır. Filler, sözcük anlamlarına göre üçe ayrılır:

Kılış Fiilleri: Öznenin yaptığı işin veya hareketin bir nesne üzerinde gerçekleştiğini anlatan fiillerdir. Fiilin yapıcısı öznedir. Bu fiiller nesne alabilme özelliğine sahiptir; yani geçişli çatılıdırlar.

Taşı(mak), ince(mek), oku(ma)k, düzelt(mek), yaz(mak), anlatabil(mek)...

Kuruyan otları topladım.

Kl: Kılış (İş) Fiilleri: Nesne alabilen fiillerdir. Bu fiiller nesne üzerinde gerçekleşir.

Taşımak, yazmak, okumak, kırmak

Kr: Anlam Bakımından Fiiller: Türkçemizde fiiller anlam bakımından kılış fiilleri, oluş fiilleri, durum fiilleri olmak üzere 3 gruba ayrılır:

Kılış Fiilleri: Dilimizdeki kimi fiiller hareket, iş yani eylem ifade ederler. Bunlara kılış fiilleri denir. Bu fiiller bir özne tarafından aktif olarak yapılan, işin yapılmasında öznenin bizzat etkin olduğu fiillerdir. Kılış fiilleri neyi? Kimi? sorularına cevap verebilen, geçişli fiillerdir.

Ahmet elindeki taşı oynayan çocuklara attı.

Çiz-, diz-, süz-, aç-, yaz-, vur-, taşı-, sat-, kazı-, sil- ... gibi.

S: Kılış Fiilleri: Cümlede yüklem gösterdiği işi yapma anlamı taşıyan ve bünyesinde bir devinimi barındıran eylemlerdir. Bu eylemler nesne alabilen (geçişli) eylemlerdir. Kılış fiillerinde eylem, bir başka nesnenin üstünde gerçekleşir:

Taşımak, atmak, kazmak, almak, bilmek, getirmek, derlemek vb.

Değerlendirme

Fm *nesnenin bulunduğu* Fn, Kl, Kr ve S ise *nesne alabilen* ifadesini kullanır. Fm'in tanımı yanlıştır. Çünkü fiilin nesne alması gerekmez. Nesne alabiliyor olması yeterlidir.

Kr *neyi, kimi* sorularına cevap veren fiillerdir, der. Kr'in bu açıklaması eksiktir. Nesneyi bulmak için *ne* sorusu da sorulur. Bu soruya cevap veren fiiller Kr'in kılış fiilleri tanımının dışında kalmaktadır.

Kılış fiillerinin öznesi olduğunu Fn ve Kr belirtir.

8.2.1.2. Durum Fiilleri

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Durum Eylemleri: Yapılan işten etkilenen bir nesnenin bulunmadığı eylemlerdir.

Babam, çok yorgun, kanepede uzanıyor.

Çocuk mışıl mışıl uyuyor.

Adam yavaşça yerinden kalktı.

Fn: Durum Fiilleri: Öznenin içinde bulunduğu durumu yansıtır. Fiil gerçekleştirenin hangi koşul ve durum içinde bulunduğu anlamı vardır.

Ağla(mak), korkmak, üzül(mek), bayıl(mak)...

Az önce uyudu.

Onu görünce sevinmişim.

Durum Fiilleri genellikle nesne alamazlar. Fiil öznenin üzerinde gerçekleşir.

Kl: Durum Fiilleri: Süreklilik gösteren, özneye ilgili bir durumu anlatan fiillerdir. Nesne almaz. Yatmak, uyumak, oturmak, kalkmak...

Kr: Durum Fiilleri: Kimi fiiller de durum ifadesi taşırlar. Varlığın içinde bulunduğu durumu anlatırlar. Durum fiillerinde aktif bir özne vardır. Bu özne işi kendisi yapar ancak iş yine kendisi üzerinde gerçekleşir. İşin gerçekleşmesi başka bir nesneye bağlı değildir. Bunlar neyi? Kimi? Sorularına cevap vermeyen geçişsiz fiillerdir. Örneğin,

Oğlum akşam erkenden yattı.

Otur-, kal-, bak-, sus-, dur-, yat-...vs.

S: Durum Fiilleri: Bir durağanlık ya da süreklilik bildiren fiillerdir. Oluş fiilleri gibidir. Nesne almazlar (geçişsiz). Uyumak, susmak, ağlamak, yatmak, korkmak vb.

Değerlendirme

Fm, *nesnenin bulunmadığı* ifadesini kullanır. Cümlede nesnenin kullanılmaması bu fiilin nesne alamayacağı anlamına gelmez. Onun için *nesne alamayan, almayan fiiller*

şeklinde açıklanmalıdır.

Bu fiillerin aktif öznesi bulunduğunu Fn ve Kr belirtir.

Süzerlik bildirdiğini Kl ve S açıklar.

8.2.1.3. Oluş Fiilleri

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Oluş Eylemleri: Zamanla meydana gelen değişmeyi gösteren eylemlerdir. Bu eylemlerde, eylem genellikle kendiliğinden gerçekleşir.

Çocuğun saçı uzamış.

Yapraklar eylülde sararır.

Hastamız gittikçe iyileşti.

Fn: Oluş Fiilleri: Bir durumun değiştiğini, bir varlığın bir durumdan başka bir duruma geçtiğini bildiren fillerdir. Bu filler önceden bulunmayan bir özelliğin sonradan kazanılması anlamını yansıtır. Oluş fiilleri “olmak” yardımcı fiilinin anlamını sezdirirler. Nesne alamazlar. Yani durum değişikliği özne üzerinde gerçekleşir.

Kalınlaşmak—kalın ol(mak)

Kızarmak – kızıl ol(mak)

Sararmak – sarı ol(mak)

Büyüme – büyük ol(mak)

Kl: Oluş fiilleri: Hareket bildirmeyen, kendi kendine olma anlamı veren fillerdir.

Sararmak, solmak, küflenmek, uzanmak, büyüme...

Kr: Oluş fiilleri: Kimi filler oluş ifadesi taşırlar. Oluş, bir süreç içerisinde yavaş yavaş olma, gerçekleşmedir. Oluş fiillerinde aktif bir özne yoktur. Fillerde bildirilen anlam öznenin kendi üzerinde ve yavaş yavaş gerçekleşir.

Görmeyeli senin boyun bir hayli uzamış.

Sarar-, büyü-, buruş-, gevşe-, karar-...vs.

S: Oluş Filleri: Yüklemin gösterdiği işin oluş anlamı taşıdığı ve eylemi yapana yöneldiği fiillerdir.

Büyüme, uzanmak, güzelleşmek, pişmek, acıkmak, doymak, toplamak, sararmak vb.

Değerlendirme

Nesne alamayacağını Fn, Kr açıklar.

S, toplamak örneğini verir. Bu örnek oluş fiillerinin tanımı ile bağdaşmamaktadır. Bu fiil *sararmak*, *solmak*, *uzamak* örneklerindeki gibi zamanla değişime uğramaz.

8.2.2. Görünüş (Anlam Kayması)

Dilbilgisi ulamlarından biri olan görünüşü dil içinde fiilin kullanımına yansıyan ruhsal etkiler ve koşullarla ilgilidir; fiille anlatılan işin, olay ya da oluşun konuşan tarafından öznel bir biçimde değerlendirilmesini gösterir. Konuşan, fiile yeni bir değer yüklemiş olur.

“Başka bir resimde babamla bir masa başındayız, kiraz yiyoruz. Sırtımda golf elbisem var, ayak ayak üstüne atmışım. Bir ötekinde uzun pantolonlu, mahzun bakmaktayım. Resimlerin tozunu siliyorum.”

Bu parçadaki çekimli fiillerden *iyoruz*, *atmışım*, *bakmaktayım* ve son tümcedeki *siliyorum* arasında, konumuz açısından önemli ayrımlar vardır. Özellikle *iyoruz* ev *siliyorum*, her ne kadar şimdiki zaman çekimi iseler de bunlardan ilkinde, geçmişte geçen, o an için gerçek olmayan bir olayın anlatımı, ikincisinde ise, içinde bulunulan ana dönüş söz konusudur. Ancak *siliyorum*'da da yine tam bir şimdiki zaman anlamının bulunduğu söylenemez. Aynı zamanda *atmışım* belirsiz zaman çekimi de bütünüyle belirsiz geçmiş zamanı yansıtmamaktadır.

Agah Dilâçar, (2. yazısı, s.164) “gördüm kaçıyordu, arkasından da koşanlar vardı.” İle “kaçıyordu ama bırakmadım” tümcelerinde *kaçıyordu* biçimlerinin görünüş bakımından ayrımına değinmekte, her ikisi de şimdiki zaman çekimi olduğu halde ilkinde “gerçekleşmiş kaçma” ötekinde ise “niyet durumunda kalmış kaçma”nın söz konusu bulunduğunu belirtmektedir.

Günlük konuşmalarımızda geçen “çalışıp didineceğim, para kazanacağım, sonra parayı ona vereceğim; olmaz böyle şey” gibi bir tümcede gelecek zaman çekimi saydığımız *didineceğim, kazanacağım, vereceğim* biçimleri aslında bu görünüşü yansıtmazlar; olumsuz bir yargıyı, gelecekle ilişiksiz bir durumu dile getirirler. (*çalışıp didinmem, kazanmam, vermem* anlamında)

Banguoğlu, bunları *çevrik kipler* adı altında incelemiştir (1995:383).

“Ben de derim ki bu iş yürümez” biçimindeki bir tümcede her ne kadar geniş zaman çekimi söz konusu ise de anlatılmak istenen “demek istiyorum” , “diyorum” biçimindeki, şimdiki zamanla ilgili anlamdır.

Aşağıdaki örneklerde, kimi kez günlük konuşmalarda olduğu gibi fiillerin farklı bir anlam değeri taşıdıkları, değişik görünüşlü oldukları göze çarpmaktadır:

“Genç kadın bütün bütün Ankara’yı şimdi başka türlü görüyordu.”

Burada anlatılmak istenen, şimdiki zamanın hikayesi olan “görüyordu” değil, “görmektedir” anlamındadır.

“Bugün kimse ölmesindi. Bugün dövüş edilmesin, bugün kimse ağlamasındı.”

Bu kullanımda da belirli geçmiş zaman değil, şimdiki zamanla ilgili bir dilek söz konusudur.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Eylemlerde anlam (zaman) kayması: Bir eylem kipin kendi dışında, başka bir kip yerine kullanılmasıdır.

Fn: Fillerde Anlam (Zaman-Kip) Kayması: Herhangi bir kiple çekimlenmiş fiilin anlam olarak kendi anlamı dışına çıkıp başka bir kipin anlamını yansıtacak şekilde kullanılmasına anlam kayması denir.

Diğer bir söyleyişle kullanılan kip eki, anlamca başka bir kip ekinin yerini tutmaktadır. Yani görünüşle, anlam farklıdır.

Anlam kayması daha çok haber (bildirme) kiplerinde görülür.

Kl: Kip Kayması (Zaman,Anlam Kayması): Bir kipin kendi anlamının dışına çıkarak, başka bir kipin anlamında kullanılmasıdır.

Kr: Fiillerde Zaman (Anlam) Kayması: Fillerin taşıdığı kip ve zaman eklerini kendi anlamlarının dışında kullanılmasına zaman (anlam) kayması denir.

Anlam-zaman kayması basit çekimli fiillerde görülür. Bileşik çekimli fiillerde kayma olmaz.

S: Fillerde Anlam Kayması (Zaman Kayması) : Çekimli fillere gelen zaman eklerinin başka bir zaman anlamında kullanılmasına zaman (anlam) kayması denir.

8.2.2.1. Şimdiki zaman kipinde anlam kayması

Fm: Yarın okullar açılıyor. (açılacak) (şimdiki zaman gelecek zaman yerine kullanılmış)

Akşamları sahile iniyorum. (inerim) (şimdiki zaman geniş zaman yerine kullanılmış)

Okulu geçen yıl bitiriyor. (bitirmiş) (şimdiki zaman geçmiş zaman yerine kullanılmış)

Fn: Şimdiki zaman kipinde anlam kayması: Gelecek zaman bildirmek amacıyla kullanılır; yani “-(i)yor” eki, “-ecek/-acak” ekinin anlamını yansıtabilir.

Önümüzdeki yıl sınavlara giriyorum.

Geçmiş zaman bildirmek amacıyla kullanılır; yani “-miş...” “-di...” eklerinin anlamını yansıtabilir:

Perşembe günü ölüyor, cuma günü gömüyorlar.

Geniş zaman bildirmek amacıyla kullanılır; yani “-er” ekinin anlamını yansıtabilir:

Yazlarımı köyde geçiriyorum.

Kl: Yarın yeni konuya geçiyoruz. (Şimdiki zaman, gelecek zaman anlamında)

İşte o gün her şey olup bitiyor. (Şimdiki zaman, geçmiş zaman anlamında)

Her yaz Ordu’ya gidiyoruz. (Şimdiki zaman, geniş zaman anlamında)

Kr: Şimdiki zaman kipi kendi anlamının dışında şu kip ve zamanlarda kullanılır:

Geniş bir zaman kipi yerine:

Her gün aynı yemeği yiyor. (yer).

Her zaman spor yapıyor. (yapar).

Gelecek zaman kipi yerine:

Amcam yarın Almanya'dan geliyor. (gelecek)

Galata köprüsü bir ay sonra ulaşıma açılıyor. (açılacak).

Geçmiş zaman kipi yerine:

Tam otların sarardığı zamanlar

Yere yüzükoyun uzanıyorum. (uzandım.)

S: Anlam Kayması Şimdiki Zaman: Eylemin sürmekte, yapılmakta olduğu zaman anlamını verir. Ama bu zamanı Başka zamanların anlamıyla kullanmak da mümkündür.

Geniş zaman anlamında

Dershaneye her sabah otobüsle geliyorum (gelirim).

Çiçekleri her hafta düzenli olarak suluyorum (suluyorum).

Gelecek zaman anlamında

İki gün sonra İstanbul'da toplanıyoruz (toplanacağız).

Bugünden sonra şiirlerimi bu dergide yayımlıyorum (yayımlayacağım).

Geçmiş zaman anlamında

O yıllarda kardeşimle tanışıyor (tanışmış) ve birlikte dost oluyorlar(olmuşlar)

1950'li yıllarda sürekli şiir yayımlıyor (yayımladı) ve iki yeni kitap çıkarıyor (çıkardı).

8.2.2.2. Geniş zaman kipinde anlam kayması

Fm: Şair bir eylül akşamı ölür. (ölmüş) (geniş zaman geniş zaman yerine kullanılmış)

Yarın okulda buluşuruz. (buluşacağız) (geniş zaman gelecek zaman yerine kullanılmış)

Fn: Geniş Zaman Kipinde Anlam Kayması: Anlatılan (-miş'li) geçmiş zaman bildirmek için kullanılır; yani “-miş...” ekinin yerini tutar:

Fatih İstanbul'u alır; azınlıkların inançlarına dokunmaz. (almış,dokunmamış)

Gelecek zaman bildirmek için kullanılır; yani “er...” eki “-ecek...” ekinin anlamını yansıtabilir : Haftaya gelirim. (geleceğim)

Şimdiki zamanı bildirmek için kullanılır; yani “-er...” eki “-(i)yor” ekinin anlamını yansıtabilir: Sen hep böyle hata yaparsın.

Emir bildirmek için kullanılır: Önümüzdeki yıl çalışır; sınava girersin. (çalışacak, girecek)

Kr: Geniş zaman kipi, kendin anlamından başka şu kip ve zamanların yerine de kullanılır:

Di'li geçmiş zaman yerine: İstiklal savaşı biter(bitti)

Gelecek zaman yerine: Tasalanma, şimdi gelir. (gelecek).

Miş'li geçmiş zaman yerine: Keloğlan tekrar aramaya başlar. (başlamış)

Emir kipi yerine: Geriye kalanı siz tamamlarsınız. (tamamla).

S: Geniş zaman: Eylemin her zaman yapıldığını gösteren zamandır.

Geçmiş zaman anlamında : O günlerde Çile şiiri yayımlanır (yayımlanmış)

Gelecek zaman anlamında : Gönderdiğin mektubu yarın alır (alacak)

Emir kipi anlamında : Bir koşuda eve gider, getirir, verirsin. (git, getir, ver)

8.2.2.3. Gelecek zaman kipinde anlam kayması

Fm: Çocuk çok susamış olacak (olmalı)

(gelecek zaman gereklilik kipi yerinde kullanılmış)

Fn: Bunlardan başka gelecek zaman kipi eki “-ecek...” tahmin, emir, gereklilik... bildirmek;

Şu yaşlı adam Neriman'ın dedesi olacak. Olmalı(tahmin)

Kl: Kapıyı çalan, babam olacak. (Gelecek zaman, gereklilik kipi anlamında)

Hiçbir zaman ümitsizliğe düşmeyeceksin. (gelecek zaman, emir anlamında)

Kr: Gelecek zaman kipi kendi anlamından başka şu kip ve zamanların yerine de kullanılır:

Emir kipi yerine: Yarın saat sekizde geleceksin, buraları temizleyeceksin. (temizle)

Gereklilik kipi yerine: Her halde bu tren Adana postası olacak. (olmalı).

S: Gelecek Zaman: Emir kipi anlamında: Bu akşam eve gidecek (git) ve bütün soruları çözeceksin (çöz).

8.2.2.4. İstek kipinde anlam kayması

Fm: Çocuklar, birazcık susalım. (susun) (istek kipi emir kipi yerine)

Fn: İstek kipi “emir” bildirmek amacıyla da kullanılmaktadır.

Televizyonu kapatacak, uyuyacaksın. (emir)

Kr: İstek kipi kendi anlamı dışında şu kip ve zamanların yerine de kullanılır:

Emir kipi yerine: Biraz hızlı yürüyelim. (yürü.)

Di'li geçmiş zaman yerine: Dışarı çıkınca bir de ne göreyim... (gördüm)

8.2.2.5. Emir kipinde anlam kayması

Fm: Allah yardımcın olsun (ola) (emir kipi istek kipi yerine)

Kr: Emir kipi şu zaman ve kiplerin yerine de kullanılır:

İstek kipi yerine: Allah kazadan korusun.

8.2.2.6. Gereklilik kipinde anlam kayması

Kr: Gereklilik kişi şu kip ve zamanlar yerine de kullanılır:

Emir kipi yerine: Saat yedide burada olmalısın. (ol.)

Dilek – Şart kipi yerine: Bir bilen olmalı da, pişirmeli de, haşmet de yemeli de sen de karşısına geçip seyretmelisin.

Değerlendirme

Fiillerde görünüş, Fm “Eylemlerde Anlam (Zaman) Kayması”; Fn “Fiillerde Anlam (Zaman-Kip) Kayması”; Kl “Kip Kayması (Zaman-Anlam Kayması)”; Kr “Fiillerde Zaman (Anlam) Kayması”; S “Fiillerde Anlam Kayması (Zaman Kayması)” adlarıyla incelenmiştir.

“Kipin başka bir kip anlamına gelmesi” olarak açıklayan Fm, Fn, Kl ve Kr’dir. S, “zaman eklerinin bir başka zaman anlamında kullanılması” şeklinde tanımlar. Dilek kiplerinin zaman anlamı yoktur ve zaman ekleri adı altında incelenemez. Ancak dilek kipleri de anlam kaymasına uğrar. S, tanımı eksik yapmıştır. Diğer kaynakların ifade ettiği gibi genel manada *kip ekleri* ifadesini kullanmak gerekir.

Kaynaklarda kip eklerinin başka kip eklerinin yerine, anlamında kullanılması örneklerle ayrıntılı olarak incelenmiştir ve şu şekilde sıralanmıştır:

Şimdiki zamanda anlam kayması:

Geçmiş zaman anlamında: Fm, Fn, Kl, Kr, S

Geniş zaman anlamında: Fm, Fn, Kl, Kr, S

Gelecek zaman anlamında: Fm, Fn, Kl, Kr, S

Geniş zaman kipinde anlam kayması:

Geçmiş zaman anlamında: Fm, Fn, Kr, S

Gelecek zaman anlamında: Fm, Fn, Kr, S

Emir kipi anlamında: Fn, Kr, S

Şimdiki zaman anlamında: Fn

Gelecek zaman kipinde anlam kayması:

Gereklilik kipi anlamında: Fm, Fn, Kl, Kr,

Emir kipi anlamında: Fn, Kl, Kr, S

İstek kipinde zaman anlam kayması:

Emir kipi anlamında: Fm, Fn, Kr

Di'li geçmiş zaman anlamında: Kr

Emir kipinde zaman anlam kayması:

İstek kipi anlamında: Fm, Kr

Gereklilik kipinde zaman anlam kayması:

Emir kipi anlamında: Kr

Dilek-şart anlamında:Kr

8.3. Fiilin Biçim Özellikleri

Biçim açısından fiilleri kabaca bir ayrımla şu biçimde bölümlendirebiliriz:

1- Kök durumunda olan fiiller

2- Türemiş fiiller

3- Bileşik fiiller

8.3.1 .Kök Durumunda Olan Fiiller

Fiilin bölünmeyen en küçük parçası köktür. Fiil kökü doğrudan doğruya fiilin anlattığı kavramı taşır: koş-, at-, sat-, al-, gel-, iç-, git- gibi.

Türkiye Türkçesinde kök, ad ve fiil kökü olarak bilinir. Bu köklerden türlü fiiller türetilir. Bunlara eklenmesi gereken bir yön de kimi yazarların üzerinde durduğu ikili kökler konusudur.

İkili kökler hem ad hem de fiil türetmeye yarayan köklerdir: göç, göç-; tat, tat-; eski, eski; ağrı, ağrı gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Basit Sözcük: Yapım eki almamış sözcüktür. Basit sözcükler çekim eki alabilir.

Bu sınıf yarın pikniğe *gidecek*.

Bu cümlede tüm sözcükler yapıca basittir. Çünkü hiçbiri yapım eki almamıştır. Cümlede ek alan sözcükler ise çekim eki almıştır.

Fn: Basit (yalınç) fiiller: Yapım eki almamış olan fiillerdir.

Koy-(mak)

Kl: Basit Eylemler: Yapım eki almamış ya da bir başka sözcükle birleşmemiş eylemlerdir.

Gözümüzde bir damla su, deniz olup *taşıyor*.

S: Basit Filler: Yapım eki almamış fiillerdir.

Git bu grup vakti Cihangir'den *bak*.

Değerlendirme

Fm ve Kr “sözcük yapısı” konusunda kelimeleri basit türemiş birleşik olarak üçe ayırır. Fn, Kl ve S fiilin yapısını ayrıca ele almıştır.

Fn *yalınç* terimini kullanır. Bu kelime TDK Türkçe Sözlük'te “bileşik olmayan, yalnız bir maddeden oluşan, karışık olmayan basit” olarak açıklanır. Yani genellikle somut olan nesnelere için bu kelime kullanılır. Fn terimini kullanır. Bu kelime TDK Türkçe Sözlük'te “bileşik olmayan, yalnız bir maddeden oluşan, karışık olmayan basit” olarak açıklanır. Yani genellikle somut olan nesnelere için bu kelime kullanılır. Fn *yalın* terimini kullanmayarak hataya düşer.

Fn ve S, yapım eki almayan fiiller olarak açıklar. Yapım eki almayıp birleşik olanlar bu tanıma göre basit gibi görünecektir. O halde Kl'nin açıkladığı gibi “yapım eki almamış veya başka bir kelimeyle birleşmemiş eylem” demek gerekir.

8.3.2. Türemiş Fiiller

Fiil ya da ad kök ve gövdelerine belirli soneklerin getirilmesiyle oluşurlar. Fiil kök ya da gövdesinden *koş-tur-ul*, *bil-dir-me*, *iç-ir-il* gibi fiiller oluşturulur.

Türemiş fiiller, diğer dilbilgisi yapıtlarında fiil türeten kök ve ekler belirterek incelenmiştir.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: En aza bir yapım eki almış sözcüktür. Türemiş sözcükte yapım eklerinin yanında çekim ekleri bulunabilir.

Başarılı öğrenciler *ödüllendirildi*.

Fn: Türemiş Fiiller: Basit sözcüklere yapım eki getirilerek oluşturulan fiillerdir. Türemiş fiiller, isim soylu ya da fiil soylu kök sözcüklerden türetirler.

Ad soylu kelimelerden türemiş fiiller: anla (mak), başla (mak) , gözle (mek)

Fiilden türemiş fiiller: açıl(mak), sarıl(mak) , bilin(mek)

Yansımadan türemiş fiiller: mele(mek), havla(mak), patla(mak)

Kl: Türemiş Eylemler: Yapım eki almış eylemlerdir. İki bölüme ayrılır:

Addan türemiş eylemler: Ad köklerine ya da gövdelerine yapım eki getirilerek oluşturulurlar.

Göğsüm *daralıyor*, yüreğim *kanyor*.

Eylemden Türemiş Eylemler: Eylem köklerine ya da gövdelerine yapım ekleri getirilerek oluştururlar.

Alnımıza *kara yazı yazıldı*.

S: türemiş Eylemler: İsimlere, fillere yapım eki getirilerek türetilen fiillerdir:

Baş-la, kan-a, sat-ıl

Değerlendirme

Fn ve Kl türemiş fiillerin yapılış çeşitlerini verir.

8.3.3. Bileşik Fiil

Bir kelimedede hem anlam hem de biçim yönünden kalıplaşarak oluşan fiillerdir.

Bileşik fiillerde en çok etmek, olmak, kılmak gibi fiiller yardımcı fiil olarak kullanılır.

Türkçede ,i ve –e’ li zarf fiillerle vermek, bilmek, durmak, kalmak, yazmak fiillerinin birleşmesiyle oluşan ve tümünü zarf fiilli bileşik fiiller adı altında topladığımız yeterlik (8söyleyebilmek), tezlik (söyleyivermek), sürerlik (gidedurmak) ve yakınlık (düşeyazmak) fiilleri de başka bir bileşik fiil öbeğini içerirler.

Ad ya da ad soylu kelimeyle bir fiilin bileşik fiil oluşturduğu da olur. Kimi kez bunlar bir deyim gibi kullanılırlar: göz etmek, yüz bulmak, eyl etmek, göze girme başa çıkmak, baka kakmak, dile düşmek gibi.

Birleşik fiil bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur (Ergin, 1993:665).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Bileşik Eylemler: Birden fazla sözcüğün bir araya gelerek oluşturduğu eylemlerdir. Bileşik eylemler yapı özelliği olarak üçe ayrılır.

Fn: Bileşik Fiiller: Birden çok sözcüğün bir araya gelerek oluşturduğu fiillerdir. Bileşik fiiller oluşumları bakımından üç grupta incelenir:

K: Bileşik Eylemler: iki ya da daha fazla sözcüğün birleşmesi ile oluşan eylemlerdir. Üç bölüme ayrılır:

Kr: Bileşik Fiil: Birden çok sözcüğün kalıplaşarak eylemi karşılmasıyla oluşan sözcük yapısıdır.

S: Bileşik Fiiller: Birden fazla sözcüğün birleşmesiyle oluşan ve bir eylemi anlatan sözcüklere bileşik fiil denir. Bileşik fiiller iki grupta incelenir:

Tablo 24. Bileşik Fiil Çeşitleri

Fm	Fn	Kl	Kr	S
1. Yardımcı Eylemlerle Kurulan Bileşik Eylemler	Yardımcı Fiillerle Kurulan Bileşik Fiiller	Yardımcı Eylemlerle Kurulan Birleşik Eylemler	Yardımcı Eylemlerle Yapılan Birleşik Fiil	Yardımcı Fiillerle Yapılan Bileşik Fiiller
2. Kurallı Bileşik Eylemler	Kurallı Özel Bileşik Fiiller	Kurallı Birleşik Eylemler	Kurallı Bileşik Fiil	Kurallı Bileşik Fiiller

Tablo 24'ün devamıdır.

a) Yeterlik Fiili	Yeterlik Fiili	Yeterlilik Birleşik Eylemi	Yeterlilik Fiili	Yeterlik Fiilleri
b) Tezlik Fiili	Tezlik Fiili	Tezlik Birleşik Eylemi	Tezlik Birleşik Fiili	Tezlik Fiilleri
c) Sürerlik Fiili	Sürerlik Fiili	Sürerlik Birleşik Eylemi	Sürerlik Bileşik Fiili	Sürerlik Fiilleri
d) Yaklaşma Fiili	Yaklaşma Fiili	Yaklaşma Birleşik Eylemi	Yaklaşma Bileşik Fiili	Yaklaşma Fiilleri
	e) İsteklenme Fiili			
3. Anlamca Kaynaşmış Bileşik Eylemler	Anlamca Kaynaşmış Bileşik Fiiller	Anlamca Kaynaşmış Birleşik Eylemler	Anlamca Kaynaşmış Bileşik Fiiller	Anlamca Kaynaşmış Bileşik Fiiller

Değerlendirme

Tüm kaynaklar bileşik fiil konusunu işlemiştir. Biz *birleşik* terimini tercih ediyoruz.

Tanımlar arasında benzerlik vardır.

Bileşik fiil çeşitlerinde sadece Fn değişik bir fikir sunar. Kurallı bileşik fiilleri beşe ayırıp diğer kaynakların değinmediği *İsteklenme fiillerinden* bahseder.

8.3.3.1. Yardımcı Fiille Kurulan Bileşik Fiiller

Yardımcı fiil olarak kullanılan fiiller, bir başka öğeyle birlikte, bir anlam ve görevi ortaklaşa yüklenen öğelerdir.

Türkiye Türkçesinde yardımcı fiiller, ad soylu kelimelerin ya da kimi fiilimsilerin fiil gibi kullanılmalarını sağlayan ve bir tür bileşik fiil oluşturan kelimelerdir. Etmek, eylemek, olmak, kılmak gibi fiiller dilimizde yardımcı fiillerdir. Bunlara ayrı bir bölüm olarak ele aldığımız ekfiil'i de katmalıyız.

Yardımcı fiiller, daha önce de değindiğimiz gibi, kimi ad ve soyundan kelimelerin ya da fiilimsilerin fiil gibi görev yapmalarını sağlamakta, dolayısıyla bir tür bileşik fiil oluşturmaktadırlar.

Ergin, bu öğeleri, bir yardımcı fiille bir adın ya da başka bir fiil biçiminin oluşturduğu kelime öbeği olarak "birleşik fiil" ler içinde anlatmıştır (1993:665). Ayrıca yardımcı fiilleri bileşik fiil oluşturan öğeler olarak nitelendirmiştir (1993:666).

Banguoğlu, yalnızca oluş ve kılış bildiren etmek, olmak fiilleri ve eylemek, yapmak, kılmak gibi anlamdaşları tek başına kullanılışlarının dışında yardımcı eylem olarak kimi ad kökleriyle “belirsiz özne kalıbında” kaynaşarak bileşik eylemler oluştururlar demektedir (1995:278). Ayrıca “karmaşık fiiller” içinde yardımcı eylemlerin bileşik eylem oluşturan öğeler olduklarını belirtmiştir (1995:404).

Biçim ya da anlam yönünden bileşik eylem olan bu kelime öbekleri, tümcede yüklem görevini yaparlar.

Yukarıda sıraladığımız olmak, etmek, kılmak, eylemek gibi yardımcı fiillerin dışında, bilmek, vermek, kalmak, durmak gibi kimi fiillerin de fiilimsilerle yardımcı fiil gibi kullandıkları ve bir tür bileşik fiil yaptıkları görülür.

Kısaca, yardımcı fiilleri bir tür bileşik kelime sayabiliriz. Yazımda kiminin bitişik, kimininse ayrı yazıldığı görülür. Reddolmak, iyi olmak gibi.

Banguoğlu’na göre kimi fiiller de yardımcı fiillere benzer bir kullanılışla, yani adın kavramını fiilleştirmek için bileşik fiiller yaparlar. Bunlara *yarı yardımcı eylemler* de denir: olmak, vermek, bulmak, görmek, koşmak,... işlemek gibi (1995:279).

Yardımcı fiiller içinde en çok kullanılanları olmak ve etmek kelimeleridir.

Yardımcı fiillerle kurulmuş bileşik fiillerin tümcede ilk görevleri, yalın fiillerde olduğu gibi, yüklem olmalarıdır. Ancak, tümcede kimi kez, az da olsa özne, nesne, tümleç görevini yükledikleri görülür. Kendileri de özne, nesne, tümleç olabilirler.

Dilimizde kullanılan yardımcı fiilleri, özelliklerini ve görevlerini daha açık belirleyebilmek için, teker teker ele alıyoruz.

Olmak yardımcı fiili

Olmak fiili Türkiye Türkçesi dilbilgisinde, genellikle yardımcı fiil olarak kullanılan bir kelimedir. Tek başına kullanıldığı da olur.

Olmak sözcüğü önündeki sözcüğün fiil gibi kullanılmasını sağlamak yerine onu kendine-özne, belirtili nesne, dolaylı tümleç olarak alıyorsa, yardımcı fiil değildir. Bu diğer yardımcı fiillerde de böyledir.

“Diye bağırdılar. İçeri girenler (özne) oldu.”

Ad soylu kelimelerle olmak yardımcı fiillerinin yaptığı bileşik fiiller geçişsizdir: iyi olmak, dost olmak, hasta olmak gibi.

Soru ekini alışları ise şöyledir: iyi olmuş mu? Ya da iyi mi olmuş? Soru eki yardımcı fiilden sonra kullanıldığı gibi, iki kelime arasında da kullanılabilir.

Olumsuz sorulu biçimleri de yapılabilir: İyi olmamış mı? Kaybolmamış mı? gibi.

Etmek yardımcı fiili

Etmek sözcüğü, yardımcı fiil olarak ad ya da ad soylu kelimelerle bileşik fiiller yapar. Tek başına da kullanılan bu fiil, çoğunlukla yapmak anlamında kullanılır. Oluşturduğu bileşiklerin diğer yalın fiiller gibi tümcede ilk görevi, yüklem olmaktadır.

Türkçe’de ya da yabancı kökenli kelimelerle bileşik fiiller oluşturulur: söz etmek, oyun etmek, yol etmek; yasak etmek, dert etmek, laf etmek, mahvetmek, hissetmek, reddetmek, sipariş etmek, protesto etmek gibi.

Etmek sözcüğünün, yardımcı fiil oluşu, birlikte kullanıldığı sözcüğün, onun öznesi, nesnesi (belirtisiz) olup olmadığına göre saptanır.

Etmek yardımcı fiili, bileşik fiil oluştururken, kullanıldığı kelimeyle, etmek arasına başka sözcükler girebilir: Şikayet bile etti; kabahat mi ettim; Hiç söz de etmedim... gibi.

Kullanıldığı adlar, kimi zaman çoğul eki alabilir: laflar et-, oyunlar et-, işler et- gibi.

Eylemek yardımcı fiili

Yalnızca yardımcı fiil olarak kullanılan bir sözcüktür. Bu fiil yerine, bugün daha çok etmek yardımcı fiili kullanılmaktadır.

Eylemek yardımcı fiili daha çok yabancı kelimelerle bileşik fiil yapmaktadır ve giderek kullanılışı azalmaktadır. Sabreylemek, reddeylemek, niyaz eylemek, arz eylemek, seyreylemek gibi.

Kılmak yardımcı fiili

Bu yardımcı fiil de etmek anlamında, az kullanılan bir fiildir. Namaz kılmak, mecbur kılmak, etkili kılmak, yetkili kılmak, zorunlu kılmak, etkisiz kılmak gibi pek az örnekte bu yardımcı fiilin kullanıldığı görülür.

“Bu hal, Fransız devlet adamı üzerinde nasıl bir tesir kıldı.”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Yardımcı Eylemle Kurulan Bileşik Eylemler: İsim soylu bir sözcüğün yardımcı bir eylemle bir araya gelerek oluşturduğu bileşik eylemlerdir. İsim soylu sözcüklerle bir araya gelip bileşik eylem kuran yardımcı eylemler şunlardır:

Olmak, etmek, eylemek, kılmak, buyurmak

Hasta olmak

Yardım etmek

Bazı yabancı asıllı sözcüklerle bu tür bileşik eylem yapıldığında ses düşmesi veya ses türemesi görülür. Bu bileşik eylemler bitişik yazılır.

Emir et- emret- (ses düşmesi)

His et- hisset- (ses türemesi)

Bazı cümlelerde “olmak” ve “etmek” sözcükleri bazen yardımcı eylem değil, asıl eylem olarak kullanılır.

Bu ev ne kadar *eder*?

Henüz akşam *olmadı*.

Fn: Yardımcı fiillerle oluşturulan bileşik fiiller: ad soylu sözcük+yardımcı fiil

Türkçe’de yardımcı fiiller olarak çoğunlukla “etmek, eylemek, kılmak, olmak” fiilleri kullanılır.

Sabır+et(mek)

Hasta ol(mak)

Yardımcı fiil olarak kullanılan “etmek, olmak, kılmak, eylemek” fiilleri asıl fiil olarak da kullanılabilir. Bunları ayırt edebilmek için anlamca kalıplaşmış olup olmadıklarına bakılmalıdır.

Önümüzdeki yıl Paris’te olacağım. (asıl fiil)

Yıllar sonra kabul etti. (yardımcı fiil)

KI: Yardımcı eylemlerle kurulan birleşik eylemler: Bunlar bir ad ve yardımcı eylemin birleşmesiyle oluşur. Arz et(mek), teklif et(mek), memnun ol(mak), kurban ol(mak)

Bahsetse yaşamın tadından baş ucunda

Spor yapmak beni daha *genç kılıyor*.

et(mek), ol(mak), kıl(mak), eyle(mek) sözcükleri, bağlı olduğu ad ile bir anlam kazandığı için yardımcı eylemdir. Bu sözcükler başka sözcüklerin anlamını kazanmış ya da temel anlamlarıyla kullanılmışsa asıl eylemdir.

Neler *ettin* sen bana! (asıl eylem)

Teyzemin bir oğlu daha *oldu*. (asıl eylem)

Yardımcı eylemle oluşan birleşik eylemlerde, isim soylu sözcükte herhangi bir ses düşmesi ya da türemesi varsa bunlar bitişik yazılır, yoksa ayrı yazılır.

Zannetmek zan-*n*-et(mek) (ünsüz türemesi)

Sabretmek sab-*ı*-r et(mek) (ünsüz düşmesi)

Kr: Yardımcı eylemle yapılan bileşik fiil: İsim türünden sözcüğe yardımcı eylem adı verilen “et-, eyle-, ol-, kıl-, buyur-” fiillerinin getirilmesiyle oluşur.

Hastasını güzelce *muayene etmişti*.

Bizi *dert etmeyin*.

Padişah *ferman eylemiş*.

Beş dakikada *yok oldu*.

Bu sıkıntısına *derman kıl*.

Bize *müsaade buyurun.*

Yardımcı eylemler, isim türünden sözcüklerle birleşirken ses düşmesi ve türemesi olursa bu sözcükler bitişik yazılır.

Kayıt+ol- kaydol-

Kayıp+et- kaybet-

Sabır+eyle- sabreyle-

Yardımcı eylemler cümlede kendisi bir anlam ifade edebilir. Bu durumda bileşik eylem oluşturmaz, kendisi bir eylem olarak kabul edilir.

Bunu bari siz *etmeyin.*

Siz lütfen odaya *buyurun.*

Üzümler bu yıl erken *oldu.*

S: Yardımcı fiillerle yapılan bileşik fiiller: Türkçe ve yabancı dilden bir isimle et-, eyle-, ol-, kıl- yardımcı fiillerinin birleşmesiyle meydana gelen birleşik fiillerdir.

Bu fiiller hem gerçek (asıl) hem de yardımcı fiil olarak kullanılabilir:

Olmak (Asıl fiil): Kızılıklar *oldu* mu? (olgunlaşmak), Ayağına *oldu* mu? (uymak)

Olmak (yardımcı fiil): Aynalar yüzümü *tanımaz oldu.*

Etmek (Asıl fiil): Ben ettim sen *etme* (yapmak)

Aylık masrafımız yüz lira *ediyordu* (yapmak)

Etmek (yardımcı fiil): Ona her zaman *yardım ederim*, ona bu kitabı *armağan etti*

İsimle yardımcı fiil birleşirken ses düşmesi veya ses türemesi varsa bitişik; yoksa ayrı yazılır:

Kazayı hafif yaralarla atlatmasına *şükretti.*

Değerlendirme

Kaynaklarda geçen yardımcı fiiller şunlardır:

Olmak: Fm, Fn, Kl, Kr,S

etmek: Fm, Fn, Kl, Kr,S

eylemek: Fm, Fn, Kl, Kr,S

kılmak: Fm, Fn, Kl, Kr,S

buyurmak: Fm

Yardımcı fiille kurulan bileşik fiillerde ses düşmesi veya türemesi olacağını Fm, Kl, Kr ve S açıklar.

Bu fiillerin asıl fiil olarak da kullanılabileceğini tüm kaynaklar açıklar. Ancak fiillere verilen örnekler kaynaklara göre şu şekilde sıralanabilir:

Olmak, etmek: Fm, Fn, Kl, Kr, S

Kılmak: Fn, Kl

Eylemek: Kl

Buyurmak: Kr

8.3.3.2. Kurallı Bileşik Fiiller

Aksan, *kurallı bileşik fiilleri “-a(-e) Ekiyle Kurulmuş Zarf fiiller” konusunda ele alır. -a (-e) ekiyle kurulmuş zarf fiiller, vermek, durmak, bilmek, kalmak, yazmak fiilleriyle birlikte, zarf fiilli bileşik fiilleri oluştururlar ve anlatıma tezlik, yeterlik, sürerlik ve yakınlık anlamları katarlar. Bu bileşik fiiller, tümce içinde çoğunlukla yüklem görevi yaparlar. Fiil çekimine girerler.*

Tasvir fiilleri e, i zarf fiillerine belli yardımcı fiiller getirilerek yapılmış birleşik fiil tabanlarıdır. Anlatımlarına göre tasvir fiilleri dört çeşittir. 1. yeterlik fiilleri, 2. ivedilik fiilleri, 3. süreklilik fiilleri, 4. yaklaşık fiilleri (Banguoğlu, 1995:410).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Kurallı Bileşik Eylemler: iki fiilin belli kurallarla bir araya gelmesiyle oluşur. Bu fiillerden ikincisi kalıplaşmış şekilde kullanılır. Kurallı bileşik fiiller, oluşumuna göre dörde ayrılır.

Fn: Kurallı (özel) Bileşik Fiiller: Herhangi bir fiile “a, e, ı, u, a” seslerinden biriyle birlikte “bilmek, durmak; kalmak, gelmek, yazmak, vermek” fiillerinden birinin kalıplaşmasıyla oluşurlar.

Yazıver – (mek)bakakal-(mak)

Okuyabil-(mek) anlatıver-(mek)

Gelebil-(mek) uyuyakal-(mak)

Bu fiiller, anlam özelliklerine göre beş grupta incelenirler.

Kl: Kurallı birleşik eylemler: Kurallı bileşik eylemler iki yelemnin birleşmesiyle oluşturulur. Bu eylemler bitişik yazılır. Dört türü vardır.

Kr: Kurallı Bileşik Fiil: Bu ismi alan eylemlerle başka bir eylemin birleşmesiyle oluşan bileşik fiildir. Dört çeşit kurallı bileşik fiil vardır.

S: Kurallı bileşik fiiller: Özel bileşikler: İki eylemin, aralarına –e/-i seslerinden birinin girmesiyle oluşan fiillerdir. Bu eylemler daima bitişik yazılır. Özel bileşik fiiller dört gruba ayrılır.

Değerlendirme

Fn ve S, kurallı bileşik fiil yaparken “a, e, ı, u” seslerinden birinin araya gireceğini söylemiştir. Bunlar ses değil zarf fiil ekidir.

Fn diğerlerinden farklı olarak bu fiilleri beşe ayırır. (bkz. Tablo 24, s.244).

8.3.3.2.1. Yeterlik Fiili

bil- fiilinin fonksiyonu iktidar ifade etmektir (Ergin, 1993:667).

Yeterlik fiilleri “e” zarf fiilleri üzerine bilmek yardımcıısı getirilmek suretiyle yapılırlar (Banguoğlu, 1995:410).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Yeterlik fiili: Fiillere, geniş düz ünlü (e,a) ile birlikte “bilmek” eylemi (-ebilmek) getirilerek oluşturulur.

Yapabilmek, çözebilmek, görebilmek

Yeterlik fiilinin olumsuzunda “ebilmek” kalıbının “-bil” bölümü düşer.

Çalışamadı

Göremedi.

Yeterlik fiillerinin bazı kullanımları olasılık anlamı taşır. Olasılık anlamının olumsuz kullanımında da “bilmek” fiilinin düşmediği görülür.

Babam yarın İzmir’e gidebilir.

Babam yarın İzmir’e gitmeyebilir.

Fn: Yeterlik fiili: (herhangi bir fiil) + (-e) + (bilmek)

İkinci fiil “(-e) bilmek” birinci fiile “gücü yetme, izin verme, olasılık” anlamlarından birini kazandırır.

Bu yükü taşıyabilirim.> Gücü yetme

Dışarı çıkabilirsin. > izin verme

Yeterlik fiilinin olumsuzu yapılırken, genellikle ikinci fiil (bilmek) kullanılmaz.

Okuyabilmek – okuyamamak

Kl: Yeterlilik birleşik eylemi: “(-e) bil(mek)” eyleminin başka bir eylemle birleşmesiyle oluşur.

Dokunabilir misiniz göz yaşlarıma ellerinizle

Ölebilirim bu genç yaşında.

Olumsuzu: Yeterlik bileşik eyleminin olumsuzu yapılırken “(-e) bil(mek)” fiilindeki “(-e)” yardımcı sesi kullanılır. Bu fiil de yani olumsuzu da yeterlilik bileşik eylemi sayılır.

Dokun-a-mazsınız göz yaşlarıma

Kr: Yeterlilik Fiili: “Fiil + e (a) bil-” şeklinde yapılır. Değişik anlam ayrıntıları katar.

Sizi bu karanlıkta görmeyebilir.

Buyrun girebilirsiniz.

Bu fiilin olumsuzu da kurallı bileşik fiildir.

S: Yeterlik Fiilleri: Bileşik fiil meydana getiren ikinci fiilin (-e bilmek) anlamını yitirmesiyle oluşur ve bu fiiller cümleye gücü yetmek veya olasılık anlamı katar.

Pencereme vurmayın ödüm patlayabilir.

Korkarım saat kaç diye bakamam

Son vapur kalkarken atlayamadık

Bel bağladığım tepelerden

Gün doğmayabilir bir daha.

Değerlendirme

Fm, Fn, S “a, e” ekine *ses* der. Kl yardımcı ses olarak kabul eder. Kr bu ekin ne olduğu konusunda bir açıklamada bulunmaz. Tüm kaynaklar burada hataya düşer. Bu ekin zarf fiil eki olduğuna daha önce değinmiştik. (bkz. -a (-e) Ekiyle kurulmuş Zarf fiiller s.367)

Olumsuzunun yapılacağını Fm, Fn, Kl, Kr ve S bildirir.

Yeterlik fiilinin ifade ettiği anlamlar aşağıda verilmiştir.

Olasılık anlamının olduğunu: Fm, Fn, Kr

Gücü yetme anlamının olduğunu: Fm, Fn, Kr

İzin verme anlamının olduğunu: Fn, Kr

Kl hariç tüm kaynaklar bu ekin anlamlarına değinir.

8.3.3.2.2. Tezlik Fiili

Anlatıma çabukluk, tezlik katan ve -ı (-i) ile kurulan bir zarf fiille *vermek* fiilinin birleşmesinden, *tezlik fiili* ortaya çıkar: okuyuvermek (oku-y-u-ver-) gibi.

ver- fiilinin kolaylık, çabukluk, birdenbirelik ifade etmesidir (Ergin, 1993:667).

İvedilik fiilleri, i- zarf fiilleri üzerine vermek yardımcı getirilerek yapırlar (Banguoğlu, 1995:411).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Tezlik Fiili: İkinci fiili “ivermek” olan bileşik fiillerdir. Cümlede, bir işin gerçekleşmesindeki tezliği çabukluğu ifade eder. (fiil + ivermek)

Alıvermek, yazıvermek, çıkıvermek.

Tezlik fiilinin olumsuzu iki şekilde olur:

“fiil + y – i - ver – me – mek

Bizim için oraya gidivermedi.

“fiil – me + y – i – vermek

Makine bir daha çalışmayıverdi.

Fn: Tezlik Fiili: (herhangi bir fiil) + (-i) + vermek

İkinci fiil birinciye “çabukluk, acelecilik” anlamı kazandırır.

Çözüver(mek)

Koşuver(mek)

Kl: Tezlik birleşik eylemi: “-(i) ver(mek) eyleminin bir başka eylemle birleşmesiyle oluşur.

Yaşlı gözlerime dalıver gitsin.

Ölüverir misin durup dururken.

Olumsuzu: Tezlik birleşik eyleminin olumsuzu yapılırken –(i) ver(mek) fiilinin önüne ya da arkasına olumsuzluk eki –ma(-me) getirilir.

Dal-ma-(y)-ıver

Dal-ıver-me

Kr: Tezlik bileşik fiil: “Fiil + (-ı, -i, -u, -ü)ver-” Hemen (çabucak, aniden, biranda) yapılan eylem anlamı verir.

Görüvermiş

Getiriverdi

Bu fiilin olumsuzu da yapılabilir.

Getirivermedi

Bu fiilin olumsuzunu yaparken “-ma” olumsuzluk ekini “-(i)ver-” den önce getirirsek alışkanlığın bir anda bittiği anlamını görebiliriz.

Getirmeyiverdi

Uyumayıverdi.

S: Tezlik Fiilleri: -ivermek: Eylemin çabucak ya da beklenmedik bir anda gerçekleşmesini anlatan fiillerdir.

Görüverdim, tutuverdim, kaçıverdi, açıverdi

Olumsuzu: görmeyiverdi, veriverdi, gelmeyiverdi.

Değerlendirme

-ı, -i, -u, -ü şekillerinin tümünü sadece Kr verir.

Olumsuzunun yapılacağını Fm, Fn, Kl, Kr ve S bildirir.

Tezlik fiilinin ifade ettiği anlamlar aşağıda verilmiştir.

Çabucak, acelecilik anlamının olduğunu: Fm, Fn, Kr, S

Kl hariç tüm kaynaklar bu ekin anlamlarına değinmiştir.

8.3.3.2.3. Sürelik Fiili

Bir başka zarf fiilli bileşik fiil de yine -a (-e) ile kurulmuş bir zarf fiille ve *kalmak*, *durmak* kimi zaman da *görmek* fiillerinin birlikte kullanılmasından oluşan, anlatıma

devamlılık, sürerlilik katan *sürerlik fiilidir*. Bakakalmak (bak-a-kal-), bakadurmak (bak-a-dur-), almayagörmek (alma-y-a-gör-) gibi.

Gel-, gör-, dur-, kal-, koy- fiilleri deneme, devamlılık ve süre ifade etmektedir (Ergin, 1993:667).

Sürek fiilleri, e- zarf fiilleri üzerine durmak, kalmak, görmek, gelmek yardımcıları getirilerek yapırlar (Banguoğlu, 1995:412).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm:Sürerlik Fiili: ikinci fiili “(e) kalmak, (e) durmak, (e) gelmek olan bileşik fiillerdir. Cümlede, eylemin bir süre devam ettiğini belirtir.

(fiil + ekalmak)

(fiil + edurmak)

(fiil + egelmek)

Bu gelenek günümüze kadar böyle süregeldi.

Sen burada bekleyedur, birazdan gelirim.

Giden arabaların arkasından bakakaldı.

Fn: Sürerlik Fiili: (Herhangi bir fiil) + (-e) + (gelmek, durmak, kalmak) ikinci fiil, birinci fiile devamlılık anlamı kazandırır; fiilin belli bir süre devam ettiğini bildirir.

Bakakal (mak)

Oturadur (mak)

Anlatıla gel (mek)

Kl: Sürerlik Bileşik Eylemi : Üç biçimi vardır:

-(e)kal(mak), -(e)dur(mak) ve -(e)gel(mek) eylemlerinin bir başka eylemle birleşmesiyle oluşur.

Bakakalırım giden geminin ardından

İstasyonda bekleyedursun tren

Sözümü hep dinleyegelmiştir bu ayna

Olumsuzu yoktur.

Kr: Sürerlik Bileşik Fiil: “Fiil + (e)dur-, (e)gel-, (e)kal-, (e)koy-”şeklinde yapılır. Anlamda devamlılık, sürüp gitme vardır.

Bu sevgi yıllardır süregelmiştir.

Öğrencilerinin ardından bakakaldı.

Siz yukarı çıkadurun, ben geliyorum.

Eşyaları eve getirekoyun onlara durumu sonra anlatırım

S: Sürerlik Fiilleri: Eylemin sürmekte olduğunu gösteren ve –a kalmak, -e gelmek, -e gitmek vb. şekillerle oluşan fiillerdir.

Onun arkasından bakakaldım

Siz oturadurun, ben geliyorum.

Çağıradursun hayat, kalbi.

Değerlendirme

-e kal-, -e dur-, -e gel- fiillerinin sürerlik yapacağına Fm, Fn, Kl, Kr, S değinir. Bunun haricinde Kr -e koy-; S -e git- fiillerini verir.

Olumsuzunun olmadığını Kl ifade eder.

Yazımının bitişik olduğunu söyleyen Kr'dir.

Sürerlik anlamı kattığını açıklayan Fm, Fn, Kr ve S'dır. Kl yine anlamına değinmemiştir.

8.3.3.2.4. Yaklaşma Fiili

Bir fiilin -a (-e) li ulacının, *yazmak* fiiliyle birlikte oluşturduğu ve anlatıma yakınlık kavramı veren zarf fiilli bileşik fiillere *yakınlık fiili* denir: düşeyazmak (düş-e-yaz-) gibi.

Yaz- fiilinin yaklaşma ifade etmesidir (Ergin, 1993:667).

Yaklaşık fiiller e- zarf fiilleri üzerine yazmak yardımcıyı getirilerek yapırlar (Banguoğlu, 1995:411).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Yaklaşma Fiili: İkinci fiili “-eyazmak” olan bileşik fiillerdir. Bir işin gerçekleşmeye yaklaştığını ama gerçekleşmediğini ifade eder, yani cümleye “az kalsın” “neredeysel” anlamı katar. Yaklaşma bileşik fiil günümüzde Türkçesinde sık kullanılmaktadır.

(fiil + eyazmak)

Ayağı kayınca merdivenden düşeyazdı.

Dünkü kazada öleyazdık.

Fn: Yaklaşma fiili: (herhangi bir fiil) + (-e) + (yazmak)

İkinci fiil birinci fiile “az kalmışlık anlamı kazandırır. Düşeyaz(mak)

Kl: Yaklaşma birleşik eylemi: “-(e)yaz(mak)” eyleminin bir başka eylemle birleşmesiyle oluşur.

Çocuk korkudan öleyazdı.

Olumsuzu yoktur.

Kr: Yaklaşma Bileşik Fiil: “Fiil + (e)yaz-” şeklinde yapılır. Neredeyse, az kaldı anlamlarını verir.

Arabadan düşeyazdım

S: Yaklaşma Fiili: Eylemin gerçekleşmek üzere olduğu ama gerçekleşmediği durumları gösteren fiillerdir.

Balkondan düşeyazdım.

Değerlendirme

Bu fiilin *az kalsın, neredeyse* anlamlarını Fm, Fn, Kr, S açıklar. Kl anlamını vermez.

Olumsuzunun yapılmadığını Kl ifade eder.

8.3.3.2.5. İsteklenme Fiili

Fn: İsteklenme Fiili: (Herhangi bir fiil) + (-esi / eceği) (tutmak / gelmek)

Göresi gel(mek)

Ağlayacağı tut(mak)

İkinci fiil, birinci fiile “istek duyma” anlamı kazandırır.

Bunlardan başka “beklenmezlik, yapmacık” bildiren bileşik fiiller de vardır.

Duymazlıktan gel(mek)

Değerlendirme

Bu fiil çeşidinden sadece Fn bahsetmiştir. Diğer kaynaklarda bu ve buna benzer bir bölümlendirme yoktur.

8.3.3.3. Anlamca Kaynaşmış Bileşik Fiiller

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Anlamca Kaynaşmış Bileşik Eylemler: Bir veya birden fazla ismin bir fiille bir araya gelmesiyle oluşan fiillerdir. Bu bileşik fiillerde geçen fiiller gerçek anlamlarından uzaklaşır, diğer sözcüklerle kaynaşarak yeni bir eylemi karşılar.

Söz istemek

Yas tutmak

Selam vermek

Kafa yormak

Gözden düşmek

Bazı anlamca kaynaşmış bileşik fiiller, tüm sözcükler gerçek anlamdan uzaklaştığı için bitişik yazılır.

Varsaymak, öngörmek, vazgeçmek

Fn: Anlamca Kaynaşmış Bileşik Fiiller: İsim soylu bir sözcükle bir fiilin, anlamlarını düşürmeyecek biçimde kaynaşıp kalıplaşmalarıyla oluşan bileşik fiillerdir. Bunlara “deyimleşmiş bileşik fiiller” de denir.

Ağzını açma(mak)

Baş koy(mak)

Dili tutul(mak)

Çam devir(mek)

Kl: Anlamca kaynaşmış birleşik eylemler: Bunların bir kısmı bir ad ve bir eylemin kalıplaşması ile oluşmuştur. Bu eylemler bitişik yazılır.

Öngör(mek) başvur(mak) varsay(mak)

Elver(mek) vazgeç(mek)boşver(mek)

Çekimlenmiş deyimler de anlamca kaynaşmış birleşik eylemdir.

Hiçbir zaman gözünü budaktan sakınmazdı.

Hata yapmamak için kılı kırk yarıyorduk.

Kr: Anlamca Kaynaşmış Bileşik Fiiller: İsim soylu bir sözcük ya da sözcüklerle bir fiilin bir araya gelmesiyle oluşur. Birleşme sırasında birleşik fiili oluşturan sözcüklerden en az biri kendi gerçek anlamından uzaklaşır. Birleşik fiili oluşturan sözcüklerin hepsi de kendi anlamından sıyrılabilir.

Bazı anlamca kaynaşmış bileşik fiillerde sadece fiil kendi anlamından uzaklaşır.

Anlamca kaynaşmış fiillerde sadece fiil unsuru gerçek anlamından uzaklaşmışsa sözcükler ayrı, her iki kelime anlamından uzaklaşmışsa sözcükler bitişik yazılır.

Deyimler de bir çeşit anlamca kaynaşmış bileşik fiildir.

Dükkanın soyulmasından sonra bir daha belini doğrultamadı.

Adam bir kere dile düşmüş.

Deyimleri anlamca kalıplaşmış, parçalanmayan söz öbekleridir. Bu söz öbekleri bileşik isim veya bileşik fiil sayılmaz. Sonu eylemle bitiyorsa bunlara “anlamca kaynaşmış, kalıplaşmış fiil” denir ama bileşik fiil içinde yer almaz.

Bizim çocuğa göz kulak ol.

Bugün ağzın kulaklarına varıyor.

S: Anlamca Kaynaşmış Bileşik Fiiller: Bir veya daha fazla isim kök veya gövdesiyle bir fiilin anlamca kaynaşmasından oluşan bileşik fiillerdir. Sözcüklerden biri ya da birkaçı mecaz anlamlıdır.

Bize kıymet vermediği aşikar olur.

Vazgeçtim hayatın bütün güzelliklerinden.

Değerlendirme

Anlamca kaynaşmış fiillerin bazen ayrı bazen bitişik yazıldığını Fm, Kr; bitişik yazıldığını ise Kl açıklar. Oysaki ayrı yazılan bu tür eylemler de vardır. Kl burada hata yapmıştır.

Kr, deyimlerin bileşik fiil içinde sayılmayacağını söyler. Kl ise bunların çekimlenmiş olanlarının anlamca kaynaşmış bileşik fiil olacağını söyler.

8.4. Türkçede Ekfiil Çekimi

Türkçenin ilgi çekici niteliklerinden biri, ekfiilin varlığıdır. Ad soylu kelimelerin yüklem görevinde kullanılmalarını sağlayan bu fiil, eklerden oluşmuştur; bir yardımcı fiil olarak da düşünülebilir.

Ekfiilin aşağıda verdiğimiz çekiminden *-im, -sin, -dir, -iz, -siniz, -dirler* biçiminin kaynağı, genellikle kişi zamirlerine bağlanmaktadır.

Ergin, ekfiili “isim fiili” başlığı altında incelemiş ve “tüm ad ve fiillerin sonuna gelerek onlardan bileşik fiiller yaptığı için ana yardımcı fiil, adları fiilleştirdiği için de isim fiil dediğimiz *i-* fiilinin tek başına anlamı yoktur. Bu bakımdan imek fiili denilemez” diyerek çekimlerini vermiştir (1993:501 ve ötesi).

Ekfiilin Türkiye Türkçesindeki çekimi şöyledir:

1.t.k. -im 1.ç.k. -iz

2.t.k. -sin 2.ç.k. -sınız

3.t.k. -dir 3.ç.k. -dir-ler

Ekfiilin –dir 3.kişi eki, özneyi yükleme bağlayan koşaç olarak kullanılır. Birlikte kullanıldığında kelimeye kesinlik, sürerlik, olasılık anlamları katar.

-dir ekinin durmak (tutmak) fiilinden durur (turur) sözcüğünün (geniş zaman çekiminin 3.kişisi) eklenmiş biçimi olduğu görüşü yaygındır.

Ayrıca, gelmektedir, bilmektedir, koşmaktadır, almaktadır örneklerinde de görüldüğü gibi, kalma durumu eki almış fiilliklerin bildirme koşacıyla kullanıldığı ve bileşik zaman görünümü verdiği olur. Bu tümceler birer ad tümcesidir. Yükleme, şimdiki zamanla birlikte, geniş zaman kavramı da verir.

-dir eki çıkma durumuyla da çok kullanılır: hastalığınız yorgunluktandır; Üşümesi ateştedir... gibi.

Banguoğlu, şöyle tanımlamıştır: “Dilimizde kökü erimiş, yalnız çekim ekleri halinde kalmış bir durum fiilidir, buna cevher fiili denir” (1995:398).

Ekfiilin çekimi yalnız bildirme kiplerinden, belirli geçmiş, belirsiz geçmiş, geniş zaman ve isteme kiplerinden de dilek-kışul kipinde kullanılır.

Ekfiilin, yalnız zamanlı ve çekimli fiillere gelerek (-di, -miş, -se) onların bileşik zamanlarını oluşturur.

Ekfiilin olumsuz değil sözcüğüyle yapılır.

Ekfiilin olumsuz çekiminde kişi ekleri değil sözcüğüne getirilir.

1. t.k. değil-di-m 1. ç.k. değil-di-k

2. t.k. değil-di-n 2. ç.k. değil-di-niz

3. t.k. değil-di 3. ç.k. değil-di-ler (değillerdi)

1. t.k. değil-miş-im 1. ç.k. değil-miş-iz
2. t.k. değil-miş-sin 2. ç.k. değil-di-siniz
3. t.k. değil-miş 3. ç.k. değil-miş-ler (değillermiş)

1. t.k. değil-im 1. ç.k. değil-iz
2. t.k. değil-sin 2. ç.k. değil-siniz
3. t.k. değil-dir 3. ç.k. değil-dir-ler (değillerdir)

1. t.k. değil-se-m 1. ç.k. değil-se-k
2. t.k. değil-se-n 2. ç.k. değil-se-niz
3. t.k. değil-se 3. ç.k. değil-se-ler(değillerse)

Ekfiilin soru biçiminde, soru eki (mi), ekfiilden önce kullanılır: Genç miydi? Zengin miymiş? Hasta mıdır? Gelmiş midir? ... gibi. Olumsuz soru biçiminde de mi eki “değil” sözcüğünden sonra getirilir: değil miyim? Değil misin? Değil mi? gibi.

Ekfiilin, bir de bağlama görevi yapan iken, biçimi vardır. Genellikle ekleşmiş biçimi –ken, sıfat fiillerla birlikte kullanılır ve zarf fiilleri oluşturur: okurken, görmüşken, vereceken, oturmazken gibi (bkz. –ken ekiyle Kurulmuş Zarf fiiller s.369).

Ad soylu kelimelerle birlikte bulunduğu zaman ve durum bildiren kelime kurar ve tümcede genellikle zarf görevi yüklenir: küçükken, okuldayken gibi. Eklendiği sözcüğün ünlülerine göre değişiklik göstermeden yazılır.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Ekeylem (Ek-Fiil): Ekeylem “i-mek” eylemidir. Sözcük özelliğini yitirip ek durumuna geldiğinden bu şekilde adlandırılmıştır. Ekeylemin iki görevi vardır:

Basit çekimli eylemlere gelerek onları bileşik çekimli eylem yapar.

Ad soylu sözcüklere gelerek onları yüklem yapar.

Basit çekimli eylemlere gelerek onları bileşik çekimli eylem yapar. Bir eylem iki tane kip eki almaz.

Tanı-yor i-di-m > tanıyordum

Ad soylu sözcüklere gelerek onları yüklem yapar. Ad soylu sözcükler eylem kip eklerini almaz. Ekeylem, eylem kip eklerinin alıp ad soylu sözcüklere eklenerek onları yüklem yapar. Ekeylem genellikle düşer.

Ben bu okulda öğrenciydim. < öğrenci i-di-m

Dün hava oldukça güzel. < güzel i-di

Ekeylemim Olumsuz: Ekeylemin az önce gördüğümüz çekimlerine “değil” sözcüğü getirilerek yapılır.

Fn: Ekfiiller (Ekeylemler) : Ad soylu sözcüklerin sonlarına gelerek onları buldukları cümlelerin yüklemi yapan ya da fiillere bileşik zamanlık özelliği kazandıran ek durumundaki fiillerdir.

Ekfiiller “-(i)mek” fiilinden doğmuşlardır.

Ekfiilin görevleri: Ekfiiller iki ayrı amaçla kullanılır:

isim soylu sözcüklerin sonlarına getirilerek onları cümlelerin yüklemi yapar.

Biz buralı – y – ız.

Havalar çok güzel – di.

Çocuklar çalışkan – dır.

Çekimli fiillere getirilerek bileşik zamanlılık özelliği kazandırır.

Yollar kapanıyormuş. > Şimdiki zaman rivayeti

“Var, yok” sözcükleri yüklem oldukları zaman ekfiil almayabilirler. Öteki isim soylu sözcüklerin ekfiil almadan yüklem oldukları cümleler eksilti cümle sayıldığı halde “var, yok” sözcüklerinin ek fiil almadan yüklem oldukları cümleler eksilti sayılmaz.

O garajda kimse yok.

Hepimizin işi var.

Ekfiilin Olumsuz Biçimi: Ekfiillere olumsuzluk anlamı “değil” edatıyla kazandırılır.

O okul güzeldi.

O okul güzel değildi.

Dün burada değilmiş.

Ekmek tazeyse al.

Ekmek taze değilse alma.

Kl: Ekfiil (Ekeylem): İsim soylu sözcüklere gelerek onları yüklem yapan, basit zamanlı fiillere gelerek onları birleşik zamanlı fiil yapan eklere “ek fiil” denir.

Ek fiilin olumsuzu “değil” sözcüğü ile yapılır.

Ben gezgin değilim

Kr: Ek Fiil (Ekeylem): İsim soylu sözcüklere eklenerek onların yüklem olmasını sağlayan eklere ekeylem denir. Ekeylem imek fiil diye de isimlendirilir.

Sınav soruları zordu.

Onun sınavı yarınmış.

Ekeylemin iki fonksiyonu vardır:

İsim soylu kelimeleri yüklem yapmak.

Bileşik zamanlı çekim oluşturmak.

Ekeylem dört kip ekini alarak isim soylu sözcükleri yüklemleştirir.

Ekeylem eki olan “-im” diğer “-im” ve “-m” ekleriyle karıştırılmamalıdır.

Ben-im iş-i-m Ben yorgun-um.

Ekeylem “-ken” ekinden önce de kullanılır.

Siz yokken bir buradaydık. (yok iken)

Gelmişken size de uğradık. (gelmiş iken)

S: Ekfiil (Ek-Eylem): Ek-fiil, ad soylu sözcüklere eklenerek onları yüklem görevinde kullanmamızı sağlayan ektir. Bugün “ek” dediğimiz, geçmişte “ermek” fiiliydi; zamanla bu fiil eriyerek “-i” sesine dönüşmüştür.

Nasıl da beyazdır sabahlar içinden

Masallardaki sihirli külahlar gibiydi.

Kestiğiniz karpuzlar ne kadar da güzelmış.

Ek fiilin olumsuzu “değil” ile yapılır:

Bu benimki sevda değil.

Ek fiilin soru şekli “mi” ile yapılır:

Gözleri gerçekten mavi miydi?

Tablo 25. Ekfiilin Çeşitleri

Fm	Fn	Kl	Kr	S
Ekeylem (Ek-fiil)	Ekfiiller (Ekeylemler)	Ek fiil (Ek eylem)	Ek Fiil (Ekeylem)	Ek Fiil (Ek-Eylem)
1. Ekeylemin Di’li Geçmiş Zaman Çekimi	Ekfiilin Hikaye Biçimi	Görünen geçmiş zaman çekimi (idi)	-di’li geçmiş zaman	-di’li geçmiş zaman kipi (idi)
2. Ekeylemin miş’li Geçmiş Zaman Çekimi	Ekfiilin Rivayet Biçimi	Öğrenilen geçmiş zaman çekimi (imiş)	-miş’li geçmiş zaman	-miş’li geçmiş zaman kipi (imiş)
3. Ekeylemin Geniş Zaman Çekimi	Ekfiilin Geniş zamanı	Geniş zaman çekimi	Geniş zaman	Geniş zaman kipi
4. Ekeylemin Şart Çekimi	Ekfiilin Şart (Koşul) Biçimi	Şart Çekimi (ise)	Şart Kipi	Şart (Koşul) kipi

Değerlendirme

Ekfiilin basit çekimli fiilleri bileşik çekimli fiile dönüştüreceğine Fm, Fn, Kl değinir.

İsim soylu sözcükleri yüklem yapacağına Fm, Fn, Kl, Kr ve S değinir. Kr ve S ekfiilin bileşik çekimli fiil yapma görevinden bahsetmemiştir.

Tüm kaynaklar 4 çekimi olduğunu belirtmiştir.

Ekfiilin olumsuzundan Fm,Fn, Kl ve S bahseder.

Ekfiilin sorusunun yapılacağına S değinir.

-ken ekinden önce de kullanılacağını Kr ifade eder.

8.4.1. Belirli Geçmiş Zaman

Bu öge, ek olarak geldiği ad soylu sözcüğünün ünlülerine uyar: *güzel-di-m, yorgun-du-n, üzgün-dü* gibi.

1. t.k. i-di-m 1. ç.k. i-di -k

2. t.k. i-di -n 2. ç.k. i-di -niz

3. t.k. i-di 3. ç.k. i-di -ler

Bilinen bir geçmişteki bir niteliği, durumu anlatmakta kullanılır.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Ekeylemin Di’li Geçmiş Zaman Çekimi: Ad soylu sözcüklere “ekeylem” ve “di’li geçmiş zaman” kipi eki getirilerek yapılır.

Çalışkan bir öğrenciydim.

Fn: Ekfiilin Hikaye Biçimi: Ad soylu sözcüklerim ya da çekimli fiillerin sonuna “idi” şeklinde getirilir.

Oyuncular salondaydı. --- salonda + idi

Çekimli fiillere getirilen “idi” ekeylemi fiile “hikaye bileşik zaman” özelliği kazandırır.

Yıllar önce görmüştüm.

S: Di’li Geçmiş Zaman Kipi: (idi): Adın (nesnenin, varlığın) geçmiş zamanda içinde bulunduğu durumu gösteren biçimidir.

İlk ders bir bayramın sonu gibi soğuktu.

Kr: Di’li geçmiş zaman: Çocuk idim çocuk – tu –m

Değerlendirme

Fm, Kr ve S *di'li geçmiş zaman*, Kl *görülen geçmiş zaman* Fn ise *ekfiilin hikayesi* şeklinde adlandırır. Ekfiilin *hikaye veya rivayet* görevini alması için basit zamanlı fiili bileşik zamanlı yapması gerekir. Oysaki ekfiil -di ekiyle birlikte isme de gelmektedir. İsimleri yüklem yapan biçimine *hikaye* diyemeyiz. Diğer tüm kaynaklar burada ekfiilin adları yüklem yapma görevini ele alırlar ve hiçbirinde *hikaye* gibi bir adlandırma görülmemektedir.

Ekin tüm şekillerini Kl vermiştir.

Çekimini S hariç diğer kaynaklar yapmıştır.

Kr ekfiilin belirsiz geçmiş zamanı ile ilgili hiçbir açıklama yapmamıştır.

8.4.2. Belirsiz Geçmiş Zaman

Bilinmeyen bir geçmişte olan, başkalarından duyulan bir niteliğin, bir durumun anlatımına yarar.

1. t.k. i-miş-im 1. ç.k. i-miş -iz
2. t.k. i-miş -sin 2. ç.k. i-miş -sınız
3. t.k. i-miş -dir 3. ç.k. i-miş -ler

Bu çekimde ekler, eklendikleri sözcüğün ünlülerine uyar: güzel-miş, yorgun-muş-sun, üzgün-müş-ler (üzgün-ler-miş) gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Ekeylemin Miş'li Geçmiş Zaman Çekimi: Ad soylu sözcüklere “ekeylem” ve “di'li geçmiş zaman” kipi eki getirilerek yapılır.

Çocukken çok çalışkanmışım.

Çalışkan + i – miş –im

Fn: Ekfiilin Rivayet Biçimi: İsim soylu sözcüklerim ya da çekimli fiillerin sonuna “miş” eki getirilir. Çekimli fiillere “rivayet bileşik zamanlılık” özelliği kazandırır; isim soylu sözcükleri ise cümlenin yüklemi yapar.

Ortalık çok sakinmiş. --- sakin + imiş

Orhan uyuyormuş – uyuyor + imiş

Kl: Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi (imiş) İsim ya da isim soylu sözcüklere “-miş, -miş, -muş, -müş” ekleri getirilerek yapılır.

Kr: Miş’li Geçmiş Zaman: güzel-miş-im

S: -Miş’li geçmiş zaman kipi (imiş): Adın geçmiş zamandaki durumunu, başkasından duyulmuş gibi anlatan biçimdir.

Bu da Barbaros’un son seferiymiş.

Değerlendirme

Fm, Kr ve S miş’li geçmiş zaman; Kl öğrenilen geçmiş zaman; Fn ekfilin rivayet biçimi şeklinde adlandırır. Fn’in rivayet adlandırması ile ilgili değerlendirme yukarıda “belirli geçmiş zaman” konusunda ele alınmıştır.

Ekin tüm şekillerini Kl bildirir.

Çekimini S hariç diğer kaynaklar yapmıştır.

Kr ekeylemin belirsiz geçmiş zamanı ile ilgili hiçbir açıklama yapmamıştır.

8.4.3. Geniş Zaman

Aynı zamanda şimdiki zamanı anlatan bu çekiminde 1. ve 2. ekleri kip ekleri olarak kullanılmaktadır.

1. t.k. –im 1. ç.k. –iz

2. t.k. –sin 2. ç.k. –sınız

3. t.k. –dir 3. ç.k. –dir-ler

Bu ekler de bağlandıkları kelimelerin ünlülerine uyarlar:

Güzel-dir, yorgun-um, üzgün-sünüz gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Ekeylemin Geniş Zaman Çekimi: Ad Soylu sözcüklere kişi ekleri getirilerek yapılır. Ekeylemin geniş zaman çekiminde kişi ekleri ekeylem görevi üstlenir.

Ben bir öğretmenim.

Öğretmen-im

Öğretmen-sin

Öğretmen-dir (genellikle düşer.)

Öğretmen-iz

Öğretmen-siniz

Öğretmen-dir-ler

3.tekilde bulunan “-dir” ekinin genellikle düştüğü görülür.

Hasan iyi bir çocuk (tur)

3.tekilde bulunan “-dir” eki çekimli eylemlere eklendiğinde kesinlik veya olasılık anlamı katar. Toplantı bitmiştir, gidebilirsiniz. (kesinlik)

Toplantı bitmiştir, boşuna gitmeyelim. (olasılık)

Fn: Ekfiilin Geniş Zamanı: Kişi ekleri “-im, -sin...” isim soylu sözcüklerin sonlarına getirilip onları yüklem yaptığı zaman ekfiilin geniş zamanı sayılır.

Tek suçlu sensin.

Çekimi:

Görevliyim

Görevlisin

Görevli(dir)

Görevliyiz

Görevlisiniz

Görevliler(dir)

III.Kişi “-dir”...” eki kullanılmayabilir.

Köyümüz çok zengindir.

“-tır...” ekfiili cümleye kesinlik veya olasılık anlamı kazandırır.

Çocuk uyuyor > Şimdiki zaman kesin.

Çocuk uyuyordur > Olasılık

Tartışma burada bitmiştir.

KI: Geniş Zaman Çekimi: Ek fiilin geniş zaman çekiminde ek yoktur. Şahıs ekleri ek fiil görevini üstlenirler. Üçüncü tekil şahıs (o) çekiminde “-dır” eki kullanılsa da bu ek genellikle düşer.

(ben) gezgin-im

(sen) gezgin-sin

(o) gezgin-dir (gezgin)

(biz) gezgin-iz

(siz) gezgin-siniz

(onlar) gezgin-dirler

Kr: Geniş Zaman: Ekeylemin geniş zamanı sadece isim yüklemelerde olur ve kişi ekleri doğrudan isim unsuruna eklenir.

İnsan – ım insan – ız

İnsan – sım insan – sınız

İnsan – (dır) insan – dırlar

Ekeylemin geniş zamanı “dır” ekidir. İsim yüklemelerde ekeylemin geniş zaman çekimi olur. Üçüncü tekil kişide bazen –dır eki düşebilir.

Elbise yeşildir. Elbise yeşil.

S: Geniş Zaman Kipi: Adın, şunda içinde bulunduğu durumu gösteren biçimdir. Geniş zaman eki eklendiği sözcüğe kesinlik veya olasılık anlamı katar.

Çok güzel – im

Çok güzel – sin

Çok güzel (-dir)

Çok güzel – iz

Çok güzel – siz

Çok güzel – dirler

Ek fiilin geniş zaman III. Tekil kişi takısı (-dır) eklendiği sözcüğe olasılık veya kesinlik anlamı katar.

Sen doğu olursan güneş sana gelecektir.

Kardeşim o kitabı da okumuştur.

Değerlendirme

Tüm kaynaklarımız kişi eklerinin isim soylu sözcüklere gelerek ekfiilin geniş zamanını oluşturduğunu söyler.

-tır ekinin cümleye kesinlik, olasılık anlamı katacağından Fm, Fn, S bahseder. -dır ekinin bazen düştüğüne Fm, Fn, Kl ve Kr değinir.

Ekin tüm şekillerini Kl bildirir.

Tüm kaynaklar ekfiilin geniş zamanı ile ilgili açıklama yapmıştır.

8.4.4. Dilek-Koşul Kipi

1. t.k. –i-se-m 1. ç.k. –i-se-k

2. t.k. –i-se-n 2. ç.k. –i-se-niz

3. t.k. –i-se 3. ç.k. –i-se-ler

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Ekeylemin Şart Çekimi: Ad soylu sözcüklere “ekeylem” ve “dilek-koşul” kipi eki getirilerek yapılır. Ekeylemin şart çekimi, öteki çekimlerinde olduğu gibi eklendiği sözcüğü yüklem yapmaz, ona şart anlamı katarak yükleme bağlar.

Ben üzgünsem şiir yazarım.

Fn: Ekfiilin Şart (Koşul) Biçimi: “ise” sözcüğünün (-se/-sa) şeklinde ekleşerek isim soylu sözcüklerin ya da çekimli fiillerin sonuna getirilmesiyle oluşturulur.

O deliyse ben de deliyim.

Sınıfımı geçtiyse ödülünü al.

Çekimli fiillere “şart bileşik zamanlılık” özelliği kazandırır.

Zil çaldıysa kalkalım.

Kl: Şart çekimi (ise): İsimlere ya da isim soylu sözcüklere “-sa, -se” ekleri getirilerek yapılır.

(ben) gezgin(i)-se-m

Kr: Şart Kipi: Öğrenci – y – se – m

S: Şart (koşul) Kipi: Ad soylu sözcüklerin –se/-sa (ise) ekini almalarıyla oluşur.

Çocuğun çevresindeyse beyaz bir ışık vardı.

Değerlendirme:

Ekfiilin şart çekiminin yüklem yapmayacağını Fm ifade eder.

Fn, “ise” sözcüğü ifadesine yer verir. “ise” kelime değil bir ektir. Diğer tüm kaynaklar bunun ek olduğu noktasında birleşir.

8.5. Fiilde Çatı

Türkçede eklerle belirlenen fiilin, özne ve nesneyle ilişkisi açısından görev ve anlamca tamamlanmasını sağlayan biçimine çatı adını veriyoruz. Dilbilgisi yapıtlarında özne ve nesnelere göz önünde tutularak fiil çatıları genel olarak birbirine yakın anlatımlarla bölümlendirilmiştir.

Ergin, “fiil kök ve gövdeleri yapma veya olma ifade etmelerine göre geçişli, geçişsiz olmak üzere ayrılırlar. Bu ana bölümler içinde fiiller nesne faaliyetlerine göre de dönüşlü-dönüşsüz, aktif-pasif, meçhul, ortaklaşmalı, faktitif” olmak üzere çatıları bölümlendirir (1993:436).

Fiil tabanının fiil çekiminden önce aldığı değişik şekillerden her birine *görünüş* diyoruz. Türkçe’de fiilin aldığı görünüşler çeşitlidir. Fiil tabanının bu türlü çeşitlenmesine *fiilin çatısı* adını veririz (Banguoğlu, 1995:352).

Çatı, fiil kök ya da gövdelerine, çatı ekleri adını verdiğimiz, -n-, -l- (edilgen), -n-, -l-, -ş-, -ş- (işteş), -ir, -tir, -t- (ettirgen) eklerinin getirilmesiyle oluşur. Ancak fiilin hangi çatı ekini alacağı özne ve nesne durumlarına göre değişir.

Nesneyle kullanılan fiiller ‘geçişli fiiller’dir. Geçişli fiillerin aldıkları nesnelere, hem belirtili hem de belirtisiz olabilir: “Ali camı kırdı” ya da “Ali cam kırdı” gibi.

Geçişsiz bir fiil, ir, t, tir, eklerinden birini alarak geçişli olur: piş-geçişsiz, piş-ir-geçişli; yat-geçişsiz, yat-ır- geçişli; gül-,güldür-; koş-koştur; yürü-yürüt gibi.

Dilimizde fiiller çatı açısından şu bölümlere ayrılırlar:

1. Etken fiil
2. Edilgen fiil
3. Dönüşlü fiil
4. İşteş fiil
5. Ettirgen fiil

Tümcedeki, çekimli fiili çatı eklerinden birini, kimi zaman da üst üste birkaçını aldığı görülür.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Eylem Çatısı: Türkçe’de eylemlerin cümle içinde nesne alıp almamalarına ya da aldıkları özneye göre gösterdiği özelliğe çatı denir. Yüklemi eylem olmayan cümlelerde çatı aranmaz.

Fn: Fiillerde Çatı Özellikleri (özne-yüklem, nesne-yüklem ilişkisi): Fiillerin özne ve nesnelere göre yansıttıkları anlam özelliklerine çatı denir.

Kl: Fiilde Çatı: Fiillerin öznelerine ve nesne alıp almamalarına göre ortaya koydukları özelliklerine Çatı denir.

Kr: Fiil Çatısı: Türkçe’de fiiller özne ve nesne ile olan ilişkilerine göre ikiye ayrılır. Dilimizdeki fiil ile özne, fiil ile nesne arasındaki bu ilişkiye fiil çatısı denir. Yüklem fiil değilse orada çatı aranmaz.

S: Eylemlerde Çatı: Eylemlerin basit ya da türemiş durumdayken özne ve nesne ile olan doğrudan ilişkileridir.

Tablo 26. Çatı Çeşitleri

Fm	Fn	Kl	Kr	S
Eylem Çatısı	Fiillerde Çatı Özellikleri	Fiilde Çatı	Fiil Çatısı	Eylemlerde Çatı
A) Nesnesine Göre Eylemler	Nesnelere Göre Fiil Çatıları	Nesnelere Göre Fiiller	Fiillerde Nesne Yüklem İlişkisi	Nesneye Göre
1. Geçişli Eylem	Geçişli Çatılı Fiiller	Geçişli Fiiller	Geçişli Fiiller	Geçişli
2. Geçişsiz Eylem	Geçişsiz Çatılı Fiiller (Ettirgen-Oldurgan)	Geçişsiz Fiiller (Ettirgen-Oldurgan)	Geçişsiz Fiiller	Geçişsiz
3. Oldurgan Eylem			Oldurgan Fiiller	Oldurgan
4. Ettirgen Eylem			Ettirgen Filer	Ettirgen
B) Öznesine Göre Eylemler	Öznelerine Göre Fiil Çatıları	Öznelerine Göre Fiiller	Fiillerde Özne Yüklem İlişkisi	Özneye Göre
1. Etken Eylem	Etken Çatılı Fiiller	Etken Fiiller	Etken Fiiller	Etken
2. Edilgen Eylem	Edilgen Çatılı Fiiller	Edilgen Fiiller	Edilgen Fiiller	Edilgen

Tablo 26'nın devamıdır.

3. Dönüşlü Eylem	Dönüşlü Çatılı Fiiller	Dönüşlü Fiiller	Dönüşlü Fiiller	Dönüşlü
4. İşteş Eylem	İşteş Çatılı Fiiller	İşteş Fiiller	İşteş Fiiller	İşteş

Değerlendirme

Aksan, fiilin *görev ve anlamca* tamamlanmasından bahseder. Fm, Kl, Kr ve S fiilin, özne ve nesne ile ilişkisinde nasıl tamamlanacağını açıklamaz. Fn sadece anlam özelliğine değinir.

8.5.1. Etken Fiil

Türkiye Türkçesinde en çok etken fiillerin tümcede yüklem oldukları görülür.

Ergin bunları *aktif fiiller* olarak işlemiştir (1993:436).

Fiil tabanının çatı ekleri almamış haline *etkin görünüş* diyoruz. *Yalın görünüşte* fiiller belli ve kılıcı bir kimseyi gerektirirler. Bu yönden de *edilen görünüşü* karşısında *etkin görünüş* diye anılırlar (Banguoğlu, 1995:352).

Etken Fiille kurulan tümcede özne bellidir; Fiile konu olan kişi ya da varlıktır.

“Konu döndü dolaştı İran olaylarına geldi.” (özne:konu)

“Hem bir iş bulacak, çalışacağım; hem de deniz kenarında olacağım” (ben)

Etken Fiiller geçişli ya da geçişsiz olabilir:

Al-, sat-, bil-, gör- (geçişli), git-, ol-, var-, dur-, gel-(geçişsiz).

Etken çatılı fiilden, edilgen, işteş, dönüşlü, ettirgen çatılı fiiller oluşturulabilir:

Oku-n-, koş-uş-, yıka-n-, yıka-t- gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Etken Eylem: Etken eylemin yüklem olduğu cümlede özne, yüklemde bildirilen eylemi doğrudan yapar.

Kardeşim arkadaşlarımı eve çağırılmış.

8.5.2. Edilgen Fiil

Türkçede etken fiiller, -l- ve -n- çatı eklerini alarak edilgen fiilleri oluştururlar. Yüklemli edilgen fiille yapılan tümcelerde, gerçek özneler belli değildir.

Edilgen fiille kurulmuş tümcelerde özne, gerçek özne değildir; işi yapan ya da işe konu olan kişi ya da varlıklar kesinlikle belirlenmiş durumda bulunmaz. “Köyün” öğretmen evi onarıldı” derken onarma işini gerçekleştiren kişiler kesinlikle belli değildir. Edilgen fiiller kimi kez geçişsizdir.

Böyle gürültüde uyunmaz; Burada sigara içilmez; Bu yoldan kasabaya gidilir gibi.

-n- eki ile yapılan fiillerin bir kısmı dönüşlülük değil pasiflik ve meçhullük ifade ederler. Başla-n-, de-n, yürü-n, ara-n (ev arandı) misallerinde olduğu gibi böyle fiillerde -n- eki pasiflik ve meçhul ekidir. Bu -n- ayrı bir ek değil -l-‘nin bir şekli sayılmalıdır(Ergin 1993:319). *Meçhul fiiller* fail istemeyen çekim sırasında faili olmayan, gösterdiği hareketin kim tarafından yapıldığı belli olmayan fiillerdir (Ergin 1993:320).

Söz içinde kimse olan isim fiilden etkilenme durumunda o fiil tabanına bir -il eki alıp *edilen görünüşüne* girer (Banguoğlu, 1995:354). Öteki yapıtlarda çoğunlukla edilgen fiil terimiyle karşılanmıştır. Ancak Banguoğlu “edilgen görünüş” olarak belirtmiştir (1995:354)

Edilgen fiillerin kullanıldığı tümcelere örnekler:

“Taşlıkta kadın sesleri duyuldu.”

“Bakışından ve duruşundan bu fikre hiç iştirak etmediği anlaşılıyordu.”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Edilgen Eylem: Edilgen eylemin yüklem olduğu cümlede özne, yüklemde bildirilen eylemden etkilenen durumundadır. Edilgen eylem, “-n” ve “-l” ekiyle türetilir ve cümlede “başkası tarafından yapılma” anlamı vardır. Edilgen eyleminin yüklem olduğu cümlede özne “sözde özne” olarak adlandırılır.

Bahçedeki yapraklar bu sabah toplandı.

Edilgen yüklemlı cümlelerde işi yapan, cümle içinde geçse bile eylem yine “edilgen”dir.

Eski bina belediye ekiplerince yıkıldı.

Fn: Edilgen Çatılı Fiiller: Gerçek özne (yapıcı) alamayan, yani yüklem oldukları cümlelerde aldıkları özne, bildirilen eylemin yapıcısı değil, başkaları tarafından yapılan eylemlerden etkilenen bir varlık olan fiillerdir. Bunlar yüklem oldukları cümlelerde “sözde özne” alırlar.

Edilgenlik özelliği, eylem tabanlarına “-in, -il” eki getirilerek kazandırılır.

Salata, masanın ortasına yerleştirildi.

Sözde özne yüklem-edilgen

Edilgen fiillerin bazıları geçişli, bazıları geçişsizdir. Edilgen-geçişli fiiller özne alır, bu özneler “sözde özne’dir”

Sorular çözülecekti. (çözmek geçişli)

söz-edilgen edilgen-geçişli

Edilgen-geçişsiz fiillerin yüklem olduğu cümlelerde özne olmaz.

Bataklıklar geçildikten sonra köye ulaşıldı.

Kl: Edilgen Fiiller: Fiilde anlatılan iş, öznenin dışında başkası tarafından yapılırsa ve özne işi yapan değil; yapılan işten etkilenen durumda ise böyle fiillere edilgen çatılı fiil denir.

Gerçek öznesi olmayan bu fiillerde sözde özne vardır.

Çamaşırlar yıkanmadı

Sözdeözne fiil

Fiiller edilgen duruma fiil kök ve gövdelerinden sonra eklenen “-l, -n” ekleriyle getirilir.

Edilgen fiillerde “başkası tarafından” yapılma anlamı vardır. Bu fiillerin bulunduğu cümlelerde işi yapan, “tarafından” sözüyle ya da “-ce, -ca” ekiyle cümleye bağlanıp belirtilir.

Bulaşıklar *annem tarafından* yıkandı. Bu cümlede “annem” özne değildir.

Bu karar *mahkemece* verildi. Bu cümlede “mahkemece” özne değildir.

Edilgen çatılarda öznenin bulunmadığı durumlar da vardır. Bu tür fiiller geçişsiz fiillerin edilgen fiillere dönüştürülmesi sonucu oluşur.

Köye bu yoldan *gidilir*.

Kr: Edilgen Fiiller: Fiilde bildirilen iş, özne tarafından değil de başkası tarafından yapılır. Ancak fiile “başkası tarafından yapılma” anlamını veren -(ı)l, -(ı)n ekleridir. Böyle fiillere “edilgen fiil” denir.

Bahçedeki yabancı otlar *yolundu*.

Edilgen fiillerin öznesine sözde özne denir. Çünkü fiilde bildirilen işi başkası yapmaktadır.

Bütün perdeler *yıkandı*. (yüklem) Yıkanan ne? (bütün perdeler: sözde özne)

Eğer geçişsiz (nesne almayan) fiiller edilgen yapılırsa, o zaman o cümlenin gerçek öznesi de sözde öznesi de olmaz.

Burada *durulmaz*. (edilgen fiil)

Görüldüğü gibi cümlenin gizli öznesi de gerçek öznesi de sözde öznesi de yoktur.

Aslında fiil etken iken nesne olan sözcük grubu, fiil edilgen yapılmışta özneye dönüşmektedir. Yani “sözde özne”, etken fiilin edilgen yapılması sonucu nesnenin özneye dönüşmesidir.

S: Edilgen Çatı: Eylemin kimin tarafından yapıldığı bilinmeyen ve -l, -n yapım ekleriyle türemiş fiillerdir.

Edilgen çatılı fiillerde önemli olan, yapılan işin, işi yapandan daha önemli oluşudur.

Benim yaşadığım yerlerde ayak izlerim *aranır*. (yüklem: edilgen)

Edilgen çatılı fiillerin kullanıldığı cümlelerde özne yoktur. Öznenin yerine sözde özne kullanılır.

Kiler daha yarım saat önce *temizlenmişti*. (Sözde özne)

Değerlendirme

Fm ve Kl, yüklemi edilgen olan cümlelerde işi yapan cümlede geçse bile fiilin edilgen olacağını söyler.

Fn, “-il, -in” ekini edilgen ekleri olarak tanıtır. Bu eklerdeki “i” sesleri yardımcı sestir ve bunlar ekten ayrı yazılır. Nitekim Kr ekleri -(ı)l, -(ı)n şeklinde vererek yardımcı sesleri ayırmıştır.

Fn, öznenin fiilden etkilenen *varlık* olduğu şeklinde bir açıklama yapar. Yüklemi edilgen olan “Zamirler bugün anlatıldı.” cümlesini örnek alırsak *zamir* kelimesi varlık değil kavramdır. Tanımda *varlık veya kavram* demek gerekirdi. Diğer kaynaklar varlık veya kavram olduğuna değinmeden öznenin etkilenen durumda olmasını söz konusu eder.

Fn, Kl ve Kr, geçişsiz fiillerin edilgen fiillere döndüğünde gerçek veya sözde öznesinin olmayacağını belirtir.

Fm, Fn, Kl, Kr ve S, edilgen çatılı fiillerdeki öznenin sözde özne olduğuna değinir.

Fm, Fn, Kl, Kr ve S, bu fiillerde başkası tarafından yapılma anlamı olduğunu açıklar.

8.5.3. Dönüştü Fiil

Fiilin anlattığı işin, belli bir özne tarafından yapıldığını göstermek üzere, fiil kök ya da gövdelerine -n-, -l-, -ş- çatı ekleri getirilerek yapılan fiillerdir. Öznenin belli oluşu yönünden bunları, aynı zamanda etken birer fiil de sayılabiliriz.

Ancak, dönüştü fiille kurulan tümcelerde işi yapan da yapılan işten etkilenen de aynı özne, yani aynı kişidir.

Karşılıkları hareket ve hareketi yapan veya olan nesnenin üzerine döndüğü için -n ekiyle yapılan fiillere dönüştü fiiller denir (Ergin, 1993:319).

Söz içinde kimse alan kendisi üzerinde kılıcıysa fiil tabanı bir -in eki alıp *dönüştü* *görünüşe* girer (Banguoğlu, 1995:355).

Dönüşlü çatı eki, kimi zaman dönüşlü zamir olan *kendi* sözcüğünün yerini tutar.*çocuk yıkandı* tümcesi “ çocuk kendini yıkadı” biçimlerinde kendi zamiriyle güçlendirilmiş olarak da kullanılabilir.

Dönüşlü fiille çoğunlukla geçişlidir.

Dönüşlü fiilde kurulmuş tümceler dilimizde çoktur.:

“Bir akşam öyle bir sualime cevap olarak, Huriye Hanımın bizde bulunduğunu öğrenince *sevinmiştim.*”

“Biz okurlarımızla konuştuklarımızı birbirine *karıştırırız.*”

“Yıkıcılar, kazmalarını küreklerini fırlatıyor, bağırarak, tövbe istiğfar ederek etrafa *kaçıyorlardı.kaçıyorlardı.*”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Dönüşlü Eylem: Dönüşlü eylemin yüklem olduğu cümlede özne, yüklemde bildirilen eylemi doğrudan yapar; yaptığı bu işten yine kendisi etkilenir. Dönüşlü eylem, “-n” ve “-l” ekiyle türetilir. Dönüşlü eylemin yüklem olduğu cümlede “kendi kendine yapma” anlamı vardır.

Genç kız, aynanın karşısında saatlerce süslendi.

Edilgen eylem ve dönüşlü eylem; aynı eklerle oluşturulduğundan karıştırılabilir. Eğer eyleme sorulan “başkası tarafından mı yapılmış?” sorusuna cevap alınabiliyorsa eylem “edilgen”; “Kendi kendine mi yapılmış?” sorusuna cevap alınabiliyorsa eylem “dönüşlü”dür.

Etrafımız bir anda sarıldı. (edilgen) (Başkası tarafından mı sarıldı?) (evet)

Çocuk annesine sıkıca sarıldı. (dönüşlü) (Kendi kendine mi sarıldı ?) (evet)

Fn: Dönüşlü Çatılı Fiiller: Yüklem olarak kullanıldıkları cümlelerde aldıkları özneler hem bildirilen eylemin yapıcısı, hem de kendi yaptığı eylemden yine kendisinin etkilendiği fiillerdir. Bu fiillerde “kendi kendinelik” anlamı vardır.

Çocuk yerde *sürünüyordu.* (Çocuk yerde kendini sürüyordu.)

Toplantıya ben de *katıldım*. (Toplantıya ben de kendimi kattım.)

Örneklerde görüldüğü gibi etken fiil tabanlarına getirilen “-in,-il” eki “kendini, kendine, kendi kendini, kendi kendine” sözlerinin yerini tutmaktadır.

Edilgen fiillerde kullanılan eklerle dönüşlü fiillerde kullanılan ekler aynıdır. Bu bakımdan karıştırılmamalıdır. Özne-yüklem ilişkisine bakılarak edilgenlikle dönüşlülük belirlenmelidir. Dönüşlü fiillerde özne hem yapıcı, hem de etkilenen olduğu halde edilgen fiillerde sadece etkilenendir; yapıcı, özne değil başkalarıdır.

Düğün salonu süslendi. (özne: sadece etkilenen; yüklem: edilgen)

Nigâr Hanım her sabah süslenir, sokağa çıkardı. (özne: Hem yapıcı hem etkilenen: yüklen: dönüşlü)

İsim soylu sözcüklere “-len, -lan” eki getirilerek oluşturulan bazı fiillerde de dönüşlülük anlamı vardır: Sinir-len-mek

Cümlelerde dönüşlülük anlamı fiil tabanlarına getirilen “-in, -il” ekiyle kazandırılabilirdiği gibi, dönüşlülük zamiri olan “kendi” sözcüğüyle de kazandırılabilir. Bu durumda yüklemdeki fiil, etken kalır.

Genç kız saatlerce kendini *boyadı*. (dönüşlü anlamlı cümle) etken fiil

Genç kız saatlerce *boyandı*. (dönüşlü cümle) etken fiil

K1: Dönüşlü Fiiller: Fiilde anlatılan işi yapanın da fiilde anlatılan işten etkilenenin de belli ve aynı olduğu fiillerdir.

Dönüşlülük eki fiil kök veya gövdelerinden sonra getirilen “-l” ve “-n” ekidir.

Seni görünce çok *sevindim*.

Beni göremeyince *üzülmüş*.

Hem dönüşlülük hem de edilgenlik eki “l, n” dir.

Beyza, dershaneye yazılmış. (dönüşlü)

İşe geç kalanların isimleri yazılmış. (edilgen)

DönüŖlü filer genellikle geiŖsizdir.

Sözlerime alındı. (dönüŖlü-geiŖsiz)

Doğa olayları ile ilgili dönüŖlü fiillerde kendi kendine olma anlamı vardır.

AkŖam üzeri hava *kapandı*.

Kr: DönüŖlü Fiiller: Fiilde bildirilen iŖ özne tarafından yapılıyor ve yaptığı iŖten kendisi etkileniyorsa o fiil “dönüŖlü fiil”dir. Ancak, bir fiilin dönüŖlü olabilmesi için –(1)l, -(1)n eklerinin mutlaka kullanılması gerektiği unutulmamalıdır.

Ahmet, sabah erkenden *yıkandı*. (dönüŖlü)

Ahmet suya balıklama *atladı*. (etken)

Bu cümlede iŖi özne yapıyor ve yaptığı iŖten etkileniyor; ama –(1)l –(1)n eki kullanılmamıŖ, öyleyse bu fiil dönüŖlü değil etkindir.

-l ve -n eki hem dönüŖlülük hem de edilgenlik ekidir. Bu eklerin ne zaman dönüŖlü, ne zaman edilgen yaptığını anlamdan hareketle ancak anlayabiliriz.

Elbiseler yıkıyor. Cümlesindeki fiil edilgendir. Çünkü “baŖkası tarafından” yapılma anlamı vardır.

Ahmet yıkıyor. Cümlesinde ise baŖkası tarafından yapma anlamı yoktur. “yıkama” iŖini yapan da Ahmet’tir, iŖten etkilenen de Ahmet’tir. Bu durumda bu fiil dönüŖlüdür.

Her taraf süslenmiŖ – (edilgen)

Zeynep süslenmiŖ – (dönüŖlü)

S: Fiildeki oluŖ ve kılıŖın doğruda doğruya özneye dönüşünü gösteren, öznenin bir iŖi kendine yaptığını belirten fiil çatısıdır.

DönüŖlü çatılı fiiller, fiil kök veya gövdelerine –l, -n, bazen de –Ŗ yapım eki olarak türerler.

AlıŖtı belalarınınla sevdaya gönül.

KardeŖim, beklenenden daha hızlı *geliŖti*.

Edilgen fiillerde, dönüşlü fiiller -l ve -n ortak yapım ekleriyle türer. Bu iki çatıyı birbirinden ayırmak, öznenin konumuyla ilgilidir. Özne, yüklem gösterdiği işi gerçekleştirebilecek durumda ise eylem dönüşlü; gerçekleştiremeyecek durumda ise edilgendir.

Değerlendirme

Aksan, “-l, -n, -ş” ekleri ile dönüşlülük yapılabileceğini söyler. Ancak -ş ekine verdiği *kaçış-*, *kararlaştır-* fiillerinin dönüşlü olduğunu söyler. Ancak işteş fiiller konusunda *kaçış-* fiilinin işteş olduğunu belirterek çelişkiye düşer. Banguoğlu (1995:356), “*yolcular kaçıştılar*” örneğini vererek bu fiilin işteş olduğunu açıklar.

F_n, -lan, -len ekinin dönüşlü anlamı verdiğini söyler. Ergin (1993:319), Türkçede böyle bir ek olmadığını -la, -le ekine -n- fiilden fiil yapım ekinin gelmesiyle oluştuğunu, burada dönüşlülük anlamı veren ekin sadece -n- olduğunu açıklar.

K_l, dönüşlü fiillerin genellikle geçişsiz olduğunu belirtir. Aksan ise bunların genelde geçişli olduğunu söyler. Ancak verdiği örnekler geçişsizdir. Banguoğlu (1995:355) bazen geçişli bazen de geçişsiz olduğuna değinir.

K_l, doğa olayları ile ilgili fiillerin de dönüşlü olduğunu eylemin kendi kendine olma manası taşıdığını *hava kapandı* örneğiyle açıklar. Ergin (1993:319), K_l'ün örneğine yakın olan *güzellen-*, *hastalan-* fiillerinin “-n” ekini aldığı için dönüşlü olacağını belirtir ve K_l'ü destekler.

S, “-l, -n, -ş ekleri fiili dönüşlü çatılı yapar” der. *Alıştı*, *gelişti* örneklerini verir. Aksan, Ergin, F_m, F_n ve K_r böyle fiillerin işteş olduğunu kabul eder. (bkz. İşteş Eylem s.286)

F_m, F_n, K_l, K_r ve S, “-l, -n” eklerinin edilgen ve dönüşlülük yaptığı için karışabileceğini açıklar.

8.5.4. İşteş Fiil

Fiilin birden çok özne tarafından yapıldığını göstermek üzere geçişli ya da geçişsiz fiil kök ya da gövdelerine -ş- çatı ekinin getirilmesiyle yapılan fiillerdir: -ş-, gül-üş-, gör-üş- gibi.

Ortaklaşma ifade eden fiiller müşterek yapılan, birden fazla fail tarafından yapılan fiillerdir. -ş- ekine *ortaklaşma eki* adı verilir (Ergin, 1993:321).

Söz içinde kimse olan iki kişi veya iki taraf birbirleri üzerinde karşılıklı kılıcıysalar fiil tabanına bir -iş- eki alıp *karşılıklı görünüşe* girer (Banguoğlu, 1995:356).

Karşılıklı aynı görevi yapan özneler, aynı zamanda nesne görevini de yükleniyor demektir. Kucakla-ş-, öp-üş- gibi. Bu tür işteş fiiller geçişli fiillerden oluşmaktadır.

Geçişsiz fiillerden oluşan işteş çatılı fiiller de birlikte yapılan hareketi gösterir: ağla-ş-, kaç-ış- gibi.

İşteş çatılı fiiller genellikle geçişsiz çatılıdır. Özneleri belli olduğu için de etkendir.

İşteş fiil karşılıklı ya da birlikte yapılan hareketli gösterdiği gibi, belli bir süre içinde durum değişikliğini belirlemek için de kullanılır: *geli-ş-*, *güzel-le-ş-*, *durgun-la-ş-* gibi.

Bu anlam ayrıcalıkları ancak tümcedeki kullanımlarından anlaşılır:

“İki kadın, pencerenin önünde oturmuş düşünüyor, *konuşuyorlar.*”

“Küçük bir kasabadaki karargahında imparatorla buluştular.”

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Yapılması için birden fazla öznenin gerektirdiği eylemlerdir.

Çocuklar birbirlerine fıkra anlatıp gülüşüyor.

Yarın onunla sahilde buluşacağız.

İşteş eylemler, öznelerin işi yapma durumuna göre ikiye ayrılır:

Karşılıklı İşteş Eylem: Bir işi karşılıklı, birbirine doğru yapan özneler alan işteş eylemlerdir.

Programı babamla *görüştüük.*

Eray’la Ankara’da *karşılaştık.*

Birlikte İşteş Eylem: Aynı işi birlikte ve birbirini etkilemeyecek şekilde yapan özneler alan işteş eylemlerdir.

Kuzular yaylalarda *meleşiyor*.

Kuşlar dallarda *ötüşüyor*.

Bekçiyi gören çocuklar hemen *kaçıştı*.

Bazı eylemler işteş gibi gözüke de tek başına yapılabildiğinden işteş değildir. Cümlede özne, birden çok bile olsa, iş bir özne tarafından gerçekleştirilebiliyorsa o eylem işteş değildir.

Ali ve Ahmet geç saatlere kadar *çalıştılar*.

Gençler sahilde *dolaşüyor*.

Çocuklar otobüse zor *yetiştir*.

Fn: İşteş Çatılı Fiiller: Bildirilen eylemin birden çok kişi, varlık tarafından birlikte veya karşılıklı yapıldığını bildiren; nitelikte eşitlik anlamı da yansıtabilen fiillerdir.

Etken eylem tabanlarına “-ış,-iş,-uş,-üş” eklerinden biri getirilerek oluşturulan işteş fiiller üç ayrı anlam yansıtırlar:

Karşılıklı yapma: Saatlerce *bakıştık*.

Birlikte yapma: Çocuklar *oynaşüyor*. Kuzular *meleşti*. Kuşlar *uçuştu*.

Nitelikte eşitlik: Otlar *kartlaştı*. Ufuk *kızıllaşmıştı*. Onlar da *yoksullaştı*.

Bazı fiillerin kendilerinde işteşlik anlamı vardır. Yani etken fiil tabanlarına “ış” eki getirilmediği halde “karşılıklı yapma” anlamı yansıtırlar.

Görüşmek, barışmak, savaşmak...gibi.

“-ış, -iş...” eki alan her fiilde işteşlik özelliği yoktur: Sıkışmak, dolaşmak...

Kl: İşteş Fiiller: Etken fiillere (-ş, -ış, -iş, -uş, -üş,-laş, -leş) eklerinden uygun olanı getirilerek yapılır.

İnsanlar, soğukta *bekleşiyor*.

Doktorlar, bir süre *bakıştılar*.

Değerlendirme

Aksan, belli bir süre içinde durum değişikliğini belirtmek için işteş eylemin kullanılabileceğini söylemektedir. *geliş-*, *durgunlaş-*, *güzelleş-* örneklerini verir. Ergin (1993:321) *güzelleş-*, *çirkinleş-* gibi fiillerin ifade ettikleri oluşun dönüşlü fiile benzediğini söyler ancak işteş fiil kabul eder.

Fm, Fn, Kl ve Kr gerek açıklamaları gerekse verdikleri örnekler ile durum değişikliği ifadeli bu fiilleri işteş çatılı kabul eder ve “nitelikte eşitlik, nitelik değiştirme” gibi adlar altında toplar. S ise bu fiilleri hiçbir kaynağın benimsemediği dönüşlü eylem olarak kabul ettiğini “*Kardeşim, beklenenden daha hızlı geliştii*” örneğiyle açıklar. (bkz. Dönüşlü Eylem s.284) Dönüşlü fiillerde işi yapan ve o işten etkilenen varlık aynıdır. S’ın bu cümlesinde özne *yapıcı* durumda değildir. *geliş-* fiilinde belli bir süre içinde kendi kendine olma manası vardır. Onun için bunun gibi örnekleri Aksan ve Ergin’in belirttiği gibi dönüşlü fiil olarak kabul etmemek gerekir.

Fm, işteş fiilleri “iş yapma durumuna göre”, Fn “anlamına göre”, Kl “anlamına göre” üçe ayırmışlardır.

Kr, “kökte işteş” terimini kullanır. Aksan , Ergin ve diğer üniversite hazırlık kitaplarında böyle bir terim kullanılmamıştır.

8.5.5. Geçişli Fiil

Hareketin yönü dışarıya doğrudur, tesir edeceği nesne bağlı olduğu şahsın dışındadır. Böyle hareketleri karşılayan fiillere geçişli fiiller diyoruz (Ergin, 1993:436).

Banguoğlu, geçişli fiilleri çatı konusunda ele almayıp *anlamlarına göre fiiller* konusunda işler. Söz içinde bir varlık üzerinde etkisi olan fiillere geçişli fiiller deriz. Etkilenen varlık cümlede nesne adını alır (1995:350).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Geçişli Eylem: Cümlede nesne alabilen eylemlerdir. Yükleme sorduğumuz “neyi, kimi” sorusunun cevabı cümlede nesne olur.

Öğrenciler soruları yazdı.

Bir eylem nesne alabiliyorsa cümlede nesne olmasa da o eylem geçişlidir.

Geçen sene hepimize söylemişti. (bunu)

Fn: Geçişli çatılı fiiller: Nesne alabilen, yani yüklem olarak kullanıldıkları cümlelerde, istenirse, nesne bulundurabilen fiillerdir. “neyi, kimi” sorularına cevap verebilirler. Öznenin yaptığı iş, bir varlık üzerinde gerçekleşir.

Doldurmak- neyi doldurmak? bardağı

Taşımak, silmek, kırmak, boyamak, seyretmek, ütülemek, dikmek...gibi fiiller geçişlidir.

Geçişli fiillerin yüklem olduğu cümlelerde nesne kullanılmayabilir. Nesnenin kullanılmaması fiilin geçişliliğini etkilemez. Yüklem geçişli olduğu halde nesne kullanılmamış olur. İstenirse, cümleye nesne eklenebilir.

Yıllar önce satmıştır. (evimizi nesnesini ekleyebiliriz)

Kl: Geçişli Fiiller: Öznenin yaptığı işten başka bir etkilenenin yani nesnenin olduğu fiiller geçişli fiillerdir. Bu tür fiillere “ne, neyi, kimi” soruları sorulur. Alınan cevap cümlenin nesnesidir.

Polisler, hırsızları hemen yakaladı.

Cümlede nesne kullanılmadığı halde eğer cümle nesne alabiliyorsa bu tür cümlenin fiili de geçişli olur.

Büyük bir dikkatle okudum. (onu)

Kr: Geçişli Fiiller: Cümle içerisinde nesnesi olan; veya olmasa da biz nesne getirince nesneyi alan fiillere geçişli fiil” denir.

Bana soracağın soruları tahmin edebiliyorum.

Ustamdan yaklaşık on beş yıl ders alarak başarabildim. Cümlesinde nesne kullanılmamıştır, ancak biz istersek bu cümlelere nesne getirebiliriz.

Bazı fiiller, bazen kullanıldığı cümleye göre geçişli bazen geçişsiz olabilir.

Hemen içeri girdi. (nesne alamadığı için geçişsiz fiildir.)

Hemen tüm bilgileri bilgisayara girdi. (nesne aldığı için geçişli fiildir.)

On kilometrelik yolu bir saatte koşarım.(nesne aldığı için geçişli fiildir.)

Her sabah burada koşarım.(nesne alamadığı için geçişsiz fiildir.)

S: Geçişli Fiil: Nesne alabilen, yani eylemin gerçekleşmesi bir başka nesnenin varlığına bağlı olan fiillerdir.

Yeni baştan düşlerimi zamana sunuyorum. (geçişli)

Bir fiilin geçişli olup olmadığını anlayabilmek için yüklem soluna “ne, neyi, kimi” soruları getirilmelidir. Yüklem bu sorulara cevap verebiliyorsa geçişlidir.

Ben senin gövdende tekneyi arıyorum.

Bir fiilin geçişli olabilmesi için, nesnenin cümlede bulunması gerekmez. Fiilin bünyesinde nesne alabilme yetisi, eylemin gerçekleşmesinin bir başka nesneye bağlılığı söz konusu ise fiil geçişlidir.

Gördüm ama bir türlü söyleyemedim.

Değerlendirme

Fm ve Fn, “neyi, kimi” sorularına cevap veren fiillerin geçişli olduğunu söyler. Nesneyi bulmak için yükleme “ne” sorusu da sorulabilir. Fm ve Fn’e göre “ne” sorusuna cevap veren fiiller geçişli olmayacaktır. Kl ve S “neyi, kimi, ne” sorularına cevap verir diyerek bu hataya düşmez.

Kl, nesnenin olduğu fiillerin geçişli olduğu şeklinde tanım yapar. Cümlede nesne olmasa da nesne alabiliyorsa geçişli olacağına sonradan değinir. Tanımı *nesnenin olduğu* şeklinde değil de *nesne alabilen fiiller* şeklinde ifade etmek gerekir.

Fm, Fn, Kr fiillerin bazen cümleye göre geçişli, geçişsiz olabileceğini söyler. Bunu örneklerle destekler. Aksan, böyle çatılara *ikili çatı* der. (bkz. Ettirgen Fiil s.293)

Kr, “Her sabah burada koşarım.” örneğinde *koş-* fiilinin geçişsiz olduğunu söyler. Halbuki bu cümlede kullanılan fiil geçişlidir. Cümleyi “Her sabah burada (on kilometrelik yolu) koşarım.” şeklinde değiştirirsek *on kilometrelik yolu* nesne olacaktır. *koş-* fiilinin bu cümlede de geçişli olduğu ortadadır.

8.5.6. Geçişsiz Fiil

Hareketin yönü içe doğrudur, tesir edeceği nesne bağılı olduğu şahıstır. Böyle hareketleri karşılayan fiillere *geçişsiz fiiller* deriz (Ergin, 1993:436).

Söz üçünde herhangi bir varlık üzerinde etkisi görülmeyen fiillere *geçişsiz fiiller* adını veririz. Geçişsiz fiiller söz içinde nesne almazlar (Banguoğlu, 1995:350).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Geçişsiz Eylem: Nesne alamayan eylemlerdir. Bu eylemler “neyi, kimi” sorularına cevap vermez.

Çocuk durmadan ağlıyordu.

Bazı eylemler, anlam değişikliği göstererek bir cümlede geçişli, başka bir cümlede geçişsiz olabilir.

Bu olay uzun sürdü. (geçişsiz)

Çiftçi tarlayı sürdü. (geçişli)

Fn: Geçişsiz Çatılı Fiiller: Nesne alamayan, yani yüklem olduğu cümlelerde, istense de, nesne kullanılmayan fiillerdir. Bu fiiller “neyi, kimi” sorularına cevap veremezler; öznenin yaptığı iş başka bir varlığı etkilemez, kendi üzerinde kalır.

Darılmak, sevinmek, doymak, üzölmek, ağlamak, bayılmak...

Bazı fiiller buldukları cümledeki anlamlarına göre geçişli veya geçişsiz olabilirler. Gezmek, çalmak, yüzmek, sürmek, geçmek...

Dereyi zorla geçtik. (geçişli fiil)

Ben bu dersten geçtim. (geçişsiz fiil)

Deriyi yüzeceksin. (geçişli fiil)

Biraz bu koyda yüzeceğiz. (geçişsiz fiil)

Kl: Geçişsiz Fiiller: Öznenin yaptığı işten, bir başka etkilenen yoktur. Cümlenin fiili nesne almaz. Bu fiillere geçişsiz fiil denir. Bu fiiller kendilerine sorulan “neyi, kimi, ne” sorularına cevap veremez.

Kardeşi mışıl mışıl uyuyor.

Anlatılanlara çok güldük.

Kr: Geçişsiz Fiiller: Türkçede bazıları nesne alır, bazıları ise nesne almaz. İşte bu nesne alamayan fiillere “geçişsiz fiil” denir. Burada önemli olan fiilin, cümle içerisinde nesnesinin olmaması değil, fiile nesneyi biz getirmeye çalışsak da fiilin nesneyi kabul etmesidir.

Biz çocukken buralarda koşardık.

Ayağı kınları küçük kediye üç dört ay ben baktım.

S: Geçişsiz Fiil: Nesne alamayan; varlığı başka bir nesnenin varlığına bağlı olmayan eylemlerdir. Kısaca “ne? Neyi? Kimi?” sorularına cevap vermeyen fiillerdir.

Ezilmiş gül kokuyor bütün sokaklarda.

Ölür kışlık böcekleri toprağın.

Değerlendirme

Fm ve Fn geçişli fiillerdeki hatayı burada da sürdürür. Geçişsiz fiillerin “neyi, kimi” sorularına cevap vermediğini söyler. “ne” sorusu da nesneyi buldurmaya yöneliktir.

8.5.7. Ettirgen Fiil

Ettirgen fiille oluşmuş bir tümcede, öznenin yaptığı ya da yaptırdığı işten doğrudan doğruya bir nesnenin etkilendiği görülür. Özne de çoğunlukla işi yapan değil yaptırandır. Yat-, ır-, düş-ür-, düş-ür-t-, koş-tur- gibi.

Geçişli ve geçişsiz fiil kök ya da gövdelerine -ir-, -t-, -tir- eklerinden birinin ya da ikisinin getirilmesiyle ettirgen çatılı fiil oluşur: iç-ir-, piş-ir-, geç-ir-t-, ye-dir-, bin-dir-, ağla-t-, söyle-t-, yat-ır-t-, söyle-t-tir-, konuş-tur-t- gibi.

-r-, -t-, -dır- faktitif ekleri denilen bu ekler oldurma ve yaptırma ifade ederler. Yani olma veya yapma ifade eden fiillerden oldurma veya yaptırma ifade eden fiiller yapar. faktitif ekleri tamamıyla geçişlilik ekleridir (Ergin, 1993:322-324).

Söz içinde kimse olan nesne üzerinde doğrudan doğruya kılıcı olmayıp bir başkasını kılıcı kılıyorsa fiil tabanı bir -dir- (bazen -it-, -ir-) eki alıp ettiren görünüşe girer (Banguoğlu, 1995:357).

Geçişsiz fiil, bu çatı eklerinden birini alarak hem ettirgen, hem de geçişli olur. Ettirgen çatı eklerinin, kimi zaman üst üste kullanıldığı, fiilin geçişlilik derecesinin arttığı da görülür: gül-dür-, ağla-t, ağlat-tır-, düş-ür-t-tür- gibi.

Geçişli fiiller de bu eklerden bir ya da bir kaçını alarak ettirgen fiil olur: sev-dir-, kır-dır-t-, yap-tır-t-tır- gibi.

Aynı çatı eklerinin değişik görevler yaptığı görülür. Sınıf süs-le-n-di (Edilgen); kız süs-le-n-di (dönüşlü) örneklerinde olduğu gibi. Bu tür iki görevde de kullanılabilen çatılara *ikili çatı* denir.

Fiillerin kimi zaman aynı görevi yapan birkaç çatı ekini üst üste aldığı görülür. Böyle fiillere *çift çatılı fiil* diyebiliriz. Bir fiil iki edilgen (yenil-, boyanıl-) ya da birden çok ettirgen çatı eklerini (söylettir-, konuştur-) üst üste alabilir.

Değişik çatı eklerinin aynı fiili oluşturduğu da olur. Bu fiillere *çok çatılı fiil* diyebiliriz. Çok çatılı fiillerdeki çatı ekleri ayrı ayrı görevler yaparlar: görüştürül-, tanıştırıl-, yaptırıl-, araştırıl- gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Ettirgen Eylem: Geçişli eylemlere “-dır, -r, -t” eklenerek geçişlilik dereceleri arttırılır. Bu eylemlere ettirgen eylem denir. Sordurdu, taşıttı, içirdi gibi.

Yaşlı kadın oğluna mektup yazıyor.

Yaşlı kadın torununa mektup yazdırıyor.

Bazı eylemler oldurgan veya ettirgen yapılırken bu eylemlerin köklerinde bir takım değişiklikler olur.

Gel-dir-(getirmek; geldirmek değil)

Fn: Geçişli fiil tabanlarına “-(i)t, -(i)r, -tir” ekleri getirilerek geçişliliğin derecesi arttırılabilir. Böyle fiillere ettirgen fiiller denir.

Çöz-dür-mek, yıka-t-mak

Bazı fiiller aldıkları eklerle geçişli (oldurgan) olurken yapılarında değişiklik olur

Gel-dir-mek(ge-tir-mek)

Kl: Geçişli fiillere “-r, -t, -tır” eklerinden uygun olanı getirilip fiilin geçişliliği arttırılır. Bu fiillere ettirgen fiil denir. Ettirgen fiillerde işi başkasına yaptırma anlamı vardır.

Bütün notları teker teker yazdırdı.

Kr: Ettirgen Fiiller: Geçişli fiillere “-tır, -t, -ır” ekleri getirilerek fiillerin geçişlilik derecesi arttırılır. Yani geçişli fiiller “-tır, -t, -ır” ekleriyle tekrar geçişli yapılır. bu şekilde oluşturulmuş fiillere ettirgen fiil denir. Ettirgen fiillerde işi başkasına yaptırma anlamı vardır.

Aldırdı (mektubu), sordursun (soruyu), içir-mek (suyu)

Bir fiile birden fazla ettirgenlik eki getirilebilir. Bu durumda geçişliliği arttırılmış olur.

Saymak:say-dır-t-mak

S: Ettirgen Fiiller: Geçişli fiillerin kök veya gövdelerine -dır ve -t fiil yapım eklerinden birinin getirilmesiyle oluşan çatılardır.

Ettirgen çatılarda, eylemi bir başkasına yaptırma anlamı vardır.

Aratmasın ruhumu çağdaş harabelerde

Değerlendirme

Aksan, “geçişli ve geçişsiz fiillere -r, -t, -dir ekleri getirilerek ettirgen fiil oluşur” der. Banguoğlu (1995:357) geçişsiz fiilin ettirgen görünüşünden ettirmek değil oldurmak söz konusudur der ve böyle fiillere *oldurgan görünüşü* adını verir. Ergin (1993:322) faktitif ekleri oldurma ve yaptırma ifade eder diyerek Banguoğlu’nun görüşünü destekler. Gerçekten de ekin geçişsiz fiili geçişli yapması ile aynı ekin geçişli fiilin geçişlilik

derecesini arttırması arasında görev farklılığı vardır. Onun için Aksan'ın dediği gibi bunları sadece ettirgenlik adı altında toplamamak gerekir.

Fm, Fn, Kl, Kr ve S geçişsiz fiilleri geçişli yapan bu ekleri alan fiillere *oldurgan fiil* demektedir. Ancak Fm, Kr, S ettirgen ve oldurgan fiilleri ayrı bir çatı olarak bölümlendirirken, Fn ve Kl bunları ayrı bir çatı olarak kabul etmez.

Fn ve Kl “-r-” ekinin ettirgenlik yaptığını söyler ama bu eke örnek vermez. Fm ve Kr bu eke örnek verir. S ise bu eki ettirgenlik ekleri içine almamıştır. Ancak dilbilgisi kitaplarının çoğunda bu ekin ettirgenlik eki olduğu kabul edilmiştir.

Kr, -ır ekini verirken buradaki “ı” sesinin yardımcı ses olduğuna değinmez. Halbuki bu ek yardımcı sestir. Fn -(i)t, -(i)r şeklinde yazarak “i” sesini yardımcı ses olarak gösterir.

Kaynakların tamamı ettirgenlik eklerinin yazımında yanlışa düşerler. Fiilden fiil yapan eklerin başına ve sonuna “-” işareti konur. Ancak kaynakların hiçbirinde böyle bir kullanım yoktur. Sadece ekin başına “-” konmuştur.

8.5.8. Oldurgan Fiil

Aksan oldurgan fiilleri ettirgen fiiller konusu içinde işler. Ergin ve Banguoğlu ise -r-, -t-, -dir- eklerinin ettirme yanında oldurma görevlerinin de olduğunu belirterek bunların ayrılması gerektiği görüşünü destekler (bkz. Ettirgen Fiil 293).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Oldurgan Eylem: Geçişsiz eylemler “-dır, -r-, -t-” ekleriyle geçişli duruma getirilir. Bu eylemlere “oldurgan eylem” denir. Ağlattı (t), güldürdü (dır), kopardı(r)

Hakem maçı bitirdi.

Güldürdü, ağlattı, pişirdi, çıkardı..

Fn: Geçişsiz fiil tabanlarına “-(i)t, -(i)r, -tir” ekleri getirilerek geçişlilik özelliği kazandırılabilir. Böyle fiillere oldurgan fiiller denir.

Kaç-ır-mak, ağla-t-mak, öl-dür-mek

Kl: Fiil kök veya gövdelerine bazı ekler getirilerek geçişsiz fiiller geçişli yapılabilir. Bu ekler (-ır, -ir, -ur, -ür, -ar, -er), (-ıt, -it, -ut, -üt), (-dır, -dir, -dur, -dür, -tır, -tir, -tur, -tür)

ekleridir. Nesne almayan fiil bu eklerle nesne durumuna gelir. Böyle fiillere oldurgan fiil denir.

Balıkları hemen pişirdi.

Kardeşi, bebeği uyuttu.

Kr: Oldurgan Fiiller: Geçişsiz fiillerin “-tır, -t, -ır” eklerinden biriyle geçişli hale getirilmesine oldurgan fiil denir.

Ağlatmak, taşımak, bitirmek, akıtmak

S: Oldurgan Fiil: Geçişsiz fiillerin kök veya gövdelerine -dır, -r ve -t yapım eklerinden uygun olanın getirilmesiyle yapılan çatıdır.

Yaşlı adamı iki ay sonra hastanede *öldürdü*.

Günlerini zor *geçiriyor* viranelerde

Oldurgan çatılı fiillerde, eylemin bir başka nesneye aktarılması anlamı vardır.

Hayat, bende kalan ruhunu uyutmasın.

Değerlendirme

Fm, Fn, Kl, Kr, S tüm ekleri verir. Kl, bu eklerin tüm şekillerini verir.

Fm, *kopar-* örneğinde “r” nin ek olduğunu söyler. Kl ve Kr ise bu kelimedeki ekin -ar, -er olduğunu belirtir. Ergin “-ar, -er eki işlek olmayan faktitif eklerinden biridir.” der ve *kopar-*, *çıkır-* misallerini verir (1993:326).

8.6. Fiilde Kişi Kavramı

Kişi, fiillerde söz konusu olan bir kavramdır. İşin, oluşun ve fiilin kimin tarafından yapıldığını, kiminle ilgili olduğunu belirtir.

Dilbilgisi yapıtlarında fiilde kişi için şu bilgiler verilmiştir.

Ergin, “fiil çekiminde şahıs ekleri”ni anlatırken bunlar “çekimli fiillerde hareketi yapan veya şahsı ifade eden eklerdir” der ve üç tip kişi olduğunu söyler (1993:437 ve ötesi).

Banguoğlu, “Türkçede kişiyi fiil kişi ekleriyle belirtiriz, çoğu aslında ek halinde zamirlerdir” diyerek bu eklerin hangi ekler olduğunu ve niteliklerini açıklar (1995:378).

Fiil kök ve gövdelerine gelen çatı, kip ve zaman eklerinden sonra kullanılarak çekimli fiili oluştururlar.

Birinci, ikinci, üçüncü tekil ve çoğul için kullanılan kişi ekleri vardır.

1.kişi, konuşan ya da konuşanlardır; çekimli fiillerin soneklerinden (-m, -z) belli olur ve ben zamirini karşılar.

2.kişi de sen zamiri ve çekimli fiillerde (-n, -nız) dinleyen ya da dinleyenlerdir.

Hakkında konuşulanlar da 3.kişi olarak çekimli fiilin son eklerinden (-ler) belli olur, o ya da onlar zamirini karşılar.

Fiil çekiminde kullanılan kişi eklerini kip ve zamana göre bölümlere ayırmaktayız.

1. bölümdeki kişi ekleri belirli geçmiş ve dilek-koşul kiplerinde kullanılır.

1.t.k. -m 1.ç.k. -k

2.t.k. -n 2.ç.k. -nız

3. t.k.– 3.ç.k. -lar

2. bölümdeki kişi ekleri, belirsiz geçmiş, şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman ve gereklilik kiplerinde kullanılır;

1.t.k. -ım 1.ç.k. -ız

2.t.k. -sın 2.ç.k. -sınız

3. t.k.– 3.ç.k. -lar

3. bölümdeki kişi ekleri istek kipinin çekiminde kullanılır:

1.t.k. -ım 1.ç.k. -lım

2.t.k. -sın 2.ç.k. -sınız

3. t.k.– 3.ç.k. -lar

4. bölümdeki kişi ekleri de emir kipinin çekiminde kullanılmaktadır. (bkz.Emir Kipi, s.341)

1.t.k. – 1.ç.k. –

2.t.k. -(kal) 2.ç.k. -ın, -ınız (kalın, kalınız)

3. t.k. -sın (kalsın) 3.ç.k. -sınlar (kalsınlar)

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fn: Fiillerde Kişi: Eylemin kim tarafından (kaçıncı kişi) yapıldığını, kiminle ilgili olduğunu bildirir. Bu anlam (üçüncü kişi dışında) eklerle kazandırılır.

Fiillerde üç ayrı kişi vardır. Bunlar tekil ya da çoğul kullanılırlar.

Kişi Tekil Çoğul Anlamı

I. Ben Biz Söz Söyleyen

II.Sen Siz Söz Söylenen

III.O Onlar Sözü Edilen (anılan)

Fiillerdeki kişi özelliği “kim” sorusuna alınacak cevaplarla belirlenir. Kişi ekleri fiil kök ya da gövdesine kip eki getirildikten sonra eklenir.

Fillerin üçüncü kişilerinde ek yoktur.

Dün gelmiş --- III.kişi(o)

O da uyuyor ---III.kişi (o)

Kr: Fiillerde Kişi: Kişi (şahıs) fiilde bildirilen işi yapan varlığa denir. Fiil bir iş bildirdiğine göre onu yapan birinin de mutlaka olması gerekir. Fiili yapan kişi iki şekilde ifade edilir. Kişi kelime olarak cümlede yer alabilir. Şahıs cümlede kelime olarak yer almıyorsa fiilde ek olarak ifade ediliyor demektir. (gerçi kişi kelime olarak cümlede olsa bile fiildeki ek yine vardır) Her şahsı bildiren ayrı ayrı ek vardır. Bu ekler birinci, ikinci, üçüncü kişileri tekil ve çoğul olarak ifade ederler.

Türkçemizde iki tip kişi eki vardır.

Birinci Tip Kişi Ekleri

1. Tekil kişi: -m

2. Tekil kişi: -n

3. Tekil kişi : (eksizdir)

1. Çoğul kişi : -k

2. Çoğul kişi : -nız, -niz, -nuz, nüz

3. Çoğul kişi: -lar, ler

Bu tip kişi ekleri görülen geçmiş zaman (di'li geçmiş zaman) ve şart kipinde kullanılır.

İkinci Tip Kişi Ekleri

1. Tekil kişi: -im, -ım, -um, -üm

2. Tekil kişi: -sin, -sın, -sun, -sün

3. Tekil kişi: (eksizdir)

1. Çoğul kişi: -ız, -iz, -uz, -üz

2. Çoğul kişi: -sınız, -sınız, -sunuz, -sünüz

3. Çoğul kişi: -lar, -ler

İkinci tip kişi ekleri şimdiki zaman, öğrenilen (miş'li) geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman, ister ve gereklilik kiplerinde kullanılır.

Birinci tekil kişi eki (-ım, -im, -um, -üm) ile birinci tekil kişi iyelik eki birbirleriyle karışabilir. Kişi eklerinin fiile (geliyor-um), iyelik eklerinin ise isme (mektub-um) eklendiği unutulmamalıdır.

Değerlendirme

Fn ve Kr fiilde kişi kavramından bahsederken Fm, Kl ve S bu konuya değinmez.

8.7. Fiilde Sayı ve Cins

Türkçede fiil çekiminde asayı kavramı, kimi dillerdekinin tersine, fiillerinin tekil ve çoğullarıyla ilgilidir. Bu da, bilindiği gibi, çekimli fiillere getirilen kişi ekleriyle sağlanmaktadır.

Fiilde sayı konusundan Banguoğlu söz etmekte, “bir fiilde tek, veya birlikte kılıcı olan kişilerin sayısı fiilde sayı demek olur” demektedir (1995:379).

Türkçede adda olduğu gibi fiilde de tekil ve çoğul olmak üzere iki türlü sayı biçimi vardır.

Çekimli fiillere getirilen kişi ekleri, fiilin tekil ya da çoğul olduğunu gösterir.

Çoğul ikinci kişiyi anlatmak üzere kullanılan –nız, -sınız ekleri ve siz zamiri Türkiye Türkçesinde tekil ikinci kişi için de kullanılmaktadır. Söze, anlatıma saygı ve incelik katmak gerektiğinde fiillere daha çok anlatımda alçakgönüllülüğün sonucu olarak ortaya çıkmakta, zaman zaman da sözü büyüklenme, böbürlenme katmaktadır.

Kimi zaman da birinci tekil kişi yerine birinci çoğul kişinin ve *biz* zamirinin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu durum daha çok anlatımda alçakgönüllülüğün sonucu olarak ortaya çıkmakta, zaman zaman da söze büyüklenme, böbürlenme katmaktadır.

Özne tekil ise fiilde tekil, özne çoğul ise fiilde çoğuldur. Ancak üçüncü kişilerde, kimi durumlarda özne ile fiil arasında sayı, yani teklilik ve çoğulluk bakımından değişik durumlarla karşılaşmaktadır.

Kimi zaman anlatıma saygı katmak, öznenin büyüklüğünü ve yüceliğini daha kesin biçimde ortaya koyabilmek amacıyla, tekil olan öznenin fiili çoğul olarak kullanılabilir. Örneğin, Cumhurbaşkanımız İstanbul’a gittiler; Müdür Bey gelmediler... gibi.

Türkçede, öteki kelime türlerinde olduğu gibi fiilde ve fiil çekiminde de cins kavramı yoktur. (Bkz. Adlarda Cins, s.44)

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm, Fn, Kl, Kr ve S : 1. kişinin yanında 2. ve 3. kişi varsa yüklem1. çoğul olur.

Fm, Fn, Kl, Kr ve S : 2. kişi yanında 3. kişi varsa yüklem 2. çoğul olur.

Fm, Fn, Kl, Kr ve S : Birden fazla 3. kişi varsa yüklem 3. tekil veya 3. çoğul olur.

Değerlendirme

Tüm kaynaklar aynı bilgiyi verdiğinden hepsini bir arada vermeyi uygun bulduk. Aralarındaki tek fark konuyu işleyiş yerleridir. Fm, Kr ve S *anlatım bozuklukları*; Fn ve Kl ise *cümlelerin öğeleri* konusunu işlerken bu konuya değinmiştir.

8.8. Fiil Çekimi

Dilde bir yargıyı anlatmak için kurulan tümcelerde değişik öğeler sıralanır. Fiilin tümcede çoğunlukla üstlendiği görev, yüklem olmaktadır. Fiil bu görevi yerinde getirirken anlatımın gerektirdiği biçimlere girer; anlatılmak istenilen yargıyı belirtir.

Fiilin belirli zamanda, kişiyle birlikte sayı, olumluluk ya da olumsuzluk göstererek biçimlenişine fiil çekimi denir.

Ergin'e göre "çekimli fiil, şekle, zamana, şahsa bağlanmış bir hareketi karşılayan kelimedir." (1993:435 ve ötesi). Fiiller çekimli olarak kullanılırlar. Fiil çekimi dillerde eklerle ya da kökteki biçim değişikliği ile ortaya çıkar. Çekim de "kip veya şekil, zaman, şahıs, sayı, soru, vasıf, hal" gibi özellikleri karşılar (1993:179 ve ötesi).

Banguoğlu, fiillerin çekimde, fiil kökünün taşıdığı anlamın dışında "1. zaman, 2. tarz, 3. şahıs, 4. kemiyet" anlattıklarını söyler (1995:375).

Çekimli bir fiilde zaman, kip, kişi, olumluluk, olumsuzluk gibi ayrı kavramların bütünleştiği görülür.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Çekimli Eylem: Eylemlerin, kip ve kişi eki olarak kullanılmasıdır.

Eylem kök/gövde+kip+kişi eki

Gel-di-m (geçmiş zaman + 1.tekil kişi)

Kl: Çekimli Fiil: Dilek ya da haber kiplerinden biriyle çekimlenmiş fiillerdir.

Kapattı (görülen geçmiş zaman kipi)

Kr: Fiil Çekimi: İş hareket, oluş bildiren kök veya gövdenin kip, zaman, kişi bildirmek üzere şekillenmesine fiil çekimi denir. Bir fiilin çekimli hale gelmesi demek o fiilin kip ve kişi anlamı taşıması demektir. Kip ve kişi anlamı taşıyan fiillere çekimli fiil denir. İşin, eylemin, oluşun, durumun bir zamanla veya dilekle ilgili olarak bildirilmesine kip denir.

Sizi dün *bekledim* o yollarda

Bir çekimli fiilde 3 unsur bulunur:

Kişi (şahıs) ekleri

Kip (zaman veya şekil) ekleri

Fiilin kökü veya gövdesi

Cümle içerisinde kip ve kişi eki almış olarak karşımıza çıkan fiillere çekimli fiiller denir.

Değerlendirme

Fm, Kl ve Kr bu konuda açıklama yaparken Fn ve S konu ile ilgili bilgi vermemiştir.

Fm kip ve kişi eklerini; Kl kip eklerini; Kr ise kip, zaman ve kişi eklerini alan fiillerin çekimli fiil olduğunu açıklar. Kl çekimli fiil için sadece kip ekleri ifadesini kullanmış. Kişi eklerinin de çekimli fiilde bulunması gerekir. Kl *kapattı* örneğini vermiştir ancak burada fiil tekil 3. şahıs ekiyle çekime girmiştir. En kapsamlı çekimli fiil tanımını Kr yapar.

8.8.1. Fiilde Zaman

Bu kavram, fiilin içinde olduğu zamanı gösterir. Fiilin temel ana konusunu içerir.

Ergin, “şekil ve zaman ekleri” adı altında fiilde bu eklerin, fiildeki hareketi “şekle ve zamana bağlayan ekler” olduğunu belirtir. Bu eklerin bir bölümü yalnız şekil bir bölümü ise iki kavramı birden taşırlar, diyerek zaman eklerini tek tek ele almıştır (1993:422 ve ötesi). Ayrıca “şekil ekleri”nin aynı zamanda *zaman ekleri* görevi yaptığını belirterek kip ve zamanı birlikte incelemiştir.

Banguoğlu, çekimli fiili oluşturan bir özellik olarak fiilde zaman kavramını ayrıca incelemiştir (1995:376).

Fiil çekiminde zaman, temel kavramdır. Kiplerde bu zamanlara göre adlandırılır.

Zamanlarına göre fiilleri şöyle ayırabiliriz:

Tablo 27. Fiilde Zaman

Sözcük Türleri (Aksan)	Türk Dil Bilgisi (Ergin)	Türkçenin Grameri (Banguoğlu)
1- Geçmiş zaman	Geçmiş Zaman	Geçmiş Zaman
2- Şimdiki zaman	Şimdiki Zaman	Şimdiki Zaman
3- Gelecek zaman	Gelecek Zaman	Gelecek Zaman
4- Geniş zaman	Geniş Zaman	Geniş Zaman

Fiillere, türlü zaman kavramı taşıyan eklerin getirilmesiyle, fiilin bildirdiği işin, oluşun, hareketin, anlatılmak istenilen yargının zamanı belirlenir.

Türkçede fiiller, zaman açısından yalın zamanlı, bileşik zamanlı olmak üzere ikiye ayrılır. Ekfiil almadan, doğrudan doğruya zaman gösteren eklerle çekimli fiilin belirttiği zaman yalın zamandır.

Türkçede, fiil çekimini oluşturan yalın zamanlar şunlardır:

8.8.1.1. Geçmiş Zaman

Fiilin bildirdiği zaman, içinde bulunulan zamandan önceyi belirtir. Bu zaman fiilin kök ya da gövdesine –dı ve –miş eklerinden birinin getirilmesiyle sağlanır. Bu biçimdeki fiil, belirli geçmiş ve belirsiz geçmiş kiplerini oluşturur.

8.8.1.2. Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman anlatımı, -ıyor eki fiil kök ya da gövdesine getirilerek sağlanır. Fiilin içinde bulunulan zamanda başladığını ve sürdürdüğünü belirten bu zaman kipi olarak da biçimlenir.

8.8.1.3. Gelecek Zaman

Fiilin anlattığı iş, oluş ve kılınının geleceğe ilişkin olduğunu anlatır; fiil kök ya da gövdesine –acak/-ecek eki getirilerek kurulur.

8.8.1.4. Geniş Zaman

Fiilin her zaman yapıldığını ya da yapılabileceğini bildiren zamandır. Fiile –r (-ir, -ır, -ur, -ür, -er, -ar) eki getirilerek kurulur.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fn: Fiillerde Zaman: Eylemin bir zaman dilimi içinde yapılma özelliği vardır. Zaman, eylemin başlangıcını ve bitişini belirtir. Zaman anlamı eylemlere eklerle kazandırılır.

Türkçe’de dört zaman vardır:

Geçmiş Zaman- Önceden yapılan eylemleri bildirir.

Eylem önce anlatış sonradır.

Şimdiki Zaman -Yapılmakta olan eylemleri bildirir.

İşle anlatış aynı andadır. Diğer bir deyişle başlamış, devam eden eylemler şimdiki zamanla anlatılır.

Gelecek Zaman -Yapılacak olan eylemleri bildirir.

Anlatış, işten öncedir.

Geniş Zaman - Her zaman yapılan, yapılacak olan eylemleri anlatır. Bu nedenle bütün zamanları içerir.

Değerlendirme

Fiilde zaman konusuna sadece Fn değinmiştir. Fm, Kl, Kr ve S bu konudan bahsetmez.

8.8.1.5. Bileşik Zamanlı Fiiller

Bileşik zamanlar hikaye bileşik zamanı, rivayet bileşik zamanı ve koşul bileşik zamanı olmak üzere bölümlendirilir.

Yalın zamanlı bir fiilin, ekfiilin –di (i-di), -miş (i-miş), -se (i-se) biçimlerinden birini almasıyla bileşik zamanlı fiil ortaya çıkar. Bu durumda fiil çift zamanlı gibi olur.

Fiilde bileşik zamanlar konusunda öteki dilbilgisi yapıtlarında ortak bilgiler vardır.

Tablo 28. Bileşik Zamanlı Fiiller

Sözcük Türleri (Aksan)	Türk Dil Bilgisi (Ergin)	Türkçenin Grameri (Banguoğlu)
1. Hikaye Bileşik Zamanı	Hikaye	Anlatma
2. Rivayet Bileşik Zamanı	Rivayet	Söylenti
3. Şart Bileşik Zamanı	Şart	Şart

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Bileşik çekimli (Zamanlı) Eylem: İki tane kip eki alan eylemdir.

Eylem + kip eki + ekeylem + kip eki (-di -miş -se) + kişi eki

Tanı-yor+i+di+m

Fn: Bileşik Zamanlı Fiiller: Ek fiil almış olan fiillerdir.

(eylem tabanı) + (kip eki) +(ekfiil) + (kişi eki) şeklinde formülleştiririz.

Uç-uyor -du-m : Kip eki ekfiil kişi eki

Karar- mış-tı : Kip eki ekfiil

Katıl-acak-mış : Kip eki ekfiil

Ekfiiller “-imek” fiilinden elde edilen “idi, imiş, ise” sözcükleridir.

Kl: Fiillerde Bileşik Zaman: Ek fiil fiillerde kip eklerinden sonra gelerek onları “birleşik zamanlı fiil” yapar.

Kr: Bileşik Zamanlı Fiiller: Bileşik zamanlı (çekimli) fiil ise fiilin birden fazla kip veya zaman bildirecek şekilde çekimlenmesiyle oluşur. Basit çekimli fiillere ekeylemin getirilmesiyle yapılır. Bileşik zamanlı fiiller, ikinci ekleri ne ise ona göre adlandırılır.

S: Fiillerde Bileşik Zaman: Kip eklerinden birinden sonra -miş, -di, -se eklerinden biri gelmişse yüklem bileşik zamanlı olur.

Fiil + kip eki + -di / -miş / -se

Değerlendirme

Fn'in bileşik zamanlı fiil formülü hatalıdır. Çünkü ek fiilden sonra kişi eki gelmez. Önce kip eki gelir sonra kişi ekleri gelir.

S, kip eklerinden sonra di, miş, se gelirse yüklem bileşik zamanlı olacağını ifade eder. Türkçe'de kip ekleri fiilden sonra gelir. S'ın bu açıklamasında ise kip eklerinden sonra di, miş, se kip eklerinin direk gelebileceği ifade edilmiştir. Halbuki araya -imek fiili girer. Bunu Fm, Fn, Kl ve Kr ayrıca açıklamıştır.

8.8.1.5.1. Hikaye Bileşik Zamanı

Ekfiilin –di biçiminin yalın zamanlı bir fiille oluşturduğu bileşik zamana *hikaye bileşik zaman* denir. Yalın zamanlı fiilin anlattığı kavramı hikaye etmeye yarar.

Bileşik çekimin hikaye şekli asıl fiil kipinin gösterdiği hareketin görülen geçmiş zamanda cereyan etmiş olduğunu bildirir. Emir dışındaki bütün kiplerin hikaye şekli vardır (Ergin, 1993:551).

Banguoğlu, hikaye bileşik zamanı *anlatma* adı altında işlemiştir (1995:381).

Bildirme kiplerinin hepsi, hikaye bileşik zamanına göre çekimlenebilir: kal-mış-tı-m (belirsiz geçmiş) gibi.

İsteme kipleri de emir kipi dışında, hikaye bileşik zamanı çekimine girerler: kal-sa-y-dı-m (dilek koşul), gibi.

Hikaye bileşik zamanına göre bir fiilin olumsuz ve sorulu çekimleri yalın zamanlı fiil çekimlerinde olduğu gibidir: kal-ma-dı-m-dı (kal-ma-dı-y-dı-m), kaldım mı-y-dı? (belirli geçmiş) gibi.

Ayrıca bunların olumsuz sorulu çekimleri de vardır: kal-ma-y-acak-mı-y-dı-m?

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Hikâye Bileşik Çekimi (i-di): Basit çekimli eylemlere “di’li geçmiş zaman” kipi eki getirilerek yapılır.

Çocuk Uyuyordu.

Uyu-yor + i-di (şimdiki zamanın hikâyesi)

uyurdu (geniş zamanın hikâyesi)

uyuyacaktı (gelecek zamanın hikâyesi)

uymuştu (miş' li geçmiş zamanın hikâyesi)

uyuyuydu (di'li geçmiş zamanın hikâyesi)

uyuyuydu (istem kipinin hikâyesi)

uyumalıydı (gereklilik kipinin hikâyesi)

Emir kipinin hiçbir bileşik çekimi yoktur.

Fn: Hikâye Bileşik Zamanlı Fiiller: Yapılışı: (eylem tabanı) + (kip eki) + (“(-di)” ekeylemi)

Ortalıkta dolaşıyordu. (şimdiki zamanın hikâyesi)

Hep burada oturdum. (geniş zamanın hikâyesi)

Bu kitabı okuyacaktım. (gelecek zamanın hikâyesi)

Kimseye karışmamalıydın. (gereklilik kipinin hikâyesi)

Geleydin sen de. (dilek-şart kipinin hikâyesi)

Fiile kesinlik anlamı kazandırır. Görülen geçmiş zaman (-di'li geçmiş) kipine benzer. “-miş'li” geçmiş zaman kipine de kesinlik anlamı kazandırır.

Kl: Hikâye birleşik zaman: Kip eklerinden “-dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü” ekleri getirilerek yapılır.

Gel-(i)-yordu (şimdiki zamanın hikâyesi)

Bak-malı(y)dı (gereklilik kipinin hikâyesi)

Git-se-(y)di (şart kipinin hikâyesi)

Kazan-mış-tı (uyulan geçmiş zamanın hikâyesi)

Kr: Hikâye Bileşik Zaman: Herhangi bir zaman veya tasarlama ekinden sonra di'li geçmiş zaman ekinin –dı, -di, -du,-dü,-tı,-tu,-tü getirmesiyle yapılır.

Gel-ecek-ti-m : fiil kökü, zaman eki, hikâye birleşik zaman eki, kişi eki

Bu çekim gelecek zamanın hikâyesi olarak adlandırılır.

Bil-meli-y-di-n: Gerekliliğin hikâyesi

Söylü-y-or-du : Şimdiki zamanın hikâyesi

Yap-sa-y-dı :Şartın hikâyesi

Bazen fiil kipiyle bileşik zaman yapan kip arasında başka ekler girebilir.

“soracak mıydı” araya “mi” girmiş.

“Gelmişlerdi” araya “-ler” şahıs eki girmiştir.

S: Hikâye Bileşik Zamanı: Kip eklerinde birinden sonra –di (-dı, -du, -dü) eki getirilerek yapılır.

O insan ki asırlarca evvel kendini öldürmüştü. (mişli geçmiş zamanın hikâyesi)

Bir kalp gibi *çarpyordu* dağların derinliği. (şimdiki geçmiş zamanın hikâyesi)

Bu toplantıya mutlaka o da *gelmeliydi*. (gereklilik kipinin hikâyesi)

Alnına koyarken veda buseni

Yüzüme bu türlü *bakmayacaktın* (gelecek zamanın hikâyesi)

Gözünden akan bir damla yağmur da ben *olaydım*. (istek kipinin hikâyesi)

Değerlendirme

Fm, emir kipinin bileşik çekiminin olmadığını söyler. Ancak Aksan ve Ergin (1993:527) emir 3. şahısta -di ekinin gelebileceğini belirtir ve örnekle bunu destekler. Banguoğlu ise “Emir kiplerinin anlatması, söylentisi, ve şartı olmaz.” der (1995:397).

Sadece Fn bu zamanın anlamına değinir.

Fn, Kl, Kr ve S -di ekinin kip eklerinden sonra getirileceğini söylemişlerdir. Halbuki tüm kip eklerinden sonra getirilmez. Emir ekleriyle (3. şahıs hariç) hikaye bileşik zaman yapılmaz. Fm gibi ayrıca bunu belirtmeleri gerekirdi. Fn, Kl, Kr ve S bu hatalı tanımı rivayet ve şart bileşik zamanda da sürdürecektir.

Kl ve Kr bu ekin sekiz şeklini, S dört şeklini, Fm ve Fn ise sadece -di şeklini verir.

8.8.1.5.2. Rivayet Birleşik Zamanı

Yalın zamanlı fiilin, ekfiilin –miş (i-miş) ekinin alarak rivayet bileşik zamanını oluşturduğu görülür.

Ergin, “bu şekil asıl fiil kiplerine i- fiilinin öğrenilen geçmiş zamanının getirilmesi ile yapılan birleşik çekimdir.” demektedir (1993:521).

Banguoğlu, hikaye bileşik zamanı *söylenti* adı altında işlemiştir (1995:381).

Yalın zamanlı bildirme kipleri belirli geçmiş dışında, rivayet bileşik zamanı çekimine girerler.

İsteme kipleri de rivayet bileşik zamanı çekimine girerler. Ancak emir kipinin yalnız 3.tekil ve çoğul kişileri bileşik zaman eki alabilirler, fakat kullanımda pek sık geçmez. Kal-sın-mış, kal-sın-lar-mış (emir, 3. kişi tekil ve çoğul) gibi.

Rivayet bileşik zamanı çekimine girmiş fiillerin de olumsuz çekimleri vardır: kal-ma-mış-mış-ım (belirsiz geçmiş);

Bu bileşik zaman çekimine girmiş fiillerin sorulu ve olumsuz sorulu biçimleri kullanılmaktadır.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Rivayet Bileşik Çekimi (i-miş): Basit çekimli eylemlerle “miş”li geçmiş zaman” kipi eki getirilerek yapılır.

Uyu-yor + i –miş (şimdiki zaman rivayeti)

Fn: Rivayet Bileşik Zamanlı Fiiller: Yapılışı: (eylem tabanı) + (kip eki) + (-imiş ekeylemi)

Çalışıyormuş. (şimdiki zaman rivayeti)

Kesin olmayan, kesinliğine inanılmayan eylemlerle başkasından duyulan eylemlerin anlatımında kullanılır.

Kl: Rivayet Birleşik Zaman: Kip eklerinden sonra 1-mış, -miş, -muş, -müş” ekleri getirilerek yapılır.

Gel – (i)yor-muş (şimdiki zamanın rivayeti)

Kr: Rivayet Bileşik Zaman: Herhangi bir zaman ekinden sonra miş’li geçmiş zaman eki –mış, -miş, -muş, -müş getirilmesiyle oluşur.

Duy-acak-mış: Gelecek zamanın rivayeti

Rivayet şekli fiillere “başkasından duyulma, inanmama, önemsememe, hafife alma” anlamları katar.

Di’li geçmiş zaman ile emir kipinin rivayet şekli yoktur.

S: Rivayet Bileşik Zamanı: Kip eklerinden sonra –mış ,(-miş, -muş, -müş) eki getirilerek yapılır.

Öksürüyormuş. (şimdiki zaman rivayeti)

Değerlendirme

Fn ve Kr bu zamanın anlamına değinir.

Kl, Kr ve S ekin dört şeklini verirken Fm ve Fn -miş şeklini verir.

Di’li geçmiş zaman ve emir kipiyle rivayet bileşik zaman yapılamayacağını sadece Kr söyler. Ancak Ergin “3. şahıs emirler benimsenmeden tekrarlanarak kullanılabilir.” der ve örnekle bunu destekler (1993:527).

8.8.1.5.3. Koşul Bileşik Zamanı

Bileşik zamanların, koşul kavramı taşıyanıdır. Dilimizde koşul bileşik zamanı yalın zamanlı bir fiille ekfiilin –se (i-se) biçimiyle oluşur.

Bileşik çekimin şart kipi asıl fiil kiplerinin karşıladığı hareketi şart şeklinde ifade eder. Bu kip asıl fiil kiplerine i- yardımcı fiilinin şart şeklini getirmek suretiyle yapılır (Ergin, 1993:381).

Banguoğlu, şart bileşik zamanı *şart* adı altında işlemiştir (1995:381).

Yalın zamanlı bildirme kiplerinin tümü ikinci bir zaman olarak koşul bileşik zaman çekimine girerler: kal-dı-m-sa (kal-dı-y-sa-m, belirli geçmiş) gibi.

İsteme kipleri tümüyle istek, dilek, koşul bildiren kipler olduklarından ikinci kez koşul bildiren ek almazlar. Bunlardan yalnız, seyrek de olsa gereklik kipinin koşul bileşik zamana göre çekimlendiği görülür: kal-malı-y-sa-m

Koşul bileşik zamanı çekimine girmiş fiillerin olumsuz çekimleri yapılır: kal-ma-dı-m-sa (kal-ma-dı-y-sa-m, belirsiz geçmiş)

Sorulu ve olumsuz sorulu çekimleri pek sık kullanılmaz.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Şart Bileşik Çekimi. Basit çekimli eylemlere” dilek-koşul “ kipi eki getirilerek yapılır.

Uyu-yor+i-se (şimdiki zamanın şartı)

Dilek kiplerinin şart bileşik zamanı yoktur.

Fn: Şart (Koşul) Bileşik Zamanlı Fiiller: Yapılışı: (eylem tabanı) + (kip eki) + (“(ise)” ekeylemi)

Kalkacaksınız (gelecek zaman şartı)

Kl: Şart Bileşik Zaman: Kip eklerinden sonra “-sa,-se” ekleri getirilerek yapılır.

Gel-(i)yor-sa (şimdiki zamanın şartı)

Şart bileşik zaman çekimleri genellikle yüklemde olmaz. Birleşik zamanlı fiil aranırken buna dikkat edilmelidir.

Kr: Şart Bileşik Zamanı: Haber kiplerinden birinin ekini almış fiillerden sonra –sa, -se eki getirilerek yapılır.

Yürü-yor-sa : şimdiki zamanın şartı

Ekeylemin geniş zamanda kullanılan “-dır” ekiyle bileşik zamanlı fiil yapılmaz.

Sanırım bu kez başaracaktır.

Bu şekilde kullanılan “-dır” eki bildirme ekidir, ekeylem değildir. Bileşik zaman yapmaz.

S: Şart Bileşik Zamanı: Şart eki olan -se/-sa'nın yüklemde ikinci zaman olarak kullanılmasıdır.

Çözerseniz (geniş zamanın şartı)

Değerlendirme

Fm, dilek kiplerinin şart bileşik zamanı olmadığını iddia eder. Ancak Aksan, gereklilik kipiyle yapılabildiğini bildirir. Fm *gereklilik hariç* demeliydi.

Bu zamanın anlamını sadece Fn verir.

Fn, Kl ve S -sa/-se'nin hangi kiplerden sonra geleceğini belirtmemiştir. Biliyoruz ki dilek kipleri ile (gereklilik hariç) şart bileşik zaman yapılmaz. Kaynaklar bunu ayrıca belirtmeliydi. Kr, haber kiplerinden birinin ekini alan fiillere getirileceğini söyleyerek bu yanışa düşmez. Ancak dilek kiplerinden gereklilik ile bu bileşik zamanın yapılabileceğini açıklamaz.

Kl şart bileşik zamanın genellikle yüklemde olmadığını söylerken S yüklemde olduğuna değinir. Temel cümlenin yüklemi yanında yan cümlenin yüklemde de bu bileşik zaman olabilir. Ancak Kl hariç hiçbir kaynak bu bilgiye yer vermemiştir.

8.8.1.5.4. Katmerli Bileşik Zaman

Yukarıda sıraladığımız ve çekimlerini verdiğimiz bileşik zamanlara birde katmerli bileşik zaman ekleyebiliriz.

Bileşik zaman çekimine girmiş fiilin yeniden ekfiille kullanılmasıyla katmerli bileşik zaman oluşur. Hikaye ve rivayet bileşik zaman çekimlerine ekfiilin –se biçiminin eklendiği görülür. Katmerli bileşik zaman örnekleri dilimizde azdır: kalırsaymış, kalıyormuşsa, kalacaktırsa gibi.

Ekfiilin, bildirme koşacı dediğimiz , ekleşmiş –dir biçimi de kimi kez yazlın zamanlı bir fiilin genellikle 3.tekil ve çoğul kişi çekimlerinde ve 1. 2. kişi çekimlerinde de kullanılarak bir tür bileşik zamanlı fiil tümceleri oluşturur. Çoğunlukla “ olasılık” kavramı taşıyan bu anlatımlarda yalın zamanlı fiille anlatılan yargının pekiştirildiği görülür: Gelmiştir, geliyordur, gelecektir, gelmelidir gibi.

Yalın zamanlı bir fiilde –dir bildirme koşacının kullanılışı dilbilgisi yapıtlarında değişik görüşleri içermektedir.

Ergin, “katmerli bileşik çekim asıl fiil kipine i- fiilinin iki şeklinin arka arkaya getirilmesi ile ortaya çıkan çekimdir (1993:546).

Banguoğlu, “çekimli fiiller dışında bitmiş fiil karakterlerinde zamana bağlı bazı fiil çekimleri daha vardır” demektedir ve bunların kimi kiplerin bütün çekimlerine ve çoğunlukla 3.kişilere olasılık kavramı katmak üzere geldiğini belirtmektedir (1995:383).

Gencan’a göre “ –dir eki miş-li geğmiş, gelecek zaman, gereklik ve şimdiki zamanın her kişisine gelir.” Hatipoğlu’na göre bildirme koşacı, belirli geğmiş, geniş zaman, dilek ve emir dışında kalan kipleri 3. tekil ve çoğul kişi çekimlerinde, kimi zaman da bütün kişiler için kullanılır (Aksan, 1983).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fn: Kullanıldığı cümlede bir başka eyleme ya da yargıya koşul özelliği kazandırır. Hikaye veya rivayet bileşik zamanlı fiiller “ise” ekeylemine de alabilir. Bu şekle kullanılan fiillere “katmerli bileşik zamanlı fiiller” denir.

Çocuk uyuyorduysa onu uyandırmışaydın.

Değerlendirme

Fm, Kl, Kr ve S bu bileşik zamandan bahsetmez. Konuya sadece Fn yer verir.

Kr, -dir bildirme eki ile bileşik zaman yapılamayacağına yer ayıran tek kaynaktır.

8.8.2. Fiilde Kip

Kip, fiillerle dile getirilen devinim, olay, oluş ve kılınışla ilgili anlatım biçimlerine verilen addır.

Bu biçimlerden kiminde, bir olayı haber verme, gösterme ya da bir koşula bağlama, kiminde ise bir istek, dilek ya da buyurma söz konusudur.

Çekimli fiiller, köklere gelen ekler yardımıyla “kişi”yi olduğu gibi kipleri de anlatırlar.

Türkiye Türkçesiyle ilgili dilbilgisi kitaplarında kip konusu ve kavramı genel olarak zamandan pek ayrılmış değildir. Kipler genellikle ikiye ayrılmış olarak incelenir.

1-Bildirme kipleri

2- İsteme kipleri

Ergin, kipleri bildirme ve tasarlama kipleri olarak iki bölümde incelemiştir (1993:443 ve ötesi).

Banguoğlu ise çekimdeki fiillerin, fiil kökündeki anlamdan başka dört türlü kavram taşıdıklarını ve bunların zaman, tarz, kişi, tekillik yada çoğulluk yani sayı olduğunu, söyler. Zaman eki almış fiilin kişi ekini de almasıyla kip ortaya çıkar. Böylece kipleri, Banguoğlu, “asıl zaman kipleri ve uyarı kipleri” olarak bölümlendirir (1995:375 ve ötesi).

Ediskun’a göre kip, fiil kök yada gövdelerinin zaman ve tarzlara göre türlü ekler alarak girdikleri kalıplardır (§ 189 ve ötesi). Hatiboğlu’na göre “fiillerde belirli bir zamanla birlikte konuşanın, dinleyenin ve konuşulunun tekil ya da çoğul olarak belirtilmiş biçimi” kiptir (Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü) (Aksan, 1983:239)

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Kip: Eylemlerin bir işi, durumu veya oluşu ortaya koyuş biçimleridir.

a) Haber (Bildirme) kipleri

b) Dilek (Tasarlama) kipleri

Haber kipleri zaman anlamı yansıttıkları halde dilek kiplerinde zaman anlamı yoktur.

Fn: Fiillerde kip: Fillerin aldıkları eklerle, zaman ve anlam bakımından yansıttıkları özelliklere kip denir. Kip anlamı (emir kipi dışında) eklerle kazandırılır.

Fiil kiplerini iki ana grupta incelemekteyiz:

a) Bildirme (haber) kipleri

b) Dilek(isteme) kipleri

Kl: Fiillerde kip ve Şahıs: Fiillerde kip ikiye ayrılır:

a) Haber (Bildirme) Kipleri

b) Dilek (Tasarlama) Kipleri

Kr: Fiil Kipleri : İşin, oluşun, hareketin, bir zamanla veya dilekle bildirilmesine kip denir. Fiilde bildirilen iş ya bir zamanla ilgili olarak bildirilecektir veya bir dilekle ilgili olarak. Buna göre fiil kipleri ikiye ayrılır:

a) Haber Kipleri

b) Dilek Kipleri

S: Fiillerde Kip: Fiil kök veya gövdelerin gösterdiği oluş ve kılışın, zaman ve şahıs kavramlarıyla bağlı olarak ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren dilbilgisi grubudur.

Kipler ikiye ayrılır:

a) Haber Kipleri

b) Dilek Kipleri

Değerlendirme

Fm, Fn, Kr ve S *kip* tanımını yaparken Kl kip tanımını yapmamıştır.

Aksan'ın tanımına en yakın tanımı Fm yapmıştır. Fn, *özellik* olarak S, *dilbilgisi gurubu* olarak kipleri tanımlar.

8.8.2.1. Bildirme Kipleri

Bu kipler oldukça geniştir. Belli bir zaman kavramı taşıyan belirli geçmiş'i belirsiz geçmiş'i, şimdiki zaman'ı, gelecek zaman'ı ve geniş zaman'ı kapsar.

Fiilin belirttiği kavramın geçmişle, şimdiyle, gelecekle ya da geniş bir süreyle ilgili olduğunu bildirme gibi bir görevleri bulunduğundan, bunları bildirme kipleri olarak belirliyoruz.

Bu kipleri, fiil kök ya da gövdelerine, yukarıda saydığımız zamanları belirten eklerin getirilmesiyle kurulur; çekiminin gerektirdiği kişi eklerini alır.

Bu kiplerin olumsuz biçimleri, geniş zaman dışında hepsinde aynıdır ve –ma, -me ekiyle yapılır.

Bildirme kipleri, ortaya çıkan veya çıkacak olan bir hareketi bildiren fiil şekilleridir (Ergin, 1993:443).

Gencan, “fiiller zaman ve anlam özelliklerine göre türlü biçimlere girerler. Bu biçimlerin her birine kip denir. Türkçe’de dokuz fiil kipi vardır” demektedir (1992:145).

Tablo 29. Bildirme Kipleri

Sözcük Türleri (Aksan)	Türkçe Dil Bilgisi (Ergin)	Türkçenin Grameri (Banguoğlu)
Bildirme Kipleri	Bildirme Kipleri	Asıl Zaman Kipleri
1. Belirli Geçmiş Zaman	Görülen Geçmiş Zaman	1. Geçmiş
2. Belirsiz Geçmiş Zaman	Öğrenilen Geçmiş Zaman	2. Dolaylı Geçmiş
3. Şimdiki Zaman	Şimdiki Zaman	3. Şimdiki Zaman
4. Gelecek Zaman	Gelecek Zaman	4. Gelecek
5. Geniş Zaman	Geniş Zaman	5. Geniş Zaman

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Haber (Bildirme) Kipleri: Zaman anlamı taşıyan kiplerdir. Bu kiplerle çekimlenen eylemlerin gerçekleşme zamanı bellidir. Haber (bildirme) kiplerinde zaman ve kesinlik vardır. Dilek (tasarlama) kiplerinde ise zaman ve kesinlik yoktur. Tasarı ve niyet vardır.

Kl: Haber (bildirme) Kipleri: Fiillere zaman anlamı yükleyen kiplerdir.

Kr: Haber Kipleri: Fiilin bildirdiği işi, hareketi, oluşu üç temel zaman çerçevesi içerisinde, yani geçmiş, şimdiki, gelecek, zamanlarla ilgili olarak bildiren kiplere haber kipleri denir. Haber kipleri fiilde bildirilen işin gerçekleşme zamanını gösterirler. Haber kipleri beşe ayrılır.

S: Haber Kipleri: Bunlar eylemin zamanını gösteren kiplerdir. Haber kiplerinde zaman anlamı iki grupta incelenir

a) Basit Zaman

b) Bileşik Zaman

Tablo 31. Bildirme Kipleri (ÜHK)

Fm	Fn	Kl	Kr	S
Haber (Bildirme) Kipleri	Bildirme (Haber) Kipleri	Haber (bildirme) Kipleri	Haber Kipleri	Haber Kipleri
1.Geniş Zaman	Geniş Zaman Kipi	Geniş Zaman Kipi	Geniş Zaman	Geniş Zaman
2.Şimdiki Zaman	Şimdiki Zaman Kipi	Şimdiki Zaman Kipi	Şimdiki Zaman	Şimdiki Zaman
3.Gelecek Zaman	Gelecek Zaman Kipi	Gelecek Zaman Kipi	Gelecek Zaman	Gelecek Zaman
4. Di'li geçmiş zaman (Görülen/ Bilinen Geçmiş Zaman)	-di'li Geçmiş (Görülen Geçmiş)	Görülen Geçmiş Zaman Kipi (di'li geçmiş zaman)	Görülen Geçmiş Zaman (di'li geçmiş zaman)	Görülen Geçmiş Zaman
5.miş'li geçmiş zaman (Öğrenilen/ Duyulan Geçmiş Zaman)	-miş'li (Anlatılan) Geçmiş Zaman Kipi	Duyulan (Öğrenilen) Geçmiş Zaman Kipi (miş'li geçmiş zaman)	Öğrenilen Geçmiş Zaman (miş'li geçmiş zaman)	Öğrenilen Geçmiş Zaman

Değerlendirme

Haber kiplerinin zaman ifadeli kipler olduğunu tüm kaynaklar ifade etmiştir. Kr, *üç temel zaman* ifadesine yer vermiştir. *geçmiş, şimdiki ve gelecek* zamanların temel zaman olduğunu söylemiştir. Geniş zamanı ise *bu zamanlarla ilgili olarak* ifadesi ile açıklamıştır. Banguoğlu, “Yeni Türkçe’de ana zamanların geçmiş, şimdiki ve gelecek

zaman olduğunu açıklamıştır (1995:376). Diğer kaynaklar temel zaman kavramına girmeden bildirme kiplerini ayrı ayrı yazmayı uygun bulmuştur.

8.8.2.1.1. Belirli Geçmiş Zaman

Belirli geçmiş zaman: Eylemin anlattığı kavramın içinde bulunulan zamandan daha önce yapıldığını kesin olarak belirten kiptir. Dilimizde bu kip –dı (-di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü) ekiyle kurulur:

Kal-dı-m kal-dı-k

Kal-dı-n kal-dı-nız

Kal-dı kal-dı-lar

Hareketin görülen geçmiş zamanda ortaya çıktığını haber veren şekil ve zaman ekidir (Ergin, 1993:462).

Geçmiş kipleri (Salt Geçmiş), eydenin görgüsüne bazen de kesin kanaatine dayanan bir deyiş meydana getirir. Bu sebeple şahidi mazi/görgü geçmişi adını almıştır (Banguoğlu, 1995:389).

Yukarıda da görüldüğü gibi, çekim sırasında –dı ekinden sonra, kişi gösteren şu ekler kullanılmaktadır.

1. t.k. –m (kal-dı-m)

2. t.k. –n (kal-dı-n)

3. t.k. --(kal-dı)

1. ç.k. –k(kal-dı-k)

2. ç.k. –nız (kal-dı-nız)

3. ç.k. –lar (kal-dı-lar)

Belirli geçmişin olumsuz biçimi, -ma (-me) ekiyle yapılır: Kal-ma-dı-m

Belirli geçmişin sorulu biçimi ise mı (mi, mu, mü) soru ekleriyle yapılır: Kaldım-mı?

Olumsuz sorulu olarak da kullanılırlar: kalmadım mı? Kalamadın mı? Kalmadı mı? .. gibi.

Bu kipte ayrıca kaynaklarda –di’li geçmiş, görülen geçmiş de denilmektedir.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Di’li Geçmiş Zaman (Görülen/Bilinen Geçmiş zaman) (-di, -dı, -du, -dü, -ti, -tı,-tu, -tü)

Fiilin söylenme anından önce yapıldığını bildirir. Anlatan kişinin, eylemin yapılışını gördüğünü ya da bildiğini ifade eder.

Fn: Bildirme (Haber) Kipleri : Eylem tabanlarına “-di, -dı, -du, -dü, -ti, -tı,-tu, -tü” ekleri getirilerek oluşturulur.

Kaç-tı-k oku-du

Bu kip aşağıdaki özellikleri yansıtır:

Geçmişte yapılan ve kesinlik bildiren filler bu kiple anlatılır. Söz söylenen (1.kişi) gördüğü, yaşadığı fiil için bu kipi kullanır.

Marmara’da toplan –dı –lar.

Suçlu yakalan –dı.

Tarihi olaylara inandırıcılık kazandırmak amacıyla tarihin tanıklığını kullanarak olayları bu kiple anlatırız.

Mustafa Kemal 1881’de *doğdu*.

İşin önce anlatışın sonra olduğu anlamı vardır.

İki gün önce sonuçlar *açıklandı*.

Suya iki kez dalıp *çıktım*.

Kl: Görülen geçmiş zaman kipi: (di’li geçmiş zaman): “-di, -dı, -du, -dü, -ti, -tı,-tu, -tü” ekleriyle yapılır.

Olumsuz Şekli: (sen) kazan-ma-dı-n

Soru Şekli: (sen) kazan-dı-n-mı

Olumsuz Soru Şekli: (sen) kazan-ma-dı-n-mı

Kr: Görülen Geçmiş Zaman: (di'li geçmiş zaman): Fiilde bildirilen işin anlatılan tarafından görüldüğünü ve geçmiş zamanda gerçekleştiğini gösteren zamandır. Bu anlam fiil kök ve gövdelerine eklenen -ti, -tı, -tu, -tü, -di, -dı, -du, -dü ekleriyle sağlanır.

Di'li geçmiş zaman kipi şu özelliklere sahiptir:

Bu zaman fiilin sözün söylenme zamanından önce yapıldığını bildirir.

İstanbul'a geleceğini söyledi.

Konuşanın fiili gördüğünü bildirir.

Bir gül düştü taraçadan.

Konuşan fiilde anlatılan işi kesin olarak biliyorsa bu durumu anlatmak için de bu zaman kullanılabilir.

Fatih 1453'te İstanbul'u fethetti.

Bu kullanımda aslında miş'li geçmiş zaman anlamı vardır.

S: Görülen Geçmiş Zaman: Eylemlere -di (-dı, -du, -dü) eki getirilerek sağlanan anlamdır. Bu zamanda anlam, diğer zamanlara göre daha bir kesinlik kazanır. Kişinin o duruma, konuşmaya ya da olaya tanık olduğunu gösterir.

Değerlendirme

Fm *görülen, bilinen, di'li geçmiş*; Fn, Kl, Kr *görülen, di'li geçmiş*; S *görülen geçmiş zaman* adları altında işlemiştir.

Eklerin 8 şeklini Fm, Fn, Kl, Kr vermiştir. S d'li şekillerine yer verir. Örneklerde -tı, -tu şekilleri de vardır.

Fm ve Kr “tarihin tanıklığını kullanmak için bu ek kullanılır” der.

Kl, kipin açıklamasını, ifade ettiği anlamı vermez. Diğer kaynaklar ekin ifade ettiği anlamı açıklamıştır.

S, hariç tüm kaynaklar ekin şahıslara göre çekimini vermiştir.

8.8.2.1.2. Belirsiz Geçmiş Zaman

Fiilin anlattığı işin daha önce yapıldığını, bir başkasından aktararak belirsiz biçimde bildiren çekimdir. Türkçede bu zaman –mış, (-miş, -muş, -müş) ekiyle oluşur:

Kal-mış-ım kal-mış-ız

Kal-mış-sın kal-mış-sınız

Kal-mış kal-mış-lar

Görülmeyen geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman ekidir (Ergin, 1993:462).

Dolaylı geçmişin bildirme kipi kişinin başkasından duyduğu, sonradan gördüğü veya farkında olmadan işlediği bir kılışın ifadesine yarar (Banguoğlu, 1995:390).

Bu çekimin aldığı kişi ekleri de şunlardır:

1. t.k. –ım (kal-mış-ım)

2. t.k. –sın(kal-mış-sın)

3. t.k. --(kal-mış)

1. ç.k. –ız (kal-mış-ız)

2. ç.k. –sınız(kal-mış-sınız)

3. ç.k. –lar (kal-mış-lar)

Olumsuzluk ekli –ma (-me) ile olumsuzları yapılır:

Kal-ma-mış-ım kal-ma-mış-ız

Kal-ma-mış-sın kal-ma-mış-sınız

Kal-ma-mış kal-ma-mış-lar

Belirsiz geçmiş zaman çekimi, soru ekini kişi ekinden önce alır ve ayrı yazılır:

Kalmış mıyım? Kalmış mıyız?

Kalmış mısın? Kalmış mısınız?

Kalmış mı? Kalmışlar mı?

Olumsuz sorulu biçimleri de vardır: kalmamış mıyım? Kalmamış mısın? Kalmamış mı?
Gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Miş’li geçmiş zaman (Öğrenilen/Duyulan Geçmiş Zaman) (-miş, -mış, -muş, -müş)

Eylemin söylenme anından önce yapıldığını bildirir. Anlatan kişinin eylemin yapılışını başkasından duyduğunu, öğrendiğini ifade eder.

Cümleye sonradan farkına varma anlamı katabilir.

Dün çok yorulmuşum

Bir durumu tespit etme anlamı da katar:

Yemek çok güzel olmuş.

Fn: -miş’li (anlatılan) Geçmiş Zaman Kipi: Fiil kök ya da gövdelerine “-miş, -mış, -muş, -müş” eki getirilerek oluşturulur:

Önceden yapılan eylemleri bildirir: ancak kesinlik yoktur.

İşin anlatıştan önce olduğu anlamı vardır.

Başkasından duyulma anlamı taşır.

Farkında olunmadan gerçekleşen eylemler de bu kiple anlatılır.

Şaşma bildirmek için de bu kip kullanılabilir.

Maçın sonunu almadan uyumuşuz. (farkında olma)

Ağlamaktan gözlerin kanlanmış. (sonradan tanık olma)

Kl: Duyulan (Öğrenilen) geçmiş zaman kipi: (-miş’li geçmiş zaman): “-miş, -mış, -muş, -müş” ekleriyle yapılır.

Duyulan geçmiş zaman kipi bir yapım eki olan sıfat fiil eki “-mış” ile karıştırılmamalıdır.

Kazanılmış (sıfat fiil eki) haklarından bir çırpıda vazgeçmiş. (kip eki)

Kr: Öğrenilen Geçmiş Zaman: (miş’li geçmiş Zaman) Fiilde bildirilen işin, oluşun, hareketin geçmiş zamanda olduğunu, konuşanın ise işin olduğunu başkasından öğrendiğinin ya da duyduğunu bildiren zamandır. Fiildeki öğrenilen geçmiş zaman anlamı -miş, -mı, -mu, -mü ekleriyle sağlanır.

Öğrenilen geçmiş zaman, konuşanın fiilin yapıp bittiğini kesin olarak bilmediğini başkasından duyduğunu belirtir:

Köprüde kaza olmuş.

Fiilin gerçekleştiğini sonradan anlama, fark etme, görme anlamı bildirir.

Hiçbiriniz anlattıklarımı anlamamışsınız.

Öğrenilen geçmiş zaman genellikle masalarda da kullanılır.

Bir varmış bir yokmuş. Keloğlan yolunu şaşırılmış.

Öğrenilen geçmiş zaman eki fiilimsi eki olan –miş ile karıştırılmamalıdır.

Bu kitabı iki günde okumuş. (öğrenilen geçmiş zaman eki)

Okumuş adamın hali bir başka oluyor. (Sıfat fiil eki)

S: Öğrenilen geçmiş zaman: Eylemlere –miş (-mı, -mu, -mü) eki getirilerek sağlanır.

Bu eylemlerin kesinlik anlamı taşımazlar, daha çok başkasından duyulma, aktarılma anlamı taşırlar.

Sanıyorum her sokak başını kesmiş devler.

Değerlendirme

Eklerin adları kaynaklarda şu şekillerde ifade edilmiştir:

miş’li geçmiş: Fm, Fn, Kl, Kr

öğrenilen geçmiş: Fm, Kl, Kr, S

duyulan geçmiş zaman: Fm, Kl

anlatılan geçmiş: Fn

Yukarıda da görüldüğü gibi bu ekin farklı adından en çok bahseden kaynaklar Fm ve Kl'dir. Fn, diğerlerinin hiç bahsetmediği *anlatılan geçmiş zaman* adını kullanır.

Ekin 4 şeklini tüm kaynaklar verir.

Sonradan farkına varma anlamını Fm, Kr; şaşma anlamını Fn; kesinlik anlamı taşımadığını Fn, Kr ve S açıklar. Kl bu ekin anlamı ile ilgili bilgi vermez.

Kl ve Kr yapım ekleri ile bu ekin karıştırılmaması gerektiğine değinir.

S hariç tüm kaynaklar şahıslara göre çekimini yapar.

8.8.2.1.3. Şimdiki Zaman

Fiilin gösterdiği devinim, iş ve oluşun, içinde bulunulan zamanda başladığını ya da sürüldüğünü anlatır; Türkiye Türkçesi'nde -ıyor ekiyle kurulur:

Kal-ıyor-um kal-ıyor-uz

Kal-ıyor-sun kal-ıyor-sunuz

Kal-ıyor kal-ıyor-lar

Hareketin şimdiki zamanda ortaya çıktığını bildirir (Ergin, 1993:455).

Şimdiki zamanın bildirmesi sınırlı ve sürmekte olan bir şimdiki zaman kipidir (Banguoğlu, 1995:392). Ayrıca Banguoğlu, "Kimde halinde bir mastar olan -mek-te üremesi sıfat fiil anlatımı kazanmış olup cevher fiili ekleri alarak -iyor kipine rakip bir *sürmekte hal kipi* yaratmak istidadını gösteriyor." der (1995:383).

Ünlü uyumuna göre bu ek -iyor, -uyor, -üyor biçimlerine girer: gel-iyor, gidiyor(git-iyor); bul-uyor, koş-uyor, gör,üyor, gül-üyor gibi.

Ünlüyle biten köklerden sonra -yor biçiminde eklenir: ok-uyor, tozu-yor, tan-ıyor, uyu-yor, taşı-yor gibi.

Ünlüyle biten kök ya da gövdelerde –y sesinin, daraltıcı ve inceltici etkisiyle ses değişmesi görülmektedir: yiyor (ye-yor), diyor (de-yor), saklıyor (sakla-yor), yadırgıyor (yadırga-yor), esirgiyor (esirge-yor), söylüyor (söyle-yor) gibi.

Şimdiki zaman çekiminde kullanılan kişi ekleri şunlardır:

1. t.k. –ım (kal-ıyor-um)

2. t.k. –sın (kal-ıyor-sun)

3. t.k. -- (kal-ıyor)

1. ç.k. –ız (kal-ıyor-uz)

2. ç.k. –sınız (kal-ıyor-sunuz)

3. ç.k. –lar (kal-ıyor-lar)

Olumsuzluk eki –ma, (-me), ıyor ekinden önce gelir ve yukarıda da değindiğimiz gibi ses değişimine uğrar; çekimi şöyledir.

Kalmıyorum(kal-ma-ıyor-um)kalmıyoruz (kal-ma-ıyor-uz)

Kalmıyorsun (kal-ma-ıyor-sun)kalmıyorsunuz (kal-ma-ıyor-sunuz)

Kalmıyor (kal-ma-ıyor) kalmıyorlar (kal-ma-ıyor-lar)

Şimdiki zaman kipinin soru ekiyle çekimi:

Kalıyor-muyum?

Aynı kipin olumsuz sorulu biçimi de vardır: kalmıyor muyum? Kalmıyor musun?
Kalmıyor mu? Gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Şimdiki zaman(-yor): Eylemin söylendiği anda yapılmakta olduğunu bildirir.
Eylemin yapılışı ile anlatım aynı anda gerçekleşmektedir.

Çocuk ders çalışıyor.

“-makta, -mekte” ve “-mada, -mede” ekleri de cümleye şimdiki zaman anlatımı katar.

Yağmur yapmakta.

Rüzgar esmekte.

Fn: Şimdiki Zaman Kimi: Fiil kök ya da gövdelerine “-(i)yor” eki getirilerek oluşturulur.

Maç seyrediyorum.

Bu kiple, başlamış ve devam eden eylemler anlatılır. İşle anlatılışın aynı olduğu anlamı vardır. Diğer bir deyişle “yapılmakta olan iş” şimdiki zaman kipiyle bildirilir.

Yıllardır balıkçılık yapıyorum.

Kl: Şimdiki Zaman Kipi: “-yor” ekiyle yapılır.

(ben) kazan-(ı)yor-um

Kr: Şimdiki Zaman: Eylemin söylendiği anla yapıldığı anın aynı olduğunu gösteren kiptir -yor ekiyle sağlanır. -yor eki sesli harfle biten sözcüklere doğrudan, sessiz harfle biten sözcüklere de araya –i (-ı, -u, -ü) yardımcı sesini alarak gelir.

Uyu-yor-um gül-ü-yor-um

Şimdiki zaman anlamı –makta, -mekte ekiyle de sağlanır.

Yapmaktayım, -yapıyorum.

-yor eki kendisinden önce gelen geniş ünlüleri (-a, -e) darlaştırma (-ı, -i, -u, -ü yapma) özelliğine de sahiptir.

Gel-me-yor-um değil Gel-mi-yor-um.

Değerlendirme

Aksan bu eki -iyor şeklinde kabul eder. Banguoğlu da bu görüştedir (1995:392). Ergin, bu ekin -yor olduğunu i sesinin yardımcı ses olduğunu belirtir (1993:459).

Fn, Kr bu eki -(i)yor şeklinde yazarak -i sesinin yardımcı ses olduğunu anlatmıştır. Diğer kaynaklarda da -yor şekli kabul edilmiş ancak i sesinin ne olduğu açıklanmamıştır.

Tüm kaynaklar *şimdiki zaman* olarak adlandırılır.

-makta, -mekte ekinin şimdiki zaman kipi yerine kullanılacağını Fm, Kr ve S belirtir. -mada, -mede ekinin şimdiki zaman kipi yerine kullanılacağını Fm ifade eder. -yor ekini tüm kaynaklar kullanır.

KI bu ekin anlamı ile ilgili bir tanım yapmamıştır.

-yor ekinin darlaşmaya sebep olacağına Kr değinir.

S hariç tüm kaynaklar şahıslara göre çekimini yapar.

8.8.2.1.4. Gelecek Zaman

Fiille anlatılmak istenen kavramın içinde bulunulan zamandan sonraya ait olduğunu ya da gelecekte olacağını belirten kiptir. Bu kip dilimizde –acak (-ecek) eki yardımıyla oluşur.

Hareketin gelecek zamanda olacağını bildiren eklerdir (Ergin, 1993:470).

Geleceğin bildirmesi henüz gerçekleşmemiş bir kılış anlatır ve konuşulan zamandan sonraki zamanı kapsar (Banguoğlu, 1995:393).

Bu kipin çekiminde kullanılan kişi ekleri, geniş zamandaki gibidir:

1. t.k. –ım (kal-acak-ım)

2. t.k. –sın(kal-acak-sın)

3. t.k. --(kal-acak)

1. ç.k. –ız (kal-acak-ız)

2. ç.k. –sınız(kal-acak-sınız)

3. ç.k. –lar (kal-acak-lar)

Gelecek zaman kipinin olumsuzu:

Kal-ma-y-acak-ım (kalmayacağız)

Kal-ma-y-acak-sın

Bu kipin sorulu biçimi mı soru ekiyle yapılır:

Kalacak mıyım?

Bu kipin olumsuz sorulu biçimi şöyledir: kalmayacak mıyım? Kalmayacak mısınız? Kalmayacak mı?

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Gelecek Zaman (-ecek, -acak): Eylemin gelecek zamanda yapılacağını bildirir. Anlatım önce, eylem sonra gerçekleşir.

Yarın sınava başvuracağım.

Fn: Gelecek Zaman Kipi: Fiil kök ya da gövdelerine “-ecek / -acak” eki getirilerek oluşturulur. İçinde bulunulan zamandan sonra yapılacak olan eylemi anlatır.

Saat 19:30’da maç başlayacak.

Kl: Gelecek Zaman Kipi: “-acak, -ecek” ekleriyle yapılır. Çekimlenişi: (ben) kazanacak-ım

Gelecek Zaman Kipi: sıfat fiil eki “-ecek” ile karıştırılmamalıdır.

Yakında *içecek* (Sıfat fiil eki) suyumuz *kalmayacak*. (kip eki)

Kr: Gelecek Zaman: Fiilde bildirilen iş, oluş, hareketin içinde bulunduğumuz zamandan sonra gerçekleşeceğini bildiren fiil kipidir. Fiillerde gelecek zaman kipi anlamı, -acak, -ecek ekleriyle sağlanır.

-acak, -ecek eki sessiz harfle biten sözcüklere doğrudan, ünlü harfle biten sözcüklere ise -y koruyucusu ünsüzüyle birlikte gelir.

Ver-eceğ-im yürü-y-eceğ-im

Ver-ecek-sin yürü-y-ecek-sin

-ecek, -acak ekinden sonra sesli harfle başlayan bir ek gelirse ekin sonundaki (k) yumuşar, (ğ) ye dönüşür.

Döneceğim.

Fiilin konuşma anından sonra yapılacağını bildirir.

Yarın bize gelecek.

Fiilde bildirilen işin yapılması gerektiğini bildirir.

Verilen ödevleri yapacaksın.

S: Gelecek Zaman: Fiil köklerine –ecek eki getirilerek oluşur. Fiilin anlattığı işin şimdiki zamandan sonraki bir zamana ait olduğunu gösterir.

Ben de bir gün böyle *haykıracağım*

Değerlendirme

Tüm kaynaklar bu eki *gelecek zaman* adı altında işler.

-acak, -ecek eklini tüm kaynaklar verir.

“y” koruyucu ünsüz alabileceğine ve k>ğ yumuşaması olabileceğine sadece Kr değinir.

Kl, hariç tüm kaynaklar ekin ifade ettiği anlamı açıklar.

Gelecek zaman eki ile sıfat fiil ekinin karıştırmamak gerektiğini Kl söyler.

S hariç tüm kaynaklar şahıslara göre çekimini yapar.

8.8.2.1.5. Geniş Zaman

Fiilin anlattığı kavramın, geniş bir zaman içinde, her zaman yapıldığını, yapılacağını bildiren kiptir. Bu kip dilimizde –r (ır, -ir, -ur, -ür, -ar, -er) ekiyle kurulur. Kal-ır

Her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade eden zamandır (Ergin, 1993:449).

Bu kipin zaman içinde kendiliğinden pek belirli bir yeri olmayıp kullanışa göre değişebilir (Banguoğlu, 1995:391).

Bu kip de şimdiki zaman kipinin aldığı kişi eklerini alır.

1. t.k. –ım (kal-ır-ım)

2. t.k. –sın (kal-ır-sın)

3. t.k. -- (kal-ır)

1. ç.k. -ız (kal-ır-ız)

2. ç.k. -sınız (kal-ır-sınız)

3. ç.k. -lar (kal-ır-lar)

Bu kipin olumsuzu diğerlerinden değişik olarak 1.tekil ve çoğul kişiler dışında -maz (-mez) ekiyle kurulur:

Kal-ma-m kal-ma-y-ız

Kal-maz-sın kal-maz-sınız

Kal-maz kal-maz-lar

Olumsuz sorulu biçimde geniş zaman şöyledir:

Kalmaz mıyım? Kalmaz mıyız?

Kalmaz mısın? Kalmaz mısınız?

Kalmaz mı? Kalmazlar mı?

Görüldüğü gibi geniş zamanın olumsuz, sorulu biçiminde 1.tekil ve çoğul kişiler de -maz ekini almaktadır.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Geniş Zaman (-r): Fiilin herhangi bir zamanda yapılabildiğini gösterir.

Fn: Geniş Zaman Kipi: Fiil kök ve gövdelerine “-r, -ır, -ir, -ur, -ür, -ar, -er” eki getirilerek oluşturulur.. Fiile her zaman yapılabileceği anlamı verir. Bu bakımdan geniş zaman kipi bütün zamanları kapsar.

Onu görünce seni hatırlarım.

Alışkanlıklar ve varlıkların genel özellikleri de geniş zaman kipiyle anlatılır.

Yemeklerden sonra kahve içerim. (alışkanlık)

İnek süt verir. (genel özellik)

Kl: Geniş Zaman Kipi: “-r, -ar, -er” ekleriyle yapılır.

(ben) kazan-ır-ım

Olumsuz Şekli: Geniş zaman kipinin olumsuzunda ek değişikliğine dikkat etmek gerekir.

(ben) kazan-ma-m

(sen) kazan-maz-sın

Geniş zaman kipi sıfat fiil eki “-er, -mez” ile karıştırılmamalıdır.

Dayanılmaz (sıfat fiil eki) acılarım elbet bir gün biter. (kip eki)

Kr: Geniş Zaman: Fiilin her zaman yapıldığını veya yapılacağını bildiren fiil kiğidir. Geniş zaman anlamı; -r, -ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür; -maz, -mez ekleriyle sağlanır.

Geç-er-im taşı-r-ım

Geniş zaman kipi geçmişte yapılan, şimdi yapılıyor olan ve muhtemelen gelecekte de yapılacak olan alışkanlık haline gelen davranışları anlatmak için kullanılır.

Her sabah dişlerini fırçalar.

Diğer kiplerde olumsuzluk zaman ekinden önce getirilen –m, -me eki ile yapılır.

Gelecekgel-me-y-ecek.

Geniş zaman olumsuz

Gel-me-m gel-mez-sin

Geniş zamanın olumsuz şeklinde görüldüğü gibi geniş zaman ekleri (-r, -ar, -er) kullanılmamıştır. –ma, -me olumsuz ekine kişi eki doğrudan eklenmiş veya –maz, -mez, olumsuz geniş zaman eki kullanılmamıştır.

S: Geniş Zaman: -r (-ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür) ekiyle sağlana, geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman gibi bütün ana zamanları içine alan yani fiilim gösterdiği oluş ve kılışın her zaman yapıldığını veya yapılacağını gösteren zamandır.

Zehirle pişmiş aşı yemeye kim gelir?

Değerlendirme

Geniş zaman ekinin kaynaklara göre kullanım şekilleri şunlardır:

-r: Fm, Fn, Kl, Kr, S

-ar: Fn, Kl, Kr, S

-er: Fm, Fn, Kl, Kr, S

-ır: Fn, Kl, Kr, S

-ir: Fn, Kr, S

-ur: Fn, Kr, S

-ür: Fn, Kr, S

Yukarıda da görüldüğü gibi tüm şekilleri veren Fn, Kr ve S'dır. En az şekli veren kaynaklar ise Fm ve Kl'dür.

Kipin anlamından sadece Kl bahsetmez.

S hariç tüm kaynaklar şahıslara göre çekimini yapar.

Geniş zamanın olumsuzundan Fm, Kl ve Kr bahseder. *S eylemlerde olumsuzluk* konusunda buna değinir.

8.8.2.2. İsteme Kipleri

Bu kiplere, fiilin anlattığı kavramı belirtirken dilek, istek, gereklilik, emir kavramları taşıdıkları için isteme kipleri denir. Bu kipleri de istek kipleri, dilek-koşul kipleri, gereklilik kipleri ve emir kipleri olarak bölümlere ayrılırlar.

İsteme kipleri, fiil kök ya da gövdelerine dilek, istek, gereklilik ya da emir kavramları katan belli eklerin getirilmesiyle oluşurlar.

Olumlu, olumsuz ve sorulu biçimleriyle fiil çekiminde görev alırlar.

Tasarlama kipleri, tasarlanan hareketi ifade eden fiil şekilleridir (Ergin, 1993:443).

Tablo 31. İsteme Kipleri

Sözcük Türleri (Aksan)	Türkçe Dil Bilgisi (Ergin)	Türkçenin Grameri (Banguoğlu)
İsteme Kipleri	Tasarlama Kipleri	Uyarı Kipleri
1. Dilek Koşul Kipi	Şart Kipi	Dilek Şart
2. İstek Kipi	İstek Kipi	İstek
3. Gereklilik Kipi	Gereklilik Kipi	Gereklilik
4. Buyrum Kipi	Emir Kipi	Buyuru

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Dilek (Tasarlama) Kipleri:: Zaman anlamı taşımayan fiillerdir. Bu kiplerle çekimlenen fiiller, bir tasarı halinde olduğundan zaman kavramı taşımaz.

Kl: (Dilek (Tasarlama) Kipleri: Zaman anlamı vermeyen tasarı durumundaki kiplerdir.

Kr: Dilek Kipleri (Tasarlama): Dilek kipleri işi, oluşu, hareketi zamana bağlı olmadan bir dilekle olarak bildiren fiil şekilleridir. Bunlardaki dilek kavramı şart, istek, gereklilik ve emir anlamı ile kaynaşmıştır. Dilek kiplerinde zaman ve kesinlik yoktur.

S: Dilek Kipleri: Dilin olumlu veya olumsuz gerçekleşmesini, tasarlanan dilek, istek, gereklilik veya emir kavramları içinde veren kiplerdir.

Tablo 32. İsteme Kipleri (ÜHK)

Fm	Fn	Kl	Kr	S
Dilek (Tasarlama) Kipleri	Dilek (İsteme) Kipleri	Dilek (Tasarlama) Kipleri	Dilek Kipleri (Tasarlama)	Dilek Kipleri
1.Dilek-Koşul Kipi	Dilek-Şart (Koşul) Kipi	Şart Kipi	Dilek-Şart Kipi	Dilek-Şart
2. İstek Kipi	İstek Kipi	İstek Kipi	İstek Kipi	İstek Kipi
3.Gereklilik Kipi	Gereklilik Kipi	Gereklilik Kipi	Gereklilik Kipi	Gereklilik Kipi
4. Emir Kipi	Emir (Buyurma) Kipi	Emir Kipi	Emir Kipi	Emir Kipi

Değerlendirme

Bu kiplin adını *dilek (tasarlama)* olarak inceleyen Fm, Kl, Kr'dir. S *dilek kipleri*; Fn ise *dilek (isteme)* kipleri adı altında bu konuyu incelemiştir.

Bu kiplerin zaman anlamı olmadığını Fm, Kl, Kr ve S açıklar.

8.8.2.2.1. Dilek-koşul Kipi

Dilek kavramı taşıyan kiptir. Fiil kök ya da gövdelerine –sa (-se) ekinin getirilmesiyle oluşur.

Hareketin şart şeklinde tasarlandığını, şart olarak düşünüldüğünü anlatmak için fiil kök ve gövdelerine şart eki eklenir (Ergin, 1993:487).

Dilek şart kipleri Yeni Türkçe’de *eğilim kiplerinden* sayılır (Banguoğlu, 1995:394).

Bu kipin çekiminde kullanılan kişi ekleri şunlardır:

1. t.k. –m (kal-sa-m)

2. t.k. –n (kal-sa-n)

3. t.k. --(kal-sa)

1. ç.k. –k(kal-sa-k)

2. ç.k. –nız (kal-sa-nız)

3. ç.k. –lar (kal-sa-lar)

Dilek koşul kipinin olumsuzu şöyledir: Kal-ma-sa-m

Bu kip dilek-şart kipi eki olarak da adlandırılmıştır.

Dilek-koşul kipinin sorulu çekimi: Kalsam mı?

Aynı kipin olumsuz sorulu çekimi: Kalmasam mı?

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Dilek-Koşul Kipi (-se, -sa): Cümleye genellikle şart anlamı katar.

Biraz çalışsam sınavı kazanabilirim.

Bazen de dilek anlamı katar.

Keşke sen de bizimle gelsen.

Fn: Dilek (İsteme) Kipleri Fiil tabanlarına “-se/-sa” eki getirilerek oluşturulur. Bu kiple çekimlenen eylemler iki ayrı anlam yansıtır.

Eylemin yapılmasına dilek bildirir:

Okula gitmese de bize yardım etse (dilek)

Eylemin gerçekleşmesinde koşul bildirir:

Sabahı bulsa köye gidecek. (eğer)

Kl: Şart kipi “-sa –se” ekiyle yapılır. (ben) kazan-sa-m

Kr: Dilek-Şart Kipi: Fiil kök ve gövdelerine –sa, -se eklenerek yapılır.

Bil-se-m

Eklendiği fiile şart anlamı katar:

Akşama kadar gelirse birlikte gideceğiz.

Beni ararsa söyleyeceğim.

Eklendiği eyleme dilek anlamı katar.

Keşke bugün gelseydi.

Şart kipi kullanımını yönüyle diğer kiplerden farklılık gösterir. Bu kip daha çok temel cümleyi koşul ve dilek yönüyle tamamlayan cümlecikler kurar.

S: Dilek- Şart: Fiillerin kök veya gövdelerine –se/-sa eki getirilerek yapılır. Dilek-şart kipi dilek ve şart olarak ikiye ayrılabilir. Bu ayrım yapısal değil, anlamsal bir ayrımdır.

a) Dilek: Eylemin yapılması dileğini bildirir.

Gözlerimden döksem sevinç yaşını

b) Şart: Temel eylemin gerçekleşmesi, bir başka eylemin gerçekleşmesi şartına bağlı olan eylemdir.

Bana haber verseydi, ben de gelirdim.

Değerlendirme

Şart kipinin -sa, -se ekiyle yapıldığını tüm kaynaklar belirtir.

Bu kipin dilek ve şart anlamı vereceğinden Fm, Fn, Kr ve S bahseder. S ayrıntılı olarak anlamlarını açıklar. Kl diğer kiplerde olduğu gibi bu kipin de ifade ettiği anlamı açıklamaz.

S hariç tüm kaynaklar şahıslara göre çekimini yapar.

8.8.2.2.2. İstek Kipi

Fiile istek kavramı katan kiptir. Fiil kök ya da gövdelerine –a (-e) ekinin gelmesiyle oluşur.

Tasarlanan hareketin istendiğini gösterir, istek şeklinde bir tasarlama ifade eder, dilek bildirir (Ergin, 1993:492).

İstek kipleri konuşan kimsenin kılış ve oluş hakkındaki açık eğilimini gösterirler (Banguoğlu, 1995:395).

Bu kipin aldığı kişi ekleri de şunlardır:

1. t.k. –ım (kal-a-y-ım)

2. t.k. –sın(kal-a-sın)

3. t.k. --(kal-a)

1. ç.k. –lım (kal-a-lım)

2. ç.k. –sınız(kal-a-sınız)

3. ç.k. –lar (kal-a-lar)

İstek kipinin olumsuzunu da -ma ekiyle yapılır:

Kal-ma-y-a-yım

Bu kipin sorulu biçimi 1.tekil ve çoğul kişiler için olanların dışında pek kullanılmaz: kalayım mı? Kalalım mı? Aynı kipin olumsuz sorulu biçiminde yine 1.kişilerin çok kullanıldığı görülür ve kimi zaman öteki kişilerin dilek-koşul kipiyle karşılandığı olur: kalmayayım mı? Kalmayalım mı? gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: İstek Kipi (-e, -a): Cümleye istek, dilek, temenni anlamı katar.

Biraz dinlenelim.

Fn: İstek Kipi: Fiil tabanlarına “-e, -a” eki getirilerek oluşturulur. Eylemin yapılmasına istek bildirilir.

Bugün burada kalalım.

Kl: İstek Kipi: “-a, -e” ekleriyle yapılır. Çekimlenişi (ben) kazan-a-(yım)

Kr: İstek Kipi: Fiil kök ve gövdelerinden sonra –a, -e getirilerek yapılır. Ünsüz harfle biten sözcüklere doğrudan gelir, ünlü harfle biten kelimelerde ise araya “y” kaynaştırma harfi girer. İstek kipinin çekimi şu şekilde yapılır:

Dur-a-y-ım

İstek kiplerinden en çok birinci tekil ve çoğul şahıslar kullanılır.

Bir saat daha bekleyelim.

Böyle durmayalım bir şeyler yapalım.

Birinci çoğul kişide, kişi eki “-lım, -lim” şeklindedir. Bu ek yalnız istek kipinde kullanılır.

Gid-elim

Çöz-e-lim

S: İstek Kipi: Fiil kök veya gövdelerine –e, -a eki getirilerek yapılır ve eylemin yapılmasındaki isteği gösterir.

Gideyim

Değerlendirme

İstek kipinin -a, -e ekiyle yapıldığını tüm kaynaklar belirtir.

Fn, 1. tekil kişi çekiminde şahıs ekinin -yım, -yim olacağını iddia eder. Bu ek aslında -

ım, -im'dir. Kr "y" sesinin kaynaştırma harfi olduğunu açıklarken Kl de -(y)ım şeklinde eki vererek "y" sesinin kaynaştırma harfi olduğunu ifade eder.

Çokluk 1. şahıs çekiminde -lım, -lim ekinin sadece istek kipinde kullanılacağı bilgisini Kr verir.

Kl diğer kiplerde olduğu gibi bu kipin de ifade ettiği anlamı açıklamaz.

S hariç tüm kaynaklar şahıslara göre çekimini yapar.

8.8.2.2.3. Gereklilik Kipi

Fiilin yapılması gerektiğinin gösteren istek kipidir. Bu kip fiil kök ya da gövdelerine –malı (-meli) ekinin getirilmesiyle oluşur.

Tasarlanan hareketin gerekliliğini gösterir; gerekli olan, gereklik şekline bürünen bir tasarlama ifade eder (Ergin, 1993:496).

Gereklik kipi ile eyden kimse bir kılış ve oluşu açıkça gerekli gösterir (Banguoğlu, 1995:396).

Bu kipin çekiminde şu kişi ekleri kullanılır:

1. t.k. –ım (kal-malı-y-ım)

2. t.k. –sın(kal-malı-sın)

3. t.k. --(kal-malı)

1. ç.k. –ız (kal-malı-y-ız)

2. ç.k. –sınız(kal-malı-sınız)

3. ç.k. –lar (kal-malı-lar)

Gereklilik kipinin olumsuzu yine –ma (-me) ekiyle yapılır:

Kal-ma-malı-y-ım

Aynı kipin, soru biçimiyle şöyledir:

Kalmalı mıyım?

Olumsuz sorulu kullanılışı da vardır: kalmamalı mıyım?

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Gereklilik Kipi (-meli, -malı): Eylemin yapılmasının gerekli, zorunlu olduğunu ifade eder.

Bugün beş yüz soru çözmeliyim.

Fn: Gereklilik Kipi: Fiil tabanlarına “-meli/malı” eki getirilerek oluşturulur. Eylemin yapılmasının gerekliliği anlatılır. Gereklilik kipi eki cümleye “lazım, gerekir, zorunda, icap eder” sözlerinin anlamını kazandırır. Dolayısıyla cümleye gereklilik anlamı bu sözlerle de kazandırılabilir.

Oraya gitmeliyim.

Kl: Gereklilik Kipi: “-malı, -meli” ekleriyle yapılır. Çekimlenişi (ben) kazan-malı-y(ım)

Kr: Gereklilik Kipi: Fiil kök ve gövdelerine –malı, -meli eki eklenerek yapılır. Fiilde bildirilen işin yapılmasının gerekliliğini anlatır.

Gel-meli-y-im yaz-malı-y-ım

“olmak” yardımcı fiiline getirilen “-meli, -malı” eki ihtimal anlamı verir.

Eve gelmediğine göre işte olmalı.

S: Gereklilik Kipi: Tasarlanan ya da istenilen eylemin yapılması gerektiğini bildiren ve fiil kök veya gövdelerine –meli/malı eki getirilerek yapılan fiillerdir.

Kendime yeni kitaplar almalıyım. (gereklilik)

Değerlendirme

Gereklilik kipinin -malı, -meli ekiyle yapıldığını tüm kaynaklar belirtir.

Fn istek kipinde tekil 1. şahıs ekini -yim gösterdiği gibi burada da bu eki -yim şeklinde gösterir. Kl ve Kr “y” nin kaynaştırma ünsüzü olduğunu belirtir.

Bu kipin olasılık, ihtimal anlamı da vereceğini Kr ve S söyler.

Kl diğer kiplerde olduğu gibi bu kipin de ifade ettiği anlamı açıklamaz.

S hariç tüm kaynaklar şahıslara göre çekimini yapar.

8.8.2.2.4. Emir Kipi

Fiilin yapılması gerektiğini buyurarak gösteren kiptir.

Emir kipleri tasarlanan hareketi emir şeklinde ifade eder (Ergin, 1993:476).

Buyuru eydilen veya sözü geçene eydenin nazari olarak kesin eğilimini duyuran bir kip olduğu için 1. kişiye yönelmesi mantıki sayılmaz (Banguoğlu, 1995:391).

Bu kipin 1.tekil ve çoğul kişi kullanımları yoktur:

- -

Kal (sen) kalın, kalınız (siz)

Kalsın (o) kalsınlar (onlar)

Örneklere görüldüğü gibi bu kipin çekiminde kullanılan kişi ekleri değişiktir.

Bu kipte 2.tekil kişi için fiil kökünün kullanıldığı görülür. Bu bakımdan 2.tekil kişi için bir ek kullanılmamaktadır. Çoğul kişimim ise belirli geçmiş ve dilek-koşul kiplerinde 2.tekil kişiler için kullanılan -n (-ın, -in, -un, -ün) ekini, kimi zamanda saygı, incelik göstermek için -ınız ekini aldığı görülür.

3.tekil ve çoğul kişilerin aldığı -sın eki belirli geçmiş zaman, dilek-koşul ve emir kipinin dışında 2.tekil kişiler için kullanılır.

Ergin, emir kişi eklerinin aslında biçim ekleri olduğunu “şekil ekleri”nde inceleneceğini bildirir (1993:440-441) ve emir kişi eklerinde her kişi için ayrı ek kullanıldığını belirtir (1993:476 ve ötesi):

Teklik

1.kişi : -ayım, -eyim

2.kişi : --

3.kişi : -sın, -sin, -sun, -sün

Çokluk

1.kişi : -alım, -elim

2.kişi : -ın, -in, -un, -ün

3.kişi : -sınlar, -sinler, -sunlar, -sünler

Ediskun (§ 184-185), Banguoğlu (§ 378), Gencan (§ 284) da emir eklerini şu biçimde vermişlerdir (Aksan, 1983:248).

1 t.k. -- 1. ç.k. --

2. t.k. -(kal) 2. ç.k. -in, -iniz

3. t.k. -(sin) 3. ç.k. -sinler

Bu kipin olumsuzu ise şöyledir:

Kal-ma

Kal-ma-sın

Emir kiplerinin sorulu ve olumsuz sorulu çekimi de değişiktir ve yalnızca 3.kişiler de kullanılır: kalsın mı?, kalmasın mı? gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Emir Kipi (-): Eylemin yapılması gerektiğini buyruk şeklinde bildirir.

Hemen dışarı çık.

Biraz susun.

Fn: Emir (buyurma) Kipi: Kip eki yoktur. Eylem tabanları aynı zamanda emir bildirir. Emir kipinde 1.kişi kullanılmaz. Söz söyleyen (1.kişi) kendine emir veremez. Emir kipinde “-sin..” eki III.Kişi eki olarak kullanılır.

Biraz çalış.

Söyle bizimde gelsin.

Ülkeme dokunma.

Kl: Emir Kipi: Emir kipinde 1. tekil şahıs (ben) ve 1.çoğul şahıs (biz) çekimi olmadığı gibi ve emir kipi eki de yoktur.

Çekimlenişi: (sen) kazan

(o) kazan-sın

Kr: Emir Kipi: Emir kipinin eki yoktur. Fiil kök ve gövdelerine getirilen “,sin, -in(iz), -sinler” kişi ekleriyle çekimlenir. Bu ekler bazı kaynaklarda emir kipinin eki olarak da geçmektedir. Konuşan kendi kendine emredemeyeceği için birinci tekil ve birinci çoğul kişi çekimi yoktur.

Çabuk gel.

Dışarı çıkın.

Emir kipi bazen istek anlamı da taşıyabilir.

Her şey gönlünüzce olsun.

Allahım bizi affet.

S: Emir Kipi: Tasarlanan, yapılması istenen işi emir biçimiyle bildiren kiptir. Emir kipi, Türkiye Türkçesi2nde II.tekil, II.çoğul; III. Tekil ve III. Çoğul kişilerde kullanılır.

İçeri buyurunuz. (II.çoğul –siz)

Değerlendirme

Emir kipi adı altında işleyen kaynaklar Fm,i Kl, Kr, S’dir. Fn *emir (buyurma) kipi* adı altında işler.

1.şahıs kullanımlarının olmadığını tüm kaynaklar ifade eder. Kr 1. şahıs kullanımlarının bulunmama sebebini söyler.

Fn, Kl, Kr emir kipinin kendine has ekinin olmadığını söyler. Kr bazı kaynaklarda kişi eklerinin emir kipinin eki olduğu bilgisine yer verir.

Bu kipin istek anlamı da taşıyacağını Kr ifade eder.

Kl bu kipin ifade ettiği anlamı açıklamaz.

S hariç tüm kaynaklar şahıslara göre çekimini yapar.

8.8.3. Fiilde Olumsuzluk

Dilimiz olumsuzluk kavramını, birçok dillerde görülenin tersine, fiil gövdesi içinde anlatmaktadır. Almak (olumlu), almamak (olumsuz)

Türkiye Türkçesinde fiile olumsuzluk kavramı –ma (-me) ekiyle ve kök ya da gövdeden hemen sonra katılmaktadır. Olumsuz fiil kök ve gövdeleri, tıpkı olumlu fiiller gibi, zaman ve kip eklerini alır: kalmayacak, kalmamış, kalmasa, kalmamalı gibi.

Geniş zamanda birinci tekil kişilere –ma (-me) ile kazandırılan olumsuzluk kavramı, öteki kişilerde –maz, -mez ile elde edilir. Kalmam, kalmayız, kalmazsın, kalmaz; kalmazsınız, kalmazlar, gelmem, gelmezsin, gelmez gibi.

Ergin, “menfi hareketleri karşılamak, olmama veya yapmama ifade etmek için onlara -ma-, -me- eki getirilir.” demektedir. (1993:318). -ma, (-me) aynı zamanda olumsuzluk eki olduğundan birinci kişilerde olumsuzluk ve zaman işlevinin aynı ekte toplanmış olduğunu, eskiden birinci kişilerde de –maz, -mez kullanıldığını, -ma –me kullanımının eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıktığını ve Osmanlıcada uzun süre iki ekin yan yana kullanıldıktan sonra –maz, -mez’in yerini –ma, -me’ye bıraktığını söylemektedir. Ayrıca –maz, -mez olumsuzluk ekinin –ma, -me’ye olumsuzluk ekiyle –z fiilden ad yapma ekinde oluştuğunu belirtmektedir (1993:453).

Bu konudan Banguoğlu da söz etmekte, “dilimiz olumsuzluk, kavramını fiilin çatı içerisine almış, “yani onu edilen, dönüşlü vb. görünüşler gibi bir görünüş, olumsuz görünüş saymıştır” demektedir (1995:384).

Deny (§ 631) de Eski Osmanlıcadaki –me-z biçiminin bütün kişilerde eksiksiz bulunduğunu söylemektedir (Aksan, 1983).

Yeterlik fiilinin olumsuzluk biçimi yapılmak istendiğinde; olumsuzluk eki zarf fiilden sonra, zaman ve kip eklerinden önce eklenir, “bilmek” fiili kullanılmaz: kalabilmek (olumlu), kalamamak (olumsuz), kalmadı, kalamaz; kalamamış, kalamayacak, kalamıyor gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Eylemlerde Olumsuzluk: Eylemlerde olumsuzluk, eylem kök ya da gövdelerine olumsuzluk eki (-ma, -me) getirilerek yapılır.

Gelmedim

Gelme

Gelmiyorum

Gelmeyeceğim

Gelmemişsin

Gel-mez-sin

Gel-me-yiz

Kr: Fiillerde Olumsuzluk: Fiiller hem olumlu hem de olumsuz anlam ifade edebilirler. Fiillerin olumsuz şekilleri olumlu şekillerine –ma, -me olumsuzluk eki eklenerek yapılır.

Bilmek: bil-me-mek

S: Haber dilek kiplerinin olumsuz biçimleri fiil köklerine –me (-ma, -mu, -mü, -mı, -mi) eki getirilerek yapılır:

Koşmamış

Koşmadı

Koşmuyor

Değerlendirme

Fn, fiillerde olumsuzluktan veya olumsuzluk ekinden bahsetmemiştir.

S, mı, mi eki getirilerek yapılacağını iddia eder. Halbuki bu ek -ma, -me dir. Daralma olunca -mı, -mi şeklindeki yazımı ortaya çıkar. Fm ve Kr -ma, -me olarak kabul eder.

KI, kip eklerini anlatırken bunların olumsuz şekillerini ve olumsuz soru şekillerini vermiştir. Bu nedenle burada tekrar yazılmamıştır.

8.9. Fiilde Soru

Fiilde soru çekimli fiilin mi (mı, mu, mü) soru ekini almasıyla anlatılır. Soru kavramı veren mi eki, olumlu ya da olumsuz fiilde kişi eklerinden önce ya da sonra gelir. Belirsiz geçmişte, şimdiki zamanda, geniş zamanda, gelecek zamanda ve gereklilik kipinde, kişi eklerinden önce kullanılır. Belirli geçmiş zamanda, dilek-koşul, istek kiplerinde ve emir kipinin 3.tekil ve çoğulunda, kişi ekinden sonra gelir.

Soru eki, her çeşit kelimenin soru şeklini yapan umumi bir işletme ekidir (Ergin, 1993:568).

Olup bitmesi bilinmeyen bir kılış veya oluşu gerçeklemek için çekimli fiile bir -mi eki getiririz. Bu da fiilin bütün kiplerine uygulanabileceğinden her fiilin bir *soru çekimi* meydana gelir (Banguoğlu, 1995:386).

Soru eki almış fiillerin biçimlenişi şöyledir:

Kalmış mıyım? (belirsiz geçmiş zaman)

Kalıyor muyum? (şimdiki zaman)

Kalır mıyım? (geniş zaman)

Kalacak mıyım? (gelecek zaman)

Kalmalı mıyım? (gereklilik kipi, kalmalıyım mı?)

Kaldım mı? (belirli geçmiş zaman)

Kalsam mı? (dilek-koşul kipi)

Kalayım mı? (istek kipi)

Kalsın mı? (emir kipi)

Kalsınlar mı? (emir kipi)

İstek kipinin 2.kişilerinin sorulu biçimi pek kullanılmaz. Genellikle 1.kişilerin sorulu biçimi yeğlenir: kalayım mı? kalalım mı? gibi.

Olumsuz çekimli fiilin soru biçiminde, olumsuzluk eki –ma (-me) soru ekinden önce gelir:

Kalmamış mıyım?

Bileşik zamanlı fiillerin soru biçimi de yalın zamanlı fiil çekimlerinde olduğu gibidir: ekfiil eki mi ekinden sonra getirilir: kaldı mıydım? Kalmış mıydım? Kalsa mıydım? Gibi.

Ancak rivayet bileşik zamanının soru biçimi kullanılmaz. Koşul bileşik zamanında da pek kullanılmadığı görülür.

Mi soru eki, eklendiği kelimedenden ayrı yazılır ve bağlandığı çekimli fiilin ünlülerine göre değişiklik gösterir: kaldın mı? gidecek mi? kalıyor mu? Gördün mü? Gibi.

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Soru Eki: Sözcüklere her zaman ayrı yazılır. Cümleye asıl olarak soru anlamı katar.

Bunu sen mi yaptın? (soru)

Kr: Soru İmi (Eki): Türkçede soru eki mı, mi, mu, mü'dür. Hem isimlerden hem de fiillerden sonra kullanılır ve ayrı yazılır.

Eve geldin mi?

Beni duyuyor musun?

Değerlendirme

Fm ve Kr yapı bilgisi konusunda bu ekten bahseder.

Kl, kip eklerini anlatırken bunların soru ve olumsuz soru şekillerini tek tek vermiştir.

Kr, bu eke soru imi demiştir. *İm* kelimesinin anlamı TDK Türkçe Sözlük'te *ek* değil *işarettir*. Eğer maksat soru işaretini anlatmaksa bunu noktalama işaretleri konusunda

zaten işlemiştir. Burada ekin eş anlamlısı olarak im kelimesini kullanarak hataya düşmüştür.

Fn ve S bu konuya değinmemiştir.

8.10. Fiilimsiler

Fiilimsiler, fiilden türeyen, ancak fiilin bütün özelliklerini göstermeyen kelimelerdir. Bu kelimelerin olumsuzları yapılabilir, ancak, fiil çekimine girmedikleri için fiilden ayrılırlar.

Bu tür kelimeler, tümce içinde ad soylu kelimelerin görev ve özelliklerini taşırlar. Bir bölümü ad gibi, bir bölümü ad ve sıfat gibi, bir başka bölümü de zarf gibi kullanılır: *yazış* biçimi (ad), *tanıdık* kişi (sıfat), *bilerek* yapmak (zarf).

Fiilimsiler, diğer yapıtlarda, genellikle, fiilden türedikleri halde fiil olmayan kelimeler olarak belirtilmiştir.

Banguoğlu, “yatık fiiller” dediği fiilimsileri, fiilin adlaşmış biçimleri saymaktadır. Kişi eki almadıklarından tamamlanmamış bir yargıya yüklem olduklarını bundan dolayı da “bitmemiş fiiller” de denilebileceğini söylemektedir (1995:359).

Fiilimsiler, değişik eklerle oluşmaları ve tümcede değişik görevleri olmaları nedeniyle şu bölümlere ayrılırlar:

Tablo 33. Fiilimsiler

Sözcük Türleri (Aksan)	Türk Dil Bilgisi (Ergin)	Türkçenin Grameri (Banguoğlu)
Eylemsiler		Yatık Fiiller
1. Eylemlikler	Fiilden isim yapma ekleri	Ad fiiller
2. Ortaçlar	Partisipler	Sıfat fiiller
3. Ulaçlar	Gerundiumlar	zarf fiiller

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Eylemsi (Fiilimsi): Eylemlerden belli eklerle türeyip; isim, sıfat veya zarf görevinde kullanılan sözcüklerdir. Eyleme benzeyen ancak eylem olmayan sözcüklerdir. Ayrıca eylemsiler yan cümlecik kurar.

Fn: Fiilimsiler (Eylemsiler): Fiil tabanlarına çeşitli ekler getirilerek oluşturulan fiil anlamlı (iş, oluş, hareket bildiren); isim soylu sözcük (isim, sıfat, zarf, bağlaç) olarak kullanılan sözcüklerdir.

Fiilimsiler şu özellikleri yansıtır:

Fiilden türemişlerdir.

Fiil anlamlarını sürdürmektedirler.

Ad, sıfat, zarf göreviyle kullanılır.

Yan cümlecik oluştururlar.

Fiilimsiler anlam ve görevleri açısından üç grupta incelenir.

Kl: Fiilimsiler (Eylemsiler): Fiilden türeyip cümlede isim, sıfat, zarf gibi görevlerde kullanılan, yan cümlecik oluşturup bu cümlelerin yargısı olan sözcüklerdir.

Fiilimsiler, çekimli fiiller gibi zaman ve şahıs eki alarak çekimlenemez.

Yüklem görevinde kullanıldıklarında, isim soylu yüklem olurlar.

Kr: Fiilimsiler (Eylemsiler): Fiil türünden sözcüklere “fiilimsi ekleri” denen ekler getirilerek türetilen ve cümle içinde isim, sıfat, zarf olarak kullanılabilen sözcüklerdir.

Fiilimsiler tamlamalarda kullanılabilir.

Gördüğü insan, çalışan el, gelmesinin nedeni

Çekimlenmiş fiil olarak yüklem olmamasına rağmen ek eylem olarak isim grubu yüklem oluşturabilir.

Düşüncesi, sorunun cevabını *öğrenmekti*.

Cümle içinde yan cümlecığı oluşturur, bileşik cümle yapar.

Konuyu açıklayarak anlattı.

Olumsuzu yapılabilir.

Gelmeyerek, anlamayıp

S: Fiilimsiler (Eylemsiler): Fiil kök veya gövdelerine, belirli yapım ekleri getirilerek yapılan sözcüklere fiilimsi denir. Bu sözcükler *eylem adı*, bir adın durumunu gösteren *sıfat fiil (ortaç)* ya da eylemi belirleyen *zarf fiiller*dir.

Fiilimsiler (in bir bölümü), ismin hal eklerini alabildikleri ve cümlede her öge olabildikleri için isim; fiil gibi öge alabildikleri için de fiil olarak değerlendirilirler. Fiilimsiler temel cümleciği çeşitli açılardan tamamladıkları için yan cümlecik kurarlar. Fiilimsiler;

Fiil kök veya gövdelerinden türetilirler.

Genellikle çekimleri yoktur.

Zaman ve şahıs eklerini alamazlar.

Ek eylem olarak yüklem görevinde kullanılabilirler.

Tablo 34. Fiilimsiler

Fm	Fn	Kl	Kr	S
Eylemsi(Fiilimsi)	Fiilimsiler (Eylemsiler)	Fiilimsiler (Eylemsiler)	Fiilimsiler (Eylemsiler)	Fiilimsiler (Eylemsiler)
1. İsim-Fiil (Adeylem)	İsim-Fiiller (Mastarlar)	İsim-Fiiller (Ad eylem)	İsim-Fiil (Ad eylem- Mastar)	İsim-Fiiller (Ad eylem)
2. Sıfat-Fiil (Ortaç)	Sıfat-Fiiller (Ortaçlar)	Sıfat-Fiiller (Ortaçlar)	Sıfat-Fiil (Ortaç)	Sıfat-Fiiller (Ortaç)
3. Bağ-Fiil (Ulaç, Zarf-Fiil, Bağ eylem)	Zarf-Fiiller (Ulaçlar, Bağ fiiller)	Bağ-Fiiller (Zarf fiiller, Ulaçlar)	Zarf-Fiil (Ulaç,Bağ fiil)	Zarf-Fiiller (Ulaç, Bağ eylem)

Değerlendirme

İsim, sıfat ve zarf görevinde kullanılacağını Fm, Fn, Kl söyler. Fn ayrıca bağlaç görevinden bahseder. Aksan “bağlacın olmadığı yerde bağlaç yerine kullanılır” der. (bkz. Zarf fiiller, s.362)

Yancümlecik kuracağı bilgisini Fm, Fn, Kl, Kr ve S verir.

Fm, Fn, Kl, Kr ve S fiilimsi eklerinin yapım eki olduğunu ifade eder.

Ek fiil olarak yüklem olacağına Kr ve S değinir.

Kr, isim fiilleri üç farklı isimle açıklarken diğer kaynaklar iki isimle açıklamıştır.

Sıfat fiillerin isimlendirilmesinde kaynaklar ortaktır. Zarf fiillerde en çok isimlendirmeyi Fm kullanır. Diğer kaynaklar terimi üç ismiyle verir.

8.10.1. İsim fiiller

İsim fiillerin belli eklerle oluşarak ad görevinde kullanılan biçimlerine *eylemlilik* diyoruz

Her fiil hem de ad gibi kullanılan bu sözcükler, fiilimsilerin önemli bir bölümüdür (bkz. İş ve Eylem gösteren Ad, s.10)

Türkiye Türkçesinde eylemlilik, fiil kök ve gövdelerine *-mak (-mek)*, *-ma (-me)*, *-iş (-iş, -uş, -üş)* ekleri getirilerek türetilir.

Bu eklerle türetilen isim fiiller adların tüm özelliklerini gösterirler.

İsim fiil kavramı dilbilgisi yapıtlarında ad-eylem, ad-fiil ve isim-fiil gibi terimlerle karşılanmıştır.

Ad fiil, fiilin ad şekli, yani bir kılış, bir durum veya oluşun adıdır. Ad fiilin bu çeşidine *masdar* adını veririz (Banguoğlu, 1995:360).

Ergin, ayrıca masdar adı altında bir kelime türü oluşturmanın gereksiz olduğunu ve bu eklerin fiilden isim yapma ekleri olduğunu söyler (1993:264).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: İsim-Fiil (Adeylem): Eylemlerden “-me,-mek,-iş” ekleriyle türetilip isim görevinde kullanılan sözcüklerdir.

Biraz *dolaşmak* için parka gitti.

Çocuklar kitap *okumaya* başladı.

Yağmurun *yağışını* seyrediyorduk.

Adeylemler, sıfat görevinde kullanılabilir;

asma köprü

süzme bal

Bazı eylemler, isim-fiil eklerini alarak bir varlığa ad olur. Bu sözcükler fiilimsi değildir.

Bu sözcüklerin fiilimsi olmadığını anlamak için olumsuzluk eki (-me, -ma) getirebiliriz.

Yemeklerden en çok dolmayı severim.

Fn: İsim-fiiller (Mastarlar): Fiil tabanlarına “-mek / -mak, -me / -ma, -ış/ -iş/ -uş/ -üş” eki getirilerek oluşturulurlar.

Uyumak bana yaramıyor.

Sizinle *görüştüme* geldim.

Bakışınız beni de ürküttü.

Kl: İsim fiiller (Ad-eylem): Fiillerin hareket adarı olup diğer isimler gibi ad durum eklerini, iyelik (aitlik) eklerini, ilgi halini, çoğul ekini alırlar.

İsim-fiil türeten ekler şunlardır: -me, -ma, -mek, -mak, -ış, -iş, -uş, -üş’ tür.

Sevmek en güzel duygudur.

Çocuk *konuşmayı* söktü.

Şiir *okuyuşu* hepimizi duygulandırdı.

Hal eklerini alırlar:

Resim *yapmayı* çok sever.

İyelik eklerini alırlar:

Konuşmam dinleyicileri çok etkiledi.

İsim-fiiller bazı kullanımlarda yargı anlamını yitirerek kalıcı ad yapabilir.

Ekmek de alalım.

Kr: İsim-Fiil (Ad Eylem): Eylemlere “-mek, -mak; -ma, -me; -ış, -iş, -uş, -üş” eklerinin getirilmesiyle yapılır.

Şiiri *eleştirmek* herkesin harcı değildir.

Oradan *atlamaya* kim cesaret edebilir.

Otobüsün *inişini* görmedik.

İsim fiil eki alan eylemler bir varlığın adı olarak kalıplaşmış ise orada “isim” vardır, “isim fiil” yoktur.

Siz bana *danışmayı* ihmal etmeyin yine...(isim fiil)

Danışmayı henüz açmamışlar.(isim)

“-ma, -me” eki, olumsuzluk eki olarak da kullanılabilir. Bu durumda isim fiil yapmaz. Olumsuz eylem yapar.

Bunu *ihmal etme*.(olumsuzluk eki)

“-makta, -mekte” eki “-yor” anlamındaysa isim fiil değildir.

O şimdi hastanede *beklemekte*.(*-yor*)

İsim fiiller, sıfat görevinde kullanılabilir.

Yapma çiçek

Uydurma hikaye

Bir eyleme birden fazla isim fiil gelmiş gibiyse en sondaki fiilimsi ekidir. Öncekiler fiil yapma ekidir.

Gör-*üş*-me-mek (fiil yapma eki-olumsuzluk eki-isim fiil eki)

S: İsim fiiller (ad eylemler) : Fiillerin kök veya gövdelerine -mek,-me ve - (i)ş ekleri getirilerek yapılırlar.

İsim - fiiller, öteki isimler gibi tamlamalarda tamlayan veya tamlanan olabilirler.

Orhan’ ın çalışması hoşuma gidiyor.

“-mek/-mak” la oluşturulan isim-fiiller belirtisiz tamlamalarda tamlayan olabilirler.

“-mek/-mak, -me/-ma, -ış/-iş/-uş/-üş” eki alan her sözcük İsim-fiil değildir.

“Ekmek, yemek,kavurma,özdeyiş,koşma, donanma...” gibi sözcükler bir nesnenin, kavramın adıdır; fiil anlamı yansıtmadıklarından fiilimsi sayılamazlar.

Tablo 36. İsim fiiller

	Fm	Fn	Kl	Kr	S
-mak	-mak	-mak	-mak	-mak	-mak
-mek	-mek	-mek	-mek	-mek	-mek
-ma	-ma	-ma	-ma	-ma	-ma
-me	-me	-me	-me	-me	-me
-iş	-iş	-iş	-iş	-iş	-iş
-iş	-iş	-iş	-iş	-iş	-iş
-uş		-uş	-uş	-uş	
-üş		-üş	-üş	-üş	-üş

Değerlendirme

Fn, Kl ve Kr ekin tüm şekillerini verirken, Fm iki, S ise bir eki kullanmaz.

İsim fiillerle tamlama kurulabileceğini Fn ve Kl anlatır.

İsim fiillerin sıfat görevinde kullanılacağına Fm ve Kr değinir.

İsim fiillerin bir varlığa kalıcı ad olarak kullanılabilmesi bilgisini Fm, Kl, Kr ve S verir.

Bu ekleri ayrı ayrı işleyen tek kaynak S’dir.

a) -mak (-mek) Ekiyle Kurulan İsim fiiller

Bu tür kelimelere *ağır eylemlilik* de denilmektedir: *açmak, başlamak, dikmek, bilmek, görmek* gibi.

Banguoğlu, bunlara *mastar* adını verir (1995:360).

Ergin bu ekleri fiilden isim yapma ekleri konusunda işlemiştir (1993:264).

Bunlar belirtisiz ad tamlamalarına tamlayan olurlar.

“Ben, *anlamak sevdasından* bir türlü vazgeçmeyen o...”

Bu isim fiiller, ad durum eklerini alabilirler. *Bilmek, bilmeyi, bilmeye, bilmekte* gibi.

Olumsuzları da yapılır: *almamak, kalmamak, gelmemek* gibi.

Çoğul ekini ve iyelik eklerini almazlar.

S: -mek / -mak: *uçmak, kayıp gitmek, kaçıp dönmemek.*

b) -ma (-me) Ekiyle Kurulan İsim fiiller

Eylemden iş ve eylem bildiren adlar yapan -ma (-me) ekiyle kurulan isim fiiller de diğerleri gibi adların bütün özelliklerini gösterirler:

Alma, dolma, sarma, kapma

Bu isim fiillerin olumsuzları yapılırlar ve çatı eklerini alırlar. Bunlara *hafif isim fiil* de denilmektedir.

Banguoğlu, bunlara *hafif mastar* adını verir (1995:360).

Ergin bu ekleri fiilden isim yapma ekleri konusunda işlemiştir (1993:265).

Bu isim fiiller, iyelik, ad durumu ve çoğul eklerini alırlar. Adlar gibi her tür tamlama kurarlar ve hem tamlayan hem de tamlanan olurlar:

“O vakit, *babamın* ölürken parmaklarımı *öpmesi* aklıma gelir.”

S: -me / -ma:

Yazın ders *çalışmayı* hiç canım istemiyor.

İnsanlar *yetişme* çağında daha alıngan olur.

c) -ış (-iş, -uş, -üş) Ekiyle Kurulan İsim fiiller

Bu isim fiiller de iş, oluş, davranış, devinim biçimi bildirmek üzere fiil kök ve gövdesinden türetilir. Diğer isim fiiller gibi adların görevlerini yapabilirler: *açılış, satış, çekiliş, iniş, giriş, uçuş, dönüş* gibi.

Banguoğlu, iş ad fiilleri kılış adı, özellikle kılışın tarzını anlatan *tarz adları* olarak yaygındır (1995:360).

Ergin bu ekleri fiilden isim yapma ekleri konusunda işlemiştir (1993:266).

Ad tamlamalarının her türünde hem tamlayan hem de tamlanan olurlar:

“Demek ki ciddiyet işte değil, işi görende daha doğrusu *işi görüş şeklinde.*”

Bu isim fiiller de ad durumu, iyelik ve çoğul eklerini alırlar.

Türkçede -ma (-me), -mak (-mek) ve -ış (-iş, -uş, -üş) biçim birimleri, türetme eki olarak çok sık kullanılan ve ad yapan işlek eklerdir: *dolma, kapama, sarma, kızartma, çakmak, ekmek, kaymak, yemek, tokmak, dikiş, uçuş, bakış, diriliş, gösteriş* gibi.

S: -ış: Madem ki *yükseliş* var *iniş* olmaz olur mu?

İsim-fiillerin bir bölümü kalıplaşarak nesne adı olabilir: *kaymak, çakmak, ekmek; dondurma, kavurma, dolma* vb.

Değerlendirme

-mak, -mek; -ma, -me; -ış, -iş, -uş, -üş eklerini ayrı ayrı inceleyen tek kaynak S’dir.

8.10.2. Sıfat fiiller

Sıfat fiiller, fiilimsilerin ad ve çoğunlukla sıfat olarak kullanılan bölümüdür. Tümce içinde sıfat görevi yapmaları sıfat tamlamalarına tamlayan olmaları bakımından sıfat, kimi zaman da ad görevi yapmaları nedeniyle ad olurlar: *tanıdık kişi, bilen çocuk* (sıfat), *tanıdığım, bildiğimiz* (ad) gibi. (bkz. Sıfat, s.90)

Kimi sıfat fiiller de sıfat fiil yapan eklerle oluştukları halde ad olarak kullanımı yaygınlaşmıştır: *yiyecek, yakacak, çekecek, yazar, gider.*

Fiilden türedikleri için fiilimsiler içinde ele alınan bu kelimelerin zaman kavramı taşıdıkları, olumsuzluk ekini aldıkları ve değişik çatılara girdikleri görülür. Ancak kişi kavramları yoktur.

Türkçede sıfat fiiller fiil kök ve gövdelerine -dık (-dik, -duk, -dük; -tık, -tik, -tuk, -tük), -ar (-er, -ır, -ir, -ur, -ür), -maz (-mez), -mış (-miş, -muş, -müş), -an (-en), -acak (-ecek); -ası (-esi) ekleri getirilerek oluşurlar: *tanıdık kişi, bilmiş çocuk, güler yüz, bitmez iş, gelen konuk, yanacak odun, (sağ) olası*

Sıfat fiil yapan bu eklerden -dık, -acak, -mış, -ar ekleri aynı zamanda fiil oluşturan eklerdir.

Sıfat fiiller, sıfat tamlamalarında tamlayan olarak kullanılır.

“içilemeyen suları gibidir her şeyi.”

Öteki sıfatlar gibi -dik ve -ecek’li sıfat fiiller da iyelik eki aldıklarında bir adla tamlama oluştururlar: *gideceğim yol, konuştuğumuz iş* gibi.

Sıfat fiiller da sıfatlar gibi özne, nesne, tümleç ve yüklem olabilirler.

Sıfat fiiller, ikileme kurarlar. *Bilmiş bilmiş çocuklar, tanıdık tanıdık yüzler*

Bu ikilemeler, bir fiili etkiledikleri zaman zarf olurlar: bilir bilmez konuşmak, duyar duymaz gelmek, bilmiş bilmiş konuşmak.

Fiilimsiler kimi, özne ve nesne durumlarına göre çatı ekleri alır.

“Bu gürültüye *getirilecek* (getir-il-ecek) borçtan tabi ben hisse alacağım.”

Ergin, “Nesnelerin hareket vasıflarını karşılayan fiil şekilleridir.” dediği sıfat fiilleri anlam bakımından ad türünden kelimeler saymaktadır. Ayrıca “zaman ve hareket ifadesi taşıyarak nesnelere karşılarlar” ve “vasıf isimleri olduklarından sıfat olarak kullanılırlar. Fiil kök ve gövdelerine ‘Partisip’ ekleri getirilerek oluşturulurlar” demektedir (1993:570).

Banguoğlu, “Zamana bağlı olarak fiillerin kavramını sıfatlaştıran şeklidir” der. Zaman kavramı taşıdıklarından isim fiillerden ayrılırlar. Ayrıca “Etkin sıfat fiiller, Edilen Sıfat fiiller, Olumsuz Sıfat fiiller” olarak bölümlenirler. Zaman bakımından da “1. Geçmiş Sıfat Fiilleri, 2. Hal Sıfat Fiilleri, 3. Gelecek Sıfat Fiilleri” olarak ayrılırlar (1995:361 ve ötesi).

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Sıfat-Fiil (Ortaç): Eylemlerden “an-ası-mez-ar-dik-ecek-miş” ekleriyle türetilip sıfat görevinde kullanılan sözcüklerdir.

Sıfat-fiillerin tamamladıkları isimler düştüğünde bu sözcükler adlaşmış sıfat olarak kullanılır.

Çok *gülen* çok ağlarmış.

Gelen gideni aratır.

Çürümüşleri bir kenara ayırdı.

Sıfat-fiiller bazen sıfat görevinde olmayabilir.

Sabaha kadar *gezdiğimizi* ona söylemedim.

Sıfat-fiil eklerini alan bazı sözcükler kalıcı isim olur.

Soğuk *içecekleri* çok severdi

Şu *yaramaza* biri bir şeyler söylesin.

Fn: Sıfat-Fiiller (Ortaçlar): Eylem tabanlarına “-en/ -an, -ecek/-acak, -mez/-maz, -mış/-miş/-muş, -esi/-ası...” gibi ekler getirilerek oluşturulan fiil anlamlı, sıfat görevli sözcüklerdir.

Okunan kitap

Taşınmaz mal

Koşar adım

Sıfat-fiiller, sıfat tamlamalarında tamlayan olarak kullanılır.

Görünen köy (sıfat fiil)

Sıfat-fiiller de öteki sıfatlar gibi adlaştırılarak kullanılabilir:

Yırtılmışları atalım.

Fiilden türeyen her sıfat, sıfat-fiil değildir. Sıfat-fiil sayılabilmeleri için fiil anlamlarını sürdürmeleri gerekir.

Kırık kalem (sıfat)

Kırılan kalem (sıfat fiil)

Sıfat-fiil ekleriyle türedikleri halde, fiil anlamlarını yitirip, bir varlığa, kavrama ad olarak kullanılan sözcükler de vardır.

Çekecek, çağlayan, içecek.

KI: Sıfat-Fiil (Ortaç): Fiilden türeyip cümlede sıfat görevinde kullanılabilen sözcüklerdir.

Sıfat-fiil türeten ekler şunlardır: (-en/-an), (-esi/-ası), (-mez/-maz) (-ar/-er/-ır/-ür), (-dık/-dik/-duk/-dük), (-ecek/-acak), (-miş/-miş/-muş/-müş)

Yürüyen yeryüzü

“-r, -ar, -er” eki geniş zaman kipi göreviyle de kullanılır. Bu sözcükler sıfat-fiille karıştırılmamalıdır.

Kader bize de *güler*.(geniş zaman)

Çekilir dert (sıfat-fiil)

-ecek, -acak ekinin gelecek zaman kipi görevi dikkate alınmalıdır.

Birazdan gün *doğacak*.(gelecek zaman)

Çözülecek sorular (sıfat-fiil)

-dık, dik ekinin görülen geçmiş zamanın 1. çoğul şahsı olan -dık, -dik ile karıştırılmaması gerekir.

Bu şarkıyı biz *söyledik*. (görülen geçmiş zaman)

Tanıdık yüzlere rastladık. (sıfat-fiil)

-miş, -miş eki aynı zamanda duyulan geçmiş zaman ekidir.

Öğütülmüş buğday (sıfat-fiil)

Yanan ateş artık *sönmüş*.(duyulan geçmiş zaman)

Anaların elleri *öpülesi* (sıfat-fiil)

Sıfat-fiiller isimlerden önce kullanılır ve sıfat tamlaması oluşturur. Bu sıfat tamlamasından ismin düşmesi ve sıfat fiilin yalnız kalması onu “adlaşmış sıfat fiil”e dönüştürür.

Denize *düşen* yılanı sarılır.

Kim Şu *vurulmuŐ* yatan ova boyunca

Kr: Sıfat Fiil: Fiillere “-an, ası, -mez, -(1)r, -ar, -dik, -ecek, -miş” eklerinin getirilmesiyle oluşan fiilimsilerdir. Sıfat veya adlaşmış sıfat göreviyle kullanılır.

Gelenin keyfi işin kalkıp geŐmiŐime kfredemem.

Őekilmez dert değilmiş seninkisi

“-(1)r, -acak, -miş, -maz” ekleri zaman ekleri olarak da kullanılır. Bu ekler, őkikimlenmiŐ fiillerde zaman eki olarak görev yapar.

Bu dertler bir yıl boyunca *őkikilmez* .(zaman eki)

ŐamaŐırların tümü *yıkanmiŐ*. (zaman eki)

Yapılanlar elbet bir gün *anlaşılır*. (zaman eki)

Birazdan kimse *kalmayacak*.(zaman eki)

Sıfat fiiller bazen, sıfat veya adlaşmış sıfat olarak da kullanılmayabilir.

Haberin bana *söylendiğini* kim bilmek istiyor.

Fiillerden türeyip sıfat görevinde kullanılan bütün sözcükler sıfat fiil değildir. Sıfat fiil ekleriyle tremedikŐe (eyleme sıfat fiil eki gelmedikŐe) sıfat fiil olmaz.

Bu konuda *aÇık* kapı bırakmadı.(sıfattır ama sıfat fiil değil)

Kapalı sözlerinle aklımıŐı karıŐtırdın. (sıfattır ama sıfat fiil değil)

S: Sıfat Fiiller (OrtaÇ): Fiil kök ve gövdelerine getirilen *-en, -miş, -ecek, -mez, -r, -ası, -dik* eklerinden biriyle türeyen ve bir ismi niteledikleri işin sıfat; öğe alabildikleri işin de yüklem olabilen sözcüklerdir.

Doğmaz güneŐlere bağlandı vade

Bu *güler* yzli adam ben değilim.

Tablo 36. Sıfat fiiller

	Fm	Fn	Kl	Kr	S
-an	-an	-an	-an	-an	-an
-en	-en	-en	-en	-en	-en
-ası	-ası	-ası	-ası	-ası	-ası
-esi		-esi	-esi	-esi	
-maz		-maz	-maz	-maz	-maz
-mez	-mez	-mez	-mez	-mez	-mez
-r			-r	-r	-r
-ar	-ar	-ar	-ar	-ar	-ar
-er			-er		-er
-ır			-ır	-ır	
-ir			-ir	-ir	
-dık	-dık	-dık	-dık	-dık	
-dik	-dik		-dik	-dik	-dik
-diğ	-diğ			-diğ	-diğ
-acak	-acak	-acak	-acak	-acak	
-ecek	-ecek	-ecek	-ecek	-ecek	-ecek
-eceğ	-eceğ			-eceğ	-eceğ
-miş	-miş	-miş	-miş	-miş	
-miş	-miş	-miş	-miş	-miş	-miş
-muş		-muş	-muş		
-müş	-müş	-müş	-müş		-müş

Değerlendirme

Fm, Fn, Kl ve Kr sıfat ve adlaşmış sıfat görevinde; S ise sıfat görevinde kullanılabileceğini belirtir. Fm bu ekin her zaman sıfat görevinde kullanılmayacağını örneklerle ifade eder.

Sıfat fiillerin bazen kalıcı isim olabileceğini Fm ve Fn açıklar.

Sıfat fiillerin zaman eklerinden farkına Kl ve Kr değinir.

Fülden türeyen sıfat görevli her kelimenin sıfat fiil olmadığı bilgisini Fn ve Kr verir.

Sıfat fiillerin kaynaklarda ifade edilen tüm şekilleri 37 tanedir. Bu şekillerin kaynaklara göre dağılımı şöyledir. Fm 15, Fn 14, Kl 23, Kr 20, S 14. Görüldüğü gibi eklerin şekillerini en çok Kl verir.

Tablodaki eklerin haricinde tek bir kaynaktan geçen şekiller ise şöyledir: Fm, “-tığ”; Kl “-ür, -duk, -dük, -dığ”; Kr “-düğ, -acağ”. Diğer kaynaklarda adı geçmeyen en çok sıfat fiil şeklini veren kaynak 4 çeşitle Kl’dir.

Kaynaklarda adı geçmeyen sıfat fiil şekilleri şunlardır: “-ur, -duğ, -tık, -tik, -tuk, -tük, -tiğ, -tuğ, -tüğ”.

8.10.3. Zarf fiiller

Fiilimsilerin bir başka bölümünü zarf fiiller oluşturur. Türkiye Türkçesinde fiilden türeyen, ancak tümce içinde çoğunlukla zarf görevini yapan kelimelere zarf fiil denir.

Ergin’e göre “Hareket hali ifade eden fiil şekilleridir.”, bunlar fiil çekimine girmedikleri için zaman ve kişi göstermezler. Fiillerin “zarf” biçimleridir, ad gibi kullanılmazlar(1993:582). Belli eklerle oluşurlar (1993:583).

Banguoğlu, “zarf fiiller, fiilin zarf işleyişine girmek üzere aldığı özel şekillerdir.” demektedir ve zaman bağılı olmadıklarından “ad fiillere” benzerler, işleyişte zarf ve bağlaçlara benzerler, şu bölümlere ayrılırlar: “1. Ulama Zarf fiilleri, 2. Hal Zarf fiilleri, 3. Karşılama Zarf fiilleri, 4. Zaman Zarf fiilleri, 5. Sebep Zarf fiilleri, 6. Karşılaştırma Zarf fiilleri” (1995:365).

Zarf fiiller de öteki fiilimsiler gibi, fiilden belli eklerle türemiş kelimelerdir. Ancak fiil çekimine girmedikleri için kişi ve kesin bir zaman kavramı taşımazlar. Tümcede çoğunlukla kelimeler arasında ilgi kurarlar, bağlayıcı olma gibi bir özellikleri bulunduğu için Türkiye Türkçesinde, özne, tümleç ve yüklem oluşlarına rastlanmaz.

Dilimizde zarf fiil türetmeye yarayan ekler şunlardır: -p(-ıp, -ip, -up, -üp), -arak (-erek), -a(-e), -ınca (-ince, -unca, -ünce), -madan (-meden), -maksızın (-meksizin), -dıkça (-dikçe, -dukça, -dükçe, -tıkça, -tikçe, -tukça, -tükçe), -alı (-eli), -ken, -dığında (-diğinde, -duğunda, -düğünde, -tığında, -tiğinde, -tuğunda, -tüğünde) gibi.

Zarf fiiller, tümcede fiilin nasıl olduğunu, durumunu, yerini ve zamanını belirtirler. Bu bakımdan zarf fiilleri *Durum ve Zaman Zarf fiilleri* olarak ayrılabiliriz.

Zaman zarf fiilleri: *gittiğinde* görmüş; *aldıkça* alıyor; *gelince* yapacak; *gideli* hastaymış örneklerinde olduğu gibi.

Durum zarf fiilleri: koşa koşa gelmek, bile bile yapmak, anlayarak yapmak, bilerek yapmak, anlamadan yapmak, bilmeden konuşmak, anlamaksızın yapmak örneklerinde olduğu gibi.

Dilimizde bağlaçların çok olmaması, bizce zarf fiillerin bol kullanılışı ile ilgilidir. Bağlaç yerine kullanılan zarf fiillere de *bağlama zarf fiilleri* denir: gelip gitti; alıp sattı (bkz. -p Ekiyle Kurulan Zarf fiiller, s.366)

Üniversite Hazırlık Kitapları

Fm: Bağ-Fiil (Ulaş): Eylemlerden “-e, -ip, -erek, -meden, -meksizin, -dikçe, -ince, -eli, -ken, -r...-mez, -esiye” ekleriyle türetilip zarf görevinde kullanılan sözcüklerdir. Cümleleri zaman veya durum yönüyle tamamlar.

Bazı sözcükler bağ-fiil eki almış görünse de bağ-fiil olmayabilir.

Sınav sonuçlarını *danışmadan* alırsınız. (ad)

Bu *araştırmadan* bir sonuç çıkmaz. (ad)

Olur olmaz işlere kalkışmadan vazgeç artık. (sıfat)

Veresiye hayatımızdan çıkmalı çok oldu. (ad)

Adamın üzerinde *kalınca* bir palto vardı. (sıfat)

Tezgahtardan bir *kalıp* peynir istedi. (sıfat)

Fn: Zarf-Fiiller (Ulaşlar- Bağ Fiiller): Eylem tabanlarına “-erek/ -arak, -ınca/ -ince/ -ip/ -ip..., / -eli/ -alı, -dikça/ -dikçe, -e...-e, -ir...mez... gibi.” gibi ekler getirilerek oluşturulan zarf görevli, fiil anlamlı sözcüklerdir.

Gücenip gitti.

Konuyu *anlattıkça* seni hatırlıyorum.

Kl: Bağ Fiil (Zarf-Fiil, Ulaş): Fiilden türeyip cümlede fiilleri zaman ve durum yönüyle niteleyerek zarf görevinde kullanılan sözcüklere bağ fiil denir.

Bağ fiil türeten ekler şunlardır: -ip, -erek, -e...-e, -ınca, -meden, -maksızın, -r...-mez, -eli, -dikça, -ken.

Kr: Zarffiil (bağfiil, ulaç): Fiillere zarf fiil eklerinin getirilmesiyle oluşan, zaman-durum zarfı olarak kullanılan sözcüklerdir.

Belli başlı zarf fiiller şunlardır: -ken, -ar (-er), -(ı)r, -maz (-mez), -a, -e, -dığında (-diğinde), -dığından (-diğinden), -ıp (-ip, -up, -üp), -ınca (-ince), -meden (-madan), -meksizin (-maksızın), -arak (-erek), -alı (-eli), -dıkça (-dikçe)

Zaman *kazanmışken* bunu iyi kullanalım.

-ken isim türünden sözcüklere de gelir ancak zarf fiil yapmaz.

Aramız iyiyken bize para verirdi. (zarf fiil değil)

O *yokken* arayın, konuşalım. (zarf fiil değil)

-ken zarf fiil ekinden önce zaman eki ve ekeylem vardır. Ekeylem istenirse yazılabilir.

Üsküdar'a *gider iken* aldı da bir yağmur. (-er zaman eki, -i ekeylem)

Bağfiil ekleri diğer fiilimsi eklerinden biraz farklı bir özellik gösterir. Diğer fiilimsi eklerinden sonra isim çekim ekleri çok rahat getirilebildiği halde, zarf fiil ekinden sonra -birkaç istisna dışında- çekim eki getiremeyiz.

Sizi *alıncaya* kadar sırada birçok insan var.

S: Zarf Fiiller (Ulaç, Bağeylem): Fiil kök veya gövdelerine bazı ekler getirilerek yüklemi durum ve zaman bakımından belirleyen sözcüklerdir. Zarf fiilleri diğer fiilimsilerden iki temel farkı vardır: Bunlar hal eki alamaz ve temel yüklem yalnızca zarf tümleci olabilirler.

Zarf fiiller zaman bildirenler (-ince, -dıkça, -dığında, -ken, -r -mez) ; durum bildirenler (-erek, -madan, -meksizin, -e...-e) ve bağlama ulacı (-ip) olarak incelenebilir.

Tablo 37. Zarf fiiller

Fm	Fn	Kl	Kr	S
	-ip	-ip	-ip	-ip
-ip	-ip	-ip	-ip	-ip
-up			-up	
	-arak	-arak	-arak	
-erek	-erek	-erek	-erek	-erek
	-e...-e	-e...-e	-e...-e	-e...-e
-e...-a		-e...-a		
	-ınca	-ınca	-ınca	
-ince	-ince	-ince	-ince	-ince
	-unca		-unca	
-madan		-madan	-madan	-madan
-meden		-meden	-meden	
-maksızın		-maksızın	-maksızın	
-meksizin		-meksizin	-meksizin	-meksizin
	-dıkça	-dıkça	-dıkça	-dıkça
-dikçe	-dikçe	-dikçe	-dikçe	
-dükçe		-dükçe		
-alı	-alı	-alı	-alı	
-eli	-eli	-eli	-eli	
			-dığında	-dığında
-ken		-ken	-ken	-ken
-r...-mez	-r...-mez	-r...-mez	-r...-mez	-r...-mez
		-ür...-mez	-ür...-mez	

Değerlendirme

Zarf fiillerin zarf görevinde kullanılacağını Fm, Fn, Kl ve Kr belirtir. S bu durumdan bahsetmez.

S, zarf fiillerin cümlede sadece zarf tümleci olacağını ve hal eklerini almadığını iddia eder. Halbuki bazı durumlarda bu kelimeler hal eklerini alabilir. Kr bu konuyu açıklamıştır.

Zarf fiillerin durum ve zaman bildireceği bilgisine Fm, Kl, Kr ve S değinirken Fn bu konudan bahsetmez.

Sadece S, zarf fiilleri durum, zaman ve bağlam bildirenler olarak üçe ayırarak incelemiştir.

Kl, zarf fiil eklerini ayrı ayrı inceleyip açıklayan tek kaynaktır. Kl “-ip, -e...-e, -erek, -ince, -madan, -ken, -eli, --dıkça, -dığında,-r...-mez, -maksızın” eklerini teker teker anlamları ile birlikte örnek cümleler eşliğinde açıklamıştır. Sadece Aksan ve Kl yayınları bu şekilde bir açıklama yaptığı için mukayesesi yapılmamış ancak diğer konularla ilgili göndermeler dikkate alınarak bu ekler aşağıda tek tek incelenmiştir.

Kr, “-ır(-er, -ar), -maz(-mez)” ekinin zarf fiil eki olduğunu söyler. Halbuki bunlar ayrı haldeyken sıfat fiil ekidir. Diğer kaynaklarda olduğu gibi ek “-r...-mez” şeklinde gösterilmelidir.

Zarf fiillerin kaynaklarda ifade edilen tüm şekilleri 48 tanedir. Bu şekillerin kaynaklara göre dağılımı şöyledir. Fm 20, Fn 15, Kl 20, Kr 29, S 11. Görüldüğü gibi eklerin şekillerini en çok Kr vermiştir.

Tablodaki eklerin haricinde tek bir kaynaktan geçen şekiller ise şöyledir: Fm “-ünce, -dukça, -a, -asıya, -esiye” ; Fn “-tıkça, -ur...-maz” ; Kr “-üp, -diğinde, -tuğunda, -a...-a, -ar...-maz, -ar...-mez, -dğından, -dğınden”. Diğer kaynaklarda adı geçmeyen en çok zarf fiil şeklini veren kaynak 8 çeşitle Kr’dir.

Kaynaklarda adı geçmeyen zarf fiil şekilleri şunlardır: “-e, -tikçe, -tukça, -tükçe, -duğunda, -düğünde, -tğında, -tiğinde, -tüğünde”.

Aksan zarf fiil yapan ekleri ayrı ayrı incelemiştir. Bu ekler şunlardır:

a) -p (-ip, -ıp; -up, -üp) Ekiyle Kurulmuş Zarf fiiller: Bunlara bağlama zarf fiilleri de denir. Bu ek eklendiğikelimeye göre ünlü alır. Sık sık *ve* bağlacının yerine kullanıldığı olur.

“Çılgılık gittikçe *uzaklaşıp* hafifliyordu.”

Banguoğlu “ulama zarf fiilleri” olarak nitelendirilmiştir (1995:366).

Bu fiilimsilerin de olumsuzları -ma (-me) olumsuzluk ekiyle yapılır: alıp, almayıp

Kl: -ıp, -ip: Fiili durum yönünden belirten bağ fiil oluşturur.

Okula kardeşini de alıp gel.

b) -a (-e) Ekiyle Kurulmuş Zarf fiiller: Durum bildiren öğelerdir. Fiilin durumunu gösteren bu zarf fiil, çoğunlukla yinelenmiş olarak ikileme biçiminde kullanılır:

“Kalaba köylüleri *söyleye söyleye* bitiremiyorlar.”

Banguoğlu bunlara “hal zarf fiilleri” demiştir (1995:367).

-a (-e) ekiyle kurulmuş zarf fiiller, *vermek, durmak, bilmek, kalmak, yazmak* fiilleriyle birlikte, zarf fiilli bileşik fiilleri oluştururlar ve anlatıma *tezlik, yeterlik, sürerlik ve yakınlık* anlamları katarlar. Bu bileşik fiiller, tümce içinde çoğunlukla yüklem görevi yaparlar. Fiil çekimine girerler.

Bir fiilin -a (-e) li ulacının, *yazmak* fiiliyle birlikte oluşturduğu ve anlatıma yakınlık kavramı veren zarf fiilli bileşik fiillere *yakınlık fiili* denir: düşeyazmak (düş-e-yaz-) gibi.

Bir başka zarf fiilli bileşik fiil de yine -a (-e) ile kurulmuş bir zarf fiille ve *kalmak, durmak* kimi zaman da *görmek* fiillerinin birlikte kullanılmasından oluşan, anlatıma devamlılık, sürerlilik katan *sürerlik fiili*dir. Bakakalmak (bak-a-kal-), bakadurmak (bak-a-dur-), almayagörmek (alma-y-a-gör-) gibi.

Anlatıma çabukluk, tezlik katan ve -ı (-i) ile kurulan bir zarf fiille *vermek* fiilinin birleşmesinden, *tezlik fiili* ortaya çıkar: okuyuvermek (oku-y-u-ver-) gibi.

Bu anlatılan zarf fiilli bileşik fiillerden başka, kimi kez *gelmek* fiilinin de bir tür zarf fiilli bileşik fiil oluşturduğu görülür: *alışılagementek*, *süregelmek* örneklerinde olduğu gibi.

Kl: -e...-e: İkileme yoluyla durum anlamlı bağ fiil oluşturur.

Güle güle gidin.

Çocuk düşe kalka büyür.

c) -arak (-erek) Ekiyle Kurulmuş Zarf fiiller: Bu ekle kurulmuş ulaçlar da durum zarf fiilleridir. Çoğu kez durum gösterirken bağlama görevini de birlikte yaparlar: Paketleri *alarak* gitti (paketleri aldı ve gitti) örneğinde olduğu gibi.

“Böyle *konusarak* epeyce geniş ve boş sahayı geçtiler.”

Banguoğlu, -erek zarf fiil ekinin -e'nin -rek sıfat küçültme ekiyle uzatılmışı olduğunu söyler, bağlama görevleri olduğundan “hal zarffiilleri” içinde anlatır(1995:367).

Kl: -erek, -arak: Durum anlamlı bağ fiil oluşturur.

Buralara çok *çalışarak* geldi.

ç) -ınca (-ince, -unca, -ünce) Ekiyle Kurulmuş Zarf fiiller: Bu zarf fiiller, çoğunlukla kullanıldıkları tümcelerde zaman kavramı taşıyan ve zarf gibi kullanılan kelimeler oluşturur.

“İlkyazlarda yeniden canlanması doğanın, kış *başlayınca* sönmesi.”

Banguoğlu, zaman zarf fiillerini birkaç bölümde inceler, -ınca ekiyle yapılan zarf fiillerin “izleme zarffiilleri” olarak, buldukları tümcedeki fiilin zamanını izlediklerini belirtir. (1995:369)

Kl: -ınca, -ince: Zaman anlamı taşıyan bağ fiil oluşturur.

Sen *gelince* güller açar.

d) -madan (-meden) Ekiyle Kurulmuş Zarf fiiller: Bu bileşik ekle yapılan zarf fiiller, olumsuzluk kavramı verirken durum da gösterirler.

“...gözlerini de ateşe dikmiş hiç *kıpırdamadan* öylecene duruyordu.”

Banguoğlu'na göre bu zarf fiiller, “karşıtlama zarffiilleri”dir. Olumsuz anlamlı bu zarf fiillere “yokluk zarffiilleri” de denir (1995:368)

Kl: -meden, -madan: Fiili zaman veya durum yönüyle niteleyen bağ fiiller oluşturur.

Yola *durmadan* ilerle.

e) -ken Ekiyle Kurulmuş Zarf fiiller: Bu zarf fiiller, kullanıldıkları yerlerde çoğu kez durum gösterirler. Gerçekte -ken eki ekeylemin *iken* ortacından oluşmuştur. Çoğunlukla sıfat fiillerle birlikte kullanılır: *alırken, gelmişken, alacakken* gibi.

“*Düşünürken* aklı zorlayan büyük faciannın bazı kimselerde sevince benzer...”

Kl: -ken: imek fiilinin bağ fiil şekli olan “-iken” in kısaltılmışıdır. Fiili, zaman ve durum yönüyle belirten bağ fiiller türetir.

Ben *yaşarken* öldüm.

f) -alı,(-eli) Ekiyle Kurulmuş Zarf fiiller: Bu ekle kurulan zarf fiiller de zaman zarf fiilleridir. Fiili zaman bakımından etkileyen zarflar oluştururlar: *alalı, geleli, bileli* gibi.

Banguoğlu bu zarf fiilleri “başlangıç zarffiilleri” olarak alır. Buna göre, yüklem zaman bakımından başlangıcını gösterirler (1995:370).

Kl: -eli, -alı: Fiilde anlatılan eylemin başladığı zamanı bildiren, zaman anlamlı bağ fiil oluşturur.

Bu şehre *taşınalı* yıllar oldu.

g) -maksızın (-meksizin) Ekiyle Kurulmuş Zarf fiiller: Bu bileşik ek de bir tür durum ulacı kurar: *almaksızın, görmeksizin* gibi.

“İşte gene farkına *varmaksızın* harem selamlık olduk.”

Kl: -maksızın, -meksizin: Durum anlamı taşıyan bağ fiil türetir.

Hareket *etmeksizin* saatlerce bekledi.

h) -dikça (-dikçe, -dukça, -dükçe) Ekiyle Kurulmuş Zarf fiiller: Bu zarf fiiller, zaman kavramı taşırlar. -dik ekiyle yapılmış sıfat fiillerden türeyen bu zarf fiiller, dilimizde oldukça çoktur: *aldıkça, geldikçe, gördükçe, durdukça* gibi.

“Çıglık *gittikçe* uzaklaşıp hafifliyordu.”

Banguoğlu bu zarf fiillere “vakitlenme zarffiilleri” demiştir (1995:369).

Kl: -dikça, -dikçe: Fiilde anlatılan işin yapıldığı zamanı anlatır.

Yürüdükçe açılırsın.

i) -dığında (-diğinde, -duğunda, -düğünde, -tiğinde, -tiğında, -tuğunda, -tüğünde)

Ekiyle Kurulmuş Zarf fiiller: Bu zarf fiiller de yine sıfat fiillerden türeyen kelimelerdir.

Zarf fiillerin çoğunda olduğu gibi zaman kavramı taşırlar.

“Konağa *geldiğinde* Bey daha yenice uyanmış...”

Kl: ...-r...-mez: Fiili durum ve zaman yönüyle niteler.

Seni *görür görmez* tanıdım.

BÖLÜM 9: HATA VE EKSİKLİK LİSTESİ

AD

1. Ad İle İlgili Bölümlerdeki Hata ve Yanlılıklar

Fem Yayınları

Somut ad “tanım”

Somut ad “örnekleri cümle içinde vermemesi”

Takısız ad tamlaması “tanım”

Zincirleme ad tamlaması “tanım”

İsim tamlamalarında araya kelime girişi “hangi tamlamanın arasına girdiği belirsiz”

Küçültmeli ad “tanım”

Zarftan ad “ek alırsa isim olacağı bilgisi”

Güzel adlandırma “tanım”

Yansıma kelimeler “tanım”

Final Yayınları

Ad “tanım”

Somut ad “örnekleri cümle içinde vermemesi”

Soyut ad “tanım”

Özel ad “tanım”

Özel ad “yer isimleri”

Tamlayan eki “örneğin kökünün ayrımı”

Tekil ad “tanım”

Ad tamlaması “tanım (iki isimden oluşur)”

Ad tamlaması “tanım (ismin neye ait olduğunu bildirir)”

Takısız ad tamlaması “tanım”

Zincirleme ad tamlaması “tanım”

İsim tamlamalarında araya kelime girişı “hangi tamlamanın arasına girdiği belirsiz”

Zarftan ad “ek alırsa ad olur”

Yansıma kelimeler “tanım”

Kültür Yayınları

İsim “tanım”

Somut ad “örnekleri cümle içinde vermemesi”

Soyut ad “tanım”

Özel ad “tanım”

Topluluk adı “örnekleri cümle içinde vermemesi”

Takısız ad tamlaması “tanım”

İsim tamlamalarında araya kelime girişı “hangi tamlamanın arasına girdiği belirsiz”

Zarftan ad “ek alırsa ad olur”

Yansıma kelimeler “tanım”

İkileme “tanım”

Körfez Yayınları

Varlıkların oluşuna göre adlar “terim”

İş ve fiil gösteren adlar “örnekleri cümle içinde vermemesi”

İş ve fiil gösteren adlar “örnek kelime”

Yalın durum “tanım”

Bulunma durumu “örnek kelimelerin anlamları”

Eşitlik durumu “tanım (fiilin nasıl olduğunu anlatır)”

Eşitlik durumu “tanım (adlar bu eki alır)”

İsim tamlaması “tanım”

Zincirleme ad tamlaması “tanım”

Zincirleme ad tamlaması “tamlayan belirtili, belirtisiz olur”

Küçültmeli ad “tanım”

Zarftan ad “ek alırsa ad olur”

Güzel adlandırma “tanım”

Yansıma kelimeler “tanım”

İkileme “tanım (ilk tanımı)”

Sınav Yayınları

Somut ad “örnekleri cümle içinde vermemesi”

Soyut ad “tanım”

Özel ad “yer isimleri”

Yalın durum “tanım”

Yönelme durumu “ekin zarf fiil ekiyle karıştırılması”

Tekil ad “tanım(aynı tür)”

Tekil ad “tanım(varlıkların her biri)”

Topluluk adı “örnekleri cümle içinde vermemesi”

İsim tamlaması “tanım”

Takısız ad tamlaması “tanım”

İsim tamlamalarında araya kelime girişi “hangi tamlamanın arasına girdiği belirsiz”

Sıfattan ad “belirtme sıfatıyla adlaşmış sıfat yapılıdır”

Güzel adlandırma “tanım”

Yansıma kelimeler “tanım(insan taklidi dememesi)”

Yansıma kelimeler “tanım(gelişi güzel ifadesi)”

Sözcük Türleri Kitabı

Neşe Atabay

Soyut ad “tanım”

Özel ad “tanım”

Özel ad “örnek kelime”

Sıra sayı isimleri “kelime ünlüsünün düşmesi”

Tekil ad “tanım”

Zincirleme ad tamlaması “tanım(tamlayanı ad tamlaması olan ad tamlamasıdır)”

Zincirleme ad tamlaması “tanım(tamlayan takısız ad tamlaması olur)”

Zarftan ad “ek alırsa ad olur”

Güzel adlandırma “örnek kelime”

Çalışmamızda “Ad” bölümünde 45 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunların içinde 7 konu ÜHK’da yoktur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 38’dir. Ad bölümünde 38 konu üzerinde yapılan hata ve yanlışlıkların kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 9

Final Yayınları: 14

Kültür Yayınları: 10

Körfez Yayınları: 15

Sınav Yayınları: 15

Neşe Atabay: 9

Toplam hata, yanlışlar: 63

2. Ad İle İlgili Bölümlerdeki Eksiklikler

Fem Yayınları

Özel ad “cins ismi olarak kullanımları”

Cins ad “tanım”

İlgi eki “ad durumuna katmaması”

Eşitlik hali “ad durumuna katmaması”

Yalın durum “tanımlamaması”

Tamlayan durumu “ilgi eki terimi ile birlikte kullanmaması”

Tamlanan durumu “iyelik eki terimi ile birlikte kullanmaması”

Küçültme durumu “ek şekilleri”

Güzel adlandırma “tanım”

Final Yayınları

İlgi eki “ad durumuna katmaması”

Eşitlik hali “ad durumuna katmaması”

Belirtme durumu “ek şekilleri”

Bulunma durumu “ek şekilleri”

Çıkma durumu “ek şekilleri”

Tamlayan durumu “ek şekilleri”

Çoğul ad “-ler eki aile anlamında yapım eki olacağını belirtmemesi”

İsim tamlaması “isimden oluşacağını belirtmemesi”

Tamlayan durumu “ilgi eki terimi ile birlikte kullanmaması”

Tamlanan durumu “iyelik eki terimi ile birlikte kullanmaması”

Küçültme durumu “ek şekilleri”

Adın cümledeki görevleri “yüklem olabileceğini belirtmemesi”

İkileme “bu konuyu işlememiştir”

Kültür Yayınları

Cins ad “tanım”

Bileşik ad “tanımlamaması”

Eşitlik hali “ad durumuna katmaması”

Yalın durum “tanımlamaması”

Tamlayan durumu “ek şekilleri”

Tamlayan “tanım”

Belirtisiz ad tamlaması “tamlayan ekinin ne olduğunu belirtmemesi”

Küçültme durumu “ek şekilleri”

Körfez Yayınları

İlgi eki “ad durumuna katmaması”

Tamlayan durumu “ilgi eki terimi ile birlikte kullanmaması”

Tamlanan durumu “iyelik eki terimi ile birlikte kullanmaması”

Küçültme durumu “ek şekilleri”

Sınav Yayınları

Basit ad “tanımlamaması”

İlgi eki “ad durumuna katmaması”

Eşitlik hali “ad durumuna katmaması”

Tamlayan durumu “ek şekilleri”

Küçültme durumu “ek şekilleri”

Sözcük Türleri Kitabı

Neşe Atabay

Özel ad “tanıma uygun örnek vermemesi”

Çalışmamızda “Ad” bölümünde 45 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunların içinde 7 konu ÜHK’ da yoktur. Bu bölümde ÜHK’ nın değerlendirilen toplam konu sayısı 38’dir. Ad bölümünde 38 konu üzerinde yapılan eksikliklerin kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 9

Final Yayınları: 13

Kültür Yayınları: 8

Körfez Yayınları: 4

Sınav Yayınları: 5

Neşe Atabay: 1

Toplam eksiklikler: 40

3. Ad İle İlgili Bölümlerdeki Doğrular

Fem Yayınları

Soyut ad “tanım”

Belirtme durumu “ek şekilleri”

Bulunma durumu “ek şekilleri”

Çıkma durumu “ek şekilleri”

Tamlayan durumu “ek şekilleri”

Tamlayan “tanım”

Tekil ad “tanım”

Topluluk adı “örnekleri cümlede kullanması”

Ad tamlaması “tanım”

Ad tamlaması “tanım(belli ilgilerle bağlanır)”

Sıfattan ad “niteleme sıfatlarından yapılacağı bilgisi”

Final Yayınları

Yalın hal “iyelik ve çoğul eki yalınlığı bozmaz”

Topluluk adı “örnekleri cümlede kullanması”

Tamlayan durumu “-im ekinin tamlayan eki olduğunu belirtmesi”

Tamlayan durumu “su, ne kelimelerinde y kaynaştırma ünsüzü geleceğini belirtmesi”

Sıfattan ad “niteleme sıfatlarından yapılacağı bilgisi”

Kültür Yayınları

İlgi eki “ad durumu olduğunu kabul eder”

Belirtme durumu “ek şekilleri”

Bulunma durumu “ek şekilleri”

Çıkma durumu “ek şekilleri”

Tamlayan durumu “ilgi eki terimi ile birlikte kullanması”

Tamlanan durumu “iyelik eki terimi ile birlikte kullanması”

Ad tamlaması “tanım”

Ad tamlaması “tanım(belli ilgilerle bağlanır)”

Tamlayan durumu “-im ekinin tamlayan eki olduğunu belirtmesi”

Tamlayan durumu “su, ne kelimelerinde y kaynaştırma ünsüzü geleceğini belirtmesi”

Sıfattan ad “niteleme sıfatlarından yapılacağı bilgisi”

Körfez Yayınları

Ad “tanım(sembol)”

Somut ad “örnekleri cümle içinde vermesi”

Belirtme durumu “ek şekilleri”

Bulunma durumu “ek şekilleri”

Çıkma durumu “ek şekilleri”

Tamlayan durumu “ilgi eki terimi ile birlikte kullanması”

Tamlanan durumu “iyelik eki terimi ile birlikte kullanması”

Tamlayan durumu “ek şekilleri”

Tamlayan “tanım”

Topluluk adı “örnekleri cümlede kullanması”

Tamlayan durumu “-im ekinin tamlayan eki olduğunu belirtmesi”

Takısız ad tamlaması “tanım”

Ad tamlamalarında araya kelime girişi “hangi tamlamanın arasına girdiğini belirtmesi”

Sıfattan ad “niteleme sıfatlarından yapılacağı bilgisi”

İkileme “tanım(ikinci tanım)”

Sınav Yayınları

Belirtme durumu “ek şekilleri”

Bulunma durumu “ek şekilleri”

Çıkma durumu “ek şekilleri”

Tamlayan durumu “-im ekinin tamlayan eki olduğunu belirtmesi”

Tamlanan durumu “iyelik eki terimi ile birlikte kullanması”

Zincirleme ad tamlaması “tanım”

Zarftan ad “ek almasa da kavramı karşılarsa ad olacağı”

Çalışmamızda “İsim” bölümünde 45 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunların içinde 7 konu ÜHK’ da yoktur. Bu bölümde ÜHK’ nın değerlendirilen toplam konu sayısı 38’dir. Ad bölümünde 38 konu üzerinde yapılan doğruların kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 11

Final Yayınları: 5

Kültür Yayınları: 11

Körfez Yayınları: 15

Sınav Yayınları: 7

Toplam doğrular: 49

İsim bölümü ile ilgili istatistikî bilgiler göz önüne alındığında en fazla hata, yanlış ve eksikliğin Final Yayınlarında (27) olduğu görülür. Diğer kaynakların hata, yanlış ve eksiklik toplamları sırasıyla şöyledir: Sınav Yayınları (20), Fem Yayınları (20), Körfez Yayınları (19), Kültür Yayınları (18).

SIFAT

1. Sıfat İle İlgili Bölümlerdeki Hata ve Yanlışlıklar

Fem Yayınları

Sıfat “tanım”

Sıfat tamlaması “zamir tamlayan olabileceğini belirtmemesi”

Görev ve anlam açısından sıfatlar “terim”

Asıl sayı sıfatları “tanım(sayısını bildireceği)”

Asıl sayı sıfatları “tanım(varlıklar)”

Üleştirme sayı sıfatları “tanım(isimlerin sayısını bildireceği)”

Üleştirme sayı sıfatları “tanım(varlıklar)”

Kesir sayı sıfatları “tanım(isimlerin sayısını bildireceği)”

Kesir sayı sıfatları “tanım(varlıklar)”

Sıra sayı sıfatı “ekin yazımı”

Ünvan sıfatları “tanım”

Final Yayınları

Sıfat “tanım”

Sıfat tamlaması “zamir tamlayan olabileceğini belirtmemesi”

Niteleme sıfatları “tanım”

Niteleme sıfatları “örneklerin anlamları”

Belirtme sıfatları “tanım”

Soru sıfatları “tanım”

Basit sıfatlar “tanım”

Sıfatlarda küçültme “ekin yazımı”

Kültür Yayınları

Sıfat “tanım”

Sıfat tamlaması “zamir tamlayan olabileceğini belirtmemesi”

Soru sıfatları “tanım”

Basit sıfatlar “tanım”

Sıfatlarda küçültme “ekin yazımı”

Ünvan sıfatları “tanım”

Körfez Yayınları

Sıfat “tanım”

Sıfat “örnek kelime”

Sıfat tamlaması “zamir tamlayan olabileceğini belirtmemesi”

Gösterme sıfatları “tanım”

Sayı sıfatları “örnek kelime”

Asıl sayı sıfatları “tanım”

Üleştirme sayı sıfatları “tanım”

Sıfatlarda küçültme “ekin yazımı”

Ünvan sıfatları “tanım”

Sınav Yayınları

Görev ve anlam açısından sıfatlar “terim”

Sayı sıfatları “sayı sıfatının adlaşacağı bilgisi”

Asıl sayı sıfatları “tanım(sayısını bildireceği)”

Asıl sayı sıfatları “tanım(varlıklar)”

Üleştirme sayı sıfatları “tanım(isimlerin sayısını bildireceği)”

Üleştirme sayı sıfatları “tanım(varlıklar)”

Kesir sayı sıfatları “tanım(isimlerin sayısını bildireceği)”

Kesir sayı sıfatları “tanım(varlıklar)”

Basit sıfatlar “tanım”

Ünvan sıfatları “tanım”

Sözcük Türleri Kitabı

Sevgi Özel

Sıfat “tanım”

Soru sıfatları “örnek kelime”

Asıl sayı sıfatlar “örnek hatası”

Belgisiz sıfatlar “örnek hatası (hep)”

Belgisiz sıfatlar “örnek hatası (öteki)”

Belgisiz sıfatlar “örnek hatası (böyle)”

Çalışmamızda “Sıfat” bölümünde 22 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunların içinde 2 konu ÜHK’da yoktur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 20’dir. Sıfat bölümünde 20 konu üzerinde yapılan hata ve yanlışlıkların kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 11

Final Yayınları: 8

Kültür Yayınları: 6

Körfez Yayınları: 9

Sınav Yayınları: 10

Sevgi Özel: 6

Toplam hata, yanlışlık: 50

2 Sıfat İle İlgili Bölümlerdeki Eksiklikler

Fem Yayınları

Üleştirme sayı sıfatları “ekin yazımı”

Topluluk sayı sıfatı “bu konuyu işlememiştir”

Sıfatlarda küçültme “tanımlamamış”

Final Yayınları

Belgisiz sıfatlar “örneklerin farklı kelime türleri olmasına değinmemesi”

Topluluk sayı sıfatı “bu konuyu işlememiştir”

Kültür Yayınları

Görev ve anlam açısından sıfatlar “ayrımın neye göre yapıldığı belirsizdir”

Asıl sayı sıfatları “tanımlanmamış”

Üleştirme sayı sıfatları “tanımlanmamış”

Üleştirme sayı sıfatları “ekin yazımı”

Kesir sayı sıfatları “tanımlanmamış”

Topluluk sayı sıfatı “bu konuyu işlememiştir”

Körfez Yayınları

Sıfat “tanıma uygun örnek verilmemesi”

Görev ve anlam açısından sıfatlar “ayrımın neye göre yapıldığı belirsizdir”

Üleştirme sayı sıfatları “ekin yazımı”

Sınav Yayınları

Üleştirme sayı sıfatları “ekin yazımı”

Sıfatlarda küçültme “tanımlanmamış”

Sıfatlarda pekiştirme “tanımlanmamış”

Sıfatlarda pekiştirme “Pekiştirme yapan ekler belirtilmemiştir”

Çalışmamızda “Sıfat” bölümünde 22 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunların içinde 2 konu ÜHK’da yoktur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 20’dir. Sıfat bölümünde 20 konu üzerinde yapılan eksikliklerin kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 3

Final Yayınları: 2

Kültür Yayınları: 6

Körfez Yayınları: 3

Sınav Yayınları: 4

Toplam eksiklik: 18

3. Sıfat İle İlgili Bölümlerdeki Doğrular

Fem Yayınları

Soru sıfatı “tanım”

Final Yayınları

Asıl sayı sıfatları “tanım”

Üleştirme sayı sıfatları “tanım”

Üleştirme sayı sıfatları “ekin yazımı”

Körfez Yayınları

Niteleme sıfatları “tanım”

Soru sıfatları “tanım”

Topluluk sayı sıfatı “işlemiştir”

Sınav Yayınları

Sıfat “tanım”

Soru sıfatları “tanım”

Topluluk sayı sıfatı “işlemiştir”

Çalışmamızda “Sıfat” bölümünde 22 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunların içinde 2 konu ÜHK’da yoktur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 20’dir. Sıfat bölümünde 20 konu üzerinde yapılan doğruların kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 1

Final Yayınları: 3

Kültür Yayınları: -

Körfez Yayınları: 3

Sınav Yayınları: 3

Toplam doğrular: 10

Sıfat bölümü ile ilgili istatistikî bilgiler göz önüne alındığında en fazla hata, yanlış ve eksikliğin Fem ve Sınav Yayınlarında (14) olduğu görülür. Diğer kaynakların hata, yanlış ve eksiklik toplamları sırasıyla şöyledir: Körfez ve Kültür Yayınları (12), Final Yayınları (10).

ZARF

1. Zarf İle İlgili Bölümlerdeki Hata ve Yanlılıklar:

Fem Yayınları

Zarf “tanım”

Zaman zarfı “tanım”

Zaman zarfı “zaman zarfı olan kelimelerin adlaşması”

Ölçü zarfları “tanım”

Durum zarfı “tanım”

Soru zarfı “tanım”

Final Yayınları

Zarf “tanım”

Ölçü zarfları “tanım”

Ölçü zarfları “örnek kelime”

Kültür Yayınları

Zarf “tanım”

Zaman zarfı “tanım”

Ölçü zarfları “tanım(fiillerin ölçüsünü bildirmesi)”

Ölçü zarfları “tanım(terimin ifade yetersizliği)”

Durum zarfı “tanım”

Soru zarfı “tanım”

Körfez Yayınları

Zarf “tanım”

Ölçü zarfları “tanım”

Durum zarfı “tanım”

Soru zarfı “tanım”

Sınav Yayınları

Zarf “tanım”

Zaman zarfı “zaman zarfı olan kelimelerin adlaşması”

Ölçü zarfları “tanım”

Sözcük Türleri Kitabı

İbrahim Kutluk

Zarf “örnek kelime”

Yer-yön zarfları “iyelik eki aldığı zarf olacağı bilgisi”

Yer-yön zarfları “tanım”

Çalışmamızda “Zarf” bölümünde 28 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunların içinde 17 konu ÜHK’da yoktur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 11’dir. Zarf bölümünde 11 konu üzerinde yapılan hata ve yanlışlıkların kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 6

Final Yayınları: 3

Kültür Yayınları: 6

Körfez Yayınları: 4

Sınav Yayınları: 3

İbrahim Kutluk: 3

Toplam hata, yanlışlık: 25

2. Zarf ile ilgili bölümlerdeki Eksiklikler

Final Yayınları

Zaman zarfları “tanıma uygun örnek kullanılmaması”

Yer-yön zarfları“tanıma uygun örnek kullanılmaması”

Soru zarfları “tanıma uygun örnek kullanılmaması”

Sınav Yayınları

Zaman zarfları “tanıma uygun örnek kullanılmaması”

Yer-yön zarfları“tanıma uygun örnek kullanılmaması”

Çalışmamızda “Zarf” bölümünde 28 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunların içinde 17 konu ÜHK’da yoktur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 11’dir. Zarf bölümünde 11 konu üzerinde yapılan eksikliklerin kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Final Yayınları: 3

Sınav Yayınları: 2

Toplam eksiklik: 5

3. Zarf ile ilgili bölümlerdeki Doğrular

Fem Yayınları

Zarf “terim”

Durum zarfları “terim”

Ölçü zarfları “tanım”

Final Yayınları

Ölçü zarfları “tanım”

Durum zarfları “tanım”

Kültür Yayınları

Durum zarfları “terim”

Körfez Yayınları

Durum zarfları “terim”

Zaman zarfları “bu kelimelerin aslen ad olduğu bilgisi”

Zaman zarfları “ekfiil olan isimlere de zaman zarfı geleceği bilgisi”

Ölçü zarfları “tanım”

Sınav Yayınları

Ölçü zarfları “tanım”

Ölçü zarfları “terim”

Çalışmamızda “Zarf” bölümünde 28 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunların içinde 17 konu ÜHK’da yoktur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 11’dir. Zarf bölümünde 11 konu üzerinde yapılan doğruların kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 3

Final Yayınları: 2

Kültür Yayınları: 1

Körfez Yayınları: 4

Sınav Yayınları: 2

Toplam doğrular: 12

Zarf bölümü ile ilgili istatistikî bilgiler göz önüne alındığında en fazla hata, yanlış ve eksikliğin Fem Yayınları, Final Yayınları ve Kültür Yayınlarında (6) olduğu görülür.

Diğer kaynakların hata, yanlış ve eksiklik toplamları sırasıyla şöyledir: Sınav Yayınları (5) Körfez Yayınları (4).

ZAMİR

1. Zamir İle İlgili Bölümlerdeki Hata ve Yanlışlıklar:

Fem Yayınları

Zamir “tanım”

İşaret zamirleri “örnek kelime”

Final Yayınları

İşaret zamirleri “örnek kelime”

Belgisiz zamirler “tanım”

Kültür Yayınları

Belgisiz zamirler “tanım”

Körfez Yayınları

Zamir “tanım”

İşaret zamirleri “tanım”

Dönüştürme zamiri “tamlayan eki almadan belirtili ad tamlaması kurması”

Sınav Yayınları

İşaret zamirleri “örnek kelime”

Soru zamirleri “tanım”

Dönüştürme zamiri “terim”

Çalışmamızda “Zamir” bölümünde 8 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 8’dir. Zamir bölümünde 8 konu üzerinde yapılan hata ve yanlışlıkların kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 2

Final Yayınları: 2

Kültür Yayınları: 1

Körfez Yayınları: 3

Sınav Yayınları: 3

Toplam hata, yanlışlık: 11

2. Zamir İle İlgili Bölümlerdeki Eksiklikler

Fem Yayınları

Zamir “terim eksikliği”

Final Yayınları

Zamir “terim eksikliği”

Kültür Yayınları

Zamir “terim eksikliği”

Körfez Yayınları

Zamir “terim eksikliği”

Sınav Yayınları

Zamir “terim eksikliği”

Çalışmamızda “Zamir” bölümünde 8 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu bölümde ÜHK'nın değerlendirilen toplam konu sayısı 8'dir. Zamir bölümünde 8 konu üzerinde yapılan eksikliklerin kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 1

Final Yayınları: 1

Kültür Yayınları: 1

Körfez Yayınları: 1

Sınav Yayınları: 1

Toplam eksiklik: 5

3. Zamir İle İlgili Bölümlerdeki Doğrular

Final Yayınları

Zamir “tanım”

Kültür Yayınları

Zamir “tanım”

Çalışmamızda “Zamir” bölümünde 8 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 8’dir. Zamir bölümünde 8 konu üzerinde yapılan doğruların kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Final Yayınları: 1

Kültür Yayınları: 1

Zamir bölümü ile ilgili istatistikî bilgiler göz önüne alındığında en fazla hata, yanlış ve eksikliğin Sınav Yayınları ve Körfez Yayınlarında (4) olduğu görülür. Diğer kaynakların hata, yanlış ve eksiklik toplamları sırasıyla şöyledir: Fem Yayınları, Final Yayınları (3), Kültür Yayınları (2).

EDAT

1. Edat İle İlgili Bölümlerdeki Hata ve Yanlışlıklar:

Final Yayınları

Edat “tanım”

Kültür Yayınları

Edat “tanım”

Körfez Yayınları

Edat “tanım”

Sınav Yayınları

Edat “tanım”

Sözcük Türleri Kitabı

İbrahim Kutluk

Edat “tanım”

Çalışmamızda “Edat” bölümünde 4 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunların içinde 1 konu ÜHK’da yoktur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 3’dir. Edat bölümünde 3 konu üzerinde yapılan hata ve yanlışlıkların kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Final Yayınları: 1

Kültür Yayınları: 1

Körfez Yayınları: 1

Sınav Yayınları: 1

İbrahim Kutluk: 1

Toplam hata, yanlışlık: 5

2. Edat İle İlgili Bölümlerdeki Eksiklikler

Fem Yayınları

Edat “anlamli hale gelmesi”

Final Yayınları

Edat “anlamli hale gelmesi”

Kültür Yayınları

Edat “anlamli hale gelmesi”

Çalışmamızda “Edat” bölümünde 4 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunların içinde 1 konu ÜHK’da yoktur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu

sayısı 3'dür. Edat bölümünde 3 konu üzerinde yapılan eksikliklerin kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 1

Final Yayınları: 1

Kültür Yayınları: 1

Toplam eksiklik: 3

3. Edat İle İlgili Bölümlerdeki Doğrular

Fem Yayınları

Edat "tanım"

Körfez Yayınları

Edat "anlamlarının ortaya çıkması"

Sınav Yayınları

Edat "anlamlarının ortaya çıkması"

Çalışmamızda "Edat" bölümünde 4 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunların içinde 1 konu ÜHK'da yoktur. Bu bölümde ÜHK'nın değerlendirilen toplam konu sayısı 3'dür. Edat bölümünde 3 konu üzerinde yapılan doğruların kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 1

Körfez Yayınları: 1

Sınav Yayınları: 1

Toplam doğrular: 3

Edat bölümü ile ilgili istatistikî bilgiler göz önüne alındığında en fazla hata, yanlış ve eksikliğin Fem Yayınları, Final Yayınları ve Kültür Yayınlarında (2) olduğu görülür. Diğer kaynakların hata, yanlış ve eksiklik toplamları sırasıyla şöyledir: Körfez Yayınları (1), Sınav Yayınları (1).

BAĞLAÇ

1. Bağlaç İle İlgili Bölümlerdeki Hata ve Yanlışlıklar:

Final Yayınları

Bağlaç “tanım”

Bağlaç “anlamlarının olmadığı bilgisi”

Kültür Yayınları

Bağlaç “tanım”

Bağlaç “anlamlarının olmadığı bilgisi”

Körfez Yayınları

Bağlaç “tanım”

Sözcük Türleri Kitabı

Neşe Atabay

Bağlaç “tanım”

Çalışmamızda “Bağlaç” bölümünde 3 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 3’tür. Bağlaç bölümünde 3 konu üzerinde yapılan hata ve yanlışlıkların kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Final Yayınları: 2

Kültür Yayınları: 2

Körfez Yayınları: 1

Neşe Atabay: 1

Toplam hata, yanlışlık: 6

2. Bağlaç İle İlgili Bölümlerdeki Eksiklikler

Fem Yayınları

Biçim açısından bağlaçlar “işlememiştir”

Final Yayınları

Biçim açısından bağlaçlar “işlememiştir”

Kültür Yayınları

Biçim açısından bağlaçlar “işlememiştir”

Körfez Yayınları

Biçim açısından bağlaçlar “işlememiştir”

Çalışmamızda “Bağlaç” bölümünde 3 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu bölümde ÜHK'nın değerlendirilen toplam konu sayısı 3'tür. Bağlaç bölümünde 3 konu üzerinde yapılan eksikliklerin kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 1

Final Yayınları: 1

Kültür Yayınları: 1

Körfez Yayınları: 1

Toplam eksiklik: 4

3. Bağlaç İle İlgili Bölümlerdeki Doğrular

Sınav Yayınları

Biçim açısından bağlaçlar “işlemiştir”

Çalışmamızda “Bağlaç” bölümünde 3 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu bölümde ÜHK'nın değerlendirilen toplam konu sayısı 3'tür. Bağlaç bölümünde 3 konu üzerinde yapılan doğruların kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Sınav Yayınları: 1

Bağlaç bölümü ile ilgili istatistikî bilgiler göz önüne alındığında hata, yanlış ve eksiklik toplamları sırasıyla şöyledir: Fem Yayınları, Final Yayınları, Kültür Yayınları, Körfez Yayınları (1).

ÜNLEM

1. Ünlem İle İlgili Bölümlerdeki hata ve yanlışlıklar:

Körfez Yayınları

Ünlem “tanım”

Çalışmamızda “Ünlem” bölümünde 3 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunların içinde 2 konu ÜHK’da yoktur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 1’dir. Ünlem bölümünde 1 konu üzerinde yapılan hata ve yanlışlıkların kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Körfez Yayınları: 1

2. Ünlem İle İlgili Bölümlerdeki Eksiklikler

Sınav Yayınları

Ünlem “çekim eki alan ünlemlerin ad olacağı bilgisinin verilmemesi”

Çalışmamızda “Ünlem” bölümünde 3 konu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunların içinde 2 konu ÜHK’da yoktur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 1’dir. Ünlem bölümünde 1 konu üzerinde yapılan eksikliklerin kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Sınav Yayınları: 1

Ünlem bölümü ile ilgili istatistikî bilgiler göz önüne alındığında hata, yanlış ve eksiklik toplamları sırasıyla şöyledir: Körfez Yayınları (1), Sınav Yayınları (1).

FIİL

1. Fiil İle İlgili Bölümlerdeki Hata ve Yanlışlıklar:

Fem Yayınları

Kılış fiilleri “tanım”

Durum fiilleri “tanım”

Yeterlik fiili “eki ses olarak kabul etmesi”

Fiilde çatı “tanım”

Ettirgen fiil “ek yazımı”

Oldurgan fiil “ek yazımı”

Rivayet bileşik zaman “ek şekilleri”

Şart bileşik zaman “dilek kiplerinin şart bileşik zaman yapamayacağı bilgisi”

Final Yayınları

Fiil “tanım

Basit fiil “tanım”

Basit fiil “terim”

Kurallı bileşik fiiller “eki ses olarak kabul etmesi”

Ekfiil belirli geçmiş zaman “terim”

Ekfiil belirsiz geçmiş zaman “terim”

Ekfiil şart kipi “ekin kelime olduğu bilgisi”

Fiilde çatı “tanım”

Edilgen fiil “tanım”

Edilgen fiil “ek yazımı”

Ettirgen fiil “ek yazımı”

Dönüslü fiil “ek yazımı”

Bileşik zamanlı fiil “ek fiilden sonra kişi ekinin geleceği bilgisi”

Hikaye bileşik zaman “kip eklerinden sonra geleceği bilgisi”

Rivayet bileşik zaman “ek şekilleri”

Rivayet bileşik zaman “kip eklerinden sonra geleceği bilgisi”

Şart bileşik zaman “kip eklerinden sonra geleceği bilgisi”

İstek kipi “ek yazımı”

Gereklilik kipi “ek yazımı”

Kültür Yayınları

Fiil “tanım”

Anlamca kaynaşmış bileşik fiil “bitişik yazılacağı bilgisi”

Fiilde çatı “tanım”

Geçişli fiil “tanım”

Ettirgen fiil “ek yazımı”

Çekimli fiil “tanım”

Hikaye bileşik zaman “kip eklerinden sonra geleceği bilgisi”

Rivayet bileşik zaman “kip eklerinden sonra geleceği bilgisi”

Şart bileşik zaman “kip eklerinden sonra geleceği bilgisi”

Körfez Yayınları

Fiilde çatı “tanım”

Geçişli fiil “örnek kelime”

Ettirgen fiil “ek yazımı”

Hikaye bileşik zaman “kip eklerinden sonra geleceği bilgisi”

Rivayet bileşik zaman “kip eklerinden sonra geleceği bilgisi”

Rivayet bileşik zaman “di’li geçmiş ile emir kipiyle olmayacağı bilgisi”

Şart bileşik zaman “kip eklerinden sonra geleceği bilgisi”

Fiilde soru “terim”

Zarf fiiller “ek yazımı”

Sınav Yayınları

Fiil “tanım”

Oluş fiilleri “örnek kelime”

Görünüş “tanım”

Basit fiil “tanım”

Kurallı bileşik fiiller “eki ses olarak kabul etmesi”

Fiilde çatı “tanım”

Dönüştü fiil “örnek kelime”

Ettirgen fiil “ek yazımı”

Bileşik zamanlı fiil “tanım”

Hikaye bileşik zaman “kip eklerinden sonra geleceği bilgisi”

Rivayet bileşik zaman “kip eklerinden sonra geleceği bilgisi”

Şart bileşik zaman “kip eklerinden sonra geleceği bilgisi”

Fiilde olumsuzluk “ek yazımı”

Zarf fiiller “hal eki almayacağı bilgisi”

Sözcük Türleri Kitabı

Aksan: Dönüştü fiil “örnek kelime”

Çalışmamızda “Fiil” bölümünde 72 konu içinden 58’i değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 58’dir. Fiil bölümünde 58 konu üzerinde yapılan hata ve yanlışlıkların kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 8

Final Yayınları: 19

Kültür Yayınları: 9

Körfez Yayınları: 9

Sınav Yayınları: 14

Aksan: 1

Toplam hata, yanlışlık: 60

2. Fiil İle İlgili Bölümlerdeki Eksiklikler

Fem Yayınları

Ek fiil-belirli geçmiş zaman “ek şekilleri”

Ek fiil-belirsiz geçmiş zaman “ek şekilleri”

Ek fiil-geniş zaman “ek şekilleri”

Geçişli fiil“nesneyi bulduran sorular”

Geçişsiz fiil“nesneyi bulduran sorular”

Oldurgan fiil “ek şekilleri”

İsim fiiller “ek şekilleri”

Sıfat fiiller “ek şekilleri”

Zarf fiiller “ek şekilleri”

Final Yayınları

Fiil “terim”

Ek fiil-belirli geçmiş zaman “ek şekilleri”

Ek fiil-belirsiz geçmiş zaman “ek şekilleri”

Ek fiil-geniş zaman “ek şekilleri”

Geçişli fiil“nesneyi bulduran sorular”

Geçişsiz fiil “nesneyi bulduran sorular”

Ettirgen fiil “tanıma uygun örnek verilmemesi”

Oldurgan fiil “ek şekilleri”

Sıfat fiiller “ek şekilleri”

Zarf fiiller “ek şekilleri”

Kültür Yayınları

Fiil “terim”

Yeterlik fiili “anlamlarına değinmemesi”

Tezlik fiili “anlamlarına değinmemesi”

Sürerlik fiili “anlamlarına değinmemesi”

Yaklaşma fiili “anlamlarına değinmemesi”

Ettirgen fiil “tanıma uygun örnek verilmemesi”

Sıfat fiiller “ek şekilleri”

Zarf fiiller “ek şekilleri”

Körfez Yayınları

Fiil “terim”

Kılış fiilleri “nesneyi bulduran sorular”

Ek fiil-belirli geçmiş zaman “ek şekilleri”

Ek fiil-belirsiz geçmiş zaman “ek şekilleri”

Ek fiil-geniş zaman “ek şekilleri”

Oldurgan fiil “ek şekilleri”

Sıfat fiiller “ek şekilleri”

Zarf fiiller “ek şekilleri”

Sınav Yayınları

Ek fiil-belirli geçmiş zaman “ek şekilleri”

Ek fiil-belirsiz geçmiş zaman “ek şekilleri”

Ek fiil-geniş zaman “ek şekilleri”

Ettirgen fiil “ettirgenlik ekleri”

Oldurgan fiil “ek şekilleri”

Belirli geçmiş zaman “ek şekilleri”

İsim fiiller “ek şekilleri”

Sıfat fiiller “ek şekilleri”

Zarf fiiller “ek şekilleri”

Çalışmamızda “Fiil” bölümünde 72 konu içinden 58’i değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 58’dir. Fiil bölümünde 58 konu üzerinde yapılan eksikliklerin kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 9

Final Yayınları: 10

Kültür Yayınları: 8

Körfez Yayınları: 8

Sınav Yayınları: 9

Toplam eksiklik: 44

3. Fiil İle İlgili Bölümlerdeki Doğrular

Fem Yayınları

Fiil “terim”

Belirli geçmiş zaman “ek şekilleri”

Belirli geçmiş zaman “terim”

Belirsiz geçmiş zaman “terim”

Zarf fiil “terim”

Final Yayınları

Belirli geçmiş zaman “ek şekilleri”

Emir kipi “terim”

İsim fiil “ek şekilleri”

Kültür Yayınları

Ek fiil-belirli geçmiş zaman “ek şekilleri”

Ek fiil-belirsiz geçmiş zaman “ek şekilleri”

Ek fiil-geniş zaman “ek şekilleri”

Oldurgan fiil “ek şekilleri”

Rivayet bileşik zaman “ek şekilleri”

Belirli geçmiş zaman “ek şekilleri”

İsim fiil “ek şekilleri”

Körfez Yayınları

Fiil “tanım”

Rivayet bileşik zaman “ek şekilleri”

Belirli geçmiş zaman “ek şekilleri”

İsim fiil “terim”

İsim fiil “ek şekilleri”

Sınav Yayınları

Fiil “terim”

Rivayet bileşik zaman “ek şekilleri”

Çalışmamızda “Fiil” bölümünde 72 konu içinden 58’i değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu bölümde ÜHK’nın değerlendirilen toplam konu sayısı 58’dir. Fiil bölümünde 58 konu üzerinde yapılan doğruların kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 5

Final Yayınları: 3

Kültür Yayınları: 7

Körfez Yayınları: 5

Sınav Yayınları: 2

Toplam doğrular: 22

Fiil bölümü ile ilgili istatistikî bilgiler göz önüne alındığında en fazla hata, yanlış ve eksikliğin Final Yayınlarında (29) olduğu görülür. Diğer kaynakların hata, yanlış ve eksiklik toplamları sırasıyla şöyledir: Sınav Yayınları (23), Fem, Kültür ve Körfez Yayınları (17).

“Sözcük Türleri” Kitabından İktibas Yapan Kaynaklar

Sınav Yayınları

Durum zarfları “sınıflandırma”

Edat “konunun geneli, tanım ve örnekler”

Bağlaç “konunun geneli, tanım ve örnekler”

Bağlaç “biçim açısından bağlaçlar”

Ünlem “konunun geneli, tanım ve örnekler”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmamızda 186 konu başlığı bulunmaktadır. Bunlardan 145'i üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. 142 konuda üniversite hazırlık kitaplarının değerlendirmesi yapılmıştır. Sadece 3 konu Aksan, Ergin ve Banguoğlu'nun arasındaki değerlendirmeleri içermektedir.

Yukarıdaki istatistikî bilgiler ışığında değerlendirilen 145 konu içerisinde üniversite hazırlık kitaplarının hata ve yanlışlıkları kaynaklara göre toplamı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 37

Final Yayınları: 49

Kültür Yayınları: 35

Körfez Yayınları: 43

Sınav Yayınları: 46

145 konu içerisinde üniversite hazırlık kitaplarının eksikliklerinin kaynaklara göre toplamı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 24

Final Yayınları: 31

Kültür Yayınları: 25

Körfez Yayınları: 17

Sınav Yayınları: 22

Yukarıdaki istatistikî bilgiler ışığında değerlendirilen 145 konu içerisinde üniversite hazırlık kitaplarının hata, yanlışlık ve eksikliklerinin kaynaklara göre toplamı sırasıyla şu şekildedir:

Final Yayınları: **80**

Sınav Yayınları: **68**

Fem Yayınları: **61**

Kültür Yayınları: **60**

Körfez Yayınları: **60**

145 konu içerisinde üniversite hazırlık kitaplarının doğruların kaynaklara göre toplamı şu şekildedir:

Fem Yayınları: 22

Final Yayınları: 15

Kültür Yayınları: 20

Körfez Yayınları: 28

Sınav Yayınları: 16

Mukayese edilen 145 konu içerisinde seçtiğimiz üniversite hazırlık kitaplarındaki toplam hata, yanlışlık sayısı 210'dur. Eksikliklerin toplamı 119'dur. Hata, yanlışlık ve eksikliklerin toplamı 329'a ulaşmıştır. Doğruların genel toplamı ise 99'dur.

Üniversite hazırlık kitaplarının akademik eserlerden ne kadar uzaklaştığını, kendi içlerinde çelişkiye düştüklerini, dilbilgisinin ortak değerlerinin (terim, tanım, kelime türlerinin kendi içinde bölümlendirilmesi) giderek anlaşılmaz hale geldiğini ispat etmek amaçlarına ulaşmak için bu çalışmaya başladık.

Yukarıdaki bilgiler göz önüne alındığında üniversite hazırlık kitaplarının konuları daha kolay anlatma ve özgün olma uğruna akademik eserlerden ne kadar uzaklaştığı gün yüzüne çıkmaktadır. Çalışmamıza ülke genelinde kabul görmüş kaynakları almamıza rağmen bu kitapların kelime türleri konularında akademik eserler karşısında ve kendi içlerinde terimlerden tanımlara, örnek kelimelerden konunun anlatımına kadar düştükleri hatalar, yanlışlıklar, eksiklikler muhtevada olduğu kadar sayı bakımından da bizi hayrette bırakmıştır. Bu tür kitapların dil bilgisi konularını işlemede güvenilir olmadığı ilmî verilerle ispatlanmıştır.

Bu durum sadece üniversite hazırlık kitaplarına zarar vermekle kalmayacak, yüksek öğretime hazırlanan ülkemizin geleceği olacak genç kuşakların yüzyıllar boyunca ilmek ilmek örülen ve işlenmeye devam eden dilimizin kurallarını yanlış öğrenmelerine sebep

olacaktır. Dilinin kurallarını bilmeyen, onları yanlış öğrenen neslimizin, dilini de doğru kullanamayacağı malumdur.

ÖSS'ye hazırlık için kitap hazırlayan kurumlar OKS'ye hazırlık için de kitap hazırladıkları için bu karışıklığın, hata, yanlışlık, eksikliklerin OKS'ye (Orta Öğretim Kurumları Sınavı) hazırlık kitaplarında da olacağı aşıkardır.

Mukayese için ele aldığımız kitaplardaki sınıflandırmalar, tanımlar, terimlerdeki ayrımların akademik kaynaklarda da kendini gösterdiği bilinmektedir. Bu konuda dili ve dil bilgisini korumakla görevli olan Türk Dil Kurumu'nun en kısa zamanda dil bilgisi ile ilgili kapsamlı, akademik bir çalışma yapmasını temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

- ATABAY, N., İ. Kutluk ve S. Özel (1983), *Kelime Türleri*, Editör: AKSAN, D., Olguç Basımevi, Ankara.
- BANGUOĞLU, Prof. Tahsin (1995), *Türkçenin Grameri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- EDİSKUN, Prof. Haydar (1963), *Yeni Türk Dilbilgisi*, TDK Yayınları, İstanbul.
- EMRE, Ahmet Cevat, (1945), *Türk Dilbilgisi*, TDK Yayınları, İstanbul.
- ERGİN, Prof.Dr.Muharrem (1993), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım, İstanbul.
- Fem Yayınları, (2005), *ÖSS Hazırlık Türkçe-Edebiyat*, Sürat Basım, İstanbul.
- Fdd Yayınları, (2005), *ÖSS Türkçe-Edebiyat Konu Anlatımlı*, Ertem Basım, Ankara.
- GENCAN, Prof. Tahir Nejat (1992), *Dilbilgisi*, Kanaat Yayınları, İstanbul.
- KOÇ, Nurettin, (1990), *Yeni Dilbilgisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Kültür Yayıncılık, (2005), *Üniversiteye Hazırlık Türkçe*, Nesil Matbaacılık, İstanbul.
- Körfez Yayınları, (2005), *ÖSS Türkçe Edebiyat Konu Anlatımlı*, Sürat Basım, İstanbul.
- Sınav Yayınları, (2005), *Konu Anlatımlı Soru Bankası Türkçe*, Sınav Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu, (1998), *Türkçe Sözlük*, 8. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Türk Dil Kurumu, (2000), *İmlâ Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

29.09.1979'da Kdz.Ereğli'de doğdu. İlköğrenimini Alaplı Atatürk İlkokulu'nda, Orta ve lise öğrenimini Alaplı Atalay Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1998 yılında Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazandı ve 2002 yılında bitirdi.

2003 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nca edebiyat öğretmeni olarak Kocaeli'nin Gebze ilçesindeki Gebze Lisesi'ne atandı. 2004 yılında Kocaeli Solaklar İlköğretim Okulu'na Türkçe öğretmeni olarak tayin edildi. 2005 yılında vatani görevini yapmak üzere Iğdır'a gitti. 2006 yılında bu görevini tamamladı. Aynı yıl edebiyat öğretmeni olarak Dilovası Teknik Lisesi ve Çok Programlı Lisesi'ne atandı. Halen burada görevine devam etmektedir ve bekârdır.

2004 yılında akademik kariyerini devam ettirme kararı aldı ve aynı yıl kendi bölümü Yeni Türk Dili alanında tezli yüksek lisans yapmaya başladı.